МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

Кваліфікаційна наукова праця

На правах рукопису

Семякін Гліб Валерійович

УДК 72.01

ДИСЕРТАЦІЯ

Методика оцінки та принципи збереження архітектурної спадщини 1920х-1930х років на прикладі лікувальних закладів

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам’яток архітектури

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Г.В. Семякін

Наукових керівник: **Черкасова Катерина Тимофіївна**

доктор архітектури, доцент

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Семякін Г. В. Методика оцінки та принципи збереження архітектурної спадщини 1920х–1930х років на прикладі лікувальних закладів. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Харківський національний університет будівництва та архітектури МОН України, Харків, 2019.

Робота присвячена визначенню та актуалізації ціннісних характеристик архітектурних об'єктів конструктивізму на прикладі лікувальних закладів. Здійснення за останні роки декількох показових реставраційних проектів і включення ряду конструктивістських будівель до Списку всесвітньої спадщини підтверджує нагальну потребу розробки науково обґрунтованих методів визначення історико-культурної цінності явища архітектурного авангарду, який розглядається, як важливий етап формування архітектури XX ст. Також додаткових досліджень потребує низка питань, що спрямована на визначення технічних і технологічних особливостей архітектури міжвоєнного періоду, що аж до початку 1930-х рр. мала експериментальний характер.

Увага до радянського конструктивізму в більшості країн пояснюється роллю цієї творчої течії у розвитку мистецтва XX ст., а також його значним формоутворюючим потенціалом. Ідеологія конструювання нової соціальної дійсності в рівній мірі отримала відображення в архітектурі житлових і громадських будівель, а також стала важливим критерієм оцінки образності архітектури та інструментом соціальної стратифікації архітектурної спадщини міжвоєнного періоду. Вивчення історичних передумов розвитку архітектури раннього модернізму є підставою для формування історичної періодизації розвитку архітектури та одним з засобів ідентифікації архітектурної пам'ятки. Активна архітектурно-проектна та будівельна діяльність, що характеризує дану епоху, дозволила виявити кілька напрямків і шкіл, що визначають регіональні

особливості архітектури. Проблема визначення принципів збереження архітектурної спадщини раннього модернізму обумовлена критеріями історико-культурної цінності пам'ятки і ставленням до предмету охорони, які є ключовими факторами впливу на процеси реставрації та збереження об'єкта архітектурної спадщини.

Огляд джерельної бази дозволив сформулювати проблему дослідження, що полягає у недостатньої кількості робіт, присвячених вивченню окремого типу архітектурних об’єктів, що є показовим для конструктивізму з точки зору відповідності його загальним принципам. Мова йде про лікувальні заклади України, що зберегли свою первісну функцію до нашого часу та були розроблені з урахуванням потреб та вимог свого часу. В цьому полягає їх цінність для вивчення та збереження в якості яскравого прикладу певного стилю та епохи, досягнень проектно-конструкторської думки та формування нової типології та типізації будівництва.

В роботі дана оцінка загальносвітового процесу розвитку архітектури міжвоєнного періоду, який вплинув на складання різних стильових течій в європейській архітектурі 1910-1920-х рр. Напрямок раціональної архітектури, який сформувався після першої світової війни, було засновано на принципах створення архітектонічної форми об'єкта, обумовленої функціональним призначенням будівлі; потребами економії витрат матеріалів та часу на будівництво; використанням експериментальних будівельних матеріалів та формуванням стандартів; раціональним проектуванням з використанням прогресивних технологій. У результаті на перший план виходить демонстрація чистоти форми і кольору, а також нових матеріалів - скла, сталі, армованого бетону.

Історичний розвиток архітектури міжвоєнного періоду розглядається як перший етап індустріальної епохи XX ст. У радянських літературних джерелах епоха радянської архітектури включає чотири основних історичних періоди: 1917 - початок 1930-х рр.; 1930-і рр. - 1941 р .; 1941- середина 1950-х рр.; 1950-ті - 1980-ті рр. За період другої половини XX - початку XXI ст., був накопичений

значний обсяг джерел з архітектури України 1920х-1930х рр., що продемонстрував значні успіхи українських архітекторів, які працювали в тісній співпраці з закордонними фахівцями.

В дослідженні виявлені теоретичні основи і принципи оцінки та збереження об'єктів архітектури досліджуваної епохи. Незважаючи на визнання цілого ряду об'єктів архітектури раннього модернізму в європейських країнах пам'ятками світової культурної спадщини, в сучасній архітектурно-реставраційній практиці залишається недостатньо вивченим і визнаним на регіональному рівні значний пласт об'єктів раннього модернізму, що визначають особливості історичного середовища міст і населених місць. На сучасному етапі розвитку постіндустріального суспільства актуалізація спадщини промислових міст північного сходу України вимагає диференційованого підходу по відношенню до об'єктів різної типології і розробки адекватних напрямків їх збереження.

В роботі представлений аналіз прикладів реставраційної практики, що була здійснена в європейських країнах. Особливості реставраційних робіт на пам'ятках раннього модернізму пов’язані з питаннями вдосконалення існуючих критеріїв оцінки культурної спадщини та можливостей їх розширення. Нові критерії повинні дати можливість вибору характерних для епохи модернізму прикладів архітектурної спадщини для подальшого внесення їх у державні реєстри, що стане гарантом захисту. Збереження пам’яток конструктивізму в Україні викликає багато запитань різнопланового характеру. В його художніх та естетичних якостях мали сумнів ще сучасники, тому досить довгий час ці об’єкти взагалі не сприймались як цінне архітектурне надбання [124]. Історичне значення архітектури конструктивізму визначається приналежністю до перетворень традиційних форм і методів будівництва, він став вираженням нової естетики в архітектурі, конструкції і матеріали стали основою всієї сучасної техніки будівництва.

Проблемними з точки зору реставрації були визнані нові будівельні конструкції - металеві та залізобетонні, та стрічкове скління, що виконувалися в

свій час за експериментальними технологіями [73]. Заходи зі збереження пам’яток полягали в розробці рішень, які дозволяли зберегти, наскільки можливо, естетику і матеріальну субстанцію будівлі, полегшити майбутні ремонтні роботи і мінімізувати подальші втручання в структуру пам’ятки [184].

В роботі відзначено, що на початку 2000-х рр. об'єкти культурної спадщини конструктивізму переживають відродження громадського інтересу. Значна кількість наукових досліджень присвячена визначенню унікальності архітектурного конструктивізму на тлі загальносвітової спадщини модернізму. Для окремих об’єктів визначені класифікаційні ознаки: презентація ідеології, як відображення певної епохи; унікальна типологія; конструкції і матеріали, будівельні технології; об'ємно-планувальні рішення. Обґрунтуванням історико-культурної цінності об’єктів спадщини виступають нормативні критерії цінності, що були встановлені для включення об’єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Вихідним критерієм є автентичність [138]. Для архітектурних пам'яток, окрім автентичності, актуальним є відповідність ще одному із зазначених критеріїв - унікальність об'єкта для певної культури, регіону, або приналежність відомому автору, або яскраве відображення певного стилю. Численні приклади міжнародного досвіду з відновлення об'єктів епохи раннього модернізму визначають різноманітність підходів з адаптації об’єктів до сучасного використання (консервація, реставрація, ремонт і навіть фрагментарна реконструкція) за умов наукового обґрунтування предмету охорони пам’ятки та розробленого проектного рішення [138].

Основна мета проекту предмета охорони об'єкта культурної спадщини є: визначення ступеня збереження первісного архітектурного рішення будівлі та розробка рекомендацій по видам допустимих робіт. В ході виконання проекту охорони повинні застосовуватись методи багатофакторного аналізу умов проектування (соціально-функціональних, природно-кліматичних, матеріально-технічних, економічних, містобудівних), що буде сприяти виконанню принципів збереження об’єкту.

Нами було проведено соцопитування, що мало за мету виявлення найбільш проблемних факторів, які впливають на формування концепції збереження та сучасного використання пам’яток конструктивізму. Слід зазначити, що окрім законодавчої та нормативної бази, недоліки якої прописані в багатьох працях та критичних публікаціях [134], важливу роль в збереженні культурної спадщини відіграє соціальна спрямованість адаптації історичної пам’ятки, яка визначається в уявленнях та думках споживачів, зацікавленості та пізнаваності пам'ятки, як історичного свідоцтва місцевої історії і традицій. Результати соціологічного опитування продемонстрували особливості визначення суспільної цінності спадщини архітектури досліджуваного періоду.

Автором запропонована методика визначення цінності об’єктів архітектури конструктивізму, що враховує всі аспекти збереження та використання пам’яток в сучасних умовах. Результати опитування підтвердили важливість вивчення та збереження цих об’єктів, надання про них інформації широкому загалу, а також значну роль вибору первісного функціонального призначення для подальшої експлуатації.

Автором було проаналізовано загальні теоретичні засади формування стилю, визначений характер їх реалізації у збудованих об’єктах лікарняних закладів. Для лікарняних закладів важливим фактором стало збереження первісної функції. Специфіка функціонального використання потребує постійної модернізації. Ці об’єктивні фактори диктують вибір засобів збереження та використання пам’яток. Тому були розроблені певні рекомендації, що визначають характер робіт. Для визначення можливості подальшого використання цих об’єктів за їх первісним призначенням з умовою дотримання відповідності сучасним нормам було проведено порівняльний аналіз нормативних вимог до проектування лікарняних закладів в період становлення типології [104; 165] і сучасних, що викладені в ДБН [59]. Загальним принципом, що пропонується для розробки проектів реабілітації лікарняних закладів, є наступний: реставрація / відновлення громадських просторів та модернізація операційних та спецприміщень з урахуванням сучасних норм та вимог.

Сучасна методологія збереження спадщини адаптована до особливостей розвитку архітектурного середовища історичного міста, що передбачає необхідність проведення попередніх досліджень пам'яток для підтвердження необхідності збереження історико-культурної цінності об'єкта в процесі вибору концепції консервації та / або сучасного використання. З цією метою в роботі аналізується категорія «предмета охорони пам'ятки», яка визначається на стадії документування об'єкта спадщини і за змістом комплексного дослідження пам'ятки виступає інструментом верифікації і збереження його власних ознак.

Експериментальна частина дослідження дозволила об‘єктивно оцінити статус закладів охорони здоров’я як архітектурних об’єктів конструктивізму. Метою проведеного експерименту є апробація запропонованої у дослідженні методики визначення ціннісних категорій пам’ятки конструктивізму та формулювання основи їх збереження з огляду на сучасну пам’ятко-охоронну практику. Було визначено, що практично всі будівлі лікувальних закладів зберегли свою автентичну функцію, що є одним з важливих аспектів у формулюванні предмету охорони. Типологічна цінність полягає у затребуваності первісного функціонального призначення будівлі. Конструктивна цінність полягає в особливостях конструктивної системи будівлі, що дозволяє проводити певні заходи з адаптації об’єктів до сучасних потреб та вимог.

В роботі підкреслена необхідність популяризації спадщини конструктивізму, що буде сприяти більш усвідомленому ставленню до нього всієї спільноти. В професійному середовищі важливими є питання визначення предмету охорони пам’ятки, що в подальшому впливає на вибір охоронних заходів і режиму експлуатації об'єкта. Для пересічних громадян питання охорони, збереження полягає в першу чергу в обізнаності, що сприяє формуванню правильного відношення до цих об’єктів, запобігає вандалізму. Крім цього також гостро стоять питання, які є проблемними для всіх пам'яток архітектури. Вони потребують вирішення на різних рівнях: законодавчому (правовий захист і державна підтримка), ідеологічному (популяризація

спадщини і виховання ставлення до нього), фінансовому (грамотне інвестування).

Ключові слова: пам’ятка архітектури, предмет охорони, лікувальний заклад, реставрація, збереження, архітектурний конструктивізм.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Семякін Г. В. Историко-культурная ценность здания института проблем эндокринной патологии им. В. Я. Данилевского, в контексте произведений харьковского архитектора В. А. Эстровича. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. : наук. -техн. збірник. Київ : КНУБА, 2014. Вип. 36, С. 205–213.

2. Семякін Г. В. Историко-культурные и типологические особенности лечебных зданий и комплексов архитектуры конструктивизма 1920-1930-х годов на примере городов северо-восточного региона Украины. Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук. -техн. збірник. Київ : КНУБА 2014. Вип. 37, С. 67–79.

3. Семякін Г. В. Харьковский цирк на набережной. Историческая преемственность типологии цирковых зданий. Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук. -техн. збірник. Київ : КНУБА 2014. Вип. 35, Частина 2. С. 90–101.

4. Черкасова К. Т., Семякін Г. В. Особенности исторической эволюции цирковых зданий и предложения по их сохранению на примере цирка Грикке в г. Харькове. Науковий вісних будівництва. Харків : ХОТВ АБУ, 2012. Вип. 71 С. 26–34.

5. Семякін Г. В. Об определении понятия предмета охраны в современных нормативных источниках по сохранению архитектурного наследия. Науковий вісних будівництва. Харків : ХНУБА, 2017. Том 89. №3. С. 58–62.

Стаття в науковому виданні України, що входить до наукометричних баз (РИНЦ, Index Copernicus, Google Scholar):

6. Семякін Г. В. Предмет охраны, как термин, в современных нормативных источниках. Актуальные научные исследования в современном мире : журнал. Переяслав-Хмельницький : iScience, 2018. Вип. 5(37), Частина 7. С. 149–153.

Матеріали, тези доповідей на наукових конференціях:

7. Семякін Г. В. Харьковский цирк на набережной. Историческая преемственность типологии цирковых зданий. Архітектура України 1955-1975. Друга хвиля модернізму (DO.CO.MO.MO.) : тези міжнар. конф., м. Харків, 9–11 жовт. 2013 р. Харків, 2013. С. 54–55.

8. Семякін Г. В. Методичні основи визначення предмета охорони громадських будівель 1920-1930-х років. Новий урбанізм у Східній Європі – 1920-1930-ті рр. (DO.CO.MO.MO.) : тези міжнар. конф., м. Харків, 11–13 квіт. 2017 р. Харків, 2017. С. 70.

9. Семякін Г. В. Предмет охорони у контексті пам’яток архітектури періоду 1920-1930-х років. Modern methods, innovation, and experience of practical application in the field of technical sciences : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., с. Radom, 27–28 december 2017 y. Radom, 2017. P. 170–172.

10. Семякін Г. В. Виявлення предмета охорони на прикладі лікувальних будівель – пам’яток архітектури 1920–1930-х рр. Регіональний вимір архітектури авангарду: Україна і Європа (DO.CO.MO.MO.) : тези міжнар. конф., м. Харків, 18–20 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 80.

11. Семякін Г. В. Типологія лікувальних закладів в Україні 1920–1930-х рр. Організаційна будова та система завдань національних осередків DOCOMOMO : тези міжнар. конф., м. Харків, 23–25 квіт. 2019 р. Харків, 2019. С. 36.

ABSTRACT

Semiakin H. Assessment methodology and principles of preservation the architectural heritage of the 1920s – 1930s by the example of medical buildings. – Manuscript copyright.

Ph.D. thesis in Architecture in speciality 18.00.01 – Theory of architecture, restoration of architectural monuments. – Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, MES of Ukraine, Kharkiv, 2019.

This thesis is devoted to the definition and actualization of value characteristics of architectural objects of Constructivism on the example of medical institutions. The implementation of several restoration projects and the inclusion of a number of constructivist buildings in the World Heritage List over recent years has confirmed the urgency to develop science-based methods for determining the historical and cultural value of the phenomenon of avant-garde in architecture, which is considered as an important stage in the establishment of architecture in the 20th century. A number of issues require additional research. These questions are aimed at determining the technical and technological features of the interwar period architecture, which had been experimental until the early 1930s.

The attention to Soviet Constructivism in most countries is explained by the role of this creative trend in the development of 20th-century art, as well as its considerable formative potential. The ideology of creating a new social reality has been equally reflected in the architecture of residential and public buildings, and has also become an important criterion for assessing the imagery of architecture and a tool for social stratification of the interwar period architectural heritage. Studying the historical prerequisites for the development of early modernism architecture is the basis for the formation of historical periodization of the architecture development and one of the means of identifying an architectural monument. A significant level of architectural and construction activities that characterize this era allowed us to see several movements and schools that determine the regional characteristics of architecture. The problem of determining the principles of preserving the early modernism architectural

heritage is due to the criteria of the monument`s historical and cultural value and the attitude to the protected object. Moreover, these criteria are the key factors of influence on the restoration process and preservation of the architectural heritage. Nowadays, the architectural heritage of the 20th century is experiencing a wave of interest associated with the use of stylistic features, compositional techniques and design methods of Soviet Constructivism and Modernism. Despite the availability of many scientific studies, the architectural heritage of the first third of the 20th century requires systematization and study of archival funds, photographic materials, personal archives. The architectural objects of this era, which mostly retained their original purpose, need to be studied as well.

Database examination allowed us to formulate the problem of research, which consists of an insufficient number of works devoted to the study of a particular type of architectural objects, which is representative of Constructivism in terms of compliance with its general principles. These are medical institutions in Ukraine that have retained their original function to the present day and have been designed to meet the needs and requirements of their time. This is their value for learning and preserving them as a prime example of a particular style and era, the achievements of design thinking and the formation of a new construction typology and typification.

The thesis gives an estimation of the world development process of architecture in the interwar period, which influenced the compilation of different style trends in European architecture of the 1910-1920's. The variety of the trends was due to the free creativity of the masters, which was actively supported by the customers. The direction of rational architecture, which was formed after the First World War, was based on the principles of creating the object`s architectonic form, due to the functional purpose of a building; the need for cost and time savings; the use of experimental building materials and the formation of standards; rational design with advanced technologies. As a result, the focus is on demonstrating the purity of form and color, as well as new materials - glass, steel, reinforced concrete. The principle of symmetry was replaced by asymmetry [2].

The historical development of the interwar period architecture is considered as the the industrial era`s first stage of the 20th century. In Soviet literary sources, the era of Soviet architecture includes four major historical periods: 1917 - early 1930s; 1930s - 1941; 1941 - mid 1950s; 1950s - 1980s. During the period of the second half of the 20th - early 20th centuries, a considerable amount of sources on Ukrainian architecture of the 1920s-1930s was accumulated, which demonstrated the significant successes of Ukrainian architects who worked in close collaboration with foreign specialists.

The theoretical foundations and principles of evaluation and preservation of architectural objects of the investigated epoch are revealed in the research. Despite the recognition of a number of early modernism architectural objects in European countries as World Heritage Sites, in modern architectural and restoration practice, a significant body of early modernism objects that determine the features of the historical environment of cities and settlements remains insufficiently studied and recognized at the regional level. At the current stage of post-industrial society development, the actualization of the heritage of Ukrainian industrial cities requires a differentiated approach to objects of different typology and development of the appropriate methods for their preservation.

The thesis presents an analysis of examples of restoration practices that have been implemented in European countries. The features of the restoration works on the monuments of early Modernism are related to the improvement of the existing criteria for the evaluation of cultural heritage and the possibility of their extension. The new criteria should make it possible to select examples of architectural heritage, typical for the Modernism era, for further inclusion in state registers, which will be a guarantee of protection. Conservation of constructivism in Ukraine raises many questions of diverse nature. Its artistic and aesthetic qualities were doubted by contemporaries, so for a long time these objects were not perceived as valuable architectural heritage at all [124]. The historical importance of the constructivism architecture is determined by belonging to the transformations of traditional forms and construction methods. It became the expression of a new aesthetics in architecture. Structures and materials became the basis of all modern building technologies.

From the point of view of restoration, new building structures turned out to be problematic. There were metal and reinforced concrete and tape glazing, which were carried out using experimental technologies at that time [73]. Conservation activities focused around developing solutions that allowed to preserve, as far as possible, the aesthetics and material substance of the building, facilitate future repairs and minimize further interference with the structure of the monument [184].

It is noted in the thesis that the objects of Constructivism cultural heritage were experiencing a revival of public interest in the early 2000s. A significant number of studies are focused on determining the uniqueness of architectural Constructivism against the background of the world-wide heritage of Modernism. Classification features are defined for individual objects: presentation of ideology, as a reflection of a certain era; unique typology; structures and materials, construction technologies; three-dimensional planning decisions. The normative criteria of value are the substantiation of the historical and cultural value of heritage objects. These criteria were prescribed for inclusion objects in the State Register of Real Estate in Ukraine. Authenticity is the initial criterion. [138]. In addition to authenticity, it is important for architectural monuments to meet another of these criteria - the uniqueness of the object for a particular culture, region, or belonging to a well-known author, or a vivid display of a certain style. Numerous examples of international experience in the restoration of objects of the early Modernism era determine the variety of approaches to the adaptation objects to modern use (conservation, restoration, repair and even fragmentary reconstruction) under the conditions of scientific substantiation of a protected object and the developed design solution [138].

The main purpose of the cultural heritage protection project is to determine the degree of preservation of the original architectural decision of the building and to develop recommendations for the types of acceptable works. Methods of multivariate analysis of design conditions (socio-functional, natural-climatic, logistical, economic, town-planning) should be applied during the implementation of the protection project, which will contribute to the conservation of the object.

We conducted a survey that aimed to identify the most problematic factors that influence the formation of the preservation concept and modern use of constructivism monuments of. It should be noted that in addition to the legislative and regulatory framework, the shortcomings of which have been spelled out in many works and critical publications [134], the social orientation of the historical monument adaptation, which is defined in the interest, ideas and opinions of consumers, plays an important role in the cultural heritage preservation as a historical testimony of local history and traditions. The results of the survey showed the features of determining the social value of the architectural heritage in the studied period.

The author proposes a technique for determining the value of constructivism architecture objects, which takes into account all aspects of the preservation and use of monuments in the present conditions. The results of the survey confirmed the importance of exploring and preserving these objects, providing them with information to the general public, as well as the important role of choosing the original functional purpose for the continued operation.

The author analyzed the general theoretical principles of style formation and the nature of their implementation in medical institution. For medical institutions, maintaining their original function was an important factor. Exploitation of these objects is ongoing, the specificity of functional use requires constant modernization. These objective factors dictate the choice of preservation and use of monuments. Therefore, some recommendations have been developed to determine the nature of the work that can be done on these objects, taking into account their specificities and current needs. To determine the possibility of further use of these objects for their original purpose, subject in accordance with modern standards, a comparative analysis of regulatory requirements for the design of medical institutions in the period of the typology formation [104; 165] and the modern ones set out in the State Construction Standards DBN [59] was conducted. Restoration / renovation of public spaces and modernization of operating and special facilities in accordance with current norms and requirements is a general principle which is proposed for the development of medical institutions rehabilitation projects

The modern methodology of heritage conservation is adapted to the development characteristics of the historic city architectural environment, which implies the need for preliminary research of monuments to confirm the need to preserve the historical and cultural value of the object in the process of choosing the concept of conservation and / or modern use. For this purpose, the thesis analyzes the category of “protected object”, which is determined at the stage of documenting the heritage object and, by the content of a comprehensive study of the monument, acts as a tool for verification and preservation of its own features.

The experimental part of the study made it possible to objectively assess the status of medical institutions as architectural objects of Constructivism. The purpose of the experiment was to approve the methodology proposed in the study to determine the value categories of constructivism monuments and to formulate a basis for their preservation in light of modern conservation practices. It has been determined that almost all the buildings of medical institutions have retained their authentic function, which is one of the important aspects in the formulation of the protected object. Typological value lies in the need for the initial functional purpose of the building. Constructive value lies in the features of the structural system of the building, which allows you to take some steps to adapt the objects to modern needs and requirements.

The thesis emphasizes the need to promote the heritage of Constructivism, which will contribute to a more conscious attitude towards the whole community. In the professional environment, it is important to determine the protected object, which affects the choice of protective measures and mode of the object operation. For ordinary citizens, the issue of protection and preservation is awareness, which helps to form a correct attitude to these objects and prevents vandalism. In addition, there are also acute issues that are problematic for all monuments of architecture. They need solutions at different levels: legislative (legal protection and state support), ideological (promotion of the heritage and proper attitude to it), financial (competent investment).

Keywords: architectural monument, subject of protection, medical buildings, restoration, preservation, architectural constructivism.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……. 18

ВСТУП…….. 19

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ РАННЬОГО МОДЕРНІЗМУ

1.1. Аналіз та класифікація джерельної бази вивчення архітектурних об'єктів міжвоєнного періоду ……..……. 28

1.2. Характеристика основних стильових напрямків в архітектурі України раннього модернізму ..…… 33

1.3. Історичні особливості формування типології лікувальних закладів в Україні 1920х-1930х років ….……...… 40

Висновки по першому розділу…… 65

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ, ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІТЕКТУРИ РАННЬОГО МОДЕРНІЗМУ

2.1. Аналіз сучасного стану збереження архітектурної спадщини 1920х-1930х років…….…..... 68

2.2. Нормативні засади охорони архітектурної спадщини ХХ ст. ……..... 107

2.3. Методологічні особливості збереження архітектурної спадщини 1920х-1930х років……...…… 115

Висновки по другому розділу..……... 127

РОЗДІЛ 3. ВИЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА НАПРЯМКІВ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОННИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 1920Х-1930Х РОКІВ

3.1. Алгоритм визначення історико-культурної цінності об'єктів раннього модернізму……... 132

3.2. Критерії вибору об'єктів для апробації методики…… 136

3.3. Визначення предмету охорони та напрямку збереження об’єкту на підставі його загальної історико-культурної цінності та унікальних власних ознак……143
Висновки по третьому розділу……150

ВИСНОВКИ……..……..154
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...160
ДОДАТКИ
Додаток А…… 180
Додаток Б. Матеріали архівних джерел…… 191
Додаток В. Досвід реставрації…… 221
Додаток Г. Соціологічне опитування……... 236
Додаток Д. Методика визначення історико-культурної цінності об’єкта……. 243
Додаток Е. Список публікацій за темою дисертації здобувача…….. 295
Додаток Ж. Апробація результатів дисертації…….. 297

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРУ – Об’єднання архітекторів урбаністів;

АРМУ – Асоціація революційного мистецтва України;

АСНОВА – Асоціація нових архітекторів;

ВОПРА – Всесоюзне об’єднання пролетарських архітекторів;

ОСА – Объединение сучасних архітекторів;

ТСАУ – Товариство сучасних архітекторів України;

УІСОЗ – Украинский институт социалистического здравоохранения;

МАО – Московское архитектурное общество;

DO.CO.MO.MO – (Documentation and Conservation of buildings, sites and neighbourhoods of the Modern Movement) Міжнародна робоча група з документації та консервації будівель, визначних місць та об'єктів містобудування сучасного руху;

ICOMOS – (International Council on Monuments and Sites) Міжнародний рада з охорони пам’яток та визначних місць;

CIAM – (Congres Internationaux d'Architecture Moderne) Міжнародний конгрес сучасної архітектури;

WMF – (World Monuments Fund) Світової фонд збереження пам'яток;

MAPS – (Moscow Architecture Preservation Society) Московське товариство охорони архітектурної спадщини.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. 1930-ті рр. були відзначені фактом розформування творчих організацій та затвердженням єдиного методу соціалістичного реалізму. З того часу конструктивізм став предметом критики як прояв «формалізму», «західництва» та ін. У роки радянської влади довгий час дослідження з приводу різних аспектів архітектури конструктивізму не проводилися взагалі, оскільки пануючим у предметно-художніх видах творчості був традиціоналістський академізм (1930-50 рр.). Таким чином, актуальність теми дослідження пов'язана, перш за все, з недостатнім ступенем вивченості архітектурної спадщини 1920-1930-х рр. Наразі є очевидним той факт, що концептуальні засади конструктивізму можна зрозуміти лише з урахуванням конкретної проблемної ситуації, що була притаманна періоду його виникнення. Інша сторона актуальності вивчення архітектурної спадщини 1920-1930-х рр. пов’язана з необхідністю пошуку напрямків її збереження, що виникла у 1970-ті рр., а також у зв’язку зі створенням у 1975 р. міжнародної організації DO.CO.MO.MO, що займається питаннями дослідження, документування та популяризації спадщини архітектури XX ст.

Наразі беззаперечною є необхідність визнання архітектури конструктивізму важливою частиною культурної спадщини пострадянського простору. Здійснення за останні роки декількох показових реставраційних проектів і включення ряду конструктивістських будівель до Списку всесвітньої спадщини підтверджує нагальну потребу розробки науково обґрунтованих методів визначення історико-культурної цінності явища архітектурного авангарду, який розглядається як важливий етап формування архітектури XX ст. Також додаткових досліджень потребує низка питань, що спрямована на визначення технічних і технологічних особливостей архітектури міжвоєнного періоду, що аж до початку 1930-х рр. мала експериментальний характер. Слід зазначити некоректність підходів у визначенні цінності архітектурної спадщини конструктивізму. Це призводить до того, що справжній зміст архітектурної

форми часто залишається до кінця не визначеним, оцінка спадщини конструктивізму носить суб’єктивний або кон’юнктурний характер, відображає цінності певного періоду та місця. Тому виникла потреба в створенні системи оцінки для виявлення предмету охорони архітектурних пам’яток конструктивізму, побудованої на базі узагальненого історичного досвіду з урахуванням сучасної ситуації та міжнародних підходів до зазначеної проблеми.

Ідеологія конструювання нової соціальної дійсності в рівній мірі отримала відображення в архітектурі житлових і громадських будівель, а також стала важливим критерієм оцінки образності архітектури та інструментом соціальної стратифікації архітектурної спадщини міжвоєнного періоду. Вивчення історичних передумов розвитку архітектури раннього модернізму є підставою для формування історичної періодизації розвитку архітектури та одним з засобів ідентифікації архітектурної пам'ятки. Активна архітектурно-проектна та будівельна діяльність, що характеризує дану епоху, дозволяє виявити кілька напрямків і шкіл, що визначають регіональні особливості архітектури. Проблема виявлення принципів збереження архітектурної спадщини раннього модернізму обумовлена критеріями історико-культурної цінності пам'ятки і ставленням до предмету охорони, які є ключовими факторами впливу на процеси реставрації та збереження об'єкта архітектурної спадщини.

Стан та ступінь вивченості проблеми дослідження. На даний момент архітектурна спадщина ХХ ст. переживає хвилю інтересу, що пов'язаний з використанням стильових особливостей, композиційних прийомів та методів проектування радянського конструктивізму та модернізму. Попри наявність багатьох наукових досліджень, спадщина архітектури першої третини ХХ ст. вимагає систематизації та вивчення архівних фондів, фотоматеріалів, особистих архівів. Вивчення потребують і архітектурні об’єкти цієї епохи, що зберегли переважно своє первісне призначення.

Звідси виникає необхідність наукового обґрунтування вибору засобів збереження та реставрації, а також визначення можливостей для сучасного використання спадщини конструктивізму. Таким чином, дослідження цього

пласту архітектури може зробити свій закономірний методологічний внесок в розвиток пам'ятко-охоронної діяльності.

Над розробкою теоретичних принципів конструктивізму працювали А.А. Веснін, А.М. Ган, М.Я. Гінзбург, І.А. Голосов, І.І. Леонідов. Головними теоретиками були Н.А. Ладовський, Н.В. Докучаєв, В.Ф. Кринський, К.С. Мельніков, А.І. Гегелло.

Питання історичної періодизації, етапи становлення та художні особливості архітектурного конструктивізму, особливості збереження спадщини міжвоєнного періоду розглядаються у роботах авторів: О.І. Адамова, К.Н. Афанасьєва, Ю.П. Волчка, Н.О. Душкіной, В. Е. Хазановой, Ю.Л. Косенкової. Вказана проблематика досить ретельно досліджена С.О. Хан-Магомедовим. В його фундаментальних трудах «Раціоналізм – «формалізм»», «Супрематизм і архітектура (проблеми формоутворення)» аналізуються як основоположні концепції конструктивізму, так і полемічна боротьба навколо них. В цілому ряді його робіт розглядаються особливості творчості найбільш визначних конструктивістів: І.І. Леонідова, М.Я. Гінзбурга, О.О. Весніна.

Історія конструктивізму як явища в радянській архітектурі представлена в роботах М.М. Алещенко, М.М. Астаф'євої-Длугач, Ю.П. Волчка, Б.М. Давідсона, Е.В. Звагельскої, І.О. Казуся, Н.П. Овчиннікової, О.О. Старікова, В.О. Колясніков, Л.І. Токменінової та ін.

В останні роки за кордом також продовжують з'являтися роботи, присвячені аналізу радянської архітектури 1920-1930-х рр. загалом та творчості його окремих представників. Це роботи Гінеса Гаррідо, Клауса вон Бейме, Джона В. Махофера.

Проблеми вивчення та збереження українського авангарду відображені у роботах авторів: Х.А. Бенаї, М.О. Грицая, Н.М. Дьоміна, В.О. Губанова, Н.Н. Єксарьовой, О.Н. Ігнатова, І.О. Ігнаткіна, Н.В. Ігнатьєвой, В.І. Кравця, Г.О. Лебедєва, С.Н. Лінди, В.П. Мироненко, Я.П. Пундика, А.А. Поліщука, В.В. Товбича, С.Я. Шубович, В.Є. Ясіевича. Дослідження в області спадщини Харківського авангарду належать Н.П. Андрущенко, О.П. Буряку, О.А.

Дерябіній, О.М. Касьянову, І.І. Крейзер, О.Ю. Лейбфрейду, О.І. Ремізовій, О.О. Тіцу, Н.Є. Трегуб, К.Т. Черкасовій, О.О. Швиденко, О.В. Шило, С.О. Смоленській.

Питаннями визначення предмету охорони архітектурно-містобудівної спадщини займалася група вітчизняних спеціалістів, членів Українського національного комітету ICOMOS, серед яких слід відзначити О. Пламеницьку, Л. Прибєгу, Т. Майстерчук, С. Груздо, Р. Гуцуляк, В. Отчєнашко.

Огляд джерельної бази дозволив сформулювати проблему дослідження, що полягає в відсутності робіт, присвячених вивченню окремого типу архітектурних об’єктів, що є показовим для конструктивізму з точки зору відповідності його загальним принципам. Мова йде про лікувальні заклади України, що зберегли свою первісну функцію до нашого часу та були розроблені з урахуванням потреб та вимог свого часу. В цьому полягає їх цінність для вивчення та збереження в якості яскравого прикладу певного стилю та епохи, досягнень проектно-конструкторської думки та формування нової типології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота відповідає основним положенням закону України «Про охорону культурної спадщини» та напрямкам діяльності міжнародної громадської організації «Український осередок DO.CO.MO.MO» з виявлення, документації, апробації та охорони найважливіших об'єктів архітектури та їх комплексів XX ст., що заслуговують збереження та оптимального використання. Дисертацію виконано відповідно до розділу науково-дослідної програми держбюджетної теми Харківського національного університету будівництва та архітектури «Теоретичні та методологічні основи збереження культурної спадщини історичних міст» (номер держреєстрації 0114U004377), за програмою кафедри реконструкції, реставрації архітектурних об'єктів.

Мета дослідження полягає в розробці комплексного підходу до вивчення спадщини, ідентифікації та визначення принципів подальшого збереження і використання архітектурних об’єктів конструктивізму на прикладі лікувальних закладів.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити наступні завдання:

– визначити основні засади формування феномену конструктивізму-модернізму;

– розглянути історичні передумови та напрямки стильового розвитку архітектури міжвоєнного періоду та визначити стильові ознаки авангардної архітектури 1920-1930-х рр.

– простежити історичні особливості формування типології лікувальних закладів;

– проаналізувати сучасний закордонний досвід дослідження, охорони та реставрації об’єктів раннього модернізму;

– визначити нормативні засади, методологію охорони та збереження архітектурної спадщини раннього модернізму;

– розробити методику визначення ціннісних категорій пам’яток конструктивізму з урахуванням досвіду сучасної пам’яткоохоронної практики;

– провести апробацію запропонованої методики на прикладі медичних закладів промислових міст північно-східного регіону України;

– сформулювати принципи документальної фіксації пам'яток архітектури раннього модернізму;

– надати практичні рекомендації щодо поповнення переліку пам'яток та створення інформаційної бази даних щодо лікувальних закладів об’єктів раннього модернізму.

Об’єктом дослідження – є архітектурна спадщина конструктивізму, як унікальний феномен в архітектурній практиці України міжвоєнного періоду.

Предметом дослідження – є ціннісні показники та принципи збереження і використання об’єктів архітектурної спадщини конструктивізму на прикладі лікувальних закладів.

Межі дослідження. Межі дослідження охоплюють період формування архітектурної спадщини міжвоєнного періоду, що територіально пов’язані з індустріальними районами північного сходу України. Вивчення досвіду

збереження та реставрації спадщини раннього модернізму не обмежується певними географічними рамками, оскільки існує нагальна потреба залучення не тільки вітчизняного, але й закордонного доробку в цій сфері, а також пристосування його до історико-культурних особливостей України.

Методи дослідження базуються на використанні комплексного підходу, що передбачає вивчення різноманітних літературних джерел, які стосуються різних аспектів загальної теми, зокрема капітальних досліджень та монографій, окремих публікацій у періодичних виданнях, нормативних матеріалів, а також проектних и фотоматеріалів (архівні джерела) та результатів натурних вишукувань.

У роботі було застосовано такі методи дослідження: метод системного аналізу, що дозволяє розглянути історичний процес розвитку архітектури зазначеного періоду в його єдності та цілісності; метод порівняльного аналізу, аналогій та експертних оцінок для виявлення характерних та унікальних рис архітектурних об’єктів конструктивізму; метод історичної хронології; архітектурно-типологічний метод для визначення стилістичних, функціональних та конструктивних особливостей лікарняних закладів доби конструктивізму; критичний аналіз методик та прикладів дослідження, реставрації та пристосування об’єктів конструктивізму та раннього модернізму; метод соцопитування для визначення ставлення до архітектурної спадщини конструктивізму різних категорій громадян (група експертів, група пересічних громадян, група студентів різних спеціальностей), їхньої обізнаності в історико-культурній цінності надбання архітектури 1920-30-х рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

вперше:

– введені в науковий обіг нові архівні джерела щодо лікувальних установ, що збереглися у фондах ЦНТА України (м. Харків), а також розрізнені матеріали державних установ і приватних колекцій;

– ідентифіковано 25 об'єктів лікувальних будівель і комплексів на основі аналізу архівних відомостей, бібліографічних джерел і натурного обстеження, а

також за критеріями цінності, що встановлені на основі проведеного соціологічного опитування;

– систематизовано підходи щодо збереження об'єктів раннього модернізму на основі вивчення зарубіжного досвіду реставрації пам'яток досліджуваної епохи;

– запропоновано методику виявлення критеріїв оцінки об'єктів архітектури раннього модернізму на основі обґрунтування предмету охорони пам'ятки;

удосконалено:

- типологічну і хронологічну класифікацію будівель і комплексів лікувальних установ міжвоєнного періоду на основі вивчення факторів історичної еволюції, особливостей розвитку професійної архітектурної діяльності, встановлення категорій історико-культурної цінності;

- методику визначення предмета охорони пам'ятки архітектури раннього модернізму;

подальший розвиток отримали:

- теоретичні засади збереження об'єктів архітектурного конструктивізму 1920-1930-х рр .;

- принципи документальної фіксації пам'яток архітектури раннього модернізму для використання їх при складанні пам'яткоохоронної документації.

Теоретичне значення дослідження полягає у використанні комплексного підходу до вивчення пам’яток архітектури 1920х-1930х рр., що дозволив дослідити їх потенціал як об’єктів культурної спадщини певної епохи. Запропонована у роботі методика визначення категорій цінності об’єктів архітектурного конструктивізму є авторським доробком, що базується на вивченні світового досвіду, архівних вишукуваннях, результатах натурних досліджень та соціологічних опитуваннях.

В роботі запропоновані науково-методичні рекомендації щодо визначення предмету охорони типологічної групи лікарняних закладів, та надані принципові положення щодо процедури адаптації історичних пам'яток до сучасного

використання. Окресні напрямки перспективних досліджень спадщини 1920х-1930х років для сучасної архітектурно-реставраційної практики України.

Практичне значення отриманих результатів полягає у наступному:

– запропонована методика визначення категорій цінності історичних об’єктів раннього модернізму може розглядатися як теоретичне підгрунтя науково-практичних досліджень по реабілітації спадщини доби конструктивізму в Україні; результаті досліджень лікарняних закладів 1920-1930х років можуть бути використані для атрибуції пам'яток та їх подальшого включення до переліку пам’яток архітектурної спадщини ХХ століття; при складанні первинної пам'яткоохоронної документації; в науково-проектних розробках історико-архітектурних опорних планів історичних міст та іншої архітектурної та містобудівної документації; в навчальних курсах архітектурної освіти.

Особистий внесок здобувача. Результаті наукової роботи, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. Науковий внесок автора полягає у розробці експериментальної бази прикладного дослідження та рекомендацій по збереженню лікувальних закладів України 1920х-1930х років будівництва. В опублікованої разом зі співавтором праці [4] особисто здобувачем було систематизовано архівні, бібліографічні, історичні джерела, виконано історико-ретроспективний та типологічний аналіз, розроблено ілюстративний супровід, сформулювані висновки. При проведенні соціологічного опитування застосовано мережу Internet. Опитування було проведено з 288 респондентами різного віку, у т.ч.: група експертів – 41, група пересічних громадян – 157, група студентів різних спеціальностей – 90 респондентів. Результати опитування оброблено та проаналізовано самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати досліджень доповідались автором на 19 наукових, науково-практичних, та науково-технічних конференціях, що відбулися у межах України та за кордоном, а саме: на 67-й, 68-й, 69-й, 71-й 72-й, 73-й Науково-технічних конференціях ХНУБА (Харків, ХНУБА, 2012, 2013, 2014, 2016, 2017, 2018); міжнародна наукова конференція «17-і Слобожанські читання» (Харків, Харківський

художний музей, 2013); міжнародна науково-практична студентська конференція «Професійна традиція й новітні технології в архітектурі XXI століття» (Харків, ХНУБА, 2010, 2012, 2013); міжнародна конференція «Архітектура України 1955-1975. Друга хвиля модернізму» (Харків, ХНУСА, 2013); II Хан-Магомедовські читання (Москва, Центр авангарду у Єврейському музеї, 2014); міжнародна конференція «Новий урбанізм у Східній Європі» (Харків, ХНУБА, 2017); міжнародна науково-практична конференція «Modern methodologies, innovation, and operational experience in the field of technical sciences» (Poland, Radom Academy of Economics, 2017); II міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні технологій в архітектурі і дизайні» (Харків, ХНУБА, 2018); міжнародна наукова конференція «Актуальні наукові дослідження у сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2018); міжнародна конференція «Регіональний вимір архітектури авангарду: Україна і Європа» (Харків, ХНУБА, 2018); наукова конференція «Архітектурна спадщина Росії» (Москва, Державний інститут мистецтвознавства, 2018); міжнародна конференція «Організаційна будова та система завдань національних осередків DO.CO.MO.MO.» (Харків, ХНУБА, 2019).

Публікації. Основні результати дослідження викладені в 11 публікаціях, з них 5 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в науковому виданні України (iScience. ISSN 2524-0986), що входить до міжнародних наукометричних баз (РИНЦ, Index Copernicus, Google Scholar), 5 тез наукових конференцій.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів з висновками, загальних висновків, списку використаних архівних і літературних джерел (205 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 296 сторінок, з яких: 141 сторінок основного тексту, 20 сторінок джерел, 117 сторінок: графічних документів, аналітичних схем та матеріалів соціологічного опитування.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ РАННЬОГО МОДЕРНІЗМУ

В розділі проведено аналіз існуючих бібліографічних джерел історичного процесу розвитку архітектури міжвоєнного періоду. Виявлено основні стильові напрями в архітектурі України 1920х-1930х років, що визначають етапи і регіональні особливості архітектури різних напрямків і шкіл; простежено історичні особливості розвитку та визначено теоретичні підстави для обґрунтування стильових і формотворчих ознак об'єктів архітектурного конструктивізму; виявлено характерні особливості розвитку будівельної техніки в архітектурі початку ХХ ст.; проаналізовано особливості становлення архітектурно-проектної діяльності в Україні.

1.1. Аналіз та класифікація джерельної бази вивчення архітектурних об’єктів міжвоєнного періоду

Значний вплив на розвиток європейської цивілізації справила утопічна думка. Вона певною мірою задавала вектор розвитку в перехідні періоди історії, концентруючи у собі недоліки громадського порядку та знаходячи радикальні засоби вирішення проблем [66].

Радянська держава, заснована в 1917 р., теж спровокувала появу певних архітектурних утопій, що відповідали новій ідеології. Цікаво відзначити, що різні автори в різні епохи бачили одну і ту ж картину ідеального соціального суспільства. Наприклад, в програмних документах архітектурної спільноти 1920-30 рр. можна знайти риси класичних утопій [182]. Саме глибинні коріння різних течій в архітектурі 1920-30 рр. можна вивчати за допомогою розгляду утопічних теорій та концепцій. Радянська архітектура цього періоду була орієнтована на соціальні ідеали, що проголошувались державою, мала унікальний досвід новаторського проектування. Поява соціальних утопій завжди була пов’язана з

внутрішнім конфліктом існуючого світоустрою і того, яким його хотіли бачити сучасники-мислителі. Ідеальний образ складався на основі системи цінностей того суспільства, до якого належав автор утопії. Практично всі утопісти виходили з політичних, соціальних та економічних реалій свого часу. Як правило, утопії випереджали свій час [180]. Сучасникам вони здавались примарами, але саме в них вперше були поставлені питання статевої рівності, страхової медицини, соціального забезпечення, змішаного навчання, скорочення робочого часу, сформульовано поняття дозвілля.

Після революції 1917 р. всі державні громадські інститути були порушені. Тому виникла потреба створення принципово нових ідеалів суспільства. Концепція розвитку і існування радянської держави, і зокрема архітектури, в перші післяреволюційні десятиріччя являє собою яскравий приклад утопії.

Радянська утопія виникла як результат соціальної напруги в державі на початку XX ст. В радянській утопічній думці чітко простежуються риси класичних утопій – ізольованість, позачасовість, самодостатність, урбанізм, регламентація життя. Одним з основних джерел з різних теоретичних питань конструктивізму слугують випуски журналів «Сучасна архітектура» [2] (1926-1930), «Нова генерація» (1927-1930). Це були головні періодичні видання, що на той момент виконувало функції інтелектуального центру країни з розвитку та реалізації ідей конструктивізму в сфері архітектури. Окрім теоретичних викладок, в журналі були опубліковані конструктивістські проекти та архітектурні споруди, що створювались в різних містах, а також регулярні звіти про діяльність представників ОСА по всій країні.

В якості візуального джерела дослідниками використовуються об’єкти, що збереглися, а також проектна документація (див. Додаток Б). Цікавим джерелом інформації також є матеріали архітектурних конкурсів [181].

Певну інформацію представляють дані щодо організація, які вели проектну діяльність в досліджуваний нами період. В Харківській області на 1926 р. [85] була зафіксована діяльність наступних будівельних контор: Будівельне управління ГОРОТКОМХОЗ, ІНДОБУД, УКРПАЙБУД, ЕНЕРГОБУД,

УКРЦИВІЛЬБУД, УКРГОССТРОЙ, ЦУВОЕНПРОХОЗ, СТАНДАРТ, СТАНДАРТГОСТРОЙ[1] [53].

До джерельної бази дослідження входять матеріали, що висвічують діяльність українських архітекторів, які працювали в стилі конструктивізм.

Віктор Абрамович Естрович (1881-1941). Спеціалізація – проектування житлових будинків і установ медичного профілю. Об’єкти лікарняних закладів у Харкові: 2-я зразкова робоча поліклініка, 1925 р., пр. Московський, 197, в співавторстві з Линецьким – з використанням форм неокласицизму; Радіологічний інститут, 1930 р., вул. Пушкінська, 82 – у стилі ар-деко; Інститут ендокринології ім. В.Я. Данилевського, 1932 р., вул. Алчевських (колишн. Артема), 10 - в стилі архітектурного конструктивізму; Інститут гігієни та праці, 1935 р. вул. Трінклера, 6; Морфологічний корпус мединституту, 1939 р., пр. Науки (колишн. Леніна), 4 - в стилі ар-деко. В.А. Естрович розробив альбом типових проектів закладів охорони здоров'я, які були реалізовані у містах: Горлівка, Донецьк, Запоріжжя, Кадіївка, Луганськ та ін.

Павло Федотович Альошин (1881-1961). Спеціалізація - проектування житлових і громадських будівель, планування міст і кварталів. Діяльність в Харкові - Проектування і будівництво соцміста «Новий Харків» - 1930-1932 рр.

Борис Петрович Грицівський. В Харкові - керівник проектування багатьох об'єктів промислового і цивільного будівництва - селища на Лисій горі "Червоний Жовтень", та Нової Баварії, на вул. Плеханівській.

Олександр Іванович Дмитрієв (1878-1959). Об’єкти у Харкові: Будинок кооперації на пл. Дзержинського в Харкові 1927-1930 рр.; Палац робочого (Клуб залізничників) в Харкові 1931-1932 рр.

Людвіг Іванович Котовський (1900-1947). Спеціалізація – проектування громадських будівель.

[1] Назви організацій надані в оригіналі.

Самуїл Миронович Кравець (1891-1966). Спеціалізація – проектування громадських і житлових будівель.Об’єкти у Харкові: Будинок Державної промисловості,1925-1928 рр.; Будинок Уряду Української РСР, 1927 р.

Олександр Леонтійович Красносельський (1877-1944). Спеціалізація – проектування громадських і житлових будівель.

Олександр Васильович Лінецький (1884-1953). Спеціалізація – проектування громадських і житлових будівель. Об’єкти у Харкові: проект будівлі Біржі, 1925, пл. Конституції, 13; корегування проекту «Нового пасажу» (універмаг «Дитячий світ»), 1925, пл. Конституції, 9; проект перебудови універмагу «Хаторг», 1925 р.; проект «Зразкової робочої поліклініки» (спільно з В.А. Естровічем), 1927 р., Московський проспект, 197; проект житлового будинку тресту «Югосталь», 1925 р., вул. Сумська, 116; проекти житлових будинків № 8 і № 10, 1926 - 1928 рр., пр. Науки (колишн. Леніна); проект клубу «Харчовик», 1930 р., вул. К. Маркса, 32; проект універмагу «Хаторг» (ЦУМ), 1932 р., пл. Рози Люксембург, 1/3; проект житлового будинку «Комунар» (спільно з В.І. Богомоловим), 1932 р., вул. Гіршмана, 17; перебудова будинку ВУЦВК під розміщення Палацу піонерів, після 1934 р.

Євген Овксентійович Лимар (1905-1972). Спеціалізація - проектування учбових закладів та житлових споруд. Об’єкти у Харкові: проекти фабрично-заводського училища заводу «Серп і молот», 1931 р.; Вугільно-хімічний інститут, 1933 р.

Іван Іванович Малозьомов (1899-1954) Спеціалізація - планування міст і проектування житлових і громадських будівель. Об’єкти у Харкові: проект будівлі Клубу Будівельників, 1927 р.; проект їдальні для «Донбасвугілля»; житловий масив «Промінь», 1928 р.; проект будинку «Техіздат», 1929 р., вул. Сумська; проект житлового будинку, 1930 р., вул. Дарвіна; виставковий павільйон в Університетському саду, 1930 р.; проект фабрики фотоплівкової апаратури ім. Дзержинського, 1931 р.

Олександр Георгійович Молокін (1880-1951). Спеціалізація – проектування громадських і житлових будівель. Об’єкти у Харкові: проект

Селянського земельного банку, 1913; клуби «Печатників» і «Працівників зв'язку»; корпус і житловий будинок співробітників НДІ Експериментальної ветеринарії; студентський гуртожиток «Гігант», 1928-1930 рр.; будинок Держстраху, 1925 - 1927 рр.; будівля Інституту рентгенакадеміі, 1928-1930 рр. (у співавторстві в В.А. Естровічем).

Ной Мойсейович Підгорний (1897-1988). Спеціалізація – проектування громадських і житлових будівель. Об’єкти у Харкові: участь в проектуванні житлового масиву соцміста «Новий Харків», тракторного заводу; проект Будинку політкаторжан, 1932 р., вул. Пушкінська, 49; оформлення фасадів типових шкіл і дитячих садів; багатоповерхові будинки по вул. Чернишевського, 95; Гаршина, 5/7; провулку Фанінський, житловий будинок на 80 квартир (1936-38 рр.) по вул. Чернишевського, 95.

Валеріан Микитович Риков (1874-1942). Спеціалізація – проектування громадських будівель.

Сергій Савич Серафимов (1878-1939). Об’єкти у Харкові: Будинок Державної промисловості УРСР (Держпром), 1925-1928 рр.; Будинок проектних організацій - спочатку Будинок Уряду Української РСР, нині - Головний корпус Харківського університету, 1927 р.

Віктор Карпович Троценко (1888-1978). Об’єкти у Харкові: площа Свободи (колишн. Дзержинського), проект 1920 рр.; робітниче селище (будинки-котеджі) Харківського паровозобудівного заводу, пр. Московський;, 1923-1924 рр.; робітниче селище, вул. Плеханівсьа, 1923-1924 рр.; будинок-комуна, вул. Студентська; житловий будинок на вул. Плеханівській, 39; житловий будинок на вул. Мироносицькій, 91.

Марк Давидович Фельгер (1881-1962). Об’єкти у Харкові: один з авторів висотного комплексу Будинку Державної промисловості (Держпрому).

Генріх Львович Швецький-Вінецький (1901-1965). Спеціалізація – проектування житлових та громадських споруд у стилі конструктивізму, зокрема типові проекти шкіл та амбулаторій.

Яків Аронович Штейнберг (1896-1982). Об’єкти в Харкові: особняк секретаря ЦК С. В. Косіора; колишня будівля ХНУБА на Шатилівці; житлові будинки на Пушкінському в'їзді, 7 і 8; Клуб будівельників і житлова будова «Індубуд», 1928 р.; капітальна перебудова Земства в ЦК КП(б)У на пл. Свободи (колишня Дзержинського), 1932 р.

Григорій Олександрович Яновицький (1897-1964). Об’єкти у Харкові: проекти житлових будинків, забудови районів і селищ; проект готелю «Інтернаціонал», готель «Харків».

Окремо розглядаються джерела, що носять охоронний характер. Вони формують базу підходів до роботи з архітектурною спадщиною, в тому числі - зі спадщиною доби конструктивізму. Серед них слід назвати: «Етичний кодекс консерватора-реставратора» [155], «Нарський документ про автентичність» [110], «Підходи до збереження архітектурної спадщини XX століття. Мадридський документ 2011 року» [126].

1.2. Характеристика основних стильових напрямків в архітектурі України раннього модернізму

У світовій архітектурі на початку XX ст. йшло паралельне формування великої кількості течій. Їх еволюція поділена межами Першої світової війни та кризи 1929 р. Як зазначає А.Д. Бархін, період 1910-х рр. став часом відкриттів, що здійснювались в рамках приватного замовлення. В цьому полягає його відмінність від наступної епохи державного впливу на загальну архітектурну стилістику у 1930-х рр. [47]. Майстри цього періоду прагнули до створення нових форм монументальності, грації, простоти. Вони шукали альтернативу ордерній архітектурі (еклектика, неокласика), розвиток якої відбувався в XIX ст.

В 1920-ті рр. формується стильова єдність ар-деко, побудованого на затвердженні архаїчного монументалізму. Його європейські витоки належали до різних стильових течій, бо то була епоха яскравих майстрів. Деякі з них працювали з традицією, інші – прагнули до оновлення. Але в цілому всі вони

були досить декоративними. Різноманітність течій початку століття було обумовлено свободною творчістю майстрів, що активно підтримувалося замовником. Це був свого роду експеримент.

Паралельність розвитку ар-деко і неокласики - міжнародне явище міжвоєнного часу. Подвійна структура національного стилю висловилася в другій половині 1920-х рр. в одночасній підтримці автентичного неоренесансу І.В. Жолтовского і спрощеного ордера В.А. Щуко і І. А. Фоміна. Підсумки конкурсів на Палац Праці, а потім будівництво в центрі Москви будинку Динамо, Держбанку, Бібліотеки ім. В.І. Леніна [180], продемонстрували ще до конкурсу на Палац З'їздів ретроспективний смак влади, можливість роботи дореволюційних майстрів в нових умовах.

Раціональна архітектура народилася після першої світової війни - коли з'явилася велика потреба в житлі [181]. Головні її принципи зводяться до наступного: архітектонічні форми повинні бути раціональні та залежати від функціонального призначення споруди; витрати мають бути мінімізовані; з метою економії і прискорення будівництва використовуються будівельні напівфабрикати і стандарти; в цілому архітектура розглядається як фактор прогресу. Естетика будівлі повинна повністю відповідати її функції. У завдання архітектора входило раціональне проектування з використанням прогресивних технологій, які повинні чітко проглядатися в будові. В результаті головним стала демонстрація чистоти форми і кольору, а також нових матеріалів - скла, сталі, армованого бетону. Перевага віддавалася кубічним і призматичним формам з плоскими дахами. Принцип симетрії був замінений на асиметрію. Представниками цього напрямку в архітектурі є: Адольф Лоос (1870-1933) в Австрії, Вальтер Гропіус (1883-1969) у Німеччині, Якобус Йоханнес Пітер Ауд (1890-1963) у Нідерландах, Міс Ван дер Ройє (1886-1965) у Німеччині, Ле Корбюзьє (1887-1965) у Франції [112]. До цього ж напрямку відноситься школа Баухауса. Баухаус (нім. Bauhaus, Hochschule für Bau und Gestaltung - Вища школа будівництва і художнього конструювання, або Staatliches Bauhaus) - навчальний

заклад, що існувала в Німеччині з 1919 по 1933 р., а також мистецьке об'єднання, яке виникло в рамках цього закладу, і відповідний напрям в архітектурі [159].

Історія радянської архітектури — це історія боротьби за її високу якість, подолання викривлень і перешкод, що стояли на її шляху. В умовах громадянської війни, що точилася на території Україні в перші роки Радянської влади, не могла повною силою розгорнутися будівельно-архітектурна діяльність. Тим не менш, радянський уряд зміг здійснити ряд заходів, які мали принципово важливе значення для розвитку й формування архітектури. До цих заходів насамперед належать націоналізація промисловості і ліквідація приватної власності на землю [142]. Націоналізація промисловості, створила необхідні умови для розвитку продуктивних сил соціалістичного суспільства, його матеріальної культури й економіки. А це в свою чергу відкрило широкі можливості для планування і комплексної забудови міст.

Одним з важливих заходів Радянського уряду в той час був перерозподіл житлової площі, здійснений з метою поліпшення житлових умов трудящих. В серпні 1918 р. Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет спеціальним декретом скасував приватну власність на нерухоме майно в містах. На основі цього декрету було здійснено експропріацію великих приватних будинків і на Україні. Протягом короткого часу найбіднішу частину робітників промислових центрів було переселено з підвалів і халуп у будинки центральних впорядкованих районів.

Одночасно з перерозподілом житла радянський уряд здійснив експропріацію і передачу в користування трудящим палаців і парків, будинків, що належали раніше буржуазії. Це дозволило у перші роки Радянської влади організувати громадсько-політичні і культурні установи для трудящих. В містах створювалися палаци культури, робітничі клуби, бібліотеки, будинки політичної освіти, художні студії, музеї, театри тощо [53]. В селах поміщицькі будинки було перетворено в будинки селянина, читальні, школи, лікарні, бібліотеки. В курортних районах республіки палаци й особняки разом з парками й садами за декретом Раднаркому в 1920 р. було передано під здравниці для робітників і

селян. Колишній царський палац в Лівадії (Крим) став палацом-курортом для трудящих.

На початку 1920 р. на Україні з частин Червоної Армії було створено Трудову Армію, яка разом з трудящими відбудовувала промислові підприємства, залізниці, шосейні шляхи, мости. Спеціальні загони відновили багато громадських споруд, пристосувавши їх під госпіталі, лікарні, дитячі будинки, пральні, лазні, робітничі гуртожитки, їдальні, клуби тощо.

Порочність і абсурдність подібного розуміння архітектури з усією очевидністю проявилися у перших же спробах пролеткультівців відтворити свої задуми. Так, наприклад, архітектор Гриншпун, дотримуючись настанов пролеткультів, у 1921 р. спроектував для Харкова житлові будинки у вигляді погрудь К. Маркса і В. Леніна. Подібні проекти, зрозуміло, не були здійснені. Вони характеризують ідейно-творчу платформу, на якій стояли деякі архітектори - переконані послідовники пролеткультівських «теорій» в галузі мистецтва. Вони об'єдналися згодом в одній із секцій АРМУ, що юридично оформилась у 1925 р. Секція пропагувала формалістичні погляди на будівництво, орієнтувала радянську архітектурну громадськість на західно-європейський конструктивізм [151].

Молода радянська архітектура пішла шляхом сміливого новаторства, в основу якого лягли пошуки нових архітектурних форм і структури споруд в залежності від їх соціального призначення, раціонального застосування будівельних конструкцій та матеріалів, а також нових принципів містобудівництва. Але розуміння нового і творчі позиції архітекторів були розбіжні. В той час на архітектурному фронті точилася гостра ідейно-творча боротьба між різними об'єднаннями і угрупованнями радянських архітекторів. До них відносились – АСНОВА, ОСА, АРУ, ВОПРА та ін. В 1928 р. в Харкові, Києві та Одесі були створені об'єднання ТСАУ [53]. Кожне з цих об’єднань мало свою творчу платформу, було в якійсь мірі під впливом формалізму і вважало себе покликаним для створення архітектури, співзвучної соціалістичній епосі.

Найактивнішим в пропаганді своїх теоретичних положень було ОСА, що мало свій журнал і стояло на позиціях конструктивізму.

Конструктивізм в архітектурі як напрямок зароджується в Ралянському Союзі на базі маніфесту футуриста Антоніо Сант-Еліа та під впливом кубізму і супрематизму Каземіра Малевича. Конструктивісти вважали, що форма конструкції повинна залежати від структурних елементів, які повинні бути оголені. Перевага надавалася розвитку будівлі по вертикалі. Представниками цього напрямку були: Володимир Татлін (1883-1953 рр.), Лазар Лисицький (1890-1941 рр.).

Відразу після Жовтневої революції пошуки нових шляхів вирішення проблем в архітектурі велися в різних напрямках: в області містобудування, стандартизації і типізації, основ архітектурної освіти і т.п. Деякі архітектори, слідом за І. Жолтовським, проповідували вічність законів класичного зодчества або, як І. Фомін, розробляли прийоми нового читання класичної спадщини, інші (Е. Лисицький, І. Голосов, К. Мельников) бачили архітектуру в романтичних формах, прагнучі порвати з традиціоналізмом. Найбільш впливовою течією вітчизняної культури XX ст. була неокласика. У дусі цього напрямку працювали: І. Жолтовський, І. Фомін, В. Щуко, брати Весніни, К. Мельников, І. Голосів та ін. Прихильники неокласики розглядали модерн як антихудожню течію, в той час як у багатьох європейських країнах існували новаторські течії, що були з ним пов'язані.

МАО поєднало в основному архітекторів старшого покоління., що мали на той час значний архітектурно-будівельний досвід. Вони використовували традиційні принципи композиції і архітектурні форми минулого.

Прихильники історизму в архітектурі прагнули створити в середовищі майбутнього знаки історичної пам'яті. Вони часто зверталися до спадщини зодчих часів Великої французької революції, великий вплив мали патетичні офорти Дж.Б. Пиранези. Прикладами робіт 1918-1923 гг. є твори І. Фоміна, його учнів Л. Руднєва та ін., а також І. Голосова, що гранично спрощує ордер. І. Фомін використовував та розвивав сприйняту від ордера структуру архітектурної мови,

стверджуючи культурну традицію [175]. Одночасно з цим в країні розвивалися ліві новаторські течії. В період 1912-1922 рр. переважало ліве образотворче мистецтво, а в період 1922-1932 рр. - новаторська течія архітектури. Стилеутворюючими концепціями першого періоду були конструктивізм (В. Татлін, А. Родченко і ін.) і супрематизм (К. Малевич, В. Кандинський і ін.).

На початку 1920-х рр. архітектура радянського авангарду прийняла естафету від лівого образотворчого мистецтва і взяла на себе основну роль у формуванні і розвитку нового стилю [176]. Конструктивізм припускав конструкторсько-винахідницький початок, конструювання зсередини, супрематизм пропонував пошуки нового стилю через геометризацию форм, через колір, через створення системи нових форм.

До середини 1920-х рр. склалися два перших об'єднання радянських архітекторів. В 1923 р. виникла АСНОВА, до складу якої входили М. Ладовский, В. Крінський, К. Мельников та ін.. Вони висували ідею синтезу архітектури і мистецтв з метою створення на основі психофізичних законів «раціональної» архітектури, яка має «емоційно-естетичні якості і властивості», визнаючи при цьому переваги нових конструкцій і матеріалів. За основу вони брали сприйняття об'єму, площі, ритму та інших елементів композиції.

У 1924 р. була створена офіційна творча організація конструктивістів - ОСА, представники якої розробили так званий функціональний метод проектування, заснований на науковому аналізі особливостей функціонування будівель, споруд, містобудівних комплексів. Характерні пам'ятки конструктивізму: фабрики-кухні, Палаци праці, робочі клуби, будинки-комуни, нові лікарняні заклади та науково-дослідні інститути зазначеного часу.

Конструктивізм - радянський авангардистський метод в образотворчому мистецтві, архітектурі, фотографії та декоративно-прикладному мистецтві. Характеризується суворістю, геометризмом, лаконічністю форм і монолітністю зовнішнього вигляду.

Той творчий світогляд, що прийнято називати конструктивізмом в межах архітектурного стилю, проявився дещо раніше, ніж безпосередньо в архітектурі.

Конструктивізм, як і функціоналізм з раціоналізмом, прийнято відносити до поняття «сучасна архітектура». У зазначений період в СРСР існував також літературний рух конструктивістів.

У 1925 р. виникли перші проекти соціалістичних міст на базі промислових гігантів першої п'ятирічки: Запоріжжя, Кузнецьк, Магнітогорськ. Будували «соцміста» комплексно: разом з житловими будинками зводили підприємства, магазини, дитячі установи, школи, клуби і т.д. Промислове будівництво відрізнялося від дореволюційного сучасною архітектурної формою, великими масштабами, чітким силуетом.

Архітектурною спорудою світового рівня став будинок Дніпрогесу в Запоріжжі (1929-1932, В. Веснін та ін.), величний образ якого був характерним для першого етапу радянської архітектури [151].

Вперше архітектори - конструктивісти голосно заявили про себе на конкурсі проектів будівлі Палацу Праці в Москві [174]. Проект Весніних виділявся не тільки раціональністю плану і відповідністю зовнішнього вигляду естетичним ідеалам сучасності, а й мав на увазі використання новітніх будівельних матеріалів і конструкцій.

Наступним етапом був конкурсний проект будівлі газети «Ленінградська правда» (м. Москва). Завдання було на рідкість складним - для будівництва призначався крихітну ділянку землі - 6х6 м на Страсний площі [180]. Весніни створили мініатюрну, стрункy шестиповерхову будівлю, яка включала не тільки офіс і редакційні приміщення, але і газетний кіоск, вестибюль, читальний зал.

Формування стилю сучасної архітектури відбувалося шляхом посилених шукань нових типів житла і громадських будинків. Велику роль у цьому відігравали конкурси й дискусії, в яких брали участь широкі кола архітекторів і які були одночасно ареною боротьби різних поглядів на шляхи розвитку сучасної архітектури. В перші роки радянської влади цим настановам відповідала творчість тієї частини архітекторів України, що стояла на реалістичних позиціях. Виступаючи на конкурсах і виконуючи державні замовлення, ці архітектори

представили ряд позитивних рішень нових типів житлових, громадських будинків, лікарень, науково-дослідних інститутів, та ін.

1.3. Історичні особливості формування типології лікувальних закладів в Україні 1920х-1930х років

Розгорнуте в 1922 р. нове будівництво у промислових районах (головним чином у Донбасі) відбувалося у важких економічних умовах і носило обмежений характер. Здійснювалося воно на державні кошти господарським способом, тобто промисловими підприємствами, відомствами й установами за активною участю промислових робітників. Будівництво здійснювали великі підрядні організації («Стандартбуд», «Меліобуд», «Укрбуд») і дрібні напівпідрядні («Військбуд», «Будбюро», «Донвугілля» та ін.) [53]. Наприкінці періоду відбудови народного господарства будівництво в містах і робітничих селищах проводилося за будівельними правилами, затвердженими Раднаркомом УРСР 14 листопада 1924 р.

У відбудовний період становище з будівельними матеріалами було дуже тяжким. Багато цегельних і цементних заводів не працювало, розмах і темпи селищного будівництва вимагали більш ефективного використання вже застосовуваних і нових місцевих матеріалів. Це завдання вирішувалося досить успішно. Одна з найпотужніших будівельних організацій того часу «Стандартбуд» створила в 1921 р. дерев'яні каркасні будинки, що відзначалися досить економічним використанням лісу [151]. В 1925 р. за пропозицією інженера І. П. Мірошниченка трест Південсталь запровадив у будівництво шлакобетон, з відходів металургійних заводів. В житлових будинках селища ім. Фрунзе в Дніпропетровську, наприклад, з цього матеріалу було зроблено фундаменти і стіни [85].

Промислове будівництво в Україні було включено у першу загальносоюзну програму народногосподарського будівництва – план ГОЭЛРО, висунутий В. І. Леніним і затверджений урядом в 1920 р. Одночасно з

піднесенням промисловості план ГОЭЛРО передбачав також значний розвиток міського господарства у промислових районах України. Промислове будівництво в Україні, що розгорнулося за цим планом в 1921–1925 рр., мало ширший розмах, ніж в інших республіках колишнього Радянського Союзу [36]. Воно охопило весь Донбас, Криворіжжя, Катеринослав (Дніпропетровськ), Харків, Кам'янське (Дніпродзержинськ), Київ, Маріуполь (Жданов), Одесу та інші промислові міста.

З ростом обсягу будівництва виникла потреба в стандартизації конструктивних елементів споруд та індустріальних методах будівництва, що в свою чергу викликало новий підхід до проектування і організації відповідних робіт. Дрібні проектні відділи і контори окремих відомств, що існували на Україні, не спроможні були задовольнити зростаючих вимог нового будівництва. Тому на їх базі були створені централізовані спеціалізовані будівельно-проектні організації «Укрпайбуд», «Енергобуд», «Укрцивільбуд», «Текстильбуд», «Укрпроектсільгосп» та ін. [53]. Серед них виділялося організоване в 1925 р. в Харкові потужне державне акціонерне товариство «Індобуд», яке розгорнуло в значних масштабах не лише будівельно-проектну, але й науково-дослідну роботу. Лише в одному 1932 р. ним здано в експлуатацію 402 об'єкти, в тому числі 210 промислових, 12 енергетичних, 28 комунальних та 152 житлових будинки [14].

Для складання проектів планування та забудови міст і наукової розробки проблем містобудування в Україні в 1930 р. на базі організацій, що існували з 1929 р. («Бюро для проектування м. Велике Запоріжжя», «Урядова комісія для будівництва нових міст Донбасу» і «Проектне бюро НКВС УРСР»), був організований і Державний інститут проектування міст (Діпроміcто) з філіалами у Києві, Дніпропетровську та Одесі [53]. В 1933 р. у зв'язку з великим обсягом робіт по проектуванню типових жилих будинків, клубів, сільських кінотеатрів, медичних закладів тощо була створена проектна організація «Цивільпроект».

В Україні досить інтенсивно розвивалась будівельна промисловість. Створені у попередній період дрібні підрядні державні будівельні організації

(Стандартбуд, Меліобуд та ін.), а також відомчі напівпідрядні будівельні контори (Військбуд, Будбюро, Донвугілля та ін.) [188] були реорганізовані в загальнобудівельні спеціалізовані трести. В зв'язку з величезними масштабами промислового будівництва в роки першої п'ятирічки особлива увага приділялася раціональному зонуванню нових міст і правильному вибору промислових площадок з урахуванням технічних і санітарно-гігієнічних умов. Для регулювання цього будівництва при НКВС УРСР було створено Вищий техніко-будівельний комітет. Цим було обумовлено видання положення «Про відведення земельних ділянок для промислових підприємств», ухвалене 28 квітня 1930 р. Вищою Радою народного господарства РРФСР, і «Єдиних норм будівельного проектування» Комітету по стандартизації при Раді Праці і Оборони [151].

У перші роки радянської влади в країні лютували епідемії висипного тифу, холери та інших інфекційних захворювань [196]. Бракувало кваліфікованих медичних кадрів, лікувальних установ, медикаментів. Громадянська війна і військові операції на всій території країни посилювали розруху в промисловості та в сільському господарстві. Транспорт, системи водопостачання і каналізації міст перебували в занедбаному стані, що створювало несприятливу санітарно-епідеміологічну ситуацію. Боротьба з епідеміями і хворобами в масштабах великої країни вимагала наступних дій: організації єдності системи охорони здоров'я; ліквідації відомчої роз'єднаності; створення мережі державних лікувально-профілактичних установ і аптек; подолання гострої нестачі медичних кадрів. Всі ці заходи, з огляду на масштабність поставлених завдань, могли бути здійснені лише при наявності державної системи охорони здоров'я.

Єдина державна система була створена в 1918 р. Її формування відбувалося в кілька етапів. 26 жовтня (8 листопада) 1917 р. при Військово-революційному комітеті Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів був утворений Медико-санітарний відділ. Його очолив М. І. Барсуков [52]. Відділу було доручено: організація медичної допомоги робітникам і солдатам; перебудова медико-санітарної справи в країні; залучення до роботи всіх лікарів, що співчували нової влади. Для вирішення цих завдань на місцях з

листопада 1917 р. в різних районах країни при місцевих радах стали створюватися медико-санітарні відділи, а при деяких народних комісаріатах - лікарські колегії.

24 січня (6 лютого) 1918 р. декретом Ради Народних Комісарів було утворено Раду лікарських колегій. Вона стала вищим медичним органом в країні. Головою Ради був призначений А. Н. Винокуров [52]. 15 травня 1918 р. був випущений перший номер офіційного друкованого органу Ради лікарських колегій при Раді Народних Комісарів СРСР - «Вісті радянської медицини» - першої радянської медичної газети-журналу. З 16 по 19 червня 1918 р. в Москві відбувся Всеросійський з'їзд медико-санітарних відділів Рад, де були заслухані доповіді, в тому числі доповідь М. А. Семашко [152]. Основними положеннями його доповіді були такі: нагальним організаційним завданням радянської медицини на місцях є усунення колишніх міжвідомчих рамок і об'єднання її; лікувальна медицина повинна бути побудована на послідовності проведення принципів: загальнодоступності і безкоштовності; негайно потрібно піклуватися про підвищення якості медичної допомоги - спеціальні прийоми, спеціальні амбулаторії, спеціальні лікарні; черговими медико-санітарними завданнями радянської медицини крім загальних і звичайних є боротьба з соціальними хворобами - туберкульоз, венеричні, боротьба з дитячою смертністю і т.ін.; саме радянська санітарія здатна боротися радикально і результативно з житлової нуждою найбіднішого населення; з огляду на недостатню свідомість мас населення, особливо в провінції, у ставленні до питань охорони здоров'я необхідно розвивати найширшу санітарно-освітню діяльність - бесіди, лекції, виставки і та ін.; необхідно залучення до поточної діяльності робочих організацій в містах і сільської бідноти в селах [152].

М.А. Семашко запропонував систему охорони здоров'я, в основу якої були покладені наступні ідеї: єдині принципи організації і централізація системи охорони здоров'я; рівна доступність охорони здоров'я для всіх громадян; першочергова увага дитинству та материнству; єдність профілактики і лікування; ліквідація соціальних основ хвороб; залучення громадськості до

справи охорони здоров'я [152]. Ці принципи розроблялися ще в XIX ст., але вперше вони були реалізовані і покладені в основу державної політики в СРСР.

Була збудована стрункa система медичних установ, яка дозволила забезпечити єдині принципи організації охорони здоров'я для всього населення, від далеких аулів до столичних міст: фельдшерсько-акушерський пункт - дільнична поліклініка - районна лікарня - обласна лікарня - спеціалізовані інститути [104]. Хоча ще зберігалися відомчі медичні заклади армії, залізничників, шахтарів тощо. Доступність охорони здоров'я забезпечувалася тим, що медичне обслуговування було безкоштовним, всі громадяни прикріплялися до дільничних поліклінік за місцем проживання та в залежності від складності захворювання могли направлятися на лікування все вище і вище по щаблях піраміди охорони здоров'я.

Була організована спеціалізована система медичних установ для дітей, що повторює систему для дорослих, від дільничної поліклініки до спеціалізованих наукових інститутів. Медична система приділяла особливу увагу питанням материнства і народження. Для підтримки материнства і дитинства була організована така ж вертикальна система - від жіночих консультацій і дільничних пологових будинків знову-таки до спеціалізованих інститутів.

Особливо слід відзначити промислові регіони України. У радянську епоху спостерігається бурхливий розвиток Донбасу. Тут зводились підприємства вугільної, металургійної, машинобудівної та хімічної промисловості, росли міста і робітничі селища. Вже у 1920-х рр. на Донбасі було побудовано 160 лікарень на 5 тис. ліжок, відкрито 127 амбулаторій, 20 поліклінік і 80 лікарень - для обслуговування працівників промислових підприємств [53].

В роки першої п'ятирічки в нових фабрично-заводських селищах почали будувати амбулаторії, диспансери, родильні будинки, санстанції, ясла і т. п. Середні та крупні лікарні й поліклініки в той час споруджувалися переважно у промислових районах, в таких містах, як Горлівка, Донецьк, Запоріжжя, Кадіївка, Луганськ та ін. Будинки лікувальних установ різного призначення було споруджено і в селах України. На будівництво лікарень і капітальний ремонт

медико-санітарних закладів за період з 1926 по 1930 рр. було витрачено по Українській РСР понад 32 млн. карбованців [151].

В 1926-1927 господарському році в Україні розпочалося будівництво 374 нових промислових підприємств. Практичне втілення урбанізаційної політика 1920-30 рр. знайшла в будівництві підприємств та «соцміст» при них. Харків був столицею радянської України, тому тут існувала потреба в створенні відповідної соціальної опори, саме тут активно йшло будівництво нових підприємств та «соцміст» [51]. Поповнення робітників давали міграції селян Харківщини. Інші ж міста Харківщини в промисловому відношення розвивалися повільно, головним чином за рахунок місцевої та сільгоспереробної промисловості. Одним з перших «соцміст» стало селище Харківського тракторного заводу. Тут було побудовано укрупнені житлові квартали з відповідною системою культурно-побутового обслуговування населення. У межах «Нового Харкова», крім ХТЗ, працювало ще 14 промислових підприємств [188]. Для розселення необхідної кількості робітників передбачалося створити 36 житлових комбінатів із населенням 2730 осіб у кожному. Було запроектовано створення парку культури та відпочинку, лікарні, санаторію, будинку відпочинку та ін. [7].

На прикладі Донбасу також можна побачити реалізацію концепції соціалістичного розселення населення та створення «соцміст». Так, у 1926-1927 рр. ішла забудова селища при карбідному заводі в Макіївці. Будувалися одноповерхові 2-квартирні житлові будинки з присадибними ділянками [141], на Луганщині в 1927 р. будувалося «взірцеве» селище шахти «Американка» на 1300 осіб [125]. У 1928 р. почалося будівництво селищ житлово-будівельних кооперативів у Сталіно. На початку 1930 р. спеціальна комісія завершила дослідження басейну й запропонувала місця для будівництва нових підприємств та «соцміст», розміщення шляхів, сільськогосподарських районів та ін. Було створено планувальну схему Донецького басейну, що охоплювала площу в 23 тис. кв. км. Територія Донбасу поділялася на 13 промислових районів [38], у кожному з яких передбачалося будівництво нового «соцміста».

Першим «соцмістом» у Донецькому басейні стала Нова Горлівка. Вона зводилася для будівельників та робітників азотно-тукового заводу, який споруджувався в цей час. У 1929 р. розпочалася робота з розробки схеми забудови на захід від існуючого селища (з 1932 р. – міста) Горлівки. «Соцмісто» розраховувалося на 30 тис. мешканців. Встановлювався єдиний розмір житлових кварталів, будинки будувалися в єдиному архітектурному стилі [52]. Всі ці нові міста потребували повноцінного медичного обслуговування, саме тут будувались нові лікарняні заклади за типовими проектами та з застосуванням нової стилістики.

Таким чином, у 1920-1930-ті роки з'явилися нові міста, чисельність яких у зв'язку з індустріальним розвитком стрімко зростала. Так, у Донбасі до 1917 р. нараховувалося тільки 4 міста [81]. У 1939 р. чисельність населення Донбасу складала 4941 тис. осіб, міське населення досягло 2421 тис. осіб й складало 75,3% від усього населення. Кількість міст зросла до 54, міських поселень – до 144 [108]. Найбільш динамічно розвивався Харків. У 1917 р. у Харкові мешкало 279 тис. осіб, а в 1939 – 833 тис [51]. Отже, у 1920-1930-ті роки склалася концепція урбанізації, яка здійснювалася швидкими темпами в роки індустріалізації.

Політика радянської урбанізації сформувалася в 1917-1931 рр. Вона базувалася на концепції соціалістичного розселення населення й створення нових підприємств із прилеглими містами – «соцмістами», які повинні були забезпечити підприємства робочою силою. Серед основних рис цієї політики в області містобудування можна виділити прагнення до максимальної концентрації населення в певних містах, що розглядалося владою як джерело робочої сили для постійно зростаючих підприємств; типові нормативні параметри для всіх об'єктів будівництва; розміщення виробничих сил згідно з потребами оборони та сировинного комплексу, освоєння нових територій і створення нових міст – «соцміст» – на базі галузевих містоутворювальних підприємств. Найбільш яскраво ці риси проявилися в урбанізації Східної України в 1920-1930-ті рр. Саме на цій території активізується будівництво

лікарняних закладів, що повинні були забезпечити зростаючу кількість робітничого населення.

Наприкінці 1920-х рр. розгортається будівництво лікарень загального типу. Вони отримали павільйону структуру, що склалась ще в другій половині XIX ст. як спосіб протистояння епідемічним захворюванням. Така структура була потрібна для забезпечення повної ізоляції хворих. Також вона дозволяла збільшувати лікарняний комплекс за рахунок зведення нових корпусів. Великим мінусом такої структури було значне збільшення території, ускладнення зв'язків між корпусами, подовження інженерних мереж, що тягнуло за собою удорожчання будівництва. З середини 1920-х рр. та в роки першої п'ятирічки була побудована та реконструйована значна кількість лікарняних комплексів павільйонного типу. Всі вони мали велику місткість.

Будівництво лікарень і в 1930-ті рр. залишалося найбільш відсталим видом масового будівництва. Павільйонна система, що отримала широке розповсюдження в планувальній системі організації лікарень продовжує своє існування. З великої кількості корпусів складаються так звані лікарняні містечки. Основні відділення та групи лікарняних комплексів (приймальний покій, стаціонари з різних спеціальностей, лікувально-допоміжні відділення, харчовий блок та ін.) розміщувались в окремих будівлях висотою в один-три поверхи. Будівництво лікарень, що іноді складались з 20-30 будівель, могло продовжуватись багато років.

На початку 1930-х рр. будівництво лікарень розвивалось головним чином в крупних індустріальних та сільскогосподарчих районах країни (див. Додаток А, рис. А. 1).

Характерною особливістю в будівництві лікарень в 1930-х рр. є місткість до 1500 ліжок. Наприклад, лікарняний комплекс на 1500 ліжок в м. Харкові, у лісовій місцевості Померок на площі 38 га, збудований за проектом арх. П.І Фролова (див. Додаток Б, рис. Б. 14-16).

Що стосується нормативних документів з проектування, після Жовтневої революції в 1920-х рр. було зроблено кілька спроб пристосувати існуюче до

цього часу «Урочне положення» до нових умов. Наступним кроком був корений перегляд та видання нового за формою та змістом збірника – «Зводу виробничих будівельних норм» (1927-1930 рр.).

Перші затверджені норми з проектування як обов'язкові для будівництва належать до 1930 р. – це «Єдині норми будівельного проектування». Вони встановлювали правила складання проектів, норми проектування житлових, санітарних, лікувальних, шкільно-просвітницьких, громадських, сільскогосподарських, виробничих, адміністративних та торгівельних будівель і споруд. Також вони вміщували в собі розрахункові навантаження, норми розрахунку будівель і споруд, опалювальних установок, норми проектування конструкцій з каміння, деревини, металу, бетону і залізобетону, підстав і фундаментів громадських та виробничих будівель промислових підприємств.

В 1936 р. були введені в дію Норми з промислового будування, що складалися з трьох розділів: правила складання креслень, загально будівельні розрахункові норми, санітарно-технічні норми [8].

На початку 1930-х рр. вперше вводяться єдині норми на проектування лікувально-профілактичних закладів, що відіграли значну роль в формуванні масового типу лікарень. Наприкінці першої п'ятирічки з'являється новий тип лікарень. Вони вже мають централізовану структуру. Прикладом є клінічна лікарня на 285 ліжок в Свердловську (сучасний Єкатеринбург), що була запроектована арх. А. Юговим у 1936 р. Це був перший приклад повністю централізованої лікарні, що поєднувалась з поліклінікою в шестиповерховій будівлі. Ще один приклад – лікарня Міністерства шляхів сполучення на 450 ліжок в Москві, збудована за проектом арх. Н. Струкова в 1936 р.

Паралельно з павільйонною та централізованою системами розроблялись так звані змішані та блочні системи. Але павільйонна система залишалася найбільш поширеною до 1952 р.[12].

В 1930-ті рр. при проектуванні лікарень масового типу основна увага приділялась: планувальному рішенню комплексів; планам окремих корпусів;

рішенню утилітарних завдань. Тому архітектурний вигляд багатьох будівель не мав художньої виразності.

Радянська медицина була спрямована на проведення профілактичних дій, що сприяли оздоровленню населення в цілому. Завдяки цьому розробляється нова типологія закладів охорони здоров'я. До неї входять нові типи лікувально-профілактичних закладів (див. Додаток А, рис. А. 5).

Необхідність в будівництві значної кількості медичних закладів різного типу обумовила потребу в створенні профільних проектних інститутів та розвитку типового проектування. Одним з таких закладів в СРСР був ГІПРОНДІЗДРАВ. Інститут був створений в 1932 р. [104]. З 1935 р. він стає провідним інститутом в області проектування закладів охорони здоров'я. В ньому було зосереджене практично все типове проектування лікувально-профілактичних закладів.

В Україні нормативні настанови щодо медико-санітарного будівництва були вперше викладені у посібнику «Санітарні норми для садиби й будівель амбулаторій і лікарень в районі», виданому НКЗ УРСР у 1926 р. Посібник торкався лише обмеженого кола питань. Значно більшу допомогу для проектування та будівництва лікувально-профілактичних установ подали видані в 1929 р. «Єдині норми проектування». В цьому посібнику було вміщено матеріали по нормуванню площ і кубатури, складу приміщень, з питань орієнтації по сторонах світу, інсоляції, санітарних розривів тощо.

Широкі масштаби спорудження будинків медико-санітарних установ вимагали типового проектування. В зв'язку з цим в 1930 р. Наркомат охорони здоров'я УРСР видав альбом «Шкіцеві типові проекти закладів охорони здоров'я» [5], схвалений Центральним будівельним комітетом України. В альбомі вміщено 32 проекти лікарень, амбулаторій, поліклінік, установ Охматдиту, будинків саносвіти і закладів санаторного типу [53].

Значна кількість креслень об'єктів лікарняних закладів було винайдено в архівах та використано в роботі. Архівні дані, що увійшли в базу дослідження,

представлені в Додатку Б. Нами була складена класифікація лікарняних закладів (див. Додаток А, рис. А. 5).

Поліклініка - це багатопрофільний лікувально-профілактичний заклад, що надає медичну допомогу населенню на закріпленій території на догоспітальному етапі. У містах є два типи поліклінік для дорослого населення: об'єднані з лікарнями; не об'єднані (самостійні).

У структурі міської поліклініки були передбачені наступні підрозділи: керівництво поліклінікою; реєстратура; кабінет долікарської прийому; відділення профілактики; лікувально-профілактичні підрозділи: терапевтичні відділення; відділення відновного лікування; відділення з надання спеціалізованих видів медичної допомоги (хірургічне, гінекологічне) з кабінетами відповідних фахівців (кардіологічний, ревматологічний, неврологічний, урологічний, офтальмологічний, оториноларингологічний); параклинические служби (фізіотерапевтичний і рентгенівський кабінети, лабораторії, кабінет функціональної діагностики, УЗД-кабінет); денний стаціонар і стаціонар на дому; адміністративно-господарська частина; лікарські та фельдшерські пункти охорони здоров'я на прикріплених підприємствах.

Число відділень і кабінетів, їх потенційні можливості визначалися потужністю та медичні - кількістю штатних посад, які залежали від чисельності закріпленого за поліклінікою населення. Розглянемо деякі приклади, що дають розуміння специфики цього типу закладу.

«Центральна міська поліклініка» (Міська поліклініка) розташована в м. Торез по вул. Миколайова, 43. Будівля була зведена в 1927 р., архітектор В.А. Естрович. Поліклініка розташована у центральному районі міста. З заходу, півдня та півночі поліклініку оточують дитяча поліклініка, житлова та адміністративна трьох – п’ятиповерхова забудова. Зі сходу, через вулицю Миколайова, розташована адміністративна забудова (див. Додаток Д, рис. Д 36).

Композиція двоповерхової будівлі відповідає приниципу симетрії. Функціональне рішення відповідає лікувальному процесу. Будинок у плані має прямокутну форму з виступаючим вхідним блоком. Поліклініка орієнтована за

повздовжною віссю у напрямку південь – північ. Таким чином, освітлення кабінетів природним світлом здійснюється з південного сходу. Головний вхід веде в добре освітлений і просторий вестибюль з широким фронтом гардероба. Безпосередньо до вестибюля примикає центральна реєстратура. Вестибюль має зв'язок з основними відділеннями поліклініки, що розташовані на першому і другому поверхах. Будівля має дві сходові клітини. Коридори замінені при кожному відділенні холами-дожидальнями з входами в групу лікувальних кабінетів. Конструктивна система будинку стінова, схема – з поздовжними несучими стінами. Фундаменті стрічкові. Стіни будинку виконані з повнотілої керамічної цегли та оштукатурені. Внутрішні стіни - також з керамічної цегли. Перекриття - по дерев'яним балкам з настилом. Покрівля -скатна, вальмова, покриття - шиферні листи. У зоні входу виконаний високий парапет. Сходові клітини внутрішні, сходи вкладені по металевим косоурам. У будівлі прийнята організована зовнішня система водовідведення.

В архітектурі фасадів використані композиційні прийоми і форми класики. Фасад будівлі ритмічно побитий віконними прорізами. Головний вхід виділений стилізованим портиком на два поверхи з фронтоном та чотирма колонами круглого перетину. Загалом на фасаді присутні класичні фризи, карниз та інші елементи. Цокольна частина рустована по периметру та виділена темним кольором. Зовні споруда оштукатурена та пофарбована у сірий та зелений кольори.

«Центральна поліклініка» (поліклініка) розташована в м. Стаханов, пр. Леніна, 39. Будівля була зведена в 1930 р., архітектор В.А. Естрович (див. Додаток Д, рис. Д. 35). Поліклініка знаходиться в центральному районі міста. З заходу, півдня та півночі поліклініку оточує адміністративні та офісні споруди. З інших боків - житлова приватна малоповерхова забудова, та промислово-економічний технікум.

В основу композиції двоповерхового будинку поліклініки покладено прийом центрально-осьової симетрії. Функціональне зонування відповідає лікувальному процесу. Будівля в плані має форму літери Н. Вхід з головного

фасаду веде в добре освітлений і просторий вестибюль з широким фронтом гардероба. Безпосередньо до вестибюля примикає центральна реєстратура. Вестибюль добре пов'язаний з основними відділеннями поліклініки, які розташовані на першому та другому поверхах у бокових крилах корпусу. Будівля має дві сходові клітини. Будинок за довгою стороною провернутий під кутом 45° за віссю південь – північ. Так освітлення кабінетів природним світлом здійснюється з південного сходу. Коридори відсутні, замість них при кожному відділенні розташовані холи-дожидальні зі входами в групу лікувальних кабінетів.

Конструктивна система будинку стінова, схема – з поздовжними несучими стінами. Фундаменті стрічкові. Стіни будинку виконані з повнотілої цегли та обробленні фасадною штукатуркою. Внутрішні стіни також з керамічної цегли. Перекриття по дерев’яним балкам з настилом. Покрівля скатна, вальмова, покриття - шиферні листи. Сходові клітини внутрішні, сходи вкладені по металевим косоурам. У будівлі прийнята неорганізована зовнішня система водовідведення.

В композицію головного фасаду введено спокійний ритм вікон, що добре читаються на гладкій поверхні. Виспут з центральним входом імітує портик зі стилізованим ступінчатим фронтоном. Фронтон спирається на бокові цегляні різаліти та дві білі оштукатурені колони. Бокові крила виділені двома виступами зі стилізованими фронтонами (розірваний класичний фронтон). Цокольна частина рустована по периметру та виділена темним кольором. Зовні споруда частково оштукатурена та пофарбована у білий колір. Цегляні вставки мають свій природний колір. Цей об’єкт є прикладом типової будівлі поліклініки, що має просту планувальну структуру, зумовлену функціональними потребами, та лаконічний зовнішній вигляд.

Центральна поліклініка (зараз «Центральна міська поліклініка ЦПМСП №1») розташована у м. Макіївка, пр. Леніна, 94 (див. Додаток Д, рис. Д. 30). Будівля була зведена в 1930 р., архітектор В.А. Естрович (Додаток Б, рис. Б. 18-19). Поліклініка знаходиться у південній, центральній частині міста. Зі східної та

південної сторони будинок оточує приватна малоповерхова житлова забудова. З північного боку розташований колишній лікеро-горілчаний завод. З заходу – взуттєва фабрика. Будівля має композицію, засновану на принципах симетрії. В плані вона представляє собою поєднання корпусів в єдину систему. Центральний блок з головним входом з боків фланкується двома блоками, розміщеними перпендикулятно до нього. Центральна вісь підкреслена ще одним блоком, що також фланкується об’ємом лікарняного корпусу. За рахунок такої схеми витримана необхідна система зв’язків між різними функціональними блоками, а також максимально забезпечене необхідне природне освітлення приміщень. Самостійні зовнішні входи мають комплекс приміщень кухні та дитячого відділення і дитячої консультації, розміщених на першому поверсі. Більша частина кабінетів орієнтована на схід і на північ. До позитивних якостей будинку поліклініки треба віднести також простий і зручний графік руху відвідувачів та гарне природне освітлення приміщень.

Конструктивна система будинку стінова, схема – з поздовжними несучими стінами. Фундаменті стрічкові. Стіни будинку виконані з повнотілої цегли та оброблені фасадною сірою штукатуркою, що імітує бетон. Внутрішні стіни - також з керамічної цегли. Перекриття по дерев’яним балкам з настилом. Покрівля скатна, вальмова, покриття - шиферні листи. У зоні входу на покрівлі виконаний високий парапет, який ховає скати. Сходові клітини внутрішні, трьохмаршеві, з виходом на вулицю. Сходи бетонні, уложенні по металевим косоурам.

Архітектура зовнішнього вигляду будівлі проста, з вмілим використанням обмежених засобів художньої виразності. В композицію головного фасаду введено спокійний ритм вікон, що добре прочитуються на гладкій поверхні, а центральний виступ із входами по боках органічно пов'язаний зі структурою плану і підкреслює центральну композиційну вісь будинку. Вікна виконані з характерним для стилю конструктивізм членуванням. Поліклініка повністю оштукатурена у сірий колір. Центральний фронтон був частково змінений.

Цей об’єкт є прикладом досить розвиненої планувальної схеми поліклінічного лікарніного закладу, що вміщує в собі значний набір функцій. При цьому, планувальна схема залишається простою та зрозумілою, обумовленою необхідністю забезпечення певних технологічних зв’язків між окремими блоками приміщень.

Поліклініка №2 (зараз «Поліклінічне відділення № 2 ім. 10 років Жовтня») розташоване у м. Лісічанськ, вул. Мельникова, 48 (див. Додаток Д, рис. Д. 23). Будівля була зведена в 1926 р., архітектор невідомий. Поліклініка знаходиться у південно-західна частині міста, в колишньому робочому містечку Пролетарськ. В 1965 р. Пролетарськ увійшов до складу міста Лісічанськ. З усіх боків поліклініка оточена приватною житловою забудовою.

Споруда поліклініки одноповерхова. За довгою стороною будівля орієнтована по осі схід - захід, та головним фасадом виходить на вулицю Мельникова. В основу композиції планування поліклініки покладено принцип симетрії. Планувальна схема коридорна, відповідає функціональним потребам лікувального процесу. Будинок у плані має форму літери С. Поліклініка має три входи, центральний, та два додаткових, у торцях будинку. Архітектура зовнішнього вигляду комплексу проста, з вмілим використанням обмежених засобів художньої виразності та елементів класичного декору. Центральний вхід виділений фронтоном з розірваним портиком.

Конструктивна система стінова, схема – з поздовжними несучими стінами. Фундаменти бутові стрічкові. Стіни будинку виконані з туфа, частково оштукатурені, та пофарбовані. Внутрішні стіни - каркасні дерев'яні. Перекриття по дерев’яним балкам з настилом. Покрівля скатна, вальмова, покрита шиферними листами. У будівлі прийнята неорганізована зовнішня система водовідведення.

Фасад будівлі ритмічно поділений умовними, зимітованими пілонами (не виступають за площу стіни, виділені матеріалом та кольором – неоштукатурена цегла), поміж яких розташовані віконні прорізи. Фасад оздоблений класичними елементами: оштукатуреним карнизом по периметру, та фронтоном над

головним входом. Центральний блок будівлі має більшу висоту за рахунок парапету, що приховує скатний дах. Цоколь оштукатурений, пофарбований у темний колір. Цей об’єкт є гарним прикладом типової поліклініки, що створювалася при робітничих містечках.

Первинна медична допомога. «Центр первинної медико-санітарної допомоги №3» (Міська поліклініка №3) розташований у м. Миколаїв, вул. Корабелів, 14 Б (див. Додаток Д, рис. Д. 32). Будівля була зведена в 1927 р., архітектор В.А. Естрович. Поліклініка розташована в центральному районі міста. Зі сходу та півдня поліклініку оточують будівлі міської лікарні швидкої медичної допомоги. З інших боків розташована житлова приватна малоповерхова забудова, та житлова трьох поверхова.

Композиція двоповерхової споруди побудована за принципом симетрії. Будинок у плані має форму літери Н. Функціональне рішення планувальної структури відповідає лікувальному процесу. Основні входи розташовані з боку головного фасаду. Вони ведуть в добре освітлений і просторий вестибюль з широким фронтом гардероба. Безпосередньо до вестибюля примикає центральна реєстратура. Вестибюль має добре розвинуту систему зв'язку з основними відділеннями поліклініки, що розташовані на першому та другому поверхах, в залежності від інтенсивності відвідування їх хворими та зручності використання. В будівлі передбачено дві сходові клітини з трьох маршовими сходами. Основні лікувальні кабінети орієнтовані на захід, допоміжні - на південь та північ. Привертає увагу відсутність коридорів, які при кожному відділенні замінені холами-дожидальнями з входами в групу лікувальних кабінетів. В композицію головного фасаду введено спокійний ритм вікон, що добре прочитуються на гладкій поверхні, а центральний виступ із входами по боках органічно пов'язаний зі структурою плану і підкреслює головну вісь композиції будинку.

Конструктивна система будинку стінова, схема – з поздовжніми несучими стінами. Фундаменті стрічкові. Стіни будинку виконані з повнотілої керамічної цегли та оброблені фасадною штукатуркою. Внутрішні стіни також з керамічної цегли. Перекриття - по дерев’яним балкам з настилом. Покрівля скатна,

вальмова, покриття - металеві фальцеві листи. У зоні входу виконаний високий парапет. Сходові клітини внутрішні, двох- та трьох маршеві, сходи вкладені по металевим косоурам. У будівлі прийнята організована зовнішня система водовідведення.

В архітектурі фасадів використані композиційні прийоми і форми класики. Фасад будівлі ритмічно побитий віконними прорізами. Головний вхід виділений стилізованим фронтоном з портиком. Також біля входу розташовані класичні колони круглого перетину. На флігелях присутній розірваний класичної портик. Цокольна частина рустована по периметру та виділена темним кольором. Зовні споруда повністю оштукатурена та пофарбована у світло-голубий колір з виділенням білим кольором ордерних елементів фасаду. Цю споруду за своєю структурою можна віднести до типу поліклініччних закладів. За стилістикою в ньому простежуються елементи неокласичної архітектури, що накладаються на конструктивіську основу.

Після революції 1917 р. медичне обслуговування в Харкові, як і в усій країні, докорінно змінилося. Воно стало безкоштовним. Система медичних установ значно зросла та отримала тенденцію до більш вузької спеціалізації. Це вплинуло на збільшення кількісті лікарів та посприяло активізації медичної освіти і науки (див. Додаток А, рис. А. 2). Вже в 1923 р. були ліквідовані гостроінфекційні епідемічні захворювання, зменшилася кількість захворювань на тиф.

З 1924 р. почалася диспансеризація працівників промислових підприємств. Велика увага стали приділяти охороні здоров'я матері і дитини: відкрилися дитячі лікарні, санаторії, консультації. У 1925 р. в місті функціонувало 38 лікарень на 2924 ліжок, 14 наукових лікувально-санаторних закладів і 17 клінік мединституту, 15 поліклінік і 38 лікувальних ділянок, 19 консультацій і 11 диспансерів [154].

У розглянутий час з'являється кілька науково-дослідних інститутів медичного профілю: в 1919 р. створено інститут ендокринної патології, в 1920 р. - українська рентгенівська академія (пізніше інститут медичної радіології),

хіміко-фармацевтичний експериментальний інститут (пізніше Інститут хімії та технології лікувальних методів). На базі створеного в 1907 р. медико-механічного інституту і першої в медінституті в 1921 р. кафедри ортопедії і травматології в 1926 р. був заснований Український державний клінічний інститут, що носить нині ім'я М.І. Ситенка. У 1921 р. був відкритий Харківський НДІ туберкульозу, що став першим в Україні і багато зробив для ліквідації цієї хвороби; в 1965 р. його перевели до Москви. 1935 р. - створення Українського інституту робочої медицини (нині Інститут гігієни праці та професійних захворювань). 1925 р. – відкриття Українського біохімічного інституту, був в 1934 р. переведений до Києва. У 1930 р. створено інститут гематології та переливання крові (пізніше - Інститут загальної та невідкладної хірургії) Таким чином, можемо бачити, що майже половина сучасних НДІ медичного профілю була створена в період столичного статусу Харкова [153].

Одночасно з ростом промисловості в роки перших п'ятирічок поліпшуються житлово-побутові умови харків'ян, зростає мережа лікувальних закладів. Відомо, що в 1939 р. в Харкові працювали 52 лікарні, клініки і пологового будинку, 42 амбулаторії, поліклініки та поліклінічні відділення лікарень, 14 тубдиспансерів і туберкульозних кабінетів, 31 дитяча та жіноча консультації, 10 санепідемстанцій та ін (див. Додаток А, рис. А. 3).

У Харкові, починаючи з 1922 р., велось активне будівництво лікарень, розширення та закріплення ступінчастої структури мережі медичних закладів, будівництво перших поліклінік, науково-дослідних інститутів. У центрі міста будується ціла низка великих науково-дослідних інститутів медичної галузі. Будівництво носить масштабний характер, такі об’єкти формують містобудівні домінанти в загальній забудові міста. Формування єдиної системи медичного обслуговування М.А. Семашка стало основою структурування галузі.

Період, коли Харків був столицею України, ознаменувався будівництвом значних об’єктів медичної сфери: комплекс Третьої взірцевої робочої поліклініки, величезні будівлі спеціалізованих інститутів, як правило вже у формах конструктивізму (Органо-терапевтичний інститут, Інститут Гігієни

Праці). Для цього періоду у композиційному плані характерним стає широке використання нового конструктивіського стилю. Масштабність та велич нових форм співпадають із цілями забудови столичного міста об'єктами науково-дослідного медичного призначення.

Розглянемо більш детально деякі об'єкти, що розташовані в м. Харків.

Поліклініки. 6-та робітнича поліклініка, зараз «КНП Міська поліклініка №22» арх. П.І. Фролов (див. Додаток Д, рис. Д. 47). Поліклініка розташована на вул. Гольдбергівській, в старий частині міста, в районі Москальовка. З західної та північної сторони будівля межує з приватною житловою малоповерховою забудовою. З Північної сторони зараз розташована косметологічна лікарня, зі східної частини – Харківміськгаз. Поліклініка була збудована в 1931 р.

Науково-дослідні інститути. Органотерапевтичний інститут (первинна назва), зараз Інститут проблем ендокринної патології ім. В.Я. Данилевського Національної академії медичних наук України» (див. Додаток Д, рис. Д. 49) [118].

Інститут розташований в історичній частині м. Харків, по колишній вул. Алчевських 10 (колишн. Артема). Зі східної та південною сторони будівля оточена житловою п'ятиповерховою забудовою (див. Додаток Б, рис. Б. 13). З північного боку межує з готелем «Аврора». У 1919 році за ініціативою професора В.Я. Данилевського Харківським медичним суспільством була заснована перше в країні установа ендокринологічного профілю - органотерапевтичний інститут, який в той час перебував у складі Санітарно-бактеріального інституту. Метою створення нового інституту було забезпечення можливостей проведення дослідницької роботи з визначення біологічної активністі витяжок з ендокринних залоз тварин і організація серійного виробництва органотерапевтичних препаратів для забезпечення населення вітчизняними ліками.

Спочатку інститут був розташований в будівлі по вул. Римарська, 28. Але виникла потреба в його розширені, для чого були виділені дві ділянки: садиба по вул. Артема № 10 і садиба по вул. Артема № 12. Проект нової будівлі

інституту був розроблений архітектором В. А. Естровичєм в 1928 р. Будівництво інституту здійснювала проектно-виробнича організація - УКРПАЙБУД. Будівництво Українського органотерапевтичного інституту (перша назва) було розпочато в квітні 1928 р. та здійснювалося в дві черги: перша – з 1928 по 1930 рр., друга – з 1932 по 1938 рр. Зберігся проект першої черги будівництва, представлений справжніми кресленнями фасадних і планових проекцій, що відповідають зведеній будівлі науково-дослідного інституту.

За період першої черги будівництва інституту з 1928 по 1930 рр., були зведені: адміністративний (3-4-х поверховий) і лабораторно-технічний (3-х поверховий) корпуси, з 1932 по 1938 рр. - корпус віварію і лабораторій (5-ти поверховий).

Основу композиції адміністративного корпусу інституту складає літера «Т». Вхідна група трохи зміщена від головної осі і заглиблена по відношенню до червоної лінії забудови. Над вхідним блоком розміщена надбудова, на якій повинен бути розташований годинник. Вхідна частина об'єднує два корпуси. У лівому трьохповерховому корпусі розміщується адміністративна частина, в правому чотирьохповерховому – лабораторії та віварій. В центральній частині інституту, в трьохповерховому блоці, що розташований у глибині кварталу, розміщуються технічні лабораторії, склади та виробництво препаратів. Центральний вхід по головному фасаду веде в добре освітлений і просторий вестибюль з широким фронтом гардеробу. Безпосередньо до вестибюлю примикають парадні сходи і центральна реєстратура.

Будівля інституту провернута під кутом 45° до осі південь – північ. Завдяки такому рішенню вікна лікувальних кабінетів орієнтовані на південний схід та південний захід. Планувальна схема інституту коридорна з двох стороннім розміщенням кабінетів. У будівлі розташовані дві трьохмаршеві сходові клітини з ліфтом. Прийнята організована зовнішня система водовідведення.

Конструктивна система будинку стінова, схема – з поздовжніми несучими стінами. Фундаменті стрічкові, стіни будинку виконані з повнотілої цегли та обробленні фасадною штукатуркою. Внутрішні стіни також з керамічної цегли.

Перекриття залізобетонні по металевим балкам. Покрівля скатна, вальмова, по дерев'яним кроквам, покриття - металеві фальцеві листи. У зоні входу виконаний високий парапет. Сходові клітини внутрішні, трьохмаршеві, сходи вкладені по металевим косоурам.

Фасад будівлі ритмічно побитий віконними отворами. Вхідну групу архітектор розробляє найбільш детально: головний вхід заглиблений, кут стіни головного фасаду з боку входу закруглений, динаміка композиції додатково підкреслюється вертикальним склінням. Для імітації стрічкового скління віконні простінки були заглиблені на пів цеглини. Своєрідним є, закладене в проект рішення автора стосовно скління закругленої стіни. Ним було використане гнуте скло. У площині головного фасаду архітектор розміщує трикутний еркер, що позначає проїзд у внутрішній двір. Головний фасад будівлі оштукатурений, цоколь рустований. На внутрішньому фасаді теж використано багато конструктивістських прийомів: виступаючі об'єми сходових клітин, трикутний еркер, обрізка кутів будівлі, характерна композиція віконних рам.

Лікарняні комплекси. Із зростанням місткості лікувальних закладів великі лікарні починають потребувати значної території для свого розташування, оскільки проектуються на основі павільйонної системи. У спеціалізованих корпусах лікарень розміщували різні відділення: терапевтичне, хірургічне, шкіро-венеричне, дитячо-соматичне, туберкульозне, невропатологічне та інші відділення. Далі спостерігається розвиток інфекційної частини лікарні, де прийом та ізоляція хворих зосереджені в окремих корпусах. Окрема будівля виділялася для адміністративно-господарської частини. На території комплексу споруджувалися: центральна котельна, житлові будинки лікарського й обслуговуючого персоналу, а іноді й ряд допоміжних будівель (дитячі ясла і садки, їдальні, магазини та ін.).

Харківська обласна лікарня, зараз КНП «Обласний центр онкології», споруджений в лісовій місцевості Померок на площі 38 га Харківської центральної лікарні на 1500 ліжок (див. Додаток Д, рис. Д. 51).

У 1927 р. міська влада прийняла рішення про виділення на будівництво окружної лікарні суму у розмірі 2,5 мільйона рублів на строк – 5 років. І тільки в 1929 р. на засіданні президії Харківської міської ради врахували надзвичайно важку кризу лікарської допомоги, яку переживала столиця України, і визнали необхідним «будівництво нової міської лікарні мінімум на 1500 ліжок». Орієнтовна вартість проекту оцінювалася в 10,5 мільйонів рублів [182; 183].

Як найбільш придатна для зведення великої столичної лікарні була обрана ділянка землі розміром в 50 гектарів у Помірках, з правого боку від Білгородського шосе. Вона мала гарні санітарно-гігієнічні властивості, відзначалися відмінними показниками за якістю ґрунтів, рельєфу і схильності вітрам. Відразу після прийняття рішення був оголошений конкурс на кращий проект.

Авторами проекту стала група архітекторів та інженерів Головної про-проектної контори з будівництва і проектування при Укрстройоб'єднанні ВРНГ, головними архітекторами виступили П.І. Фролов і Т. Агапов. При створенні проекту враховувався досвід лікарняного будівництва як Радянського Союзу, так і Західної Європи. Всі будівлі лікарняних корпусів були виконані в стилі архітектурного конструктивізму з характерними лініями заокруглення балконів і веранд і віконними вітражами фасадів. Усі будівлі комплексу мали висоту не більше трьох поверхів, що в той час вважалося найприйнятнішою висотою для медичних установ.

Згідно з проектом, що зберігається в ЦДНТА України (див. Додаток Б, рис. Б 14-16), Харківська окружна лікарня повинна була складатися з 17 корпусів, частина з яких була допоміжними.

Серед лікувальних: скарлатинозний, дифтеритний, туберкульозний, терапевтичний, акушерсько-гінекологічний, гнійно-хірургічний і інші. В середньому на одного хворого в стаціонарі відводилося 10 кв. м. площі. У цьому маленькому медичному містечку були також гуртожитки для медперсоналу, пральня, баня і навіть власний клуб.

Робочий проект закінчили влітку 1930 р., тоді ж почалося будівництво. В першу чергу будувалися адміністративні та медично-господарські корпуси (приймальне відділення, кухня, пральня, дезінфекційні установки). Специфіка медичної сфери проявилася і в черговості будівництва: ще до зведення безпосередньо лікувальних корпусів вирішено було побудувати споруду паталого-анатомічного відділення. Решта корпусів потрібно було будувати в такому обсязі, щоб до 1933 р. лікарня могла почати частково функціонувати, обслуговуючи 300 пацієнтів.

До 1937 р. Харківська центральна радянська лікарня (тодішня назва) вже працювала в повному обсязі. А в 1939-1940 роках вона стала базовою клінічною лікарнею другого медичного інституту в Харкові. Друга світова війна обернулася катастрофою і для Харківської центральної лікарні - усі будівлі комплексу були сильно зруйновані, повністю її так і не відновили.

Зараз на колишній території центральної лікарні працюють три окремих лікувальних установи. У реконструйованих і значно перебудованих приймально-оглядовому, акушерсько-гінекологічному та гнійно-хірургічному корпусах сьогодні розміщується обласний клінічний онкологічний диспансер. Будинки втратили відкриті балкони переходи, в процесі реконструкції їх зробили закритими.

Комплекс розташований у лісопарковій зоні, в північно-східної частині міста, в районі Померки. Зі східної сторони комплексу знаходиться житлова п’яти- та шестиповерхова забудова. З інших боків комплект оточений лісом.

Ядро комплексу представляє міська лікарня № 28. Всі споруди на території комплексу мають зв’язок між собою за рахунок вуличних наземних пішохідних доріжок. Поверховість комплексу не перевищує двох поверхів, що обумовлено нормами, дійсними на той час.

Всі будівлі комплексу повернуті на 45° від осі південь – північ для забезпечення кращої інсоляції. Вікна кабінетів лікарні звернені до південно-західної сторони. Форма будівель в плані, у більшості випадків асиметрична. Планувальна схема корпусів коридорна, відповідає функціональним потребам

лікувального процесу. Кабінети розміщенні по одній та по двом сторонам коридору. Сходові клітини, рекреації, коридори та санвузли зосереджені у торцях будівель та виступаючих частинах, і виходять на протилежний бік від кабінетів та палат. На території комплексу були передбачені: власна котельня, трансформаторна підстанція, пральня, морг.

Конструктивна система історичних будівель, що входять до складу комплексу - стінова, схема прийнята традиційна – з поздовжньо несучими стінами. Фундаменти - бутові стрічкові. Стіни будинку виконані з повнотілої керамічної цегли, оштукатурені під бетон. Внутрішні стіни - також з керамічної цегли. Перекриття по дерев'яним балкам з настилом. Покрівля скатна, вальмова, по дерев'яним кроквам, покриття - шиферні листи. Сходові клітини внутрішні, трьох та двох маршеві. Бетонні сходи укладені по металевим косоурам. У будівлях прийнята неорганізована зовнішня система водовідведення.

Вибір матеріалів та технологій будівництва був зумовлений реальним економічним становищем, рівнем розвитку будівельного виробництва та нагальністю потреби зведення лікарняних закладів в значних обсягах. Стильова приналежність комплексу знайшла відображення в планувальній та композиційній схемах, рішення фасадів.

Архітектура зовнішнього вигляду комплексу проста, з вмілим використанням обмежених засобів художньої виразності. Всі будівлі витягнуті по горизонталі. В композицію головних фасадів введено спокійний ритм вікон, що добре видна на рівній поверхні фасаду. Сходові клітини виділені вертикальними віконними отворами, що йдуть крізь всі поверхи. Частково корпуси будівель з'єднанні між собою коридором з круглою стіною. Зовні споруди повністю оштукатурені в сирій колір.

Порівнюючи нормативні документи УІСОЗ «Медико-санітарне будівництво» (сектор типізації медико-санітарного будівництва) 1935 - 1936 рр. [104; 165] та сучасні норми ДБН В.2.2-10: 2018 р. «Заклади охорони здоров'я» [59], можна зробити такий висновок: в процесі еволюції будівельних норм і типізації будівництва, за 80 років габарити і площі окремих приміщень значно

зменшилися. Можливо це пов'язано з тим, що зараз досягнення науки дозволили зменшити обладнання до малих розмірів завдяки сучасним мікропроцесорам і мікротехнологіям. Але важливо те, що до 1930-х рр. сформувалася стандартизація і ергономіка медико-санітарного будівництва, яка дала базу до сучасних нормативних документів.

Якщо розглядати більш конкретизовано, то площа палати на одне ліжко-місце становило від 9 до 15 м², а зараз 7,5 - 12 м², що при нинішній ситуації значно економить площу лікарні. Ширина коридорів між палатами і кабінетами операційних і та ін. становила 2,7 - 3,0 м., а в зонах очікування відвідувачів поліклінік і амбулаторій ширина коридору розширювалася до 4,0 м, для можливості установки лавок і табуретів. У нинішніх діючих нормах це відстані урізається до 2,4-2,8 м, а в зонах очікування 2,8-3,2 м. Та ж тенденція сталася і з лікарськими кабінетами, маніпуляційними, операційними перев'язними, лабораторіями, рентгенівськими кабінетами і т. д. Наприклад, площа рентгенівських кабінетів зменшилася практично в 1,5 рази, в порівнянні з УІСОЗ «Медико-санітарне будівництво» 1936 г. Також велику увагу було приділено природної інсоляції палат і повітрообміну, тому вікна проектувалися в вертикальному форматі, а висота приміщення була 3,5 – 3,8 м. Завдяки технічному прогресу, в даний час, висоту поверху знизили до 3,0 м., а вентиляція проектується примусова (див. Додаток А, рис. А. 8).

Безумовно, зараз з'являється потреба в допоміжних і додаткових приміщеннях в зв'язку з новими технічними і науковими можливостями медицини. Але зменшення площ приміщень згідно з новими нормами дозволяє оперувати остаточною площею, для створення нових приміщень, в залежності від такої потреби.

Висновки до першого розділу

1. За результатами вивчення джерельної бази її класифіковано на такі групи: візуальні джерела, джерела аналітичного матеріалу, джерела охоронного характеру.

В якості візуального джерела проаналізовані архівні матеріли проектів лікувальних закладів і ті ж самі об’єкти що будувались, а також знайдена історична фотофіксація. Це дозволило зробити висновок, що у наслідку дії економічних факторів, в процесі будівництва лікувальні заклади значно спрощували свій зовнішній вигляд.

Аналітичні джерела дозволили виявити організації: УКРПАЙБУД, ІНДОБУД, УИСОЗ, та провідних архітекторів: В.А. Естрович, П.І. Фролов, Л.Й. Юровський, які працювали у цей період з лікувальними закладами. Виявлено імперативну роль функції, у формуванні їх планувальних схем. Композиційна структура будівель була орієнтований на національний стиль та відбивала регіональні особливості будівельних матеріалів.

Аналіз джерел охоронного характеру виявив основні: Венеціанська хартія, Конвенція UNESCO, Нарський документ про автентичність, Мадридський документ. Встановлено, що важливою особливістю в лікувальних закладах є функціональна складова, яка зберіглася до нашого часу. Також важливо відзначити, що конструкції, матеріали стін та деякі елементи інтер’єру, та деталі залишились в автентичному стані. Все це завдяки переважно низьким ступенем фінансування цієї структури сьогодення.

2. Встановлено, що на початку ХХ ст., в Україні сформувались такі стильові напрямки, як ар-деко, неокласика, національний стиль та раціональна архітектура. Владою тримався курс на нове життя, тож вона підтримала вектор розвитку новаторського мистецтва. Конструктивізм повністю відображав у собі ідеологію нової влади, що була націлена на перебудову життя. У завдання архітектора входило раціональне проектування з використанням прогресивних технологій. В результаті головним стала демонстрація чистоти форми і кольору,

а також нових матеріалів - скла, сталі та бетону. З цього витікає, що архітектура лікарняних закладів, як інституту покращення здоров'я робочої сили розроблялася у новому стилі – конструктивізму.

Виявлено три етапи формування архітектурного конструктивізму: 1) *формування ідеологічної платформи* (1919-1924), 2) *реалізація принципів конструктивізму в архітектурі* (1925-1927), *формування архітектурної типології* (1928-1933), 3) *стилізація конструктивізму* (1934-1939).

Слід відзначити, що найбільша кількість лікувальних закладів періоду 1920х-1930х років в Україні зосереджено у східному регіоні. Це пов'язано з історичними особливостями розвитку. Саме на цей території у вказаний період відбувалася активна планомірна урбанізація та індустріалізація. Різке збільшення кількості населення за рахунок робітників потребувало формування певної інфраструктури. До неї входили і медичні заклади.

У результаті аналізу лікарень, поліклінік, та інших медичних установ виявлено, що головною ознакою стиля конструктивізм лікувальних закладів є обумовленість планувальної схеми та композиції фасаду їх функціональним складом. Також використання трикутних еркерів, круглих вікон, імітація стрічкового скління за рахунок заглиблення між віконних простінок, зовнішній круглий кут стін, штукатурка фасаду під бетон, використання високого парапету для хования скатної покрівлі. Але деякі будівельні технології все таки зостаються традиційними: дерев'яна скатна кроквяна система, зовнішні стіни з цегли, перекриття по дерев'яним або металевим балкам. Тільки в деяких проектах використовувався залізобетонний каркас, та плоский дах – це було обумовлено дефіцитом будівельного матеріалу, та нестачею коштів.

3. Досліджено, що з розвитком промисловості та будуванням нових міст формується типологія лікувальних закладів. Так з'являються науково-дослідні установи та нові установи охорони, профілактики та покращення здоров'я громадян, та детально класифікується система лікувальних закладів за функціональним призначенням. Їх можна поділити на 10 основних типів установ: 1) *наукові* (дослідні, навчальні), 2) *амбулаторно-поліклінічні* (на

підприємстві, за місцем проживання), 3) *лікарняні* (інфекційні, соматичні, психіатричні, клінічні, стаціонарні, спеціальні), 4) *охорони здоров'я материнства та дитинства* (материнства, молодшого дитинства, дитинства та підлітків, оздоровчі), 5) *санітарно-профілактичні* (санітарно-ізоляційні пункти, санітарні станції, дезінфекційні станції), 6) *санаторно-курортні,* 7) *спеціальних видів допомоги* (станція швидкої допомоги, зуботехнічні лабораторії, фізіотерапевтичні), 8) *лікарської допомоги* (аптеки), 9) *санітарної культури,* 10) *масового робочого відпочинку.* У свою чергу 10 типів установ поділяються на підрозділи, які наведені у Додаток А, рис. А. 5.

РОЗДІЛ 2
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ, ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІТЕКТУРИ РАННЬОГО МОДЕРНІЗМУ

В другому розділі виявлені теоретичні основи і принципи оцінки та збереження об'єктів архітектури досліджуваної епохи. Незважаючи на визнання цілого ряду об'єктів архітектури раннього модернізму в європейських країнах пам'ятками світової культурної спадщини, в сучасній архітектурно-реставраційній практиці залишається невивченим і невизнаним на регіональному рівні значний пласт об'єктів раннього модернізму. На сучасному етапі розвитку постіндустріального суспільства актуалізація спадщини промислових міст північного сходу України вимагає диференційованого підходу по відношенню до об'єктів різної типології і розробки адекватних напрямків їх збереження.

2.1. Аналіз сучасного стану збереження архітектурної спадщини 1920х-1930х років

Проблема охорони пам’яток архітектури та містобудування в Україні набуває все більшої значущості. Особливе місце в ній займають об’єкти 1920х - 1930х рр. Вони мають неоднозначне сприйняття в середовищі як професіоналів, так і пересічних громадян.

Слід зазначити, що феномен конструктивізму завжди провокував запеклі дискусії. Він не завжди сприймався сучасниками. Конструктивізм слід вважати творчим світоглядом. Він має свою чітку філософію, сформульовану у маніфесті.

Інтерес до об’єктів архітектури новітнього періоду історії проявився у кінці 1980-х рр. В цей період в Європі виникли перші дискусії про можливість присвоєння найбільш визначним представникам архітектури авангарду 1920-1930 рр. статусу пам’яток архітектури та історії. Також йшлося про необхідність її вивчення та збереження.

Пізніше в Європі виник ряд профільних організацій, до завдань яких входить вивчення, збереження, документування та інвентаризація об'єктів архітектури XX століття. До переліку Всесвітньої культурної спадщини UNESCO були внесені деякі видатні пам'ятки культурної спадщини XX ст. Німеччини, Голландії, Чехії, Швейцарії [119, 126].

На теренах Російської Федерації слід відзначити Міжнародну конференцію «Heritage at Risk - Сохранение архитектуры XX века и всемирное наследие» (2006). На цій конференції було визначено, що значна частина архітектурної спадщини XX ст. розташована саме на території країн СНД, і ці пам'ятки мають рівень спадщини міжнародного масштабу.

В Україні знаковою подією можна вважати міжнародну конференцію «Ukrainian Architectural Avant-Garde – Studies and Protection», Харків (2012). Метою конференції було концентрування зусиль архітекторів, вчених, культурного співтовариства, державних та місцевих органів влади України на дослідженнях та захисті архітектурної спадщини XX століття.

В Європі було поставлене питання про вдосконалення існуючих критеріїв оцінки культурної спадщини, можливостей їх розширення. Нові критерії повинні дати можливість вибору найбільш цінних представників архітектури сучасної історії та презентувати їх у державному реєстрі, що повинен стати гарантом захисту [106].

Збереження пам'яток конструктивізму в Україні викликає багато запитань різнопланового характеру. По-перше, цей напрям в архітектурі принципово відрізняється від тих, що існували раніше. В його художніх та естетичних якостях мали сумнів ще сучасники. Тому досить довгий час ці об'єкти взагалі не приймались як цінне архітектурне надбання [107, 110, 136, 139].

Об'єкти конструктивізму є носіями інформації не тільки про минуле століття, але й про державу, що припинила своє існування, політичну систему, суспільний уклад. Наразі досить вагомою проблемою стає негативна оцінка свідчень радянської епохи, появою нових пріоритетів в сфері охорони культурної спадщини.

У Росії та Німеччині розвиток нової архітектурної мови йшов паралельно. У Німеччині з виникненням Веймарської Республіки в 1919 р. з'явилися нові можливості в області приватного та комунального житлового будівництва. Головною метою архітекторів руху «Нойє Бауен» (Нове Будівництво) було перетворення традиційних форм і методів будівництва. В цей же час в Радянському Союзі конструктивізм, що переслідував ті ж цілі, стає мовою архітектури нового радянського суспільства.

Школа «Баухауз» була створена в Веймарі в 1919 р. Вальтером Гропіусом шляхом поєднання Інституту образотворчого мистецтва та Школи прикладних мистецтв. В 1925 р. вона була переміщена в Дессау. Нова будівля фактично стала маніфестом ідей Баухауза, що знайшли вираження в матеріалі. В. Гропіус прагнув здійснити в «Баухаузі» злиття дизайнерських та технічних дисциплін в рамках нового будівельного мистецтва. Тому майстерні приймали участь в рішенні інтер'єрів будівель, які є однією з важливіших складових частин проекту.

Будівля «Баухаузу» складається з кількох корпусів: крила майстерень, «лабораторії ідей» зі скляним фасадом, триповерхового північного крила, п'ятиповерхового корпусу студій, де жили учні та молоді майстри, а також сполучних елементів – одноповерхового актового залу і містка над вулицею. Конструкція представляє собою несучий залізобетонний каркас. В декількох корпусах використані несучі стіни з цегли. Покрівлі виконані плоскими, з терасами; перекриття армокам'яні, покриті терраццо, ксилолітовим безшовним покриттям, лінолеумом по цементу.

Важливими елементами виступають навісний скляний фасад (вітраж) та стальні вікна, різні за формою. Значення відкритості та прозорості полягає в створенні внутрішніх та зовнішніх перспектив [200]. Процеси в будівлі можуть розгортатись одночасно на різних рівнях.

Будівельна історія пам'ятки досить складна. Будівля впродовж свого існування використовувалась для різних цілей.

Будівля «Баухаузу» в Дессау знаходиться під захистом держави з 1964 р. Перша реставрація була проведена в 1976 р. В 1996 р. разом з будинками майстрів в Дессау та спорудами в Веймарі було включено в Перелік Всесвітньої культурної спадщини UNESCO (див. Додаток В, рис. В. 1).

Розпочаті в 1996 р. реставраційні роботи включали в себе:

- реставрацію несучих конструкцій і оболонки будівлі;

- відновлення історичного планування;

- функціональні вдосконалення для використання та оновлення технічного обладнання;

- відновлення історичних характеристик поверхонь.

Після закінчення роботи над будівлею були проведені заходи з благоустрою навколишньої території [103].

На початку робіт були виконані необхідні аналіз і дослідження, результати яких знайшли відображення в загальній концепції проекту. Вона розроблялася двома архітектурними командами: одна - місцева - у своєму розпорядженні детальним знанням дессаускіх будівель, інша - швейцарська - мала багатий досвід роботи з творами сучасного руху 1920-1930-х рр. в різних країнах. Це поєднання локальної та міжнародної компетенції виявилося дуже плідним.

Вілла «Савой» (Villa Savoye) була замислена Ле Корбюзье як маніфест, програмна заява. Будівля знаходиться в м. Пуассі, Франція (див. Додаток В, рис. В. 2). Період будівництва – 1923-1931 рр. Вілла Савой наразі є музеєм фонду Ле Корбюзьє. Територіально вілла знаходиться на заході від центру м. Пуассі, біля парку Вільє, поряд розташовані школа, стадіон і житлова забудова.

Основна композиція форм і приміщень дуже проста: невисока коробка, практично квадратна в плані, має подовжені вікна по всім чотирьом сторонам і піднята над землею на стовпах. Розмір будівлі визначається двома основними факторами: максимальним кутом нахилу пішохідного пандуса і мінімальним кругом розвороту машини. Крім гаража і кімнат для обслуги на першому поверсі розташовані наступні житлові приміщення: вітальня, три спальні, будуар, дві ванних кімнати і кухня. Вони розміщуються в одному рівні, в парадній частині.

Іншу ж частину займає тераса, що розглядається як кімната без даху, і прибудова до будуару, що має дах, але виходить на терасу. Основним досягненням даної будівлі є майстерне поєднання всіх приміщень між собою. Пандус є ключовим в дизайні вілли. З виконаного в строгій манері передпокою він піднімається на два поверхи в парадну частину будівлі, де виходить на терасу і піднімається ще на два поверхи до солярію. Його дублюють спіральні сходи. Незважаючи на свій виразний зовнішній вигляд, сходи призначені для персоналу та для можливості скорочення шляху нагору. Для того, щоб насолодитися видом приміщень, передбачений пандус.

Визначні деталі, що потребують охорони:

- діагональне облицювання плиткою підлоги в передпокої;

- повністю скляна стіна, що розділяє вітальню і терасу;

- облицьований плиткою шезлонг у ванній кімнаті мадам Савой, що закриває сходи огорожею у вигляді труби корабля;

- вікно без скління в стіні солярію;

- завершення прогулянки по пандусу вгору прекрасним видом на долину Сени.

Конструктивна система будинку - залізобетонний каркас. Колони круглі. Архітектор використав у будівлі стрічкове скління фасаду другого поверху, що стало можливе завдяки конструкції залізобетонного каркаса. За рахунок цього прийому створюється відчуття розриву стін по горизонталі. Саме в цій будівлі Ле Корбюзьє реалізував свої п'ять відправних точок сучасної архітектури.

Вілла Савой рідко відвідувалася своїми господарями, вона потребувала регулярного ремонту з технічних причин. Під час другої світової війни, в період окупації, в будинку квартирували німецькі офіцери, після звільнення – американські, він був частково зруйнований та розграбований. Потім будинок використовували протягом різних інтервалів часу під склади, дирекцію молодіжного клубу. Змінивши кілька господарів, до кінця 1950-х рр. будинок прийшов в запустіння.

У 1958 р., коли влада Пуассі вирішила знести будинок, за віллу заступилися тільки іноземці. Був направлений лист з протестом в CIAM. Американці опублікували статтю в Time. В 1963 р. держава взяла будинок під опіку. Його визнали пам'яткою архітектури ще за життя автора (винятковий випадок), і він мав можливість стежити за реставрацією. Вілла стала однією з перших будівель Ле Корбюзьє, якій було надано статус пам'ятки архітектури Франції національного значення. Реставратори побоювалися, що автором в процесі реставрації будуть внесені нові удосконалення. Буле прийняте одне з його рішень з цього приводу - замінити заіржавілі металеві палітурки на більш міцні алюмінієві.

Вілла Савой пережила дві реставрації, одна була проведена в 1960-х рр., інша в 1985 - 1992 роках [112]. Був відновлений її зовнішній і внутрішній вигляд. Функція з першої житлової була змінена на музейну.

Вілла «Ла Роше» (Villa La Roche), запроектована Ле Корбюзье, є ще одним прикладом реставрації. Вілла розташована в м. Париж, Франція (див. Додаток В, рис. В. 3). Період будівництва: 1923-1925 рр. Зараз це музей фонду Ле Корбюзьє.

Територіально вілла розміщена на заході від історичного центру Парижа в 16 окрузі. Будинок розміщений в центрі кварталу і оточений багатоповерховою житловою забудовою.

Проектом було передбачено будівництво цілої «вулиці вілл» для представників французької еліти. Для цього планувалося створити акціонерне товариство, яке повинно було займатись фінансуванням проекту. Подвійне ім'я вілли пояснюється тим, що у неї було два господаря. Будівля спочатку планувалася як простір, в якому будуть жити дві родини. Один власник - Рауль Ла Роша, банкір з Лозанни і, одночасно, збирач нового, модерністського мистецтва. Ла Роша володів досить значною колекцією кубістського живопису, частиною якого були картини самого Ле Корбюзьє. Другим власником вілли став брат архітектора Едуард Жаннере. Композиційно вілла складається з двох окремих блоків, пов'язаних між собою великим парадним холом. Направо від

холу - власне житлова частина будинку, триповерховий витягнутий корпус з горизонтальними вікнами і витонченими «палубними» надбудовами на даху-терасі; наліво, перпендикулярно до нього - піднята над землею студія, з вигнутою зовнішньою стіною. Вхідні холи в багатих будинках завжди робилися великими і по можливості розкішними, Ле Корбюзьє продовжує цю традицію. Просторове рішення холу має динамічну асиметричну композицію. Сюди виходять різноманітні сходи, містки-переходи, балкони-галереї, численні вікна і отвори. Простір відкритих невисоких поверхів зливається з великим вертикальним простором холу. Вся структура будинку немов оголена і знаходиться перед очима. У загальній композиції будівлі, студія виділяється окремим об'ємом. Світло тут, як і прийнято в майстернях художників, падає зверху, з горизонтальних вікон під стелею. Це ідеальне освітлення для виставкового приміщення. Простір розвивається в двох рівнях, пологий пандус повторює обриси плавно зігнутої стіни і веде наверх, на відкритий балкон, де розміщується бібліотека.

Конструктивна система будинку - неповний залізобетонний каркас. Архітектор використав в будівлі стрічкове скління фасаду другого поверху, Це новаторське рішення скління фасаду для архітектури того часу.

Вілла Ла Роша мала серьйозні недоліки. Новаторство в архітектурі вілли не тільки принесло їй світову популярність, а й стало джерелом серйозних проблем для власників. Через кілька років будівля почала руйнуватися, і подружжю Ла Рош довелося почати дорогі ремонтні роботи.

Фонд Ле Корбюзьє був створений в 1965 р. з ініціативи самого архітектора в побудованій ним же будівлі - Віллі Ла Рош і Жаннере в Парижі. Це приватна інституція, в якій є президент, директор, пул співробітників, архівістів, і саме тут зосереджений колосальний обсяг справжніх матеріалів. Крім того, тут працює постійна конференція, що складається із співробітників Фонду і представників семи країн, що входять в номінацію. Звідси йде керівництво всіма процесами, в тому числі глобальним «Планом управління», який прив'язаний до 17 об'єктів, що в результаті увійшли до списку Всесвітньої спадщини. Всі ці споруди

пройшли експертизу на «справжність» і «цілісність», відповідають двом з шістьох критеріїв культурної спадщини UNESCO, вивчені на предмет їх сучасного стану та адекватної реставрації.

Вілла «Тугендхат» (Tugendhat Villa) була запроектована Міс ван дер Роє в м. Брно, Чехія, Брно (див. Додаток В, рис. В. 4). Період будівництва: 1928-1930 рр.

Територіально вілла розміщена на півночі від історичного центру міста Брно. З усіх боків оточена приватною малоповерховою забудовою.

Будівля знаходиться на рельєфі, тому частина технічних приміщень розташована під землею. Вхід до будівлі звернений на вулицю Černopolní, вікна вітальні виходять на внутрішній двір і звернені на південний захід. Вілла складається з трьох рівнів: підвальний (технічний) і два житлових поверхи. Другий поверх виходить фасадом на вулицю. Таким чином при вході в будинок створюється відчуття, що будівля одноповерхова. В будинку передбачені житлові приміщення - для батьків, дітей, няні і шофера, а також вхідний хол, гараж і тераса. На першому поверсі розміщені вітальні, кухня і кімнати для обслуги. Посеред вітальні два екстраординарних об'єкта ділять простір більш цілеспрямовано: напівкругла дерев'яна перегородка, що ніби огинає обідній стіл, і перегородка з оніксу, що ділить простір приблизно навпіл. Дві секції виходить на південь скляної стіни, кожна 5 метрів шириною. Вони можуть бути опущені в підлогу за допомогою електричного механізму. Лінійні отвори точно збігаються з перегородками з каменю і дерева. Тому на плані це схоже на «вільний» простір, проте в дійсності воно тонко розділене на окремі зони колонами, перегородками, меблями і симетрично згрупованими стоечно-ригельними фасадами вікон. Двері в західній частині південної стіни відкриваються на мощену терасу, з якої, широкий сходовий проліт спускається до саду. Планувальна схема вілли змішана.

Конструктивна система будинку - неповний металевий каркас. У будівлі застосовані новаторські рішення системи обігріву та кондиціонування. Архітектор використав в будівлі суцільне скління фасаду першого поверху, для

чого був застосований металевий каркас. Це створює відчуття легкості. А ефект декоративності створювався за рахунок матеріалів з природною текстурою. Стіна з оніксу пропускає світло і змінює колір під час сходу сонця. Вілла розташована на схилі пагорба, і архітектору вдалося використати види, що відкриваються з вікна, як цілісну частину інтер'єру.

Вілла є єдиною пам'яткою UNESCO в Брно. Адміністратором призначений міський музей. До початку війни подружжя Тугендгат встигло втекти до Швейцарії, а звідти в січні 1941 р. - до Венесуели. Там у них народилися дві дочки - Рут і Марія Даніела. Саме молодша дочка Марія Даніела, а також її чоловік, відомий німецький реставратор Іво Хаммер, увійшли до групи експертів, що була створена з метою не просто реставрувати віллу, але і повернути об'єкту первозданний вигляд.

Частково реконструкція вілли почалася ще в 1991 році. В список культурної спадщини вілла була включена в 1991 р. Умовою включення в престижний список UNESCO була реставрація цього об'єкта. Завчасному початку робіт заважали суперечки, в тому числі, і судові. Адміністрація міста придбала проект реконструкції групи архітекторів, що стала мішенню для критики з боку багатьох експертів. У підсумку, був знайдений компроміс:

- створення міжнародної комісії експертів;

- використання таких же матеріалів для реставрації будівлі, як до початку Другої світової війни.

Всі роботи на віллі докладно документуються. А також фіксуються у вигляді фото і відео матеріалів.

Щодо реставрації деталей з металу, дерева, каменю у реставраторів є досить чітке уявлення. Проблемою стало формування принципу оновлення зовнішньої штукатурки. В процесі досліджень на пам’ятці було виявлено сім історичних шарів штукатурки. Також були знайдені початкові облицювальні плитки - відмінний матеріал в стандартному світлому кольорі. На технічному поверсі, в місці для вугілля (відомо, що протягом року подружжя Тугендгат витрачали на опалення близько вагона вугілля), виявлені оригінальні чорні

плити. Також був знайдений цемент, який був зроблений за спецтехнологією. Патент на цей склад був виданий в 1926 р.

Основні принципи проекту передбачали створення центру, в якому не тільки професіонали, але й просто зацікавлені люди зможуть отримувати максимум інформації, що стосується матеріалів, реставрації, життя сім'ї Тугендгат, а також концептуальних зв'язках цієї будови з Брно [87].

Універмаг Glaspaleis в м. Херлен, Нідерланди, архітектор: Frits Peutz. Період будівництва: 1932-1934 рр (див. Додаток В, рис. В. 5). Зараз в ньому розташований культурний центр. Будівля знаходиться в старій частині м. Херлен. Універмаг виходить фасадом на площу і оточений по периметру торговими і офісними будівлями.

Форма будинку в плані - прямокутник, поверховість 7 поверхів і два підвальних. Планувальна схема вільна. Над входом розташований карниз, який оперізує два фасаду будівлі. Два останні поверхи заглиблені всередину кварталу, таким чином формувати простір тераси п'ятого поверху.

Конструктивна система будинку - залізобетонний каркас. Колони круглі. У будівлі розроблена спеціальна система вентиляції та опалення всієї будівлі, а не окремих поверхів. Архітектор використав в будівлі суцільне скління фасадів. Скляний вітраж кріпиться на залізобетонні диски перекриття знизу і зверху.

В процесі реставраційних робіт був відновлений зовнішній вигляд та інтер’єри будівлі, функція частково змінена.

Вежа Енштейна – ще одна визначна пам’ятка. Була побудована в 1920-1922 рр., офіційно відкрита в 1924 р. (див. Додаток В, рис. В. 6). Реставрація була виконана в період: 1997-1999 рр.

Обстеження технічного стану, планування і нагляд були здійснені «Майстерня архітектури та охорони пам'яток Пітц & Хо», Берлін (Pitz & Werkstatt für Architektur und Denkmalpflege GmbH. Berlin).

Вежа Ейнштейна всього п'ять років простояла в тому вигляді, в якому Еріх Мендельсон її спроектував. У 1927-1928 рр. через серйозні структурні пошкодження знадобився перший великий ремонт, в ході якого вежа не лише

позбулася своєї зернистої поверхні з нанесеною методом розпилення кольорової штукатурки (її замінив шар фарби), але і отримала покриття з листового металу на зовнішніх підвіконнях, на парапеті навколо тераси і обрамленні купола. У 1940-1941 рр. вежу знову ремонтували. Після того як вона постраждала від авіаміни в 1945 р, її відновили в 1949 р. і справили ще ряд відновлювальних робіт в 1950 р, а потім ремонти слідували кожні 6-10 років: в 1958, 1964, 1970, 1978 і 1984 роках.

У 1995 р. вежі терміново була потрібна фундаментальна реставрація. Потсдамській Астрофізичний інститут замовив аналіз технічного стану будівлі, з тим щоб встановити ступінь пошкоджень і скласти план консервації. Дослідження показало, що історія Вежі Ейнштейна є також історія її ремонтів. І хоча безперервне використання і регулярний поточний ремонт дозволили зберегти будівлю, при капітальних ремонтах часто відбувалося «симптоматичне лікування» без з'ясування глибинних причин руйнування, що врешті-решт призводило до нових пошкоджень.

Ступінь пошкодження, встановлений в 1995 р, був такий, що важко було впізнати в будівлі те, що відображене на Мендельсоновскіх фотографіях. Оштукатурений фасад, покритий шаром білої фарби, був весь у латках та тріщинах. Значні ділянки штукатурки відшарувалися від фасаду, а латки на їх місці були з матеріалу самої різної якості. Бетонні поверхні також були покриті безліччю тріщин: покриття з листового металу місцями було пошкоджене і залатане, в стінах і фундаменті вежі видно сліди проникнення вологи.

Цей несприятливий стан ускладнювався проблемами, які неможливо вирішити шляхом простих ремонтних робіт. Вони були спровоковані різницею коефіцієнтів температурного розширення цегляної кладки і бетону, використаних при зведенні цієї комбінованої конструкції. Вежа була повністю з монолітного бетону. Крім того, зовнішні стіни мали товщину від 30 до 180 см і в силу суворої орієнтації будівлі по осях схід-захід і північ-південь вони акумулювали різну кількість сонячного тепла. В результаті термічні напруження від різниці температур приводили до того, що різні матеріали розширювалися не

однаковою мірою, і це неминуче вело до розтріскування штукатурного шару, бетонних елементів і металевих покриттів.

Ці ж термічні напруги і надалі будуть головною причиною ушкоджень, оскільки фактори, що лежать в їх основі, усунути неможливо. Зважаючи на таку ситуацію, планування заходів по збереженню будівлі повинно було полягати в розробці рішень, які дозволили б зберегти, наскільки можливо, естетику і матеріальну субстанцію будівлі, полегшити майбутні ремонтні роботи і мінімізувати потребу в них.

Ретельне картування стану оштукатурених поверхонь, виконане професором Мадера (Баварське ведомство охорони пам'яток) і Девідом Хулла, аналіз відібрані: зразків штукатурки і ознайомлення з історією вежі підвели до вирішення зберегти старе штукатурне покриття фасаду.

Хоча під час Другої світової війни башта була підвержена результатам вибуху авіаміни, її штукатурна оболонка зберегла структурну стійкість до цього дня. Тому вдалося обгрунтувати необхідність збереження існуючого покриття - першого чи пізнішого - і заміни його тільки на тих ділянках фасаду, де штукатурка була пошкоджена і технічно невідновна. Щоб уникнути нових напруг, відстали шматки штукатурки не стали прилаштовувати назад до поверхні стіни. Нові фрагменти штукатурного покриття були технічно і хімічно «гармонізовані» з існуючими фрагментами таким чином, щоб всі вони зчіплювалися один з одним.

Опалубка, арматура і ступінь ущільнення бетонних конструкцій Башти Ейнштейна не відповідають сучасним стандартам, а будівельники в 1920-ті р р. не мали кваліфікації, необхідної для зведення споруди з належною мірою технічної досконалості.

Тут термічні напруги проявилися у вигляді структурних тріщин, корозії залізної арматури за рахунок проникнення вологи, а також спучування від морозу. Помилки минулих ремонтних робіт викликали додаткові пошкодження. Наприклад: для закриття отворів в бетоні в них поміщали шматки плоскою покрівельної черепиці та потім покривали їх шаром штукатурки, що при морозі

викликало спучування. Необхідна була масштабна реставрація, негідні латки потрібно було вибити і заповнити отвори спеціальною сумішшю крупнозернистого і дрібнозернистого бетону, щоб забезпечити гладке зчеплення встик. Після шести років після цього ремонту з’явилось всього кілька тріщин, і регулярний догляд не дозволяє їм збільшуватися.

Встановлені в 1927-1928 рр. металеві покриття не тільки псували вигляд будівлі, але і наносили йому фізичної шкоди. Так, наприклад, покриття в обрамленні купола перешкоджало висиханню конденсату, і влага ушкоджувала бетон фасаду. Борти покрівельних елементів врізалися в бетон, і самі листи металу були закріплені в шарі мелкозернистого бетону за допомогою свинцевих кріплень. Це викликало тріщини (через неправильне закріплення і відсутність зазору для розширення металевих листів), проникнення води і руйнування бетону. Обстеження привело до прийняття натупного рішення - встановлювати металеві листи тільки там, де вони обов'язково потрібні, тобто на незахищених зовнішніх підвіконнях між рамами і парапетами.

Первинна світло-охриста штукатурка була нанесена методом набризку на зовнішні стіни Вежі Ейнштейна. Її сліди було знайдено під північним вікном обрамлення купола, коли було знято металеве покриття. Вона була сильно пошкоджена під час ремонту 1927-1928 рр. І згодом повністю збита. Під керівництвом Мендельсона поверхня фасаду була покрита фарбою того ж кольору. Тільки в 1950 р, в ході ліквідації пошкоджень, завданих війною, вежу пофарбували в білий колір.

Ці факти обумовили однозначне рішення: фасад вежі не стали заново покривати штукатуркою, а пофарбували блідою охрою того ж відтінку, який вибрав Мендельсон в 1927-1928 рр. Два тонких шари мінеральної фарби на силікатній основі залишають пошкоджені і забиті місця на фасаді видимими в якості свідчень історії вежі.

Всі заходи письмово документувалися, є фотографії, плани і креслення (наприклад, по ремонту штукатурки і бетону), які можуть служити основою для ремонтно-реставраційних робіт в майбутньому, якщо такі будуть проводитися.

Після 1999 р., коли вежа була знову відкрита в якості «візитної картки і будинка-інструменту» Потсдамского астрофізичного інституту, бюро проводило регулярні інспекції будівлі, щоб стежити за його критичними зонами і забезпечити догляд за допомогою докладних інструкцій, викладених в плані поточного ремонту.

Вежа Ейнштейна є доказом того, що, по-перше, навіть у найбільш важких ситуаціях ранні пам'ятки сучасної архітектури можна зберегти і, по-друге, навіть в таких крайніх випадках - адже Вежа Ейнштейна була фактично «будівлею зі вбудованим джерелом ушкоджень» - споруди можна реставрувати відповідно до вимог консервації пам'яток. Детальне знання подібних архітектурних споруд завжди дозволить відтворювати досвід, отриманий в результаті їх обстеження, а ретельна експертиза - зробити консервацію вибором, виправданим з фінансової точки зору.

Ще один визначний об’єкт - бібліотека Алвара Аалто. Розташована в м. Виборг (див. Додаток В, рис. В. 7). Період будівництва: 1927-1935 р. Зараз це Центральна міська бібліотека Алвара Аалто. Територіально бібліотека розміщена в історичній частини м. Виборг. Будівля оточена чотирьох-п'яти поверховою житловою забудовою.

У приміщенні бібліотеки Алвар Аалто зміг врахувати всі важливі особливості для цієї сфери діяльності: режими зберігання книг, особливості роботи бібліотекарів, і звичайно потреби читачів. Унікальний хвилеподібний стелю читального залу, який є відмінною рисою архітектурного стилю Алвара Аалто. Самостійно розроблена ним система безтіньового освітлення бібліотеки, за допомогою воронкоподібних світильників. Композиція будівлі в плані являє собою два прямокутника змішаних по довгій стороні. Перпендикулярно прямокутникам розташований вхід в бібліотеку і прохід в читацький зал. У малому корпусі розташований: лекційний зал з хвилястим дерев'яною стелею і вестибюль. У великому - читацькі зали з навісними полицями для книг і ліхтарями верхнього світла. Планувальна схема змішана.

Конструктивна система будинку - неповний каркас. Колони і перекриття залізобетонні, стіни цегляні. Будівля практично без вікон, освітлення залу відбувається через ліхтарі верхнього світла. У будівлі застосована верхня система опалення, що розташована в стелі.

Архітектурний стиль, в якому збудована бібліотека, представляє собою суміш модернізму з фінським функціоналізмом, так звана «органічна архітектура». Фінський архітектор був противником всього штучного, тому навіть зовнішня обробка будівлі особлива: Алвар Аалто відмовився від використання фарб і виклав фасад мильним каменем.

Це ще один пілотний проект в галузі реставрації та консервації архітектурної спадщини XX ст., спільний проект російського і фінського комітетів по відновленню бібліотеки 1991-2013 рр. У 1995 р. бібліотека була включена в «Перелік об'єктів історичної і культурної спадщини федерального значення» Російської Федерації. 88-я сесія ради UIA рекомендувала надати бібліотеці статус пам'ятки Всесвітньої спадщини UNESCO. Всесвітній Фонд пам'яток в 2000-2003 рр. включив «Бібліотеку Алвара Аалто» в перелік 100 пам'яток, яким загрожує найбільша небезпека.

Архітектура Аалто завжди була експериментальною, і особливо це відноситься до будівлі бібліотеки: плоскі дахи, пронизані багаточисельними ліхтарями верхнього світла, авангардні системи опалення та вентиляції, сталеві колони і рами вікон і дверей, хвилястий дерев'яну стелю лекційного залу і безліч інших новацій визначили її архітектурні форми. Оригінали креслень, специфікацій і фотографії 1930-х рр. збереглися в архівах Фонду Алвара Аалто та забезпечили хорошу інформативну базу для реставраційної роботи.

Головною ідеєю реставрації було повне відновлення оригінального вигляду будівлі з максимальним збереженням авторських архітектурних і технологічних рішень, а також забезпечення об'єкта новим обладнанням, що дозволяє організувати функціонування бібліотеки відповідно до сучасних вимог. Відновлення відбувалося за оригінальними кресленнями, що збереглися в майстерні Аалто, фотографіями різних років, записами авторського нагляду

(майстер часто вносив зміни при будівництві). Використовували тільки натуральні матеріали при максимальному збереженні технологій оригінального будівництва.

Мета реставрації - відновити архітектурну цінність будівлі, враховуючи при цьому нинішні потреби з точки зору його функцій і безпеки. Так початкові фрагменти металевих дверей і сталевих рам були збережені. Також залишилися доцільні зміни, внесені під час ремонту в радянський період (1956-1961 рр.), Наприклад обстановка вестибюля. Наукове дослідження і архітектурні розробки здійснювалися інститутом "Спецпроектрестарація". Складність реставраційних робіт полягала в неможливо повністю закрити бібліотеку і надходження цілком всіх коштів, завдяки чому було прийнято рішення розбити роботи на етапи. Виконання перших проектних робіт показало, що план реставрації, складений російською стороною, був недостатньо точним, і необхідна його коригування в галузі технічних рішень, вибору матеріалів і малюнка архітектурних деталей. У 2004 р всі сторони, які беруть участь в проекті, домовилися, що відповідати за планування, проектування, контроль і освітлення проекту буде Фінський комітет по відновленню Бібліотеки.

При демонтажних роботах розкрилися різні автентичні деталі. У коридорі газетно-журнального залу виявлено пандус, по якому книги перевозили в книгосховище, а також механізм ковзної двері, що відгороджував цей коридор від книгосховища. У дитячій бібліотеці відкриті закладені в шістдесяті роки ніші, а в книгосховище - оригінальні сходи. В першу чергу провели малі відновлювальні роботи: зміцнення фундаментів, ремонт несучих конструкцій, прочищення і заміна водостічної системи. Далі проводилися пілотні реставраційні роботи терас і хвилястого стелі в лекційному залі, пізніше відремонтували колишню кімнату доглядача бібліотеки, в якій розмістилося проектне бюро реставраційних робіт.

Практика розміщення проектної майстерні в будівлі, що реставруються, не поодиноке явище, воно зближує архітектора-реставратора безпосередньо з

процесом роботи, покращує результат, дозволяє мобільно діяти в критичних ситуаціях.

Матеріал фасаду головного входу бібліотеки - мильний камінь. При поїздці в кар'єр фінської компанії Tulikivi, який знаходиться в Північній Карелії, після ретельного аналізу оригінального зразка виявилося, що 1935 р. камінь на обробку бібліотеки добувався саме з цього кар'єра. Правда, камінь 1935 р. залягав на глибині на 50 м вище, ніж ведуться розробки в даний час. Двері входу були відтворені по кресленнях з бронзового профілю.

Основний читальний зал залитий рівномірним природним верхнім світлом п'ятдесяти семи круглих ліхтарів діаметром 1,8 м кожен. Глибина конуса ліхтарів розрахована на потрапляння в зал тільки розсіяного світла, захищаючи книги і забезпечуючи для читачів «безтіньове» освітлення. При реконструкції ліхтарям була повернута первісна форма плоского подвійного скла, в замін куполоподібної склінню шістдесятих. У темну пору включаються світильники відбитого від стін світла оригінальної конструкції, в яких лише замінили лампи на більш сучасні та енергозберігаючі.

Стелажі по периметру читального залу не стоять на підлозі, а представляють собою систему навісних полиць. Коли демонтували штукатурний шар радянського періоду при реконструкції, то розкрили всі початкові заставні елементи для їх кріплення, позначили їх розташування і потім розмістили полки на колишні місця.

«За допомогою верхньої системи опалення в бібліотечних залах я прагнув виключити шкідливий вплив нагрівальних приладів на книжкові полиці, а також переміщення пилу по повітрю», - писав Аалто.

Вбудована в стелю система опалення прихована в результаті за двенадцатісантіметровим шаром штукатурки, але при реконструкції були відчищені та збережені навіть елементи кріплення для труб, які були в хорошому стані. Труби опалення довелося замінити новими з міркувань надійності.

Спочатку в будівлі Аалто була передбачена система вентиляції з прокладкою мережі вентканалов в товщині стін. І він писав свого часу, що

«удосконаливши цю вентиляційну систему, її можна перетворити в систему повного кондиціонування». При реставрації так і зробили, оснастивши будівлю сучасними системами автоматичного клімат-контролю, розмістивши інженерне обладнання в відведених архітектором техприміщення, хоч це було і не просто.

З особливою ретельністю реставратори підійшли до вибору вапняної штукатурки, історичних пропорцій її складу і способів нанесення, характерних для тридцятих років XX століття [86]. Для нанесення штукатурних шарів на стельові циліндри були виготовлені пристосування, що дозволяють зберегти їх пропорції. А для того, щоб при нанесенні в жаркий день штукатурка не пересихала, фасади «укутували» спеціальними тканинами. Світильники вхідного вестибюля збереглися тільки на фотографіях, але в санаторії Пайміо, спроектованому Аалто в 1933 році, збереглося кілька подібних світильників - по їх зразкам на заводі в Петербурзі були виготовлені аналоги. У лекційному залі відновлений унікальний хвилеподібний акустична стеля, розрахований Аалто таким чином, щоб в більшій частині залу створювалися однаково комфортні акустичні умови як для виступу, так і для сприйняття: Аалто вважав загальні бесіди не менш значущими, ніж виступ лектора.

Ще одна будівля Алваро Аалто «Санаторій Пайміо» (Sanatoriy «Paymio») була реставрована та пристосована до сучасних умов використання (див. Додаток В, рис. В. 8). Санаторій розташований в м. Пайміо, Фінляндія. Період будівництва: 1929-1933 рр. З 2014 р. - це приватний реабілітаційний центр для дітей з неблагополучних сімей.

Санаторій розташований в кілометрі від м. Пайміо, поблизу м. Турку. Будівля оточена адміністративними і допоміжними будівлями, весь комплекс розташовано в сосновому лісі.

Робота над пансіонатом ознаменувала перехід А. Аалто від класицизму, яким він захоплювався на початковому етапі кар'єри, до функціоналізму, тому в інтер'єрі немає місця випадковостям - все в ім'я пацієнта, все на благо пацієнта. Архітектор проектував будівлю як свого роду фізіотерапевтичний прилад, покликаний компенсувати недосконалість медикаментозної терапії. Внутрішнє

планування продумана так, щоб використовувати природне світло на повну потужність: все палати в житловому корпусі дивляться на південну сторону, а вздовж коридору тягнуться стрічкові вікна, так що темних зон в будівлі немає.

В основу проекту тут покладена центральна вісь комунікацій, але окремі корпуси розташовані на ній не симетрично, а відповідно до потреби в повітрі і світлі. У довгому семиповерховому корпусі, розрахованому на 290 хворих, ряд двомісних палат виходить на південно-південно-схід. В палати, що виходять на балкони і в коридор, сонце проникає з раннього ранку до післяполудневого часу, причому від прямих променів хворі захищені. З східного кінця корпусу, що виходить фасадом прямо на південь, розташований солярій з верандами на кожному поверсі для лікування свіжим повітрям. У наступному корпусі, розташованому на північ від по тій же осі, розміщені операційна, їдальня з кімнатою для відпочинку, бібліотека, читальний зал і приміщення для адміністративного та лікувального персоналу. Прямокутний корпус виходить своїм довгим фасадом прямо на південь, паралельно солярію, відхиляючись під гострим кутом від корпусу з палатами. З західного кінця розташована літня тераса. Продовжуючи шлях по коридору осі комунікацій в північному напрямку, ми потрапляємо в прямокутний корпус, що виходить довгими фасадами на південний схід і північний захід. У ньому розміщені кухня, приміщення для обслуговуючого персоналу, комори і пральня. У квадратному корпусі ще далі на північний захід знаходиться електростанція, пов'язана тунелем з під'їзними шляхами. На деякій відстані від основного комплексу розташовано ще кілька будівель: на заході - житлові будинки для лікарів, на півночі - житлові будинки для лікарів, на північному сході - гараж. Весь комплекс оточений парком, з садом для хворих на південь від головного корпусу. Планувальна схема коридорна.

Конструктивна система будинку - неповний каркас. Залізобетонний каркас споруди заповнений цеглою, а всередині - шаром термоізоляції з пробки. Балкони лікувального корпусу і глибокі балкони солярію спираються на консолі.

Архітектурний стиль, в якому побудований санаторій, признаний функціоналізмом. Не обмежуючи себе традиційними методами проектування,

архітектор сміливо створював будівлю, що функціонально відповідає своєму призначенню. Довгі і вузькі високі корпусу, пофарбовані у світлі тони з підкресленими горизонталями балконів південних фасадів, з вузькими вікнами північних фасадів справляють велике враження. Навколишня природа дуже гармоніює з багатоповерховим туберкульозним санаторієм, корпуси якого як би прагнуть вгору до сонячного світла і свіжого повітря.

Підтримка функції без радикальних переробок можлива навіть в тих спорудах, які потребують регулярної заміни технічного обладнання: аеропортах, вокзалах, лікарнях. Так, при перетворенні туберкульозного санаторію Пайміо в лікарню загального профілю, дизайн Аалто був збережений тільки в декількох музейних палатах, інші були переобладнані. Але при цьому все, що не має прямого відношення до боротьби за життя людини: вестибюлі, зали, сходи і т. д., - було ретельно реставровано.

Бахметьевскій автобусний гараж (див. Додаток В, рис. В. 9). Будівництво комплексу здійснювалося в 1926-1928 рр. за проектами архітекторів К. Мельникова і В. Курочкіна, металеві конструкції гаража, а можливо і конструкції корпусу майстерень, розроблені інженером В. Шуховим. У лютому-березні 1926 р Мельников виконав основні архітектурні креслення. Земельна ділянка Бахметьєвського автобусного парку має форму витягнутої трапеції, звуженою в західній частині. Головний фасад звернений на Бахметьевску вулицю (нині вул. Образцова). Композиційною домінантою є гараж, розміщений в центрі ділянки по діагоналі. Адміністративний корпус був запроектований Мельниковим на перетині Бахметьевскої вулиці і новостворюваного проїзду (нині Новосущевсткий провулок). За проектом в західній частині ділянки повинні були знаходитись два корпуси ремонтних майстерень.

Генеральний план, розроблений Мельниковим, був реалізований лише частково. Незмінними залишилися тільки місце розташування і конфігурація гаража. Для нього Мельников запропонував орігінальний планувальний принцип розміщення машин в один ряд під кутом один до одного, що дозволяло

заїжджати на місце стоянки і виїжджати без використання заднього ходу і без допомоги спеціального персоналу.

Так виник гараж «невідомої Москві косокутній форми». Всі чотири фасади будівлі мають різний архітектурне рішення. Це був творчий принцип архітектора, що проводився у всіх його будівлях.

В'їзд в гараж здійснювався з Бахметьевскої вулиці, на неї виходив головний торцевий фасад з сімома воротами. Вертикальні простінки між воротами, а також частина площині стіни над воротами засклені. У верхній частині Мельников помістив написи: «боку в'їзду», при будівництві додалася напис «БАХМЕТЬЕВСКИЙ АВТОБУСНИЙ ПАРК», на картуші - «МОСКОВСКОЕ КОММУНАЛЬНОЕ ХОЗЯЙСТВО. Гараж построен в 1926-7». Римськими цифрами над воротами позначені номери рядів. Виїзд з гаража здійснювався через сім воріт, розташованих на задньому фасаді. Над чотирма центральними воротами розміщені великі круглі вікна, що нагадують ілюмінатори. Ще вісім виїздів з гаража влаштовані в поздовжньої північній стіні. Тут простінки між воротами заповнені горизонтальним стрічковим склінням. Південна стіна гаража має суцільне стрічкове скління в два яруси. Ритмічно розташовані вікна різних типів, що чергуються з прямокутними порталами, надають будівлі особливу образність, властиву творчості Мельникова.

У південно-східному кутку будівлі була запроектована ефектна вежа з годинником і рухливою верхньою частиною, на якій, ймовірно, повинна була міститися інформація диспетчера. Але цей задум архітектора не був реалізований.

Внутрішній простір гаража не має перегородок і вирішується по типу манежу, розділеного двома рядами металевих колон. На колони спиралися поздовжні підкроквяні ферми, а також несуть середні і бічні кроквяні ферми і зв'язку. У західній і східній стінах були влаштовані металеві гвинтові сходи, що ведуть на містки, які дозволяли контролювати стан перекриття та покрівлі. Металеві конструкції Бахметьєвського гаражу - одна з останніх великих робіт Володимира Григоровича Шухова. Подібні виробничі корпуси з великим

зальним простором, перекритим сталевими конструкціями по системі Шухова, майже всі втрачені. Це важливо враховувати при реставрації даного об'єкту.

У березні 1927 р. Мельников розробив новий проект адміністративного корпусу, за яким будівля мала прямокутний план і була поставлена вздовж Бахметьевскої вулиці. Композиційним центром головного фасаду є виступаючий за основну площину стіни обсяг сходи і вестибюль. Збудована з темно-червоної цегли з вдало знайденими пропорціями стрічкового скління, будівля є виразним об'єктом архітектури в стилі конструктивізму. Основу майстерень становив згідно первісному проекту еліпсоподібний обсяг, проте пізніше він був перероблений В. Курочкіним. Новий обсяг складався з прямокутних цегляних корпусів, поставлених під кутом один до одного вздовж західної та південної меж ділянки; зальний простір перекрито сталевими фермами з верхнім світловим ліхтарем в центрі.

В 2002 р. був розроблений проект навчально-виховного та спортивно-дозвіллєвого комплексу на території пам'ятки архітектури «Бахметьєвский автобусний гараж архітектора Мельникова». Об'єкти, які передбачається розмістити на цій ділянці, проектувалися з урахуванням статусу цієї споруди.

В будівлі автобусного гаража, що реставруються (будова 2) буде розміщений музейно-виставковий і дозвільний комплекс. Тут передбачається створення підземного простору для автостоянки на 275 машин, а також технічні та допоміжні приміщення. Всі несучі конструкції ретельно реставруються, відновлюються шедові ліхтарі, зовнішні стіни, елементи інтер'єру. Ідея створення музейного комплексу в цій будівлі належить архітекторам - авторам проекту. Тут передбачається розмістити експозиції, присвячені історії єврейства в Росії, а також сучасному єврейському мистецтву. Здійснення цього задуму буде реалізовано за участю фонду Гуггенхайма.

Будова 1 складається з двох об'ємів, пов'язаних загальним вестибюлем: колишнього адміністративного корпусу (пам'ятки архітектури) і нових споруд. Тут буде розміщуватися школа зі спортивним комплексом, який включає в себе басейн і спортзал [40]. Внутрішні приміщення колишнього адміністративного

корпусу пристосовуються під класи і кабінети з пристроєм необхідних внутрішніх перегородок і комунікацій.

Будова 3 також є комплексом, який включає в себе пам'ятку архітектури (колишні майстерні) і нові споруди. Знову споруджувані об'єкти мають ступінчасту композицію в два, чотири і п'ять поверхів, що дозволяє збільшити площі, не порушуючи гармонії сформованого ансамблю. У колишніх майстернях (арх. В. Курочкін) передбачається розмістити дозвільний і медичний комплекс для літніх людей, благодійну їдальню. У межах інших будівель (нове будівництво) - релігійний центр з готелями. Зовнішня стіна внутрішнього двору (арх. К. Мельников) в даний час знаходиться в незадовільному технічному стані, тому підлягає знесенню з подальшим реставраційним відтворенням. В елементах благоустрою враховуються архітектурні розробки Мельникова. Так, в конфігурації газонів використані мотиви, запропоновані архітектором в процесі робіт з благоустрою ділянки, а також деякі архітектурні ідеї з нереалізованого проекту майстерень.

Рішення фасадів реконструйованих об'єктів передбачає використання скла і металу для створення гармонійного оточення пам'яток архітектури. Для скління всіх отворів і поверхонь нових будівель був обраний єдиний модуль скла - 90 х 90 см.

Будинок Мельникова – є негативним прикладом реставраційного втручання (див. Додаток В, рис. В. 10). В результаті здійснення проекту середини 1990-х рр. на ділянці був зрізаний і замінений верхній шар ґрунту, змінені позначки землі і напрямки поверхневого водостоку. Змінилася гідрогеологія ділянки, що призвело до замокання фундаментів і стін підвалу. Було замінено безбалковим дерев'яне перекриття над майстернею. Внаслідок використання нової, не сталої деревини, по стелі майстерні пішли тріщини. Аналогічне дерев'яне перекриття над першим поверхом випрямляли за допомогою домкратів. Дерев'яна перегородка в спальні на другому поверсі була буквально втиснула в це перекриття. Крім того, активне і непродумане будівництво в Кривоарбатському провулку сильно зменшило природне освітлення будинку і

позбавило будинок колишніх видових точок. Будинок опинився в колодязі з потворними стінами у вигляді фасадів нових сусідів.

До невдач проведеної реставрації можна віднести і зміни способу фарбування вікон, що призвело до зміни самого їх сприйняття. Масляна фарба при реставрації була замінена емалевою. Первісна технологія фарбування палітурок, яка зміцнювала рами, була наступною: спочатку втирають чисту підігріту оліфу, щоб просочити дерево і зміцнити віконну раму, потім втирають в 2-3 тонких шару масло. Колір - цинкові білила. Осадка масла з часом створює матову поверхню, а не ефектну глянсову, як емаль, і робиться більш приємною за відчуттям. Масло виглядає більш прозоро, не так графічно, більш мальовниче, і віконні рами органічно зливаються з інтер'єром, що відповідає тому мальовничому образу обсягу, який шукав К.С. Мельников. Ті ж рекомендації по масляному фарбуванню відносяться і до заскленої перегородки і дверей до вітальні.

Відзначимо неконструктивістській підхід К.С. Мельникова до роботи вітража. Функціональність використання вікон явно була принесена в жертву створенню повного і захоплюючого своєю цілісністю відчуття простору інтер'єру вітальні.

Будинок Мельникова був включений до списку Всесвітньої фонду пам’яток (WMF) Watch List 2006 р. по заявці Московського товариства охорони архітектурної спадщини (MAPS).

У заявці, підготовленої MAPS, були виділені чотири основні загрози, зумовлені людським фактором:

- тиск будівельного ринку;

- незавершена реставрація;

- недолік фінансових коштів і брак суспільної уваги.

А також одна небезпека природного характеру - гідрогеологічні проблеми, що виникли в результаті активного будівництва по сусідству. Поява декількох нових будівель поруч з будинком Мельникова призвело до того, що ґрунтові води, що накопичуються на його ділянці - інші шляхи стоку вод заблоковані

бетонними стінами підземних стоянок. Намокання фундаментів уже викликало появу сухої гнилі та неминуче спричинить за собою більш серйозні пошкодження, якщо не вжити термінових заходів.

Британське відділення Всесвітнього фонду пам'яток жваво відреагувало на новий статус будинку Мельникова. Завдяки зусиллям його співробітників у Великобританії розгорнулася масштабна кампанія по залученню уваги до дому, початок якої знаменувала велика - на цілу шпальту - стаття в газеті The Independent. Першим результатом цієї кампанії стало пожертвування Фонду Єльцина, який виділив кошти на першу стадію ремонтних робіт.

MAPS продовжує роботу з будинком Мельникова при постійній підтримці провідних російських експертів. Перші отримані кошти будуть витрачені на термінові ремонтні роботи і дослідження стану фундаментів будинку. Ремонту потребує підлогу в ванній кімнаті, паркан і рама великого вікна вітальні на головному фасаді. Всесвітній фонд пам'яток тісно працює з місцевими організаціями з охорони спадщини, такими як MAPS, що дозволяє йому отримувати точну і об'єктивну інформацію

Дом-комуна Миколаєва (див. Додаток В, рис. В. 11). Реконструкція та реставрація комплексу.

«Рік тому на плішивих пустирях за Калузької заставою піднявся перший студентський будинок-комуна. Архітектору Миколаєву вдалося в бетоні і склі намітити контури комуни студента-ударника. Цей будинок-комуна не тільки житло - це комбінат навчання і відпочинку <...> Анатомія будинку радує своєю розумністю. Спальний корпус стоїть окремо від загальних кімнат, сну ніхто і ніщо не заважає. Спальна кабіна очищена від побутових потрухів. Будинок і зовні і внутрішньо нагадує океанський пароплав, який везе 2000 пасажирів на подолання рифів науки і техніки» - так захоплено відгукувався про нову споруду Євген Сімонов в статті «Дому дали задній хід» в газеті «Вечірня Москва» від 3 квітня 1932 р.

У ті роки тема будинку-комуни стає провідною в розробках архітектурних об'єднань ОСА і АСНОВА. Віра архітекторів в можливість управління

найважливішими життєвими процесами засобами архітектури помножена на переконаність філософів та економістів в правомірності ідеї максимального усуспільнення побуту. Будинки-комуни стають основним типом житла для трудящих. Розробляється і приймається «Типове положення про будинок-комуну», в основі якого лежав принцип рівності всіх, хто живе в будинку. Перші ж рядки «Положення» говорили про те, що «будинок-комуна організовується з метою усуспільнення побуту трудящих». Такою була ситуація, в якій створювався проект студентського гуртожитку.

В основу конкурсного проекту архітектора І. С. Миколаєва була покладена програма, складена Московським бюро пролетарського студентства. У ній автор зазначав три основні пункти:

- виділення спальної зони і подальша диференціація приміщень за видами побутових процесів;

- стерилізація і оздоровлення цих процесів, що розвивають у живуть здорові навички та звички;

- рівність витрат на будівництво будинку-комуни з гуртожитком звичайного типу (50 куб. м зовнішнього об'єму будівлі на 1 людину).

Останній пункт, на його думку, був «вирішальним у всій задачі».

Вийти в проекті на ці цифри з існуючими на той час функціональними схемами заселення 4-6 чоловік в одну житлову кімнату було неможливо. І тоді пропонується радикальне рішення - замінити житлову кімнату спальної кабіною. Дотримуючись простих, але переконливих розрахунків потреби людини в свіжому повітрі під час сну, автор встановлює кубатуру спального осередку на 2-х чоловік в 17 куб. м з габаритами в плані 2,38 х 2,70 м і висотою 2,62 м. У кабіні з розсувними дверима, що нагадувала купе залізничного вагона, стояли дві вузькі ліжка і два круглих віденських табурета. Широке підвіконня стрічкового вікна заміняло стіл. Жодних інших меблів не було. Необхідні програмою 2000 осіб розмістилися в 1000 спальних кабінах на 7 поверхах спального корпусу довжиною 200 м і шириною в 7,8 м. Заміна житлової кімнати гуртожитку на спальну кабіну обумовила функціонально-планувальний поділ комплексу на три

групи - спальну, санітарну та денну. В санітарній групі, де були роздягальні та вбиральні, комунар перевдягався, приймав душ і йшов в спальний корпус. Вранці по дорозі в денну групу процес повторювався в зворотному порядку [100]. У корпусі для денного перебування на трьох поверхах розміщувалися їдальня, зали для колективних занять, кабіни для індивідуальної підготовки студентів, аудиторія і просторий вестибюль. Зали для занять мали вихід на плоску покрівлю та мали верхнє світло через шедові ліхтарі.

В такому стані Будинок-комуна проіснував аж до середини 1960-х рр. Але ще раніше повністю змінилися вимоги до житла. Усуспільнення побуту стало розглядатися як прикра помилка проектувальників, а сам Будинок-комуна перетворився, як писав І. С. Миколаїв, «в нормальне, та ще погано експлуатоване приміщення, де заселили всі місця загального користування, а зали для відпочинку та занять віддали стороннім організаціям». У 1966 р., за згодою автора, в майстерні Моспроекту Я.Б. Білопільського став розроблятися проект перепланування приміщень комплексу. Перепланування торкнулося практично всіх споруд. У спальному корпусі спальні кабіни були ліквідовані, стрічкові вікна з розсувними рамами - розтесано під стандартні розміри і замінені на стулчасті рами, а замість центрального коридору зроблений односторонній, по східній стороні корпусу. Замість спальних кабін були виконані житлові осередки, великі за розмірами, які не мали санітарних кабін. Вбиральні і душові залишилися в санітарному корпусі, що викликало згодом серйозні незручності при експлуатації гуртожитку. Простір в санітарному корпусі, який раніше займали роздягальні, було також переобладнано - там розмістилися приміщення господарського призначена. У корпусі для денного перебування в результаті перепланування були повністю втрачені як функціональна структура, так і просторова організація приміщень. Зникла аудиторія з купольним ліхтарем верхнього світла, що займала центральне місце в просторі вестибюля. Виявилася забудованими відкриті сходи, що з'єднували вестибюль з залами для занять.

Змінилося не тільки планування, але і зовнішній вигляд комплексу. Всі корпуси обросли прибудовами і сараями. У південній частині спального корпусу

були забудовані наскрізні проходи під будівлею, а в південній - закладені круглі віконні прорізи цокольного поверху. Закладено були також практично всі виходи на балкони санітарного корпусу, що призначалися раніше для ранкової зарядки комунарів. У корпусі денного перебування були обрізані зовнішні сходи, що ведуть на плоску покрівлю-солярій, а під самими сходами був обладнаний гараж.

З плином часу комплекс все більш занепадав. Виходили з ладу інженерні системи, з'явилися часткові руйнування конструктивних елементів стін, колон, перекриття. Капітальний ремонт, проведений в 1974 р., положення не виправив. За офіційним висновком Мосміськгеотреста споруда була визнана аварійною. Подальша його експлуатація в якості студентського гуртожитку стала неможливою. Виникла реальна небезпека втрати пам'ятки архітектури.

У цій ситуації в 1994 р. власник комплексу, Московський державний інститут сталі і сплавів, приймає рішення про реставрацію Будинку-комуни «з пристосуванням його до сучасних вимог під багатофункціональні цілі». Так звучав офіційний титул проекту, який відкривав можливість подальшого використання комплексу в комерційних цілях. Тут необхідно зазначити, що в той час це був чи не єдиний варіант порятунку пам'ятки.

Спочатку проект розроблявся в ГІПРОНРАН, а в 1995 р. він був переданий в Московський архітектурний інститут. З цього часу в МАРХІ були виконані кілька варіантів проекту пристосування пам'ятки архітектури, включаючи і його комерційне використання, поки нарешті в 2004 р. замовник не прийняв остаточне рішення: зберегти за комплексом первісну функцію - студентського гуртожитку. У 2005 р. була затверджена архітектурна концепція проекту реконструкції і реставрації «Студентського гуртожитку «Будинок-Комуна» Московського державного інституту сталі і сплавів (Технологічний університет) МИСиС, вул. Орджонікідзе, 8/9»- такий новий титул проекту (А. П. Кудрявцев, науковий керівник: В. О. Куліш, головний архітектор проекту пристосування: А. А. Бернштейн, головний архітектор проекту реставрації).

За проектом спальний корпус зберігає своє первісне призначення. У ньому розміщаються житлові осередки для студентів і аспірантів. Осередок загальною

площею 31,5 кв. м складається з двох ізольованих кімнат на одного і двох чоловік і роздільного санітарного вузла. На кожному з 7 поверхів передбачені кухні для самостійного готування їжі і студентські вітальні. Функціональне призначення санітарного корпусу зазнає радикальних змін. На семи з восьми поверхів корпусу розміщуються житлові осередки гуртожитку з роздільними санвузлами і кухнями-нішами. На другому поверсі цього корпусу розміщуються приміщення адміністрації гуртожитку. Простір корпусу денного перебування зберігає своє первісне призначення, а разом з ним і планувальну структуру, основу якої складають зали студентській їдальні, вестибюля та наукової бібліотеки.

Проектом відновлюються втрачені елементи фасадів та інтер'єрів. У спальному корпусі розчищається забудований простір цокольного поверху, відновлюються в первісному розмірі (0,9 м по висоті) стрічкові віконні прорізи. У корпусі денного перебування знову зводиться аудиторія з куполом верхнього освітлення і відновлюється відкриті сходи на покрівлю-солярій над вестибюлем. Передбачено також звернення до деяких архітектурних рішень, які були в первинному проекті і відомі нам з авторських описів і малюнків, але з тих чи інших причин не були реалізовані в будівництві. Це перш за все пласкі покрівлі спального і санітарного корпусів. На даху спального корпусу повинні бути обладнані вентиляційні камери, які були ключовим фактором в авторському вирішенні спільних кабін. А самі ці кабіни пропонується відтворити і обладнати оригінальними меблями на другому поверсі спального корпусу в музейній зоні.

В ході розробки архітектурної концепції були проведені технічні дослідження стану несучих і огороджувальних конструкцій комплексу. Були виявлене часткове руйнування конструктивних елементів і, що найголовніше, невідповідність несучої здатності конструктивної системи будівлі нормативним навантаженням. Найбільше відхилення від норми було відзначено в спальному корпусі. Це була дуже серйозна проблема. Збільшити несучу здатність металевого каркасу без його демонтажу і заміни не представлялося можливим. Перш за все з тієї причини, що розбирання каркаса означала втрату пам'ятки.

Необхідно було знайти інше рішення, яке б дозволило зберегти конструктивну основу корпусу.

Суть пропозиції полягає в створенні нової несучої системи з поперечних залізобетонних стін, здатної сприймати все навантаження. Поперечні несучі стіни, що розміщуються по осях колон існуючого каркаса, включають останній в сумісну роботу і, що важливо, не порушують загальний принцип планування спального корпусу з одностороннім коридором, узгоджений з самим автором споруди при перепланувaнні в 1964 р. У технічному звіті по санітарному корпусу і корпусу денного перебування також відзначені деякі проблеми з несучою здатністю конструкцій. Однак, на думку фахівців, їх рішення не вимагає радикальних реконструктивних заходів.

Будинок Наркомфіну є одним з прикладів проблемної реставрації (див. Додаток В, рис. В. 12). Його значення як пам’ятки архітектури не підлягає сумнівам, воно давно і якісно обґрунтовано.

1. Існує прямий та безпосередній зв'язок об'єкта з життям і діяльністю видатних історичних персонажів (Григорій Сокільників, Микола Мілютін, Мойсей Гінзбург, Олександр Дейнека, Микола Семашко, Левон Орбелі і ін.).

2. Будинок Наркомфіну є яскравою ілюстрацією до соціокультурних реалій посляреволюційного періоду: як мінімум - це приклад еволюції існуючих тоді уявлень про найбільш бажані форми розселення (перехід від ідеї будинку-комуни до так званих «домівок перехідного типу» або «будинків з обслуговуванням». Принципи такого житла були намічені ще в конкурсі на проект будинку для трудящих, який у 1926-1927 рр. провели члени ОСА. Різні підходи, втілені в представлених проектах, поєднувала ідея вільного вибору самої форми життєвого укладу (або звичного індивідуального побуту з частковим підключенням до систем громадського обслуговування, або повністю колективізованого і усуспільненого побуту).

3. Комплекс будинку Наркомфіну є зразком і очевидним результатом творчої співпраці вітчизняних та зарубіжних архітекторів (що в кінці 1920-х рр. не тільки допускалося, але й заохочувалося владою.

Технічний стан на період реставрації.

На жаль, значна частина комплексу Наркомфіну з самого початку використовувалася не за прямим призначенням. Деякі його елементи (дитячий блок) зовсім не були побудовані. Самочинні переробки сильно змінили більшу частину внутрішнього простору житлового корпусу, що, втім, не особливо позначилося на його зовнішньому обліку. Набагато більших збитків завдало вимушене використання дешевих і нетривких матеріалів (найчастіше - ерзаців). Нарікання М.Я. Гінзбурга на низьку якість таких матеріалів і об'єктивний аналіз ситуації привели до деяких позитивних змін. Признаки старіння будівлі чітко проявилися вже в 1950-х рр.

У 1987 р. житловий та комунальний корпуси будинку Наркомфіну були визнані пам'ятками архітектури регіонального значення, однак саме в цей період задуманий автором вільний простір між колонами першого поверху було забудовано, що істотно спотворило облік будівлі. У 2002 р. недобудований господарський корпус (пральня та сушильня) отримав статус знову виявленого об'єкта культурної спадщини.

Було кілька спроб почати реставрацію будинку Наркомфіну. Спочатку намагалися залучити громадські організації - Союз архітекторів, Архфонд, інші. Московський архітектурний інститут будував плани організації гуртожитку студентів. Велись переговори з декількома міжнародними фондами, пов'язаними з реставрацією пам'яток архітектури [46]. Для них було складно брати участь у ряді заходів, які не є, власне, реставрацією, таких як переселення мешканців (оскільки поетапні роботи в будинку коридорного типу неможливі), оформлення всіх необхідних в Москві дозвільних документів, прокладка нових підземних комунікацій, подальша експлуатація. Та й розміри будинку Наркомфіну відрізнялися, наприклад, від розмірів будинку Мельникова (і необхідні інвестиції, відповідно, відрізнялися на порядок в більшу сторону).

У другій половині 1990-х рр. стали з'являтися комерційні організації. Більшість з них не цікавила архітектурна цінність будинку - вони розглядали його лише як об'єкт нерухомості. Але все ж таки була виділена американська

фірма, власник якої мав архітектурну освіту. Робота над проектом реставрації несподівано виявилася більше схожа на дослідження, ніж це здавалося спочатку. В ході проектування ми намагалися відокремити все пізні зміни і повернути будівлю до первісного стану. Інноваційним в цьому будинку було все - від технології каменів з бетону, аналогічних застосованим при будівництві Баухауза в ті ж роки в Німеччині, до спеціально розроблених притискних деталей вітража.

Однією з головних відмінних рис будинку було суміщення двох різних типів житла. Будинок Наркомфіну повинен був стати домом перехідного типу: від традиційного способу життя сім'ї - до нового комунальному побуті. При цьому і більш традиційні квартири дуже незвичайні і швидше нагадують міні-котеджі, збудовані вздовж коридору, як уздовж внутрішньої вулиці. При своїх невеликих розмірах осередки типу «Ф» здаються значніше за рахунок чергування одно- і півтора рівневої висоти поверху. Верхній коридор також був не тільки елементом комунікаційної системи будинку, а й виконував функцію рекреаційного простору. Рекреацією ж були відкритий перший поверх і експлуатована покрівля, які створювали в житловій будівлі багату гаму різних громадських просторів, зв’язували будинок з оточенням. Комунальний корпус, з'єднаний з житловою частиною переходом в рівні другого поверху, і невелика будівля пральні, до якої вела через парк спеціальна доріжка, сформували мініатюрний ансамбль з трьох лаконічних обсягів.

Однією з ідей проекту було відтворення другої, раніше не побудованої черги будинку Наркомфіну. Такий прийом дозволяв знайти можливість переселення мешканців перед реставрацією. Крім того, спеціалісти зіткнулися з необхідністю адаптації осередків гуртожитку до можливості сучасного використання (для чого звернулися до досвіду проектування компактного санвузла та кухні-ніші, напрацьованого М. Я. Гінзбургом в період керівництва майстерні Стройкома). Також була запропонована окрема прибудова ліфта зовні будівлі, щоб демонтувати підйомник, грубо вмонтований в його тіло в післявоєнний період.

Як найбільш ефективний спосіб використання будівлі був обраний тип апарт-готелю. Це дозволяло, з одного боку, відмовитися від необхідності вбудовувати технологію, необхідну для готелю, з іншого - мати можливість залишити будинок житловим. З усіх варіантів використання осередків будинку після реставрації - офіс, майстерні художників, гуртожиток студентів і т.п. – було бажання будь-яким способом зберегти житлову функцію. Звичайно, осередки мало схожі на традиційні квартири, де може жити сім'я з декількох чоловік. Але одна або дві особи можуть використовувати їх для постійного або тимчасового проживання. Але цей проект не був реалізований.

Клуб фабрики «БУРЕВІСНИК» (див. Додаток В, рис. В. 13).

У 1928 р профспілка взуттєвої фабрики «Буревісник» задумав спорудження робочого клубу. Московської міською управою було видано дозволений на відведення землі під нове будівництво, і профспілка фабрики замовила проект К. С. Мельникова. Серед архітекторів, які вели пошуки нового образного і інженерно-технічного рішення, Мельников був найактивнішим і сміливим. Його проекти вражали сучасників оригінальністю і виразністю архітектурного вигляду, новаціями в області функціональних і інженерних рішень, неординарністю підходу до проблеми розробки самого типу споруди. Тільки в 1927р. він спроектував чотири робочих клубу: Клуб ім. Русакова (див. Додаток В, рис. В. 15), Клуб ім. Фрунзе, Клуб «Каучук», Клуб ім. Зуєва.

Форму і об'ємно-просторове рішення клубу «Буревіснік» багато в чому визначила конфігурація ділянки, відведеної під будівництво. Сам Мельников характеризував його як «вузький з косою лінією» по фронту вулиці. Будівля вирішена як група різновеликих, прямокутних в плані обсягів, з яких три основних поставлені на єдиної поздовжньої осі, що йде під кутом до червоної лінії 3-й Рибінській вулиці. Композицію доповнюють невелика триповерхова прибудова зі східного боку і винесена вперед чотириповерхова вежа, що має в плані складний п'ятипелюстковий абрис. Її декоративна форма архітектурно-скульптурного характеру вдало оформлює цій простір і вносить зорову рівновагу в структуру компактного головного фасаду будівлі.

Як і в інших проектах Мельникова, вражає віртуозність організації внутрішнього простору. Під сценою на першому поверсі розташований світлий вестибюль з гардеробом. У залі для глядачів крім партеру влаштовані бічні трибуни, які повинні були використовуватися при проведенні спортивних змагань. У цих випадках стілець з партеру повинні були прибирати, а сам зал об'єднувався в єдиний простір з прилягали до нього спортивним залом (між ними проектувалася розсувна перегородка). Над бічними трибунами в даху було влаштовано скління верхнього світла. На першому поверсі, в фойє та під підлогою залу для глядачів, був запроектований плавальний басейн. Іншу групу приміщень становили клубні кімнати, розташовані на першому поверсі по спортивним залом. Потрапити в них можна було через фойє або через окремий вхід в східній прибудові. у вежі, що представляє собою самостійний обсяг, передбачалося розміщення кімнат для гурткової роботи. Рішення трьох сходових блоків різному і чітко пов'язане з їх функціональним призначенням. Розглядаючи клуб, як багатофункціональне спорудження, Мельников одним з перших в світовій архітектурі запропонував принцип трансформації внутрішніх просторів.

Будівництво клубу було закінчено до січня 1930 г. Його зведення було пов'язано з величезними труднощами. Зовнішні відступи від проекту були незначними. Вони виражалися в збільшенні розмірів сцени, подовженні будівлі і зміні розташування перегородок. Однак це не завдало шкоди його архітектурно-художньому вигляду. Новаторські ж пропозиції архітектора по організації внутрішнього простору так і не отримали свого повного втілення [121]. Як і в інших будівлях Мельникова, через відсутність коштів і необхідної інженерно-технічної бази не були влаштовані «живі», тобто розсувні, перегородки. Довелося відмовитися від басейну через відсутність в районі будівництва каналізації і водопроводу.

За приписом Мельникова головний фасад і торцеві поверхні сценічної коробки повинні були бути покриті високоякісною штукатуркою з затіркою проміжних шарів. Неоштукатурена цегляна кладка дворової частини клубу повинна була зберігати природний червоний колір і не підлягала фарбування. На

вуличному фасаді особлива увага приділялася ефекту поєднання прозорої вежі з важкою масою стіни, що приховує сценічну коробку. Наскрізне, легке сприйняття п'ятипелюсткового обсягу створювалося за рахунок того, що площини стін між основними опорами вирішені у вигляді великих вікон.

Про первісне оздоблення інтер'єрів, їх конструктивне рішення і обладнання сьогодні можна судити в основному з фотографій 1930-х рр. та за окремими збереженими фрагментами, що були знайдені в ході натурного обстеження. У приміщеннях башні на другому поверсі збереглася внутрішня обробка в дусі «сталінського класицизму». Цікавими є фотографії, що дають уявлення як про фарбування стелі в фойє, так і про ту шкоду, яку завдала його інтер'єру відмова від пристрою басейну. Зорове сприйняття фойє спотворено розстановкою в два рази більшого (ніж це було б при влаштуванні басейну) числа залізобетонних колон, завершених пірамідальними капітелями різних габаритів, що підтримують перекриття. Глядацький і спортивний зали перекриті за допомогою металевих ферм, по нижньому поясу яких укріплені підвісні стелі.

Запроектовані Мельниковим «рами і двері звичайної столярної роботи з примітивним профілем», ймовірно, були замінені при проведенні поточних ремонтів будівлі. При порівнянні фотографій головного фасаду клубу 1930-х і 1960-х рр. видна заміна первинних віконних рам вежі палітурками з більш дрібним склінням. До більш пізнього часу відносяться і склоблоки, якими замінено віконні рами у вузьких смугах суцільного скління на західному і східному фасаді, а також в нижньому ярусі вежі.

Час показав, що клуб «Буревісник» є одним з унікальних зразків нового типу громадського споруди. У його архітектурно-художньому вигляді і організації інтер'єрів відбилися ідеї нового раціонального підходу до принципів формотворення і використання досягнень індустрії початку XX ст. Будівля є пам'яткою архітектури, що охороняються державою.

В кінці 1990-х рр. будівля змінила власника. Фабриці «Буревісник» більше не потрібен був клуб для робітників, міська влада не проявила інтерес до збереження його культурної функції. Спочатку нові господарі хотіли проводити

в залі для глядачів «бої без правил», але в подальшому від цієї ідеї відмовилися, і будівля була пристосована під фітнес-центр «Татамі-клуб». Зараз тут розміщені три спортивні зали для занять східними єдиноборствами, аеробікою і танцями, клуб-ресторан в японському стилі, лазня і т.п. У нічний час у великому залі проводяться дискотеки.

На жаль, нові власники не змогли в повній мірі осягнути культурний потенціал, «об'єкта нерухомості», і програма використання будівлі визначалася виключно краткосрочними комерційними міркуваннями. Слід визнати, що органами охорони пам'яток не вироблений ефективний механізм впливу на вибір користувача з орієнтацією на пріоритетне використання будівлі-пам'ятки, незважаючи на те що клуб «Буревісник» є об'єктом культурної спадщини регіонального значення.

Були проведені детальні дослідження будівлі, виконані роботи з інженерного зміцнення його конструкцій. І хоча залишилося невирішеним ряд питань щодо окремих елементів будівлі, в процесі роботи над ескізним проектом реставрації був зібраний достатній історичний і дослідницький матеріал для початку проведення комплексної наукової реставрації. Однак на даному етапі замовник вирішив обійтися ремонтом будівлі з реставрацією фасадів [121]. В результаті було залучено архітектурне бюро, яке розробило проект тимчасового внутрішнього перепланування та пристосування споруди під спортивно-оздоровчий клуб, який не передбачає внесення незворотних змін в історичну планувальну і конструктивну основу пам'ятки. На стадії детального проектування і до проведення робіт в інтер'єрах будівлі архітектори-реставратори не притягувалися.

Незважаючи на бюджетні обмеження, основні роботи з реставрації фасадів були виконані в повному обсязі, в тому числі розібрані пізніші прибудови, розкриті закладені прорізи, відновлений малюнок заповнень віконних і дверних прорізів. На жаль, не були розкриті світлові ліхтарі залу для глядачів, незадоволення викликала і якість покрівельних робіт.

При отриманні дозволу на проведення робіт основна полеміка розгорнулася щодо обробки і колірного рішення фасадів. Відповідно до історичних фотографій і авторських ремарок до проекту головний фасад будівлі і торцеві поверхні сценічної коробки були оштукатурені, дворові фасади - залишені в цеглі. Проведені дослідження не дали точної відповіді на питання, чи були з самого початку пофарбовані дворові фасади. За дорученням замовника в проект реставрації були включені варіанти колористичного рішення, в тому числі ті, що передбачають фарбування фасадів з боку двору. Виходячи з характеру містобудівного оточення будівлі, органами архітектури, відповідальними за міський благоустрій і колористику, був прийнятий за основу здійснений в натурі варіант обробки і фарбування фасадів.

Клуб «Буревісник» був відзначений урядом Москви в числі лауреатів Конкурсу на кращу реставрацію 2002 р. Архітектори, які проводили роботи, сприймають це не як власну заслугу, а скоріше як довгоочікуване визнання міською владою факту існування пам'яток архітектури періоду конструктивізму.

Будівля Московського планетарію, видатний твір архітектури кінця 1920-х рр., побудована за проектом архітекторів М. Барщ і М. Синявського в 1927-1929 рр. за активної участі фахівців з Німеччини (фірма Карл-Цейс-Йена) (див. Додаток В, рис. В 14). У ньому був встановлений демонстраційний апарат, сконструйований інженером Вальтером Бауерсфельдом (2-я модель). Московський планетарій відноситься до перших 25 планетаріїв світу, для яких виготовлялася ця модель, а його проекційний купол був одним з найбільших - 27 м в діаметрі. Це був абсолютно новий тип споруди, який довелося вдосконалювати в процесі експлуатації.

Питання про необхідність розширення приміщень, створення прибудов і реконструкції встав практично відразу після першого року активного використання будівлі. Ззаду до основного залу була прибудована невелика кінопроекційна, що сильно спотворила вишуканий фасад зі скляними гвинтовими сходами. Низький підвал намагалися пристосувати під комори, буфет, бібліотеку. І тим не менш, в будівлі не вистачало санвузлів, не було

нормального буфету, виставки розміщувались в тісному вестибюлі, були відсутні нормальні вентиляційні камери. Люди сиділи в залі в пальто. Обсерваторію, побудовану спочатку посередині ділянки, намагалися поєднати з будівлею переходом, але вважали за краще перенести її в кут, а ділянку зайняти астрономічним майданчиком. Були серйозні проблеми з температурним режимом і промерзанням стін. І все ж це був один з кращих прикладів нової архітектури конструктивізму з м'якими вишуканими пропорціями, визнаний згодом пам'яткою архітектури свого часу.

З початком нового комерційного життя господарство Планетарію занепало. На початку 1990-х рр. не було чим платити зарплату працівникам Планетарію і оплачувати витрати на електроенергію і тепло. У 1994 р. Планетарій був закритий, і над будівлею нависла загроза повільного руйнування. Виникало навіть питання про будівництво нової будівлі. У 1995 р. було рекомендовано відродити саме цей знаменитий Московський планетарій з активним розширенням його площ для сучасного використання.

Перед початком проектування була сформульована програма реконструкції будівлі:

- в області містобудування - повернути будівлю місту, тобто відкрити його силует, з усіх боків забудований за останні 50 років, а також з'єднати територію Планетарію коротким проходом зі станцією метро «Барикадна», забезпечити будівлю необхідними автостоянками;

- надати будівлі первісний вигляд, усунувши всі пізні прибудови;

- розвинути основну функцію Планетарію до створення повноцінного сучасного науково-просвітницького культурного центру з науковою бібліотекою, навчальним центром, клубною частиною і музеєм;

- передбачити в будівлі комерційну складову;

- підвищити комфорт перебування відвідувачів у будівлі до сучасних вимог;

- провести заміну технологічного обладнання сучасною апаратурою;

- активно використовувати підземний простір під будівлею.

Паралельно з розробкою технологічного проекту і робочих креслень силами Російської академії архітектури і будівельних наук (РААСН) і Моспроекту 4, за допомогою директора Московського планетарію, було проведено ряд наукових досліджень. Був узагальнений досвід будівництва, реконструкції та експлуатації нових і старих планетаріїв у всьому світі (Німеччини, США, Великобританії, Франції, Фінляндії, Іспанії та Китаї).

Серйозною проблемою стала реставрація існуючої будівлі. Тонкі перекриття вимагали посилення у зв'язку з новими навантаженнями, а тонкі стіни - утеплення. Були застосовані сучасні методики, що дозволили шляхом просочення конструкції полімерами посилити залізобетонні конструкції без зміни їх геометрії. Збережений і укріплений тонкий залізобетонний купол, заново зроблено його утеплення дерев'яні лати і покриття металом з відновленням зовнішньої геометрії і виправленням утворилися з часом провалів. Неминуче оновлення штукатурки робиться спеціальним складом, що підсилює теплоізоляцію. Нові вимоги до протипожежних заходів змусили проявити особливу винахідливість, щоб не порушити старі інтер'єри спринклерними пристроями з товстими незграбними трубами. Повністю відновлено гвинтові сходи в скляному стакані на задньому фасаді, в північній прибудові повернулися старі вузькі отвори замість типових вікон 1960-х років.

Для збереження пам’яток раннього модернізму, окрім виявлення автентичності, необхідно сформувати певні цінності. Вони зможуть не тільки захистити будівлю чи комплекс, але й зробити її більш живими, актуальними для сьогодення. Основною категорією в системі цінностей повинна стати доступність.

Більшість споруд цього періоду страждає від неможливості доступу до них пересічних громадян, як в інтелектуальному (інформаційному), так і в фізичному плані. Інтелектуальна доступність в певному розумінні може буди забезпечена за рахунок інтернет-ресурсів. Доступність повинна бути різною серед різних верств населення. Доступність також має на увазі можливість швидкого зворотнього зв’язку з контролюючими органами.

2.2 Нормативні засади охорони архітектурної спадщини XX ст.

Проблема охорони пам'яток виникла давно, і не тільки в Україні. З метою уніфікації правового режиму пам'яток архітектури і їх зберігання на міжнародному рівні було прийнято низку конвенцій: «Про охорону архітектурної спадщини Європи» (Гранада, 3 жовтня 1985 г.), Конвенція UNESCO «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» (16 листопада 1972 г.) і ін.

Для визнання об'єктів пам'ятками прописані певні критерії. Вони вказані в «Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» [133]. Вихідним критерієм є автентичність. Для архітектурних пам'яток також необхідною є відповідність по одному з наступних критеріїв: унікальність об'єкта для певної культури, регіону, приналежність відомому автору або яскраве відображення певного стилю [120]. Слід зазначити суб'єктивність оцінки цих критеріїв [8].

Останнім часом фахівцями в сфері пам'яткоохоронної діяльності ставиться питання про відповідність сучасної вітчизняної законодавчої бази реальним вимогам охорони об'єктів історико-культурної спадщини.

Одним з основних понять, що викликають суперечки в науковому середовищі, є поняття «предмет охорони». Предмет охорони - базове, але при цьому найбільш суперечне поняття в законодавстві, пов'язаному з охороною культурної спадщини. Розглянемо його стосовно до пам'ятки архітектури.

Поняття «предмет охорони» є законодавчим. Предмет охорони прописаний в офіційному паспорті пам'ятки і фіксує його якості, які підлягають охороні і повинні зберігатися при проведенні будь-яких робіт на пам'ятці, а також в процесі його використання.

Поняття «предмет охорони» увійшло в професійну практику в 1990 рр. і стало грати «... важливу функціональну роль остаточного вердикту в складі дозвільних документів на будівництво в зоні історичної забудови» [158]. Однак замість виконання охоронної функції (заборони), це поняття більшою мірою

прийняло на себе дозвільну функцію: предмет охорони вказувався дуже вибірково з урахуванням інтересів інвестора, тим самим надаючи велику свободу дій в ході проектних і будівельних робіт.

Виникнення «предмета охорони» як терміна пов'язують з виходом у світ 3-го збірника Всеросійського товариства охорони пам'яток історії та культури [164]. У Росії в 1990-і рр. це поняття активно вводилося в професійний обіг Т.А. Славіної [158]. У 1995 р нею були представлені власні наукові дослідження на відповідну тему в Мінбуд Росії і РААБН. За основу при формулюванні пропозицій було взято фундаментальну працю, присвячену спадкоємству традицій в російській архітектурі і специфіці використання цієї спадщини у Новий час. У західній архітектурної практиці цей термін відсутній.

Слід зазначити, що ухвалою предмета охорони займалися державні установи з охорони спадщини. Передпроектні дослідження ставали легальної статтею додаткових доходів, оскільки виконувалися на кошти замовника. Таким чином, прийняті рішення враховували в першу чергу інтереси замовника. Поступово така організація процесу призвела до уніфікації методики робіт [158]. За цим слідувало зарахування пам'ятки архітектури до «об'єктів нерухомого майна» серед «... різнорідних, пов'язаних з матеріальними носіями явищ історії і культури» [158]. І «предмет охорони» виявився прописаним в законодавстві з тих же загальних позицій.

Групою вітчизняних фахівців, членів Українського національного комітету ICOMOS (О. Пламеницька, Л. Прибега, Т. Майстерчук, С. Груздо, Р. Гуцуляк, В. Отченашко) був розроблений блок понять, що стосуються архітектурно-містобудівної спадщини [92]. У запропонованому ними проекті «Закону про збереження архітектурної та містобудівної спадщини» вже йде мова про предмет охорони об'єкта архітектурної спадщини: «Предмет охорони об'єкта архітектурної спадщини – автентична матеріально-технічна структура (конструкції, матеріали и технології, за якими створено об'єкт) та архітектурна форма об'єкту» [139]. Це формулювання, з нашої точки зору, більш коректне і враховує специфіку об'єктів архітектури.

Предмет охорони тісно пов'язаний з дійсністю, що охороняється.

Н. Дужкіна зазначає, що в долі архітектурних пам'яток ключову роль відіграє справжність або автентичність. Саме ця категорія являється найбільш вразливою в процесі експлуатації пам'ятки [71].

У Венеціанській хартії (1964 г.) йдеться про те, що завдання людства полягає в передачі пам'яток майбутнім поколінням «у всьому багатстві їх автентичності». Це можна вважати аксіомою культурної спадщини.

Також дослідники зазначають протиріччя, що виникає в настою-ний час: цінуються справжні витвори мистецтва, їх вартість в чому визначається автентичністю, при цьому на ринку нерухомості історичні будівлі (пам'ятки архітектури) отримують статус нерентабельного об'єкта, який не представляє комерційного інтересу.

У 1988 році СРСР ратифікував «Конвенцію про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини» UNESCO (1972 р), в якій закріплена інтерпретація концепції «справжності». У документі був розроблений «тест на справжність», який об'єднував в собі сучасні уявлення про цю ціннісну категорію і складався з чотирьох основних параметрів:

- справжність «матеріалу» («material»);
- початковий «задум» («design»);
- «майстерність» виконання («workmanship»);
- справжність «оточення» («setting») [13].

У 1994 р в Нарі (Японія) була прийнята спеціальна міжнародна декларація «Nara Document on Authenticity» («Нарський документ про автентичність»). Цей документ закріпив основні позиції наукової реставрації в строгих рамках автентичності. У ньому була представлена розширена система «захисту» пам'ятки, що включає в себе наступні позиції:

- «форма», «задум» («form», «design»);
- «матеріали», «субстанція» («materials», «substance»);
- «функція», «використання» («function», «use»);
- «технології», «традиції» («techniques», «traditions»);

- «місце розташування», «оточення» («location», «setting»);

- «дух місця» («genius loci», «spirit and feeling») [110].

У російській реставраційній практиці «предмет охорони» розглядається як «... особливості справжнього вигляду об'єкта культурної спадщини, що послужили підставою для включення його до реєстру і підлягають обов'язковому збереженню» [149; 160].

Як зазначає Л. Сайфуллина, методика виявлення і формулювання предмета охорони ще недостатньо опрацьована [149]. Будівельна історія будинку визначається в ході досліджень. Інформація по об'єкту у держорганів часто буває неповна або відсутня. При цьому предмет охорони повинен бути визначений ще на етапі занесення об'єкта до державного реєстру. Це призводить до формальних або «зручних» формулювань. Така тенденція простежується на всьому пострадянському просторі.

У Росії робочою групою під керівництвом І.С. Кудімова (гендиректор автономної некомерційної організації, Центр незалежної оцінки, м. Москва) була розроблена складна система оцінки нерухомої пам'ятки (пам'ятка архітектури), в яку були включені наступні параметри:

- значення місця, на якому знаходиться пам'ятка;

- меморіальна цінність пам'ятки;

- цінність пам'ятки, як витвора мистецтва свого часу;

- цінність пам'ятки, як витвора мистецтва певного майстра;

- цінність пам'ятки, як унікальної будівельної технології;

- як споруди, що зберіг свою функцію і т.д.

Автори методики прийшли до висновку, що сучасне російське законодавство, що оперує поняттям «предмет охорони», містить в собі «міну уповільненої дії» [134].

Аналогічна ситуація склалася і в Україні, про що докладно пише О. Пламеницька [124]. Результати роботи О. Пламеницької знайшли своє відображення в «концепції національної політики відносно культурної спадщини в Україні» (Проект). У документі зазначено, що з точки зору методології

«предмет охорони» пам'ятки архітектури є поняттям антинауковим. Пам'ятка - це цілісне явище, в якому інтегровані матеріальна і духовна цінність, яку було виявлено у формах та художньої пластиці, конструкціях, матеріалах, будівельних технологіях, архітектурному декорі, художньому оформленні, предметах монументального і прикладного мистецтва та ін. [94].

Слід зазначити, що жодна з європейських країн не має законодавчих категорій, відповідних «предмету охорони». Використовується лише поняття автентичності [84].

Поняття «предмет охорони» також є ключовим при визначенні меж допустимого втручання при ремонті і пристосуванні пам'ятки до сучасного використання. В обох випадках роботи на пам'ятки допускаються «без зміни його особливостей, що складають предмет охорони». Тим же умовою визначається і право користування пам'яткою для юридичних і фізичних осіб. Змістом предмета охорони визначаються ті обов'язки, які держава накладає на орендаря або власника. Таким чином, саме зміст предмета охорони в кожному конкретному випадку є гарантією збереження пам'ятки.

Окрема проблема – це об'єкт в середовищі. Сучасні тенденції в сфері охорони пам'яток демонструють важливість збереження автентичної середовища пам'ятки [11].

Тепер зупинимося докладніше на архітектурі конструктивізму.

З початку 2000-х рр. об'єкти культурної спадщини конструктивізму переживають відродження громадського інтересу. До цього часу як серед фахівців, так і серед представників громадськості відзначена переоцінка ролі архітектури авангарду в обсязі вітчизняного архітектурної спадщини. Крім того була відзначена унікальність радянського конструктивізму на тлі загальносвітового спадщини модернізму.

Для будівель і споруд цього періоду важливим є:

- презентація ідеології як яскраве відображення певної епохи;

- унікальна типологія, яка визначається новими функціональними завданнями;

- конструкції і матеріали, будівельні технології;

- об'ємно-планувальні рішення [82; 169; 174].

Виключність об'єктів конструктивізму в міську забудову також має ряд особливостей. В історичних центрах міст колишнього СРСР, що зберегли спадщину конструктивізму, можна спостерігати стилістичну неоднорідність. Поруч розташовані будівлі, що представляють різні епохи, стилі, напрямки. Така неоднорідність була присутня і безпосередньо в період будівництва конструктивістських об'єктів. В цьому випадку, включення в предмет охорони міського середовища може ставати питанням для обговорення. Можливо, лаконічно вирішені нові споруди можуть стати більш виграшним фоном для пам’ятки, ніж різнорідна забудова, яка не має чіткої стилістичної приналежності і культурно-історичної цінності.

У випадку зі збереженням ансамблів необхідний інший підхід. Тут, в першу чергу, ансамблевість об'єкта повинна позиціонуватися як предмет охорони. Але, в цьому випадку, ми отримуємо як би локальне «внутрішнє» середовище, що було закладено спочатку в самому ансамблі. При цьому ансамбль знову таки виявляється оточений різночасної забудовою. Тобто ми зберігаємо середовище ансамблю.

Окремо стоять житлові селища (соцміста). На даний момент більшість з них являє собою деградуючі зони міської забудови з точки зору соціуму (низький рівень благоустрою, досить жорсткий вигляд середовища, певна ізольованість від центральних районів). Тут необхідний комплексний аналіз для обліку всіх факторів і програма розвитку територій. Предмет охорони повинен сприяти збереженню цінних ділянок середовища, при цьому не створюючи ефекту «заморожене», неприпустимого для житлових утворень.

В цьому випадку структуру предмета охорони необхідно розробляти з урахуванням принципів, що визначають цінності міста. Вони викладені в статті 2 Міжнародної хартії з охорони історичних міст (Вашингтонська Хартія, 1987): конфігурація плану міста, певна ділянка і розпланування; співвідношення між різними міськими просторами: забудованими ділянками, вільними і зайнятими

зеленими насадженнями; форма і вид споруд (внутрішній і зовнішній), певною їх структурою, обсягом, стилем, масштабом, матеріалами, кольором і декоративними елементами; співвідношення між містом і його оточенням, природним або створеним людиною; різні функції міста, набуті ним під час історичного розвитку [107].

На жаль, «предмет охорони» на даний момент є найбільш зручним і часто використовуваним об'єктом для маніпуляцій. Поняття не відповідає спочатку закладеному в нього глузду з багатьох причин, зазначеним вище. Навіть спроба відкоригувати його формулювання в законодавчих документах безпосередньо для архітектурної спадщини поки не увінчалася успіхом.

Необхідність популяризації спадщини конструктивізму на даний момент є очевидною. На перший план в професійному середовищі повинні виступати питання всебічного вивчення пам'яток, що дозволить коректна визначити предмет охорони, що впливає в подальшому на вибір охоронних заходів і режим експлуатації об'єкта.

Слід враховувати, що об'єкти конструктивізму демонстрували ідеологію свого часу. В даний момент цінність цих об'єктів багато в чому визначається їх здатністю бути носіями духу певної епохи. Виходячи з цього і повинен визначатися предмет охорони.

Об'єкти конструктивізму відрізняє нову типологію, тому до привнесення чужорідних для них функцій потрібно ставитися критично. Функція визначає об'ємно-планувальну структуру будівлі, яка і є цінною в об'єктах конструктивізму.

Крім цього також гостро стоять питання, які є проблемними для всіх пам'яток архітектури. Вони потребують вирішення на різних рівнях: законодавчому (правовий захист і державна підтримка), ідеологічному (популяризація спадщини і виховання ставлення до нього), фінансовому (грамотне інвестування).

Для більшості країн притаманний комплексний підхід до збереження та відродження культурної та історичної спадщини, наявність ефективного

законодавства, що регулює цю сферу. Діють базові закони про охорону культурної спадщини, прийняті та реалізуються федеральні, регіональні та місцеві програми зі збереження спадщини та охорони пам'яток. Створені владні структури, що мають необхідні повноваження з ціллю контролю виконання законів в цій сфері.

В законодавстві іноземних країн можна виділити два підходи до визначення поняття «пам'ятки історії і культури». В ряді країн для визнання об'єкту пам'яткою достатньо наявності особливих історичних, культурних, наукових та інших якостей, що дозволяють розглядати його в якості особливої частини національної спадщини (Італія, ФРГ). В інших країнах (Великобританія, США, Франція) само поняття «пам'ятка» не має особливого охоронного сенсу і до включення об'єкту в перелік не передбачає розповсюдження на нього особливого державного захисту. Таким чином, визначним фактором для правової охорони категорії пам'ятки є внесення об'єкту в реєстр чи каталог за рішенням компетентних органів. Ведення реєстрів, каталогів, систематизація та інвентаризація пам'яток історії та культури здійснюється в усіх країнах.

Слід відзначити, що для Європи зараз пріоритетним є збереження та популяризація культурної спадщини, залучення молоді, створення арт-простору на базі вже відомих історико-культурних артефактів. В реаліях України актуальним є процес забезпечення збереження пам'яток як носіїв історії та культури.

В Європі акцент робиться на залученні уваги максимальної кількості людей. Надається інформація про об'єкти, що сприяє включенню людини в емоційний зв'язок з ними. Людина переживає фактичне занурення в атмосферу історичних подій, що викликає певні емоції – здивування, гордість, захоплення, та дозволяє перейнятися думкою про збереження об'єктів культурної спадщини для майбутніх поколінь. Таким чином, створюється своєрідний культурний інтерактив між минулим, сучасним та майбутнім.

Список Watch - один з основних інструментів WMF по залученню уваги до конкретних об'єктів, аналог «Червоної книги» в світі архітектури. Ця програма,

заснована в 1995 р., надає новий статус пам'яткам, яким загрожує небезпека, і закликає світову громадськість до активних дій з їх захисту. Об'єкти відбираються незалежною радою експертів на основі заявок, поданих урядами різних країн, представниками місцевих або міжнародних громадських організацій, що займаються охороною спадщини, а також приватними особами. Список публікується один раз на два роки і доводиться до уваги самих широких верств громадськості.

З моменту заснування програми в 1995 р. більш 75% пам’яток, що потрапили в перші п'ять списків, отримали ту чи іншу допомогу. В рамках програми Watch Всесвітній фонд пам'яток виділив 407 грантів в цілому більше ніж на 34,3 мільйона доларів. Ці кошти призначалися на порятунок 195 об'єктів в 73 країнах. Крім цього, завдяки закликам WMF не один мільйон на підтримку цих об'єктів були виділені іншими організаціями.

Всесвітній фонд пам'яток оголосив про початок нової спеціальної програми з порятунку пам’яток модернізму. Вона виросла з впевненості, що «найбільша загроза сучасних будівель таїться в громадській байдужості, недостатньому розумінні їх значення або навіть переконаності в тому, що споруди нашого часу не можуть бути досить цінними для того, щоб зберігати їх для майбутнього».

Навіть якщо на самому початку вони отримали високу оцінку за свою інноваційність, через багато років вони страдають від незворотних переробок або руйнування, спровокованого державними структурами, відповідальними за їх зміст.

2.3 Методологічні особливості збереження архітектурної спадщини 1920х-1930х років

Відлік еволюції модернізму починають з виходу в світ Маніфесту архітектурного футуризму (автор Антоніо Сант-Еліа).

Розглянемо тенденцію розвитку модернізму. Фактично першим етапом формування різних авангардських течій в мистецтві початку XX ст. стала поява легендарного маніфесту італійського письменника та поета Ф.Т. Марінетті. Маніфест проголошував культ майбутнього та руйнування минулого та став на той момент основоположним документом футуризму.

В 1914 р. до маніфесту Марінетті долучився Антоніо Сант-Еліа. Він склав свій документ, зазначений раніше. Сант-Еліа представив сучасне місто у вигляді складної механізованої та електрифікованої системи.

Ідеї урбанізації та технізації середовища проживання, вперше висунуті Сант-Еліа, стали досить плідними для всієї світової архітектури. Фактично то була відправна точка, з якої почався історичний процес пошуку нових шляхів розвитку сучасної архітектури та архітектури майбутнього.

Сант-Эліа: «Мы чувствуем, что теперь мы не люди соборов, величественных зданий и дворцов, а люди больших гостиниц, железнодорожных станций, бескрайних дорог, колоссальных портов, крытых рынков, освещенных галерей, прямых проспектов и целительного сноса зданий. Мы должны выдумать и заново создать футуристский город, похожий на огромную строительную площадку – бурлящий, легкий, изменчивый, каждая часть которого подвижна. Выдумать и создать футуристский дом, похожий на огромную машину. Лифтам не придется больше прятаться в лестничных клетках, как одиноким червям, - бесполезные лестницы отменят, лифты же будут карабкаться по фасадам, как железно-стеклянные змеи. Дом из цемента, стекла и железа, без росписи и без скульптуры; дом, вся красота которого во врожденной красоте его линий и рельефов, необычайно уродливый в своей механической простоте, высокий и широкий настолько, насколько это необходимо, а не по предписанию городских законов. Дом этот будет возвышаться на краю бурлящей пропасти – улицы, которая больше не будет ковриком, расстеленным на уровне дверей, а углубится в землю на несколько этажей. По ней будет двигаться городской транспорт, а сами улицы будут соединены между собой переходами – от металлических мостиков до скоростных эскалаторов…» [10].

Можна казати про те, що футуристи передбачили потенціал росту та намітили точки відліку координат нової архітектури, але при цьому відрікалися від історичної класичної архітектури.

Розвиток архітектури в СРСР пройшов декілька етапів. В перше післяреволюційне десятиліття основним шляхом розвитку радянського мистецтва став авангард. Більшість митців того часу вважала, що модернізм найбільш адекватно відображає революційну епоху. Класичні форми асоціювались з поміщицьке-дворянської культурою.

В 1920-ті рр. в СРСР отримали розвиток різні стильові напрями в усіх видах творчості. В архітектурі панівними стали два напрямки модернізму: конструктивізм та раціоналізм.

Лідерами конструктивізму були брати Весніни та М. Гінзбург. Цей напрям проголошував повний розрив з архітектурними традиціями минулого – ордерною системою, національними архітектурними школами, та затверджував утилітарність та «індустріальність» архітектури. Творчі задачі вирішувались конструктивістами за рахунок компоновки різноманітних прямокутних об’ємів без використання декору. Радянські конструктивісти придержувались п'яти принципів лідера світового архітектурного авангарду Ле Корбюзьє. Перевага надавалась стрічковому склінню та пласкій покрівлі.

П’ять принципів Ле Корбюзьє були опубліковані в журналі «L’Esprit Nouveau» в 1920-х рр. В них архітектор відобразив свій погляд на сучасну архітектуру, запропонував концепцію архітектури нового часу (див. Додаток В, рис. В 2). Наведемо ці принципи.

1. Опори - стовпи: будинок на окремих опорах. Корбюзьє пише, що залізобетон дає нам окремі опори. Таким чином, будинок може знаходитись у повітрі, високо над землею; під будинком знаходиться сад, на даху будинку теж сад.

2. Дахи - сади: залізобетон - це новий матеріал, що дозволяє створювати сполучену покрівлю будівлі. Розуміння технології, економії, зручності і психології обумовлюють вибір даху-тераси.

3. Вільне планування: дотепер стіни будинку були його несучими елементами, планування будинку повністю залежало від розташування стін. Застосування залізобетону дає змогу використовувати вільне планування. Поверхи не відокремлюються один від іншого, немов відсіки. Це дає значну економію житлового простору, раціональне використання кожного кубічного сантиметра, економію матеріальних засобів.

4. Розташування вікон уздовж по фасаду. Вікно є одним з найважливіших елементів будинку. Новітні засоби розкріпачили вікно, залізобетон зробив дійсну революцію в його історії. Вікна можуть бути протягнуті уздовж всього фасаду, від одного кінця до іншого.

5. Вільний фасад: опори винесені за межі фасаду, усередину будинку. Перекриття кріпляться на консолях. Фасади представляють собою легкі пластини ізолюючих стін і вікон. Фасад повністю звільнений від навантаження.

Лідером раціоналізму виступав М.О. Ладовський. Цей напрям розділяв багато принципів конструктивізму, але використовував досвід класичної спадщини та допускав декоративність в оформленні.

Споруди 1920-30 гг. є абсолютно незахищеним шаром культурної спадщини.

На підставі огляду пам‘яток були визначені класифікаційні ознаки.

Для стилю конструктивізм був виявлений набір характерних загальних ознак. Вивчення об’єктів конструктивізму на території Лівобережної України дозволило визначити регіональні особливості в реалізації проектних рішень. При формуванні зовнішнього вигляду будівель всі стилістичні ознаки зберігались, але застосування будівельних матеріалів та технологічних рішень не відповідало еталонному зразку. Це пояснюється слабкою матеріально-технічною базою будівництва.

Всі будівлі конструктивізму за своєю структурою передбачали використання певних будівельних матеріалів: бетону, сталі, скла. Однак, були виявлені відходи від проголошених вимог до технології будівництва. Стіни зводили з керамічної цегли, покрівлю замість пласкої робили скатну по

дерев’яним стропилам. Фасадні стіни будівель мали надбудову для імітації пласкої покрівлі.

Тим не менш функціональна структура об’єктів виділяється своєю логікою побудови; прагненням створити нову форму, продиктовану функцією, врахувати технологічність процесів, що відбуваються в даній будівлі чи комплексі.

Поняття автентичності є основоположним в вітчизняній та закордонній теорії та практиці реставрації. Його слід розглядати як основний критерій виявлення елементів пам’ятки, що складають предмет охорони. Завданням реставрації, збереження та охорони пам’ятки є в першу чергу виявлення та фіксація її естетичної та історичної цінності, що встановлюється за оригінальними матеріалами та автентичними даними. При цьому слід враховувати, що предмет охорони пам’ятки може бути доповнений цінними елементами, що можуть бути додатково виявлені в процесі проведення дослідницьких та реставраційних робіт на ній.

У наш час спадщина авангарду стало асоціюватися ні з мріями про світле майбутньому, а з бідністю і комунальним побутом. Моральне старіння, дешевизна будівельних матеріалів, спішне зведення, фактори, стереотипно пов'язані з сприйняттям архітектури авангарду, які дозволяють багатьом говорити про технічну неможливості їх реставрації, маючи на увазі фактичну її непотрібність.

У той же час, функціональна продуманість авангардної архітектури дозволила більшості будівель дожити до наших днів з мінімальними змінами. До останнього часу в гаражах стояли автобуси, на хлібозаводах з безперервним конвеєром випікали хліб, в клубах показували спектаклі, в фабриках-кухнях влаштовували ресторани. "За бортом" сучасного життя залишилися тільки найрадикальніші свідоцтва радянського експерименту - будинки-комуни, покликані в умовах нового побуту вирощувати нового людини.

Сьогодні можна стверджувати, що будівлі епохи радянського авангарду піддаються реставрування і модернізації не менш успішно, ніж спадщина інших періодів. З'явилося досить успішних прикладів відродження пам'яток цього часу.

численні приклади реставрації пам'яток епохи модернізму, таких як комплекс Баухауз в Дессау В. Гроппіус, вежа Ейнштейна в Подсдаме Е. Мендельсона, бібліотека А. Ааалто в Виборзі або павільйон Де Ля Вар в Бексхилл, доводять, що об'єкти Сучасного рухи найчастіше стають головними туристичними визначними пам'ятками історичних поселень.

Історія будь-якої будівлі - це історія змін, іноді драматичних, але часом і цікавих, як з точки зору історії та культури, так і з позиції визначення справжніх цінностей. Часто будівля використовується не за призначенням вже в перші роки свого існування. Виникає закономірне питання: що повинно і може змінюватися, яким чином, і в якому обсязі? Що є оригінальною, справжньої частиною пам'ятки, а що може бути піддано зміні і перегляду?

Численні приклади міжнародного досвіду з відновлення об'єктів епохи модернізму показують, що цей процес може включати практичні будь-які відновлювальні підходи: консервацію, реставрацію, ремонт, пристосування і навіть часткову реконструкцію (якщо це дозволено з точки зору збереження предмета охорони: наприклад, коли предмет охорони складають фасади і фізичні параметри, то інше можна реконструювати). Таким чином, будь-яким проектним рішенням по відновленню, реставрації або реабілітації об'єкта культурної спадщини повинен передувати проект предмета охорони, що визначає цінність і значимість цілого або частин об'єкта культурної спадщини та регламентує всі наступні проектні і виробничі роботи.

Основна мета проекту предмета охорони об'єкта культурної спадщини - визначення ступеня збереження первісного архітектурного рішення будівлі та розробка рекомендацій по видам допустимих робіт. Метою роботи є освоєння основних положень проекту предмета охорони - розуміння його ролі як регламентуючого документа наступних проектних робіт по реабілітації об'єкта культурної спадщини. В ході виконання проекту охорони застосовуються методи багатофакторного аналізу (соціально-функціональних, природно-кліматичних, матеріально-технічних, економічних, містобудівних та історико-культурних характеристик).

Успішне виконання проекту, має на увазі поступове обґрунтування предмету охорони із застосуванням необхідних на кожному етапі методів та досліджень. Виконання проектних пропозицій у відповідності до загальної методології реабілітації пам’ятки, а саме:

- аналіз історичних і проектних матеріалів по об'єкту культурної спадщини;

- історико-архітектурне обстеження будівлі з зіставленням фотоматеріалів різного часу, натурна фіксація;

- визначення місця ділянки розташування об'єкта в системі міських зон регламентних обмежень на будівельну діяльність в місті відповідно до матеріалів чинного генерального плану;

- розробка проекту предмета охорони;

- схеми планів (фасадів, розгорток внутрішніх стін або панорами вулиці) з позначенням предмета охорони;

- натурна фотофіксація, що ілюструє схему з позначенням предмета охорони;

- графічне рішення, яке відповідає зазначеним завданням;

- письмовий звіт, що містить необхідні документи і пояснення до проекту охорони.

В роботі було проведено соцопитування, що дозволило визначити загальні проблеми збереження пам’яток та обізнаність щодо даної проблеми з боку різних груп громадян (див. Додаток Г, рис. Г. 1-3).

Всього в опитуванні брали участь: 288 респондентів різних вікових груп від 17 і старше. Загальна кількість опитуваних поділено на 3 основні групи:

1) група експертів - 41 респондент,

2) група пересічний громадянин - 157 респондент,

3) група студентів різних спеціальностей - 90 респондентів.

Середні порівняльні діаграми по 12 об'єктам говорять про: В першому пункті **1. збереженість зовнішнього образу** об'єктів знаходиться в переважній масі в стані *«задовільно»* – 26%-35% і *«добре»* – 32%-35%. Про це свідчать

середні статистичні дані трьох групи респондентів. У другому пункті **2. напрямок збереження** переважає відповідь *«Реставрація»* – 54%-63% і в меншій мірі *«Залишити як є»* – 34%-42%. У третьому пункті **3. популярність** відповідь *«Так»* – 49%-55%, означає, що в цілому архітектура 1920х-1930х претендують на популяризацію цієї спадщини серед мас. У четвертому пункті **4. важливість збереження первісного призначення** об'єкта думки розділилися практично порівну *«Так»* – 43%-56% і *«Ні»* – 44%-57%. На п'ятий пункт **5. у результаті ремонту або реконструкції** відповіли, що зовнішній вигляд *«Покращився»* – 30%-52%, зовнішній вигляд *«Погіршився»* – 52%-67%. У шостому пункті **6. туристична привабливість** переважає відповідь *«Так»* – 56%-63% і відповідь *«Ні»* – 37%-44%. У сьомому пункті **7. естетичність** найвища відповідь, за шкалою від I-V, *«IV»* категорія – 30%-33%, далі *«III»* категорія 25%-29% і *«V»* категорія – 21%-29% (див. Додаток Г, рис. Г 5-7).

Можна зробити висновок на підставі цього соціального опитування, що архітектурна спадщина України 1920х-1930х років знаходиться в задовільному і доброму стані, це значно спрощує процес реставрації і збереження об'єктів. Більшість респондентів, включаючи групу експертів, схиляються у відповідях в сторону реставрації - ймовірно мотивуючись фотофіксацією на час первісного стану об'єктів. Це каже про те, що на момент будівництва архітектура України 1920х-1930х мала більш виразний і привабливий вигляд. Це також підтверджує пункт **3. популярність**, і відповідно пункт **6. туристична привабливість** і подальшої рекомендації до популяризації спадщини. І в цілому можна відзначити, що **7. естетичність** на думку всіх груп респондентів досить висока.

Методика визначення історико-культурної цінності об'єкта.

Соціальне опитування додатково підтвердило оптимальність вибору чотирьох пунктів методики визначення історико-культурної цінності об'єкта: 1. Історична цінність; 2. Архітектурно-містобудівна цінність; 3. Культурологічна цінність; 4. Загальна оцінка цінності.

У процесі підбору об'єктів під аналіз, основний упор був зроблений на лікувальні будівлі України 1920х-1930х років, таких міст як Горлівка, Дніпро,

Донецьк, Запоріжжя, Зугрес, Костянтинівка, Краснодон, Лисичанськ, Луганськ, Макіївка, Маріуполь, Миколаїв, Сєвєродонецьк, Стаханов, Торез, Харків, Харцизьк. Для можливості порівняльного аналізу також були опрацьовані пам'ятники архітектури різного функціонального призначення. Всього проаналізовано 50 об'єктів.

Розглянемо обґрунтованість вибору параметрів методики визначення історико-культурної цінності на деяких об'єктах. За ступенем значущості тієї епохи і ключовим архітектурним об'єктом 1920х-1930х років виступає пам'ятка архітектури будівля Держпрому архітектор С.С. Серафимів, в м. Харкові. За результатами аналізу за запропонованою методикою визначення історико-культурної цінності будівля набирає 96 з можливих 100 балів. За результатами соцопитування схожа ситуація: **збереженість зовнішнього образу** – *«Задовільно»* 46% відповідей респондентів, *«Добре»* 45%-48% відповідей респондентів, **популярність** – *«Так»* 98%-100% відповідей респондентів, **важливість збереження первісного призначення** – *«Ні»* 68%-78% відповідей респондентів, **туристична привабливість –** *«Так»* 94%-100% відповідей респондентів, **естетичність** вища – *«V категорія»* 65%-80% відповідей респондентів (див. Додаток Г, рис. Г 4).

Пам'ятка архітектури, Інститут медичної радіології ім. С.П. Григор'єва, архітектор В.А. Естровіч, в м. Харків. За результатами аналізу визначення історико-культурної цінності будівля набрало 68 балів зі 100. У соціальному опитуванні: **збереженість зовнішнього образу** – *«Добре»* 56%, **популярність –** *«Так»* 80%-85%, **важливість збереження первісного призначення** – *«Так»* 61%-76%, **туристична привабливість –** *«Так»* 58%-78%, **естетичність –** *«IV категорія»* 38%-49% відповідей респондентів (див. Додаток Г, рис. Г 4).

Пам'ятка архітектури, будівля Главпочтам, архітектор А.Г. Мордвінов, в м. Харків. За результатами аналізу визначення історико-культурної цінності будівля набрало 91 балів зі 100. У соціальному опитуванні: **Збереженість зовнішнього образу** – *«Добре»* 43%-54%, **Популярність –** *«Так»* 93% -100%, **Важливість збереження первісного призначення** – *«Так»* 56%-67%,

Туристична привабливість – *«Так»* 78%-93%, **Естетичність –** *«IV категорія»* 28%-40% відповідей респондентів (див. Додаток Г, рис. Г. 4).

Центральна міська поліклініка, архітектор В.А. Естрович, в м. Макіївка. За результатами аналізу за запропонованою методикою визначення історико-культурної цінності будівля набирає 61 з можливих 100 балів. За результатами соцопитування: **Збереженість зовнішнього образу** – *«Задовільно»* 36%-44%, **Популярність –** *«Ні»* 63%, **Важливість збереження первісного призначення** – *«Ні»* 53%-68%, **Туристична привабливість –** *«Ні»* 80%-84%, **Естетичність –** *«III категорія»* 35% відповідей респондентів (див. Додаток Г, рис. Г. 4).

Будівля ДК Будівельників, архітектор Я.А. Штейнберг, в м. Харків. За результатами аналізу визначення історико-культурної цінності будівля набрало 44 балів зі 100. У соціальному опитуванні: **Збереженість зовнішнього образу** – *«Погано»* 58%-66%, **Популярність –** *«Ні»* 61%-70%, **Важливість збереження первісного призначення** – *«Ні»* 61%-71%, **Туристична привабливість –** *«Ні»* 73%-82%, **Естетичність –** *«I категорія»* 25%-31% відповідей респондентів (див. Додаток Г, рис. Г 4).

Центральна поліклініка, архітектор В.А. Естрович, в м. Стаханів. За результатами аналізу за запропонованою методикою визначення історико-культурної цінності будівля набирає 65 з можливих 100 балів. За результатами соцопитування: **Збереженість зовнішнього образу** – *«Добре»* 49%-56%, **Популярність –** *«Ні»* 54%-57%, **Важливість збереження первісного призначення –** *«Так»* 69%-70%, **Туристична привабливість –** *«Ні»* 54%, **Естетичність –** *«III категорія»* 38%-44% відповідей респондентів (див. Додаток Г, рис. Г 4).

Всі 6 об'єктів показують схожу оцінку, як з боку соціального опитування, так і з боку методики визначення історико-культурної цінності об'єкта. Тобто будівлі - пам'ятки архітектури займають середню і високу ступінь оцінки, від 63 до 96 балів, а будівлі категорії історичної забудови - нижче середньої і середню, від 42 до 68 балів. Про лікувальні заклади можна відзначити наступне: їх показники коливаються від 58 до 68 балів. Така оцінка отримана завдяки

«автентичним» збереженням будівель і мінімального обсягу ремонтних робіт, які не спотворили зовнішнього вигляду споруд. А також дуже важливим фактором реабілітації є збереження первісного функціонального призначення.

На рівні міжнародних організацій зі збереження культурної спадщини модернізму, встановлена послідовність етапів процесу виявлення, оцінки, дослідження та консервації пам'ятки. Принципові положення методології збереження об'єктів XX ст. включають:

- на 1 етапі - розробку стратегії консервації, управління та інтерпретації виявленої культурної цінності ще до початку робіт з консервації для визначення напрямку допустимих змін на об’єкті охорони;

- на 2 етапі - дослідження технічних аспектів спадщини з урахуванням загального ступеня збереженості, технічного зносу матеріалів; дослідження процесів старіння, які визначаються на основі використання неруйнівних методів; аналіз застосування сучасних норм на період проведення консерваційних робіт (доступність, санітарні норми, протипожежні, методи підвищення енергоефективності);

- на 3 етапі - управління змінами в напрямку нового використання для збереження культурної цінності та достовірності; внесення змін на об'єкті повинно поліпшувати стан і визначати найбільш раціональне функціональне використання пам'ятки.

Таким чином, будь-яким проектним рішенням по відновленню, реставрації або реабілітації об'єкта культурної спадщини повинен передувати проект предмета охорони, що визначає цінність і значимість цілого або частин об'єкта культурної спадщини та регламентує всі наступні проектні і виробничі роботи. Основна мета проекту предмета охорони об'єкта культурної спадщини є: визначення ступеня збереження первісного архітектурного рішення будівлі та розробка рекомендацій по видам допустимих робіт. Метою роботи є освоєння основних положень проекту предмета охорони, розуміння його ролі як регламентуючого документа наступних проектних робіт по реабілітації об'єкта культурної спадщини. В ході виконання проекту охорони застосовуються методи

багатофакторного аналізу умов проектування (соціально-функціональних, природно-кліматичних, матеріально-технічних, економічних, містобудівних) за умовами збереження історико-культурної цінності об’єкту. В даному підрозділі наведені результати соцопитування, яке було розроблене з ціллю виявлення найбільш проблемних факторів, що впливають на формування концепції збереження та сучасного використання пам’яток конструктивізму. Слід зазначити, що окрім законодавчої та нормативної бази, недоліки якої прописані в багатьох працях та критичних публікаціях, важливу роль в збереженні культурної спадщини відіграє соціальна спрямованість адаптації історичної пам’ятки, яка визначається в уявленнях та думках споживачів, зацікавленості та пізнаваності пам'ятки, як історичного свідоцтва місцевої історії і традицій. Результати соціологічного опитування продемонстрували особливості визначення суспільної цінності спадщини архітектури досліджуваного періоду. Для проведення пілотного опитування було запропоновано 12 об’єктів різної функціональної приналежності, розташованих в промислових центрах України: Харкові, Донецьку, Дніпрі, Луганську, Стаханові, Макіївці. З них – 7 об’єктів мають статус пам’яток архітектури, 1 об’єкт – статус пам’ятки історії. Окрім отриманої статистики та незважаючи на складність запитань для звичайного споживача, булі отримані коректні результаті експерименту, які зафіксували: значне погіршення технічного стану та художньої якості будівель конструктивізму в порівнянні з існуючим на період створення; відмічена естетична цінність та привабливість об’єктів архітектурного конструктивізму; актуальність архітектури епохи соціальних перетворень та необхідність збереження пам'яток із застосування реставраційної методики.

Висновки до другого розділу

1. Виявлено, на основі проведеного дослідження реставрацій пам’яток раннього модернізму, такі якості об’єкту: 1) володіння високими естетичними якостями, характерними для епохи її створення; відповідність символам свого

часу; 2) створений архітектором або творчим колективом, який своїм творчим внеском вплинув на розвиток архітектури цього періоду; 3) своїм типом і функцією є рідкісними або особливими; 4) є яскравим зразком архітектурних стилів і методів будівництва XX ст.; 5) має автентичний стан не тільки в зовнішній будівельної субстанції, але і в деталях: вікна, двері, підлога, сходові клітини, предмети освітлення та інше обладнання. Автентичність для цього періоду відіграє важливу роль. В такому випадку захищати необхідно не тільки зовнішні, але внутрішні архітектурні деталі пам’ятки, що визначають її первісну функцію; 6) є пам'яткою історії.

2. На основі аналізу нормативних документів: Венеціанська хартія, Конвенцію про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини UNESCO, Нарський документ про автентичність, Мадридський документ, можна зробити висновок, що багатство культурної спадщини, яку ми залишаємо для майбутніх поколінь, полягає у їх автентичності. Визначено, що для Українських нормативних документів цінність пам’ятки архітектури визначається в його «предметі охорони», цей термін є законодавчим. Тобто охорона та збереження головних частин пам’ятки ховається за поняттям «предмет охорони». Він прописаний в офіційному паспорті пам'ятки і фіксує його якості, які підлягають охороні і повинні зберігатися при проведенні будь-яких робіт на пам'ятці, а також в процесі його експлуатації. Тому це інструмент, повинен нести в собі перш за все поняття автентичності матеріально-технічної структури та архітектурної форми пам’ятки. Тому для лікувальних закладів на Україні «предметом охорони» виступає їх просторова структура, автентичні матеріал, інтер’єр та первинна функція.

3. На основі проведеного аналізу виявлено, що основною категорією у системі цінностей є доступність. Більшість об’єктів цього періоду страждає від неможливості доступу до них пересічних громадян, як в інформаційному, так і в фізичному плані. Інформаційна доступність забезпечується за рахунок інтернет-ресурсів, та повинна бути різною серед різних верств населення. Доступність

також має на увазі можливість швидкого зворотного зв’язку з контролюючими органами.

4. У результаті аналізу прикладів міжнародного досвіду зі збереження архітектурної спадщини раннього модернізму виявлено такі відновлювальні принципи: консервацію, реставрацію, ремонт, пристосування, та часткову реконструкцію. Таким чином, будь-яким проектним рішенням по відновленню, реставрації, консервації або реабілітації об'єкта культурної спадщини повинен передувати проект предмета охорони, що визначає цінність і значимість цілого або частин об'єкта культурної спадщини та регламентує всі наступні проектні і виробничі роботи. Основною метою проекту предмета охорони об'єкта культурної спадщини, є визначення ступеня збереження первісного архітектурного рішення будівлі та розробка рекомендацій по видам допустимих робіт.

Встановленні такі принципові етапи методології збереження об'єктів XX ст.: 1) розробка стратегії консервації, управління та інтерпретації виявленої культурної цінності ще до початку робіт для визначення напрямку допустимих змін на об’єкті; 2) дослідження технічних аспектів спадщини з урахуванням загального ступеня збереженості, технічного зносу матеріалів; дослідження процесів старіння, які визначаються на основі використання неруйнівних методів; аналіз застосування сучасних норм на період проведення консерваційних робіт; 3) управління змінами в напрямку нового використання для збереження культурної цінності та достовірності, внесення змін на об'єкт повинно поліпшувати стан і визначати найбільш раціональне функціональне використання пам'ятки.

5. Соціологічне опитування встановлено відношення громадян до архітектурної спадщини конструктивізму 1920х-1930х років і в цілому воно позитивне, результатами переважають відповіді у таких пунктах як: популярність, туристична привабливість, та естетичність архітектури 1920х-1930х років. Це підтверджує, що культурна спадщина раннього авангарду XX ст., для громадян не байдужа і потребує збереження.

6. Запропоновано метод дослідження, який включає такі послідовні етапи: 1) опрацювання емпіричної бази дослідження, яка включає – аналіз та класифікація джерельної бази вивчення архітектурних об’єктів міжвоєнного періоду, характеристика основних стильових напрямків в архітектурі України раннього модернізму, історичні особливості формування типології лікувальних закладів в Україні 1920х-1930х років; 2) опрацьовано інструменти дослідження на основі аналізу сучасних підходів з виявлення, аналізу, та ідентифікації на вітчизняному та закордонному досвіду; 3) опрацьовано методи оцінки та принципи збереження, що включають: алгоритм визначення історико-культурної цінності, критерії вибору об’єктів, визначення предмету охорони та напрямку збереження об’єктів раннього модернізму.

РОЗДІЛ 3
ВИЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА НАПРЯМКІВ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОННИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 1920Х-1930Х РОКІВ

У розділі узагальнені відомості про типологічні особливості і архітектурно-стилістичні рішення лікувальних установ, що визначають їх класифікаційні ознаки, як об'єктів раннього модернізму. Запропонована методика розроблена для визначення кількісних показників історико-культурної цінності базових об'єктів - пам'яток архітектури різної типології та історико-культурної значущості. На основі результатів дослідження була розроблена принципова схема роботи з цінними архітектурними об’єктами конструктивізму (будівлями лікарняних закладів). Вона складається з переліку заходів, що можуть та повинні бути здійснені на даних об’єктах. Загальна концепція збереження передбачає реставрацію та відновлення громадських просторів лікарняних закладів та модернізацію з урахуванням сучасних норм і потреб операційних та спецприміщень.

3.1 Алгоритм визначення історико-культурної цінності об’єктів раннього модернізму

В наш час актуальним є вивчення та розробка методологічних основ в області охорони історико-культурної спадщини: визначення базових понять; методи визначення предмету охорони, критерії формування ціннісних характеристик. Сучасне законодавство, існуючі наукові розробки та дослідження мають загальнотеоретичний та прикладний характер. Вони не містять методів визначення ступеню цінності об‘єктів історико-архітектурної спадщини та виявлення найбільш значущих та нових об‘єктів. Визначення цінності об‘єктів історико-архітектурної спадщини, проведення порівняльного аналізу з метою виявлення їх історико-культурної значущості є вкрай необхідним для

встановлення категорій їх історико-культурного значення, ранжування об‘єктів історико-містобудівного середовища за цінністю при розробці історико-культурних опорних планів ділянок історичної забудови.

Некоректність підходів до визначення цінності історико-архітектурної спадщини призводить до певних негативних наслідків:

- справжнє значення залишається непрочитаним;
- оцінка носить суб’єктивний або кон’юктурний характер;
- оцінка може відображати цінності лише певного часу та місця.

Особливо слід виділити пам’ятки конструктивізму. Процес визначення їх цінності завжди відчував на собі вплив політичних передумов державної системи, переоцінку пам’яток у відповідності до політичної доктрини.

Першочергово ціннісні характеристики пам’яток історико-культурної спадщини були закладені в самому визначенні поняття пам’ятка та відображали особливості кожного конкретного історичного періоду. Основою стала історична, художня та наукова цінність пам’яток, що отримала свій розвиток в частині доповнення містобудівною та архітектурною цінністю, а в сучасному законодавстві – археологічною, науково-технічною, естетичною, етнологічною, соціально-культурологічною, автентичною цінністю. В наш час цінність кожного конкретного об’єкту культурної спадщини повинна визначатися індивідуально з урахуванням його особливостей, що є підставою для постановки його на державний облік. Методика визначення цих особливостей ще не розроблена.

Предмет охорони повинен описувати всі аспекти історико-культурної цінності, що вміщує в собі об’єкт спадщини. До них входить вся сума композиційно-просторових, видових, планувальних, ландшафтних та інших особливостей, що визначають цілісність, своєрідність, історичну значущість об’єкту культурної спадщини.

Визначення предмету охорони як сукупності особливостей, що описують історико-культурну цінність об’єкту, спрямовано на збереження пам’ятки, як самого об’єкту охорони.

Додаткове включення в предмет охорони (та виключення з нього) будь-якого елементу об’єкту може потягнути за собою корегування раніше прийнятої атрибуції, а також виду та категорії охорони.

Технічний стан об’єкту культурної спадщини (чи окремих його елементів) не можуть впливати на визначення предмету охорони.

Предмет охорони ансамблю повинен включати в себе предмети охорони всіх окремих пам’яток, що входять до його складу.

Предмет охорони може конкретизуватися при зміні ступеню дослідження об’єкту за основними напрямками (архівним, натурним, реставраційним) та фіксується на дату проведення експертизи.

Розглянемо детальніше ціннісні характеристики об‘єкту культурної спадщини. Кожний об’єкт культурної спадщини розглядається як об’єкт нерухомого майна, що має історико-культурну цінність.

З огляду на представлені вище матеріали можна стверджувати, що зараз існує нагальна потреба визначення критеріїв оцінки архітектурної та містобудівної спадщини 1920-30-х рр. Для цього нами була розроблена методика визначення історико-культурної цінності об’єктів конструктивізму (див. Додаток Д, рис. Д. 1-2).

Необхідно ще раз зупинитись на питанні визначення предмету охорони. Слід зазначити, що ні в одній з європейських країн не існує законодавчих категорій, що відповідають поняттю «предмет охорони». Використовується лише поняття достовірності (автентичності).

Всі проаналізовані документи поєднує загальна складова, достовірність об’єкту або його автентичність, до якої входять первісні будівельні матеріали і конструкції, первісна закладена функція, просторова структура, дух місця, що в подальшому і повинно розкривати поняття «предмет охорони».

Рекомендована класифікація цінностей об’єктів, що відносяться до всесвітньої спадщини, поділяється на наступні категорії:

- культурна фактична цінність – базується на розпізнаванні;
- відносна художньо-технічна цінність – базується на дослідженнях;

- рідкі цінності – базуються на даних статистики.

На основі вітчизняного та закордонного досвіду розроблена методика визначення категорії цінності об'єктів конструктивізму шляхом ранжування по критеріям бальної оцінки значущості кожної з них та в цілому. Специфіка об'єкту дослідження полягає в його поліваріантному характері. Тому в основу методики покладено принцип розрахунку цінності за основними науковими областями: історичною, архітектурно-містобудівною, культурологічною, в полі яких знаходиться об'єкт дослідження.

Згідно розробленої методики пам'ятка архітектури конструктивізму розглядається як об'єкт нерухомого майна, що має певну історико-культурну цінність.

Кожна пам'ятка визначається набором матеріальних та нематеріальних особливостей.

До матеріальних особливостей стосовно цілей даної методики відносяться:

- об'ємно-просторові характеристики, включаючи взаємне розташування складових об'єкта;

- вид, склад, фізико-механічні властивості несучих, огороджувальних конструкцій; текстура, фактура, колір матеріалів декору, фасадів, інтер'єрів;

- історичне середовище;

- інші особливості (акустика приміщень, освітленість, та ін.).

Нематеріальні особливості розглядаються наступні:

- датування – час створення об'єкта чи важливої історичної події, що з ним пов'язана;

- історична (меморіальна) цінність – зв'язок з культурним контекстом;

- історико-художня цінність – місце об'єкта в історії архітектури, визначається рівнем художньої якості об'єкта;

- технологічна цінність – характерні для певного історичного періоду особливості технології, що використовувалась при будівництві, значущість будівельних матеріалів та конструктивних рішень;

- рідкість – характеристика, що визначається малою чи одиничною кількістю об’єктів, що збереглися, мають певну типологію, чітко встановлене авторство;

- авторство – характеристика, що визначається особистістю творця (архітектора, інженера);

- історична функція – первісне чи історичне значиме функціональне призначення об’єкта;

- містобудівна, ансамблева цінність – особлива роль пам’ятки в міському просторі чи природному ландшафті.

Історико-культурна цінність визначається сукупністю наведених нематеріальних особливостей.

Специфічність об’єкта дослідження полягає в його поліваріантному характері. Тому запропонована методика базується на розрахунку цінності об’єкта за основними науковими напрямками, в полі яких він знаходиться:

- історичному;

- архітектурно-містобудівному;

- культурологічному.

У додатку Д, рис. Д. 1-2 представлені запропоновані для оцінки кількісні показники за обраними категоріями. Розглянемо їх докладніше.

1. Історична цінність – 25 балів.

Характеристика об'єкта історико-архітектурної спадщини відповідно до його історичної цінності є найважливішою. Вона досить часто стає основоположною у визначенні сукупної історико-культурної цінності об'єкта, оскільки складається з таких найважливіших критеріїв як стародавність і достовірність (автентичність). Перевага при цьому віддається об'єктам, побудованим в більш ранній період, що зберегли свою історичну значимість та достовірність на момент їх дослідження. Однак при визначенні цінності історико-архітектурної спадщини необхідно враховувати, що висока історична цінність об'єкта не є достатньою підставою для віднесення його до пам'яток архітектурної спадщини, які повинні володіти ще архітектурною цінністю. Крім

того, для обраного кола об'єктів давність взагалі не є переважним критерієм. Значення має етап оформлення стилю.

Були обрані наступні показники: періодичність стилю, історико-культурне значення, автентичність. В пріоритеті є об’єкти, що зберегли історичну значущість та автентичність.

2. Архітектурно-містобудівна цінність – 35 балів.

Найважливішими характерними ознаками, що визначають ціннісні особливості історико-архітектурної спадщини, є типологічний і стилеутворюючий аспекти, які знаходяться в тісній залежності від тимчасового і географічного чинників, відображають певний будівельний і творчий періоди. Проведення класифікації за вказаними ознаками дає змогу виявити серед різноманіття об'єктів репрезентативні пам'ятки архітектурної спадщини, що мають суто національні або авторські риси та більш високу цінність.

Архітектурна цінність об’єктів архітектурної спадщини зростає за наступних умов:

- збереження первісного вигляду об’єкту та його конструктивних особливостей;

- збереження первісного функціонального призначення;

- розміщення нових функцій зі збереженням його архітектурних і конструктивних особливостей.

Містобудівна цінність об’єктів архітектурної спадщини визначається відповідно до критеріїв, що відображають:

- його взаємодію з історико-архітектурним оточенням;

- збереження його містоформуючого значення на прилеглій території;

- приналежність до архітектурного та містобудівного ансамблю.

Були обрані наступні показники: ступінь фізичного збереження, репрезентативність, містобудівна цінність, ансамблевість, містоформуюче значення, функціональне використання, часові зміни на пам’ятці архітектури

3. Культурологічна цінність – 20 балів.

Характеристика об'єкта історико-архітектурної спадщини відповідно до його культурологічної цінності, що є носієм найважливішої форми національної самосвідомості та соціальної пам'яті, дозволяє виявити символічний архетип національної культури і його місце в загальнолюдському культурологічному полі. Оцінка об'єкта історико-архітектурної спадщини як унікального витвору мистецтва, що володіє художньо-естетичної силою впливу на людину, визначає його значущість в світовому соціокультурному просторі.

Пріоритетність при визначенні культурологічної цінності мають малопоширені об'єкти архітектурної спадщини:

- що представляють національний інтерес і суспільну значимість у світовому масштабі;

- що збереглися як невід'ємна складова історичного культурного ландшафту.

Були обрані наступні показники: науково-пізнавальна цінність, художньо-естетична цінність, публічна та громадська цінність.

4. Загальна оцінка цінності – максимум 20 балів: унікальний, особливо цінний, цінний, рядовий, середовищний.

На підставі визначених балів розраховується загальна оцінка об’єкту, що є комплексною, оскільки враховує всі важливі чинники.

3.2 Критерії вибору об’єктів для апробації методики

Апробація розробленої методики має певні цілі. В нашому випадку особливе значення мають наступні:

- визначити значущість лікарняних закладів в загальному обсязі об’єктів конструктивізму;

- підтвердити гіпотезу щодо причин неуважного ставлення до цих об’єктів з боку дослідників;

- підтвердити загальну цінність цих об’єктів як прикладів нової типології в архітектурі;

- визначити цінність лікарняних закладів за обраними критеріями для виявлення найбільш важливих характеристик цієї категорії об’єктів.

Для цього нами були підібрані дві групи об’єктів.

Перша група складалася з об’єктів конструктивізму, що різняться за своїми загальними характеристиками: функціональним призначенням, містобудівною значущістю, розмірами, матеріалами, зовнішнім виглядом. Серед них були будівлі, що мають вже визначену цінність. Це потрібно для того, щоб порівняти результати оцінки за даною методикою з вже відомими. Таким чином ми підтвердимо можливість її застосування для об’єктів, цінність яких ще не є виявленою. Крім того, ми мали змогу визначити цінність лікувальних закладів у порівнянні з іншими типами об’єктів конструктивізму.

Друга група складалася з лікувальних закладів різного типу та розмірів.

Для аналізу нами були обрані наступні групи об‘єктів.

Перша група представляє собою об‘єкти конструктивізму м. Харкова, Донецьку, Дніпра, Констянтинівки, Луганська. Вони мають різну функцію, ступінь збереженості, рівень втручання. Однак всі обрані об‘єкти зберегли своє первісне призначення, тому в цілому в них залишилися загальні стильові ознаки, що впливають на кінцевий результат. Крім того, ці пам‘ятки мають певний статус, вони є відомими прикладами архітектури конструктивізму. На підставі її аналізу ми зможемо казати про працездатність методики та доцільність її застосування для ще не визнаних об‘єктів конструктивізму або тих, що не попадали в поле вивчення дослідників за різних причин (частіше за все – за невизначеністю ціннісних характеристик). До першої групи увійшли наступні об’єкти (первісна назва / сучасна назва):

1. Хакрів - Будинок АТС / «Укртелеком» (вул. Свободи, 9), будівництво 1929-1931рр., арх. М.Ф. Подгорний, П.І. Фролов (див. Додаток Д, рис. Д 37; Додаток Б, рис. Б. 27-28);

2. Харків - Главпочтамп / «Укрпошта» (Привокзальна площа, 2), будівництво 1928-1930 рр., арх. А.Г. Мордвінов (див. Додаток Д, рис. Д. 38);

3. Харків - ДК Залізничників / Центральний будинок Науки та техніки ХД ПЗД (Велика Панасівська, 83), будівництво1928-1932 рр., арх. О.І. Дмитрієв (див. Додаток Д, рис. Д. 39);

4. Харків - Будинок Держпромисловості / Держпром (Майдан Свободи, 5/1), будівництво 1925-1929 рр., арх. С.С. Серафімов, М.Д. Фельгер, С.М. Кравець (див. Додаток Д, рис. Д. 40);

5. Хакрів - Клюб-театр Харчосмак / Театр Музичної комедії (вул. Благовіщенська, 32), 1927-1930 рр., арх. О.В. Лінецький (див. Додаток Д, рис. Д. 41);

6. Харків - ДК Будівельників / Палац культури Червонозаводського району (майдан Героїв Небесної Сотні, 19), будівництво 1927-1929 рр., арх. Я.А. Штейнберг, І.І. Малоземов, І.Ф. Мілініс (див. Додаток Д, рис. Д. 42);

7. Харків - УкрНДІмет / Український державний науково-дослідницький інститут металів (вул. Дарвіна, 20), будівництво 1929 рр., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 43; Додаток Б, рис. Б. 4);

8. Харків - Будинок проектних організацій / ХНУ ім. В.Н. Каразіна (майдан Свободи, 4), будівництво 1930-1934 рр., арх. С.С. Серафімов, М.О. Зандберг-Серафімова (див. Додаток Д, рис. Д. 44);

9. Харків - Будинок Держстраху УРСР / ХНУБА (вул. Сумська, 40), будівництво 1925-1927 р., арх. О.Г. Молокін, Г.Д. Іконніков, Е.А. Лимарь (див. Додаток Д, рис. Д. 45);

10. Харків - Будинок пролетарського студентства №1 / гуртожиток ХПИ «Гігант» (вул. Пушкінська, 79/1), будівництво 1928-1930 рр., арх. О.Г. Молокін, Г.Д. Іконніков (див. Додаток Д, рис. Д. 46);

11. Донецьк - Гастроном з рестораном «Москва» / Торговий центр «Москва» (вул. Артема, 71), будівництво 1935-38рр., арх. І.А. Голосов (див. Додаток Д, рис. Д. 8);

12. Донецьк - Будинок рад / Виконавчий комітет Ворошиловського району (вул. Артема 74), будівництво 1929 р., реконструкція 1934 р., арх. Л.І. Котовський (див. Додаток Д, рис. Д. 9);

13. Донецьк - Донецький металургійний інститут /1-й корпус ДонНТУ (вул. Артема 58А), будівництво 1928-1929 рр., арх. Я. А. Штейнберг (див. Додаток Д, рис. Д. 10);

14. Донецьк - Клуб Будівельників ім. Т.Г. Шевченко, «Центральне бюро НТІВП» (вул. Артема 60), будівництво 1928 р., арх. Г.О. Яницький (див. Додаток Д, рис. Д. 11);

15. Донецьк - Гуртожиток №1 Індустріального інституту (комплекс) / 11-й корпус ДонНТУ (вул. Артема, 131), будівництво 1930-х рр., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 12);

16. Донецьк - Телеграф, Телефон, Пошта / Почтамп (вул. Артема, 72), будівництво 1929 р., арх. А.Г. Мордвінов (див. Додаток Д, рис. Д. 13);

17. Дніпро - АТС / АТС (пр. Пушкіна, 75 А), будівництво 1930 рр., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 4);

18. Дніпро - Палац праці ім. Ілліча / ДК ім. Ілліча (вул. Нігояна, 47), будівництво 1926-1932 рр., арх. О.Л. Красносельський (див. Додаток Д, рис. Д. 5);

19. Дніпро - Інженерно-будівельний інститут / Придніпровська державна академія будівництва і архітектури (вул. Чернишевського, 24 А), будівництво 1930 рр., арх. Г.Л. Швецько-Вінницкий (див. Додаток Д, рис. Д. 6);

20. Дніпро - Гуртожиток Інституту інженерів залізничного транспорту / Гуртожиток №1 ДНУЗТ (вул. Лазаряна, 2), будівництво 1930 рр., арх. К. Щукин (див. Додаток Д, рис. Д. 7);

21. Костянтинівка - Готель / Міська Рада (вул. Олекси Тихого, 260), будівництво 1934-1935 рр., арх. Е.С. Коднір (див. Додаток Д, рис. Д. 19; Додаток Б, рис. Б. 26);

22. Костянтинівка - Центральна пошта / Укрпошта (вул. Олекси Тихого, 256), будівництво 1926 р., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 20; Додаток Б, рис. Б. 29-30);

23. Луганськ - ДК ім Пархоменко / не використовується (вул. Залізничників, 3), будівництво 1926 р., арх. О.І. Дмитрієв (див. Додаток Д, рис. Д. 25);

24. Луганськ - Донецький інститут народньої освіти / Луганський Національний університет ім Т. Шевченко (вул. Оборонна, 2), будівництво 1926-1930 рр., арх. А.Г. Молокін (див. Додаток Д, рис. Д. 26);

25. Луганськ - школа ФЗУ заводу № 60 / ВПУ ЛНУ ім. Т. Шевченко (вул. Фрунзе, 110), будівництво 1930-і рр., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 24);

Друга група об’єктів складається з лікарняних закладів різного типу та об’єктів інфраструктури, розташованих в населенних пунктах північного сходу України (промисловий регіон) (первісна назва / сучасна назва):

1. Горлівка - Лікарня №2 / Міська лікарня №2 (пр. Леніна, 26), будівництво 1930-1934 рр. арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 3; Додаток Б, рис. Б. 6);

2. Донецьк - Поліклініка / ОЦКБ ИНВХ ім. Гусакова (Ленінський проспект, 47), будівництво 1926-1929 рр., арх В.А. Естрович (див. Додаток Д, рис. Д. 14);

3. Донецьк - Лікарня ім. Ворошилова / Донецьке обласне клініко-територіальне медичне об'єднання (проспект. Ілліча, 14), будівництво 1928-1932 рр., арх. В.Н. Дюмин, Г.А. Делеур (див. Додаток Д, рис. Д. 15; Додаток Б, рис. Б. 8-10);

4. Донецьк - Медпункт при Донецькому металургійному заводі / Центральна міська клінічна лікарня №6 Шлакова (вул. Клінічна, 11), будівництво 1930 р., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 16);

5. Запоріжжя - Міська лікарня / Міська клінічна лікарня №3 (пр. Металургів 9), будівництва 1932 р., арх. Л.Й. Юровський (див. Додаток Д, рис. Д. 17);

6. Зугрес - Поліклініка / Міська лікарня (вул. Калініна, 17), будівництво 1930-ті рр., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 18);

7. Костянтинівка - Міська поліклініка / Міська лікарня №2 (вул. Інженерна, 23), будівництво 1930-ті рр., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 21);

8. Краснодон - Інфекційна лікарня / Міська лікарня №2 (вул. Лікарняна колона, 1), будівництво 1930-і р., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 22);

9. Лисичанськ - Поліклінічне відділення №2 ім. 10 років Октября / Поліклініка №2 (вул. Мельникова, 48), будівництво 1926 р. , арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 23);

10. Луганськ - Гуртожиток заводу ім. Жовтневої Революції / багатопрофільна міська лікарня №2 (вул. Фрунзе, 106), будівництво 1930-1933 рр., арх невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 27);

11. Луганськ - Луганська окружна лікарня / Обласна дитяча клінічна лікарня (вул. Радянська, 68), будівництво 1926-1935 рр., арх. Г.Н. Нерон (див. Додаток Д, рис. Д. 28);

12. Макіївка - Руднична лікарня / Руднична клінічна лікарня (вул. Лікарняна, 1), будівництво 1930 р., арх. В.А. Естрович (див. Додаток Д, рис. Д. 29; Додаток Б, рис. Б. 7);

13. Макіївка - Поліклініка / Центральна міська поліклініка (пр. Леніна, 94), будівництво 1930 р., арх. В.А. Естрович (див. Додаток Д, рис. Д. 30; Додаток Б, рис. Б. 18-19);

14. Маріуполь - Заводська лікарня / Міська лікарня №1 (вул. Радіна, 2), будівництво 1930-ті рр., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 31);

15. Миколаїв - Міська поліклініка №3 / Центр первинної медико-санітарної допомоги №3 (вул. Корабелів, 14 Б), будівництво 1927 р., арх. В.А. Естрович (див. Додаток Д, рис. Д. 32);

16. Сєвєродонецьк - Поліклініка / Міська поліклініка №1 (вул. Смоленська, 5) будівництво 1930 р., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 33);

17. Стаханов - Поліклініка / Центральна міська лікарня №1 (пров. Лісовий, 16), будівництво 1930 р., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 34);

18. Стаханов - Поліклініка / Центральна поліклініка (пр. Леніна, 39), будівництво 1930-і рр., арх. В.А. Естрович (див. Додаток Д, рис. Д. 35);

19. Торез - Центральна міська поліклініка / Міська поліклініка (вул. Миколайова, 43), будівництво 1921 р., арх. В.А. Естрович (див. Додаток Д, рис. Д. 36);

20. Харків - 6-та робітнича поліклініка / КНП Міська поліклініка №22 (вул. Гольдбергівська, 116/59), будівництво 1931р., арх. П.І. Фролов (див. Додаток Д, рис. Д. 47);

21. Харків - Український інститут робочої медицини / НДІ гігієни праці та професійних захворювань Харківського національного медичного університету (вул. Трінклера, 6), будівництво 1935 р., арх. В.А. Естрович (див. Додаток Д, рис. Д. 48);

22. Харків - Органотерапевтичний інститут / Інститут проблем ендокринної патології ім. В.Я. Данилевського Національної академії медичних наук України (Алчевських, 10), будівництво - перша черга 1928-1930 рр., друга черга 1932-1938 рр., арх. В.А. Естрович (див. Додаток Д, рис. Д. 49; Додаток Б, рис. Б. 13);

23. Харків - Всеукраїнська рентгенівська академія / Інститут медичної радіології ім. С.П. Григор'єва академії медичних наук України (Пушкінська, 82), будівництво 1929-1931 рр., арх. В. А. Естрович (див. Додаток Д, рис. Д. 50; Додаток Б, рис. Б. 11);

24. Харків - Харківська центральна лікарня / КНЦ Обласний центр онкології (Лісопарківська 4), будівництво 1929-1937 рр., арх. П.І. Фролов, Т. Агапов (див. Додаток Д, рис. Д. 51; Додаток Б, рис. Б. 14-16);

25. Харцизьк - Поліклініка / Центральна міська лікарня ЦГБ (вул. Червонознаменна, 164), будівництво 1930-і рр., арх. невідомий (див. Додаток Д, рис. Д. 52).

Результати оцінки представлені у вигляді таблиць у додатках Д.

Потім, в процесі апробації методики нами були окремо виділені всі типи лікарняних об'єктів в єдину групу. Це дозволило виявити розбіжність цінності об'єктів всередині групи, виявити причини розбіжності, порівняти об'єкти між собою та встановити найбільш значимі характеристики для подальшої розробки

пропозицій щодо виявлення, оцінки, охорони та збереження лікарняних закладів доби конструктивізму.

На основі вітчизняного та закордонного досвіду розроблена методика визначення категорії цінності об’єктів конструктивізму шляхом ранжування по критеріям бальної оцінки значущості кожної з них та в цілому. Специфіка об’єкту дослідження полягає в його поліваріантному характері. Тому в основу методики покладено принцип розрахунку цінності за основними науковими областями: історичною, архітектурно-містобудівною, культурологічною, в полі яких знаходиться об’єкт дослідження. Ці показники використовуються для верифікації результатів оцінки групи лікувальних установ. Кореляція значень показників історико-культурної цінності пам'яток та групи об'єктів лікувальних установ підтверджує рівень їх історико-культурної цінності.

3.3 Визначення предмету охорони та напрямку збереження об’єкту на підставі його загальної історико-культурної цінності та унікальних власних ознак

В даному підрозділі наведемо результати апробації розробленої нами методики оцінки архітектурної спадщини конструктивізму. Отримані результати є досить показовими та співпадають з висунутою гіпотезою щодо цінності лікарняних закладів доби конструктивізму в усьому загалі об’єктів цього періоду та певної стилістики.

Об’єкти різного функціонального призначення (найбільш показові, що мають загально прийняту визначену цінність):

- середня оцінка по об'єктах становить – 68 балів;
- максимальна оцінка складає – 96 балів;
- мінімальна оцінка складає – 32 бали.

Лікарняні заклади:

- середня оцінка по об'єктах становить – 61 балів;
- максимальна оцінка – 68 балів;

- мінімальна оцінка – 49 балів.

Порівняння лікарняних закладів з іншими громадськими об'єктами конструктивізму дало наступні результати:

- середня оцінка в цілому співпадає;

- максимальна оцінка значно нижче, що обумовлено переважанням утилітарних вимог до проектування лікарняних закладів;

- мінімальна оцінка вище завдяки більш високому ступеню збереженості об'єктів в наслідок їх використання за первісною функцією.

Також методика дозволяє обрати напрямок збереження об’єкта культурної спадщини. Її напрямок буде залежати від суми отриманих балів:

1. Моніторинг (95-100 балів);
2. Консервація (80-94 балів);
3. Реставрація (50-79 балів);
4. Екстрений порятунок (менше 50 балів).

Моніторингу розділяється на: періодичний, реагуючий та превентивний.

Консервація повинна забезпечити догляд за об’єктом, фіксація історичних доповнень та змін, збереження оточення та автентичності.

Реставрація є винятковою мірою, збереження і виявлення естетичних та історичних цінностей об’єкту, використання традиційних технік будівництва або якщо це не можливо, використання сучасних технологій.

Екстрений порятунок є втручанням у аварійний стан об’єкту для збереження його матеріальної структури.

У наш час спадщина авангарду стало асоціювалася ні з мріями про світле майбутнє, а з бідністю і комунальним побутом. Моральне старіння, максимально економічне використання будівельних матеріалів, стрімке зведення – все це фактори, що стереотипно пов'язані зі сприйняттям архітектури авангарду. Вони дозволяють багатьом говорити про технічну неможливість їх валоризації, маючи на увазі фактичну її непотрібність.

У той же час, функціональна продуманість авангардної архітектури дозволила більшості будівель дожити до наших днів з мінімальними змінами, в

даному випадку – ми побачили це на прикладі лікарняних закладів. До останнього часу гаражі використовувались для зберігання та ремонту автотранспорту, заводи працювали в заданих параметрах, в клубах відбувалися різні культурні заходи, в фабрики-кухні використовувались в якості закладів громадського харчування. «За бортом» сучасного життя залишилися тільки найрадикальніші свідоцтва радянського експерименту – будинки-комуни, покликані в умовах нового побуту вирощувати нового людини.

Сьогодні можна стверджувати, що будівлі епохи радянського авангарду піддаються валорізації не гірше, ніж спадщина інших періодів. З'явилося багато досить успішних прикладів відродження пам'яток цього часу, численні приклади реставрації пам'яток епохи модернізму, таких як комплекс Баухауз в Дессау, арх. В. Гроппіус (див. Додаток В, рис. В. 1), вежа Ейнштейна в Подсдамі, арх. Е. Мендельсон (див. Додаток В, рис. В. 6), бібліотека А. Ааалто в Виборзі (див. Додаток В, рис. В. 7) або павільйон Де Ля Вар в Бексхілл, доводять, що об'єкти Сучасного руху найчастіше стають головними туристичними визначними пам'ятками історичних поселень.

Основною проблемою при проведенні відновлювальних робіт на об'єктах культурної спадщини ставати визначення спектру робіт і методології їх проведення.

Історія будь-якої будівлі - це історія змін, іноді драматичних, але часом і цікавих, як з точки зору історії та культури, так і з позиції архітектурних цінностей. Часто будівля використовується не за призначенням вже в перші роки свого існування. Виникає закономірне питання: що повинно і може піддатися реставрації, яким чином, і в якому обсязі? Що є оригінальною, справжньої частиною пам'ятки, а що може бути піддано зміні і перегляду?

Численні приклади міжнародного досвіду з відновлення об'єктів епохи модернізму показують, що цей процес може включати практичні будь-які відновлювальні підходи: консервацію, реставрацію, ремонт, пристосування і навіть часткову реконструкцію (якщо це дозволено з точки зору збереження предмета охорони). Таким чином, будь-яким проектним рішенням по

відновленню, реставрації або реабілітації об'єкта культурної спадщини повинен передувати проект предмета охорони, що визначає цінність і значимість цілого або частин об'єкта культурної спадщини та регламентує всі наступні проектні і виробничі роботи.

Основна мета проекту предмета охорони об'єкта культурної спадщини - визначення ступеня збереження первісного архітектурного рішення будівлі та розробка рекомендацій по видам допустимих робіт. Метою роботи є освоєння основних положень проекту предмета охорони - розуміння його ролі, як регламентуючого документа наступних проектних робіт з реабілітації об'єкта культурної спадщини (див. Додаток А, рис. А. 9). В ході виконання проекту охорони застосовуються методи багатофакторного аналізу (соціально-функціональних, природно-кліматичних, матеріально-технічних, економічних, містобудівних та історико-культурних характеристик).

Успішне виконання проекту має на увазі грамотне виконання проектних задач:

- аналіз історичних і проектних матеріалів по об'єкту культурної спадщини;

- історико-архітектурне обстеження будівлі з зіставленням фотоматеріалів різного часу, натурна фіксація;

- визначення місця ділянки розташування об'єкта в системі міських зон, регламентних обмежень на будівельну діяльність в місті відповідно до матеріалів чинного генерального плану;

- розробка проекту предмета охорони:

- схеми планів (фасадів, розгорток внутрішніх стін або панорами вулиці) з позначенням предмета охорони;

- натурна фотофіксація, що ілюструє схему з позначенням предмета охорони;

- графічне рішення, яке відповідає зазначеним завданням.

- письмовий звіт, що містить необхідні документи і пояснення до проекту охорони.

В цілому для об'єктів конструктивізму до предмету охорони входять:

1. Містобудівні характеристики будівлі як важливого композиційного елемента;

2. Об'ємно-просторова композиція первісного вигляду будівлі;

3. Композиційна структура і архітектурне рішення фасадів будівлі, в тому числі співвідношення «вітражних» поверхонь віконних прорізів і площин стін, характер оздоблювального матеріалу фасадів (мінеральна штукатурка);

4. Об'ємно-планувальну структура інтер'єрів будівлі:

- залізобетонний каркас - колони, пілони, перекриття.

- місцезнаходження пандусів, сходів, ліфтів.

5. Прийоми архітектурно-художнього оформлення інтер'єрів, в тому числі характер і матеріал обробки стін, панелей і поручнів сходів, колон.

6. Окремі елементи планування: вестибюлі, рекреаційні холи, зали, сходи, пандуси та ін.

Представлена в роботі авторська методика заснована на використанні вітчизняного та іноземного досвіду вивчення пам’яток архітектурної спадщини вказаного періоду. Був сформований алгоритм визначення історико-культурної цінності об’єкту спадщини, яка в подальшому безпосередньо впливає на визначення предмету охорони та режиму використання будівлі чи комплексу.

Експериментальна частина дослідження дозволила об‘єктивно оцінити статус лікувальних закладів охорони здоров’я, як архітектурних об’єктів конструктивізму. Метою проведеного експерименту є апробація запропонованої у дослідженні методики визначення ціннісних категорій пам’ятки конструктивізму та формулювання основи їх збереження з огляду на сучасну пам’яткоохоронну практику.

Будівлі лікувальних закладів не завжди є досить представницькими з огляду на загальні візуальні характеристики, оскільки першочерговою в проектуванні являлась технологічна програма будівлі та зрозуміла функція. Деякі з них зазнали подальшої реконструкції в процесі експлуатації. Однак слід

зазначити, що всі вони зберегли свою автентичну функцію. Це є цінним аспектом в формулюванні предмету охорони.

Типові планувальні рішення теж складають предмет охорони, хоча вони не є досить показовим чинником. Вони відображають культурно-історичні характеристики свого часу, певну ідеологію та розвиток медичної справи, що є досить цікавим для наступних поколінь. Взагалі, саме така завуальованість ціннісних характеристик призвела до відсутності інтересу фахівців до лікувальних закладів, хоча вони були новими для свого часу, але не настільки показовими, як клуби, кінотеатри, житлові будинки, робітничі містечка та ін. Цим пояснюється малий процент лікувальних закладів, внесених до переліку пам'яток, їх низький ступінь вивченості та слабка захищеність.

Виявлення ціннісних характеристик цих будівель та комплексів буде сприяти найбільш повному розумінню їх значущості як об'єктів культурної спадщини. Збереження основної функції буде потребувати контрольованого процесу експлуатації будівель та комплексів медичного призначення, що дозволить забезпечити підтримання їх відповідного стану для нащадків.

Ефективний захист об'єктів культурної спадщини не може буде здійснений без постійного, чітко працюючого моніторингу [24, 119]. Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини передбачає два види моніторингу: періодичну звітність та реагуючий моніторинг [93]. Недоліком першого варіанту є те, що звіти складають керуючі об'єктом органи. Тому об'єктивність звітів підлягає сумнівам. Комітет всесвітньої спадщини в резолюціях Генеральних асамблей неодноразово наполягав на незалежних органах моніторингу.

Недоліком реагуючого моніторингу є той факт, що вплив на об'єкт як правило, фіксується на пізній стадії, коли зробити щось для його спасіння вже практично (чи зовсім) неможливо.

Альтернативою був признаний превентивний (профілактичний) моніторинг. Присвячена йому резолюція була прийнята в 2008 р. на 16 асамблеї ICOMOS. До цього моменту превентивний моніторинг був введений в дію національними комітетами ICOMOS цілого ряду країн.

Одним з найрозвинутіших та затребуваних інформаційних ресурсів у сучасному світі є Інтернет-мережі. Тому все більшої популярності набувають віртуальні музейні майданчики. На їх базі можна презентувати будь-яку потрібну інформацію щодо пам’яток. Інформаційна база може поступово доповнюватись. Окрім суто історичних фактів, важливою є демонстрація первісного вигляду архітектурного об’єкту, що може бути представлений як у світлинах різних років, так і у вигляді графічної реконструкції. Можуть бути створені віртуальні екскурсії по об’єктах. Це буде цікавим ще й тому, що далеко не всі будівлі відкриті для вільного доступу. А завдяки сучасним засобам фіксації та комп’ютерного моделювання є можливість створення віртуальної моделі, фіксації на ній всіх змін, що відбувалися з пам’яткою на протязі її існування. Найчастіше, саме первісний вигляд будівлі дає повноцінну уяву про особливості задуму архітектора, саме він відображає характер епохи та певного стилю.

На основі типологічної групи лікувальних установ за визначеною історико-культурною цінністю виявлені потенційні напрямки освоєння спадщини. Рівень історико-культурної цінності (високий, середній, низький) встановлює зміст предмета охорони, який, як показано в другому розділі, представлено в категоріях розширеного «захисту» пам'ятки: «форма», «задум» («form», «design»); «матеріали», «субстанція» («materials», «substance»); «функція», «використання» («function», «use»); «технології», «традиції» («techniques», «traditions»); «місце розташування», «оточення» («location», «setting»); «дух місця» «genius loci», «spirit and feeling»). Допустимі зміни на об’єктах захисту встановлюються відповідно до рекомендацій «Мадридського документа» і супроводжуючих його роз’яснень. До них відносяться: принцип допустимості доповнень на основі попереднього аналізу, що враховує масштаб пам'ятки, розташування і композицію, пропорції, структуру, матеріали, текстуру поверхні, колористичне рішення; неприйнятність принципу імітації в архітектурному трактуванні доповнень; неприпустимість цілісної історичної реконструкції втрачених об'єктів або їх елементів; збереження пізніших доповнень, що мають культурну цінність. Розроблені рекомендації стосуються визначення можливих

втручань в структуру об’єкту з урахуванням його історико-культурної цінності, ступеня збереженості, визначення предмету охорони, потреб сучасного використання (див. Додаток А, рис. А. 10).

Збереження та використання будівель лікарняних закладів має певне коло проблем, рішення яких повинно бути передбачено у процесі складання проектної документації щодо загальних робіт на об’єкті. Були визначені найбільш суттєві з них, що виникли в наслідок досить тривалого терміну експлуатації, перманентних нерегульованих ремонтних робіт, специфіки самого будівництва тих років (див. Додаток А, рис. А. 11).

На основі результатів дослідження була розроблена принципова схема роботи з цінними архітектурними об’єктами конструктивізму (будівлями лікарняних закладів) (див. Додаток А, рис. А. 11). Вона складається з переліку заходів, що можуть та повинні бути здійснені на даних об’єктах: дослідження (натурні обстеження, визначення теоретичної бази), аналіз (визначення концепції проекту реставрації), збереження та за необхідністю відновлення основних елементів будівлі, збереження історії будівлі, її автентичності (первісні будівельні матеріали, конструкції, інженерні комунікації та мережі, інтер’єри, меблі), проведення технічної модернізації (з урахуванням специфіки будівлі та сучасних норм), здійснення контролю експлуатації об’єкта. Концепція збереження передбачає реставрацію та відновлення громадських просторів лікарняних закладів та модернізацію з урахуванням сучасних норм і потреб операційних та спецприміщень.

Загальні рекомендації стосуються усунення технічних проблем з урахування потреб максимального збереження автентичності будівлі: відновлення покрівлі, зовнішніх водостічних систем, дерев’яної кроквяної системи, первісної фасадної штукатурки; відтворення оригінальних віконних палітурок; заміна скла на склопакети тонкого перетину; відтворення історичних інтер’єрів (кімната директора, палата, вестибюльний простір, сходові клітини та інш.); модернізація старих інженерних мереж.

Висновки до третього розділу

1. Встановлено, що цінність об’єкта культурної спадщини раннього модернізму, визначається не тільки експертами але і суспільством. Важливо зазначити, що саме суспільство встановлює місце спадщини у національної культурі та людської самосвідомості, естетико-культурну цінність визначають професіонали, суспільна цінність встановлюється через думку громадян, а функціонально-утилітарна цінність рівносильно визначається архітектором та суспільством. Виділено, що збереження архітектурної спадщини 1920х-1930х років базується на таких принципах: 1) допустимості доповнень на основі попереднього аналізу; 2) неприйнятності імітації в архітектурному трактуванні доповнень; 3) неприпустимості цілісної історичної реконструкції; 4) збереження пізніших доповнень; 5) превентивного моніторингу; 6) технічної модернізації.

На підставі цього висновку, порівняння та аналізу нормативних документів сформовано алгоритм визначення історико-культурної цінності на прикладі лікувальних закладів. В роботі запропонована комплексна методика оцінки архітектурних об’єктів конструктивізму. Алгоритм складеться з чотирьох пунктів: 1) історична, 2) архітектурно-містобудівна, 3) культурологічна цінність, 4) загальна оцінка цінності. Ці поняття визначені таким чином:

- історична цінність – найважливіша, базується на визначенні стародавності (мається на увазі під який етап формування стилю потрапляє обраний об’єкт), автентичності та його історичне значення.

- архітектурно-містобудівна цінність – базується на стилеутворюючих та естетичних якостях які базується на визначенні ступеня фізичного збереження, репрезентативності, містобудівної цінності, ансамблевості, містоформуючого значення, функціонального використання, часових змін.

- культурологічна цінність (заснована на визнанні об’єкта суспільством) базується на визначенні науково-пізнавальної цінності, художньо-естетичної цінності, публічної та громадської цінностей.

- загальна оцінка цінності визначає значущість об’єкта у світовому масштабі, складається з п’яти пунктів: унікальний об’єкт, особливо цінний, цінний, рядовий, середовищний.

Методика була апробована на різних категоріях об’єктів. До переліку були включені пам’ятки, цінність яких на даний момент встановлена та не підлягає сумнівам. Результати їх оцінки підтвердили можливість використання методики та обґрунтованість результатів оцінки. За результатами проведеного аналізу можна стверджувати, що найбільш важливим у визначенні цінності архітектурної пам’ятки є її автентичність та цілісність.

2. Головним критерієм вибору об’єктів 1920х-1930х років послужила функція, що дозволила виділити лікарняні заклади в окрему групу. Для порівняння об’єкти поділені на дві групи: 1) різні за функціональних призначенням, містобудівною значущістю, матеріалом, розміром 2) лікувальні заклади різні за містобудівною значущістю, матеріалом, розміром. В якості об’єктів для порівняння обрані пам’ятки, що вже мають визнану цінність.

Встановлено, що середня оцінка пам’яток архітектури ті лікарняних закладів приблизно однакова. Максимальна оцінка лікарняних закладів значно нижче і це обумовлено утилітарністю та значно меншим ступенем виразності цих об’єктів. Але мінімальна оцінка лікарняних закладів вища за оцінку пам’яток, і це дуже важливий показник. Це обумовлено більш високим ступенем збереження об’єкту (автентичності) та збереження первинної функції.

3. За результатами оцінки було виявлено, що лікарняні заклади доби конструктивізму мають певну цінність, що окрім стильових ознак підкреслюється формуванням нової типології в архітектурі. Крім того, практично всі вони зберегли свою первісну функцію, що автоматично забезпечило збереження загальної планувальної структури. Важливо відзначити, що лікарняні заклади, у більшості, мають добру фізичну доступність для обслуговування населення, а також автентичність, з точки зору функції, яка зберіглась з початкового вводу в експлуатацію.

Встановлено, що предмет охорони архітектурної спадщини 1920х-1930х років повинен описувати усі аспекти історико-культурної особливості об’єкта. До них відносяться:

1. Містобудівні характеристики будівлі, як важливого композиційного елемента;

2. Об'ємно-просторова композиція первісного вигляду будівлі;

3. Композиційна структура і архітектурне рішення фасадів будівлі, характер оздоблювального матеріалу фасадів;

4. Об'ємно-планувальну структура інтер'єрів будівлі;

5. Прийоми архітектурно-художнього оформлення інтер'єрів;

6. Окремі елементи планування: вестибюлі, рекреаційні холи, зали, сходи, пандуси та ін.

Сформований алгоритм збереження для лікувальних закладів: 1) Дослідження, 2) Аналіз, 3) Збереження/відновлення основних елементів, 4) Поважне ставлення до історії будівлі, 5) Збереження автентичності, 6) Технічна модернізація, 7) Контроль експлуатації об’єкта.

Таким чином, окрім необхідності внесення певних змін в чільне законодавство, націлених на охорону та збереження культурної спадщини, а саме досить унікальної спадщини конструктивізму, важливою є зміна відношення до своїх національних культурних надбань всієї спільноти. Для цього потрібна розробка засобів популяризації архітектурної спадщини конструктивізму, залучення до цього різних інформаційних ресурсів.

ВИСНОВКИ

1. Різноманітність історичних умов розвитку архітектурного процесу в різних регіонах України визначає неоднозначне ставлення до архітектурної спадщини міжвоєнного періоду. Архітектура 1920х-1930х років у цьому сенсі є найбільш неопрацьованою, але вона має значні досягнення. Найважливішим фактором розвитку архітектури 1920х-1930-х років являються соціальні програми, покладені в основу формоутворення характерних для даної епохи, типів будівель і споруд. Ідеологія конструювання нової соціальної дійсності в рівній мірі отримала відображення в архітектурі житлових і громадських будівель і стала важливим критерієм оцінки образності архітектури та інструментом соціальної стратифікації спадщини архітектури міжвоєнного періоду.

Спадщина архітектури 1920-1930-х рр. внесла значний вклад в світову культуру. На етапі соціально-економічних і суспільно-політичних трансформацій формування архітектури проходить у умовах гострої ідеологічної боротьби, що розгорнулася на сторінках популярних і професійних видань, присвячених формуванню мистецтва і архітектури міжвоєнного періоду. В архітектурі України на тлі архітектурного авангарду, що народжувався, отримали формування романтичні течії «український архітектурний стиль», «стиль пролетарської класики», що вплинули на образність архітектури перших споруд раннього модернізму. В радянській Україні цей період став визначним в розвитку нових підходів до проектної практики, створення нової, соціально обумовленої типології будівель та споруд.

2. Окрема увага приділена в роботі лікарняним закладам різного типу, оскільки вони практично не згадуються в науковій літературі з приводу розгляду їх архітектурних особливостей. Слід відзначити, що найбільша кількість лікувальних установ періоду 1920-1930-х рр. в Україні зосереджено в північно-східному регіоні. Саме на цей території у вказаний період відбувалася активна урбанізація та індустріалізація. Містобудівним фактором слугували

підприємства різних галузей промисловості. Різке збільшення кількості населення за рахунок робітників потребувало формування певної інфраструктури. До неї входили і медичні заклади. Цей період в проектуванні відзначається розвитком індивідуального та типового проектування – формування певних типів будівель і споруд з чітким виявленням їх функціонального призначення. Конструктивізм в цьому сенсі був досить показовим стилем для функціонального формоутворення.

3. Аналіз сучасного досвіду реставрації пам'яток раннього модернізму, що є причетними до номінації світової спадщини UNESCO, свідчить про становлення наукової методики реставрації об’єктів архітектурної спадщини XX ст. Поняття «достовірності» (автентичності) є основоположним в вітчизняній та закордонній теорії і практиці реставрації. Його слід розглядати в якості основного критерію визначення елементів пам’ятки, що складають її предмет охорони. При цьому предмет охорони визначається у сукупності властивостей об’єкту культурної спадщини. Проблемними з точки зору реставрації були визнані нові будівельні конструкції - металеві та залізобетонні, та стрічкове скління, що виконувалися в свій час за експериментальними технологіями. Заходи зі збереження пам’яток полягали в розробці рішень, які дозволяли зберегти, наскільки можливо, естетику і матеріальну субстанцію будівлі, полегшити майбутні ремонтні роботи і мінімізувати подальші втручання в структуру пам’ятки.

Питання ідентифікації, збереження і презентації спадщини архітектури XX століття на даний час засноване на використанні сформульованих міжнародним комітетом DO.CO.MO.MO., нормативних принципів, як традиційних, так і нових, специфічних для архітектури XX століття. До числа пріоритетних принципів збереження спадщини відносяться: збереження матеріальної структури і атрибутів (місце розташування, планування, оформлення (в т.ч. колористичне), конструкції, інженерне обладнання, матеріальна субстанція, а також естетичні якості і функціональне використання. До числа нетрадиційних цінностей охорони та збереження спадщини XX

століття віднесені нематеріальні цінності (соціальні, наукові, духовні асоціації, творчий геній). Для міських об'єктів підкреслюється важливість збереження містобудівних параметрів, що відповідають значенню концепції формування структури і просторового оточення певного періоду. В роботі обґрунтовано необхідність удосконалення критеріїв оцінювання архітектурної спадщини 1920х-1930х рр.

4. Сучасна методологія збереження спадщини адаптована до особливостей розвитку архітектурного середовища історичного міста, що передбачає необхідність проведення попередніх досліджень пам'яток для підтвердження необхідності збереження історико-культурної цінності об'єкта в процесі вибору концепції консервації та / або сучасного використання. З цією метою в роботі аналізується категорія «предмета охорони пам'ятки», яка визначається на стадії документування об'єкта спадщини і за змістом комплексного дослідження пам'ятки виступає інструментом верифікації і збереження його власних ознак.

Відповідно до поставленої мети на підставі аналізу вітчизняних та зарубіжних теоретичних праць, проектних матеріалів було визначено та актуалізовано ціннісні характеристики архітектурних об’єктів конструктивізму на прикладі лікарняних закладів. Автором запропонована методика визначення цінності об’єктів архітектури конструктивізму, що враховує всі аспекти збереження та використання пам’яток в сучасних умовах. Для визначення загальної ситуації щодо сприйняття пам’яток конструктивізму було проведено пілотне опитування. Результати опитування підтвердили важливість вивчення та збереження цих об’єктів, надання про них інформації широкому загалу, а також значну роль вибору первісного функціонального призначення для подальшої експлуатації.

5. Вибір лікарняних закладів, як теми дослідження, зумовлений низьким рівнем вивчення об’єктів в історії архітектури України ХХ століття, відсутністю об’єктів у переліках пам'яток архітектури та містобудування, значенням історичних архітектурних об’єктів цієї типологічної групи як живої спадщини. Було встановлено, що для будівель лікарняних закладів характерним є

збереження первісної функції, що сприяло мінімальним змінам у планувальній структурі та конструктивному рішенні. Зміни простежуються в різноманітних прибудовах, втраті важливих композиційних елементів та оздоблення фасадів (вхідна група, балкони, віконні рами, штукатурка). Зміна умов нормального обзору пам'яток та порушення структури комплексу для лікарняних закладів в більшості випадків не є критичною. оскільки окремі будівлі від самого початку були вбудовані у фронт вулиці, або складали єдиний функціональний комплекс.

Слід зазначити, що реальне проектування та будівництво медичних закладів почалося в середині 1920-х рр. В цей час стиль конструктивізм набуває певних сталих ознак, що дозволяє говорити про його повну сформованість. Будівлі медичних закладів практично повністю відповідають заявленим ознакам: чітка функціонально-планувальна структура, виявлення в зовнішній формі будівлі її конструктиву, відповідність форми і функції, лаконічне об'ємно-просторове рішення, використання відповідних матеріалів і конструкцій. Невідповідність деяких ознак була обумовлена економічною ситуацією у країні, нестачею ресурсної бази. Це проявилося в створенні імітації пласких покрівель на більшості будівель, використанні конструктивної схеми з неповним каркасом (цегляні зовнішні несучі стіни), дерев'яні перекриття замість залізобетонних.

6. В роботі запропонована комплексна методика оцінки архітектурних об'єктів конструктивізму. Методика базується на визначенні категорії історико-культурної цінності, що дозволяє виявити найбільш важливі ознаки стилю та автентичності, рівень його цілісності. Розроблена методика була застосована до об'єктів з різною функцією та до закладів охорони здоров'я. Результати аналізу об'єктів показали, що загальна оцінка коливається в межах 34-96 балів. Найбільшу кількість балів отримали показові об'єкти, які можна вважати знаковими для даного стилю. Вони мають максимальну кількість стильових характеристик, високий ступінь збереженості, первісну функцію. Будівлі закладів охорони здоров'я отримали загальну оцінку в межах 49-68 балів. Це обумовлено завуальованістю ціннісних характеристик цих об'єктів; певному відході від еталонного зразку, що був сформований програмними документами

та витриманий у визначних будівлях (Держпром); постійним використанням згідно первісній функції та потребою у реконструкціях в зв'язку зі зміною вимог. Тим не менш, ці об'єкти мають історико-культурну цінність, представляють інтерес як об'єкти архітектури певного стилю та епохи.

7. В роботі були використані результати соцопитування, яке було націлене на виявлення характеру відношення пересічних громадян до пам'яток конструктивізму, їх рівня обізнаності щодо необхідності збереження архітектурного надбання 1920-30 рр. Результати опитування серед представників різних вікових категорій та професійних напрямів дозволили визначити найбільш проблемні аспекти сприйняття пам'яток конструктивізму, що заважають формуванню у пересічних громадян відповідного ставлення до збереження архітектурної спадщини 1920-30 років. Серед них слід виділити наступні: відсутність інформації щодо цінних об'єктів; погіршення загального стану будівлі, в першу чергу її зовнішнього вигляду за результатами реконструкцій та ремонтних робіт.

Таким чином, можна стверджувати, що окрім необхідності внесення певних змін в чільне законодавство, націлених на охорону та збереження культурної спадщини, а саме досить унікальної спадщини конструктивізму, важливою є зміна відношення до своїх національних культурних надбань всієї спільноти. Для цього потрібна розробка засобів популяризації архітектурної спадщини конструктивізму, залучення до цього різних інформаційних ресурсів.

8. Експериментальна частина дослідження дозволила об'єктивно оцінити статус закладів охорони здоров'я як архітектурних об'єктів конструктивізму. Метою проведеного експерименту є апробація запропонованої у дослідженні методики визначення ціннісних категорій пам'ятки конструктивізму та формулювання основи їх збереження з огляду на сучасну пам'яткоохоронну практику. Було визначено, що практично всі будівлі лікувальних закладів зберегли свою автентичну функцію, що є одним з важливих аспектів у формулюванні предмету охорони. Типологічна цінність полягає у затребуваності первісного функціонального призначення будівлі. Конструктивна цінність

полягає в особливостях конструктивної системи будівлі, що дозволяє проводити певні заходи з адаптації об’єктів до сучасних потреб та вимог.

9. Необхідність популяризації спадщини конструктивізму на даний момент є очевидною. На перший план в професійному середовищі повинні виступати питання всебічного вивчення пам'яток, що дозволить грамотно визначати предмет охорони, який впливає в подальшому на вибір охоронних заходів і режиму експлуатації об'єкта. Слід враховувати, що об'єкти конструктивізму демонстрували ідеологію свого часу. В даний момент цінність цих об'єктів багато в чому визначається їх здатністю бути носіями духу певної епохи. Виходячи з цього і повинен визначатися предмет охорони. Об'єкти конструктивізму відрізняє нова типологія, тому до привнесення чужорідних для них функцій потрібно ставитися критично. Функція визначає об'ємно-планувальну структуру будівлі, яка і є цінною в об'єктах конструктивізму. Крім цього також гостро стоять питання, які є проблемними для всіх пам'яток архітектури. Вони потребують вирішення на різних рівнях: законодавчому (правовий захист і державна підтримка), ідеологічному (популяризація спадщини і виховання ставлення до нього), фінансовому (грамотне інвестування).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамська І. Г. Партійно-державна політика в галузі охорони здоров'я в Українській СРР (1919-1929 рр.) : автореф. дис. … канд. іст. наук : 07.00.01. – Київ, 2011. 17 с.
2. Акашев К. Стекло в современной архитектуре. *СА.* 1926. № 3. С. 63–64.
3. Алексеенко А. А. Наши АТС были первыми. *Вечерний Харьков*. 2004. 2 ноября. С. 3.
4. Алексеев Ю. В., Сомов Г. Ю., Шевченко Е. А. Градостроительное планирование достопримечательных мест : в 2 т. Москва : АСВ, 2012. Т. 2: Методы и приёмы планирования: монографія. 176 с.
5. Альбом типових проектів будівель шкіл, лікарень, сельбудів та лазень. Харків : Держ. вид-во України, І-а друк. ДВУ ім. Г. І. Петровського, 1926. 18 с.
6. Аллен Р. У. Пособие по проектированию больниц : перевод с англ. Масловой Ю. Н., Имаевой Я. Б. / под ред. А. В. Рощина. Москва : Стройиздат, 1978. 249 с.
7. Алфьоров М. Політика урбанізації східної України в 1920-1939 роки. *Журнал "Схід"*, 2010. № 1 (101). URL: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=65160
8. Анализ трансформации нормативных документов по Общественным зданиям. URL: https://www.normacs.info/articles/310 (дата звернення: 07.10.2018)
9. Анисимов А. Реконструкция Московского планетария. *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов / науч. ред. Н. О. Душкина. Москва, 2006. С. 186–193.
10. Антонио Сант-Элиа. «Манифест архитектурного футуризма». 1914 г. URL: https://archi.ru/lib/e_publication.html?id=1850569773 (дата звернення: 22.04.2016)

11. Антонова Н.Е. «Дух места» как предмет охраны. *Academia. Архитектура и строительство*. Самара : ПК «ДСМ» 2015. №1. С. 30–38.
12. Архитектура массовых культурно-бытовых зданий СССР. 1933-1941 // ВИА. – Т.12, кн.1. Архитектура СССР. – М.: Стройиздат, 1975.
13. Асаул А. Н., Казаков Ю. Н., Ипанов В. И. Реконструкция и реставрация объектов недвижимости : учебник / под ред. д. э. н., профессора А. Н. Асаула. СПб : Гуманистика, 2005. 288 с.
14. Асєєв Ю. С., Вечерський В. В., Годованюк О. М. та ін. Історія української архітектури / за ред. В. Тимофієнка. Київ : Техніка, 2003. 472 с.
15. Афанасьев К. Н. А. В. Щусев. Москва : Стройиздат, 1978. 191 С.
16. Барыкина Е. И. Больница столичного уровня. *Харьковские известия.* 2007. 15 сентября. (№96). С. 12.
17. Барыкина Е. И. Дом Рабочих. *Слобода.* 2006. 1 декабря. (№96) С. 19.
18. Балашкевич Р. Н., Бурова Р. Г., Ржехина О. И. А. К. Буров. Москва : Стройиздат, 1984. 310 с.
19. Балышев М. А. В бой шли не только железнодорожники. *Слобода.* 2003. 16 сентября. (№74). С. 6.
20. Балышев М. А. Как в нашем городе начиналась электроэнергетика. *Слобода.* 2003. 10 июня. (№46). С. 3
21. Балышев М. А. Отложен на неопределенное время. *Слобода*. 2003. 3 июня. (№44). С. 4.
22. Бевз М. В. Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст (на прикладі Західної України) : дис. … доктора архітектури : 18.00.01. Харків, 2004. 333 с.
23. Беккер А. Ю., Щенков А. С. Современная городская среда и архитектурное наследие : эстетический аспект. Москва : Стройиздат, 1986. 240 с.
24. Боголюбова Н.М., Николаева Ю.В. Охрана культурного наследия: международный и российский опыт // Вестник Санкт-Петербургского государственного института культуры. 2014.

25. Больница в г. Горловке. Административный корпус, изолятор. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 596–597. Арк. 1–9; Ф. 32. Оп 1. Спр. 767. Арк. 1–9.
26. Больница в г. Горловке. Хирургический корпус. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 589. Арк. 1–11.
27. Больница в г. Горловке. Физико-терапевтический корпус и кишечно-инфекционный корпус. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 554. Арк. 1–12; Ф. 32. Оп 1. Спр. 598. Арк. 1–12.
28. Больница в г. Макеевке. Изолятор и хирургический корпус. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 639. Арк. 1–12.
29. Больница в г. Макеевке. Корпуса кишечно-кровяных и детских инфекций. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 639. Арк. 1–14.
30. Больница в г. Сталино. Изолятор. Корпуса: гинекологический, кровяных и кишечных заболеваний. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 608. Арк. 1–8.
31. Больница в г. Сталино. Корпус детских инфекционных болезней. Рентгенстанция. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 620. Арк. 1–10; Ф. 32. Оп 1. Спр. 621. Арк. 1–10.
32. Больницы в поселках Рутченково, Щеглово и Чистяково. Типовой проект. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 609. Арк. 1–7.
33. Больница для новых городов Донбасса. Административный корпус. Типовой проект. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 654. Арк. 1–7.
34. Бренне В. Дом мастеров Мухи / Шлеммера в Дессау. Отчет о реставрации. *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов / науч. ред. Н. О. Душкина. Москва, 2006. С. 29–37.

35. Буряк А. П., Крейзер И. И. Метод и стиль в архитектуре Харькова 20-х–50-х гг. XX ст. *Традиції та новації у вищій архітектурно - художній освіті*. Харків : ХХПІ, 1999. Вип. №4-5. С. 128–129.

36. Былинкин Н. П., Калмыкова В. Н., Рябушин А. В., Сергеева Г. В., История советской архитектуры, 1917-1954 гг. : Уч. для арх. вузов. спец. «Архитектура». Москва : Стройиздат, 1985. 256 с.

37. Вассил О.К. Анкета о плоской крыше ответ церезитового завода О. К. Вассил. *СА.* 1928. № 1. С. 36–37.

38. Викторов Б. Социалистические города Донбасса. *Соціалістична індустрія.* 1930. № 1-2. С. 48–60.

39. Водзинський Є. Є. Питання формування нормативно-методичної бази охорони містобудівної спадщини. *Теорія і історія архітектури.* Київ : КиївНДІТІАМ, 1998. С. 118–122.

40. Воронцов А. Бахметьевский автобусный гараж. *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов / науч. ред. Н. О. Душкина. Москва, 2006. С. 202–211.

41. Вітченко Д. М. Патерни Української самобутності в спадщині Харківської архітектурної школи першої третини XX ст.: джерела й особливості реабілітації : автореф. дис. … канд. канд. арх. : 18.00.01. Харків, 2019. 53 с.

42. Ган А. М. Конструктивизм. Тверь : Тверское издательство, 1922. 70 с.

43. Гайворонский Е. А. Региональные собенности формирования и развития архитектуры зданий и сооружений в городах Донбасса : дис. … док. арх. : *05.23.21. Макіївка, 2017. 407 с.*

44. Гацунаев К. Н. Дом Наркомфина как объект культурного наследия. *Архитектура и градостроительство. Реконструкция и реставрация.* Вестник МГСУ. 2014. №7. С. 7–17.

45. Гидион З. Пространство, время, архитектура / сокр. пер. с нем. Леонене М. В., Черня И. Л. 3-е изд. Москва : Стройиздат, 1984. 455 с.

46. Гинзбург А. Дом Наркомфина. История спасения. *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов / науч. ред. Н. О. Душкина. Москва, 2006. С. 124–131.
47. Гинзбург М. Я. Стиль и эпоха : проблемы современной архитектуры. Москва : Госиздат, 1924. 238 с.
48. Гинзбург М. Я. Ритм в архитектуре. Москва : Среди коллекционеров, 1923. 119 с.
49. Гогохія Н. Т. Українське радянське місто 1929-1938 рр.: історико-соціальний аналіз : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Луганськ, 2003. 211 с.
50. Гостиница в г. Константиновке. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 770. Арк. 1–15.
51. Горвиц Г. Становление архитектуры советского Харькова. *Архитектура СССР,* 1974. №5. С. 42–48.
52. Горомосов М. С. Житлова справа в УСРР за 10 років радянської влади. *Профілактична медиціна,* 1933. № 3-4. С. 51–55.
53. Грицай М.О., Ігнатов О.Н., Ігнаткін І.О., Лебедєв Г.О. Нариси історії архітектури Української РСР (Радянський період) / за ред. Г. В. Головко. Київ : Держбудвидав УРСР, 1962. 353 с.
54. Губанов А. В. Композиционно-пространственные принципы формирования ансамблей 30-50-х гг. XX в. В исторических центрах городов Донбасса : дис. … канд. арх. : *18.00.01. Харків, 2008. 198 с.*
55. Даниленко А. В. Анализ сооружений эпохи конструктивизма в Украине и Германии. *Коммунальное хозяйство городов: Научно-технический сборник.* Харьков, 2006. № 69. С. 406–409.
56. ДБН Б.2.2-2-2008. Планування та забудова міст і функціональних територій. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження наук. [Чинний від 2009-01-01]. Вид. офіц. Київ : Мінрегіонбуд України, 2008. 16 с.

57. ДБН Б.2.2-12:2018. Планування і забудова територій. [На зміну ДБН 360-92**, чинний від 2018-09-01]. Вид. офіц. Київ : Мінрегіон України, 2018. 179 с.
58. ДБН В.2.2-9:2018. Будинки і споруди. Громадські будинки та споруди. Основні положення. [На зміну ДБН В.2.2-9:2009, чинний від 2019-06-01]. Вид. офіц. Київ : Мінрегіон України, 2019. 43 с.
59. ДБН В.2.2-10:2018. Будинки і споруди. Заклади охорони здоров'я. [На зміну ДБН В.2.2-10:2001, чинний від 2019-03-01]. Вид. офіц. Київ : Мінрегіон України, 2019. 204 с.
60. ДБН В.3.2-1-2004. Реконструкція, ремонт, реставрація об'єктів невиробничої сфери. Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботі на пам'ятках культурної спадщини. [Чинний від 2005-01-01]. Вид. офіц. Київ : Держбуд України, 2005. 118 с.
61. Дезинфекционная станция в г. Сталино. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 556. Арк. 1–12.
62. Демочко Г. Л. Формування і розвиток української радянської системи охорони здоров'я у Харкові (1919-1934 рр.) : автореф. дис. … канд. іст. наук : 07.00.01. Харків, 2011. 20 с.
63. Дерябина О. А. Авангардные концепции формообразования в архитектуре клубов Харькова 1920-1930-х гг. : дис. … канд. арх. : *18.00.01. Харків, 2013. 227 с.*
64. Детский ночной санаторий и кухня в Константиновке, Кадиевке, Сталино. Типовой проект. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 1832. Арк. 1–6.
65. Джон Х. Стаббс. Мобилизация усилий для сохранения архитектуры XX века. *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов / науч. ред. Н. О. Душкина. Москва, 2006. С. 50–61.
66. Добрынина А. Элементы классических утопий в архитектуре СССР в 1920-30 гг. URL: https://archi.ru/lib/e_publication.html?id=1850569863 (дата звернення 12.05.2017)

67. Дождева О. Е. К истории Харьковских рабочих клубов. *Слобода*. 2005. 12 августа. (№65). С. 10.

68. Дом АТС в г. Харькове. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 239. Арк. 1–21; Ф. 32. Оп 1. Спр. 658. Арк. 1–21.

69. Дом связи в г. Константиновке. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 1188. Арк. 1–16.

70. Донецкий силикатный институт в г. Артемовске. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 767. Арк. 1–12; Ф. 32. Оп 1. Спр. 773. Арк. 1–14; Ф. 32. Оп 1. Спр. 239. Арк. 1–10.

71. Душкина Н. О. Вновь о ценности подлинности в архитектурном наследии. *Архитектура, Строительство, Дизайн.* 2009. №03 (56). URL: http://www.archjournal.ru/rus/03%2056%202009/vnov.htm. (дата звернення 18.03.2016)

72. Душкина Н. О. За и против. *Speech: new life*. Москва, 2008. №2. С. 38–44.

73. Журин Б. Конструкции из железобетона с заполнением бетонитовыми камнями. *СА.* 1927. № 6. С. 190–191.

74. Журавлев А.М., Иконников А.В., Рочегов А.Г. Архитектура Советской России. Москва : Стройиздат, 1987. 448 с.

75. Заливако А. Строительная технология в германском современном движении и русском конструктивизме 1920-х годов. *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов / науч. ред. Н. О. Душкина.Москва, 2006. С. 132–141.

76. Зеленова С. В. Формирование системы критериев оценки историко-архитектурного наследия в России. : дис. … канд. арх. : *18.00.01. Нижний Новгород, 2009. 178 с.*

77. Из истории советской архитектуры 1926-1932 гг. Документы и материалы. Рабочие клубы и дворцы культуры. Москва. / под ред. К. Н. Афанасьева ; сост. В. Э. Хазанова. Москва : Наука, 1984. 139 с.

78. Из истории советской архитектуры 1926-1932 гг. Документы и материалы. Творческие объединения. Москва : Наука, 1970. 211 с.
79. Институт травматологии и ортопедии в г. Харькове. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 562. Арк. 1–14.
80. Инфекционное отделение на 30 коек. Типовой проект. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 552. Арк. 1–5.
81. История городов и сел Украинской ССР : в 26 т. / гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. Киев : Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1976. Т. : Донецкая область. 811 с.
82. История советской архитектуры (1917-1954) под ред. Н.П. Былинкина и А.В Рябушина – URL: http://arx.novosibdom.ru/node/2357
83. Йокилето Ю. Памятники современной архитектуры как Всемирное наследие. *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов / науч. ред. Н. О. Душкина. Москва, 2006. С. 18–21.
84. Кадыров Т.Э. Правовое регулирование сохранения архитектурного наследия: европейское измерение. *Культурное наследие в XXI веке: сохранение, использование, популяризация* : материалы I междунар. науч.-практ. конф. Казань : КазГАСУ, 2012. С. 27–35.
85. Казусь И.А. Советская архитектура 1920-х годов: организация проектирования. Москва : Прогресс-Традиция, 2009. 464 с.
86. Кайрамо М. Реставрация библиотеки в Виипури (Выборге). *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов / науч. ред. Н. О. Душкина. Москва, 2006. С. 62–61.
87. Калинина О. У каждой проблемы - несколько вариантов решения. *Czech Radio*. 2010. URL: https://www.radio.cz/ru/rubrika/razgovor/u-kazhdoj-problemy-neskolko-variantov-resheniya
88. Карлсен Г. Строительный материал в современной архитектуре. *СА.* 1929. № 6. С. 211–213.

89. Касьянов А. М. Харьков. Архитектура городов СССР : истор.-арх. очерк / под ред. Веснина В. А, Аркина Д. Е., Леонидова И. И. Киев : АА УССР, 1955. 68 с.

90. Каталог типовых и индивидуальных проектов медико-санитарного строительства / под ред.: Скрипко А. И. Москва : Госздравпроект НКЗ СССР, 1939. 72 с.

91. Килессо С. К. Стилистические направления в архитектуре Украины 1920-х годов. *Теория архитектуры и градостроительства.* Киев : НИИТИАГ, 2002. №5. С. 222–226.

92. Кондель-Пермінова Н. Збереження архітектурно-містобудівної спадщини України у контексті розвитку міст. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*. Київ, 2009. Вип. 6. Київ: Софія, 2009. С. 92–116.

93. Конвенция об охране Всемирного культурного и природного наследия. URL: http://whc.unesco.org/archive/convention-ru.pdf (дата звернення 07.06.2017)

94. Концепція національної політики щодо культурної спадщини в Україні / Під ред. О. П. Олійник. Київ : Архитектура и престиж, 2014. 134 с.

95. Костин В. И. Ворошиловград : архит.-ист. очерк. Киев : Будівельник, 1987. 223 с.

96. Кравчук В.А. Советский период становления нормативных и правовых основ проектирования зданий и сооружений. *Вестник ВСГУГУ*. 2016. № 2. С. 36-40.

97. Крейзер І. І. Еволюція пластичної мови стиля Ар Деко у вітчизняній архітектурі кінця 20-х – 50-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. … канд. архіт. : 18.00.01. Харків, 2004. 18 с.

98. Крейзер И. И. Стилистический анализ архитектуры Харькова 20-х – 30-х гг. ХХ ст. *Традиції та новації у вищій архітектурно - художній освіті.* Харків : ХХПІ, 2000. Вип. № 2-3/1. С. 163–164.

99. Крижановская Н. Я., Вотинов М. А. Открытые архитектурные пространства центра Харькова : монография. Харьков : ХНАГХ, 2010. 220 с.

100. Кулиш В. Дом-коммуна Николаева. Реконструкция и реставрация комплекса. *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов / науч. ред. Н. О. Душкина. Москва, 2006. С. 212–225.

101. Лаборатория и прозекторская больницы в Горловке и Енакиево. Типовой проект. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 551. Арк. 1–2.

102. Лисицкий А. В. Культурное наследие как ресурс устойчивого развития : дис. … канд. культ. наук : *24.00.01*. Москва, 2004. 151 с.

103. Маркграф М. Реставрация здания Баухауза в Дессау. *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов / науч. ред. Н. О. Душкина. Москва, 2006. С. 22–28.

104. Медико-санитарное строительство : руководство для врачей и архитекторов / под ред. проф. С. С. Кагана. Киев : УИСОЗ, 1936. 344 с.

105. Мироненко В. П., Шкодовський Ю. М. Проблема реконструкції історичних центрів (на прикладі м. Харкова) *Науковий вісник будівництва.* Харків : ХОТВ АБУ, 1998. №2. С. 81–85.

106. Міжнародні засади охорони нерухомої культурної спадщини : М-во культури і туризму України ; Держ. служба з питань нац. культ. спадщини ; Н.-д. ін-т пам’яткоохоронних дослідж. / упоряд. та ред. Касяненко І., пер. Шарінової Л. Київ : Фенікс, 2008. 176 с.

107. Міжнародна хартія про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_761 (дата звернення: 21.03.2016)

108. Міста Донбасу в роки радянської модернізації: особливості менталітету городян (кінець 1920-х – 1930-ті рр.) / З. Г. Лихолобова // Нові сторінки історії Донбасу. – Кн. 12.- Донецьк : ДонНУ, 2006. – С. 94.

109. Моисеенко В. П. Дворцы труда донецких горняков (1925-1927). *Проблемы современной архитектуры и историческое наследие Украины* / под ред. Ежова В. И. Киев : Будівельник, 1979. С. 44–49.

110. Нарский документ о подлинности. URL: http://icomos-spb.ru/index.php/component/joomdoc/1994 (дата звернення 07.03.2016)

111. Научно-исследовательский институт удобрения в г. Змиев. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 425. Арк. 1–9.

112. Нестерова Н. Ле Корбюзье. Вилла Савой в Пуасси. 1928-1931 годы (Франция). Оригинальное стилистическое решение интерьеров как неотъемлемая часть пяти принципов современной архитектуры. *Основные тенденции по организации пространства интерьеров в частном домостроении европейского модернизма 1920-1930-х годов XX века*. Москва, 2009. 88 с. URL: http://belinski.ru/site/index/25

113. Николаев И. Опыт функционального исследования современной кровли. *СА.* 1927. № 2. С. 68–75.

114. Овсянникова Е. Б. Архитектурные проекты и стиль времени. *От ВХУТЕМАСа к МАРХИ. 1920 – 1936 : Архитектурные проекты из собрания Музея МАРХИ.* Москва : А-Фонд, 2005. С. 20-27.

115. Овсянникова Е. Б., Васильев Н. Ю. Стилистические особенности архитектуры 1920-х – начала 1930-х годов. *Проект Россия.* 2009, № 53. С. 214–221.

116. Овсянникова Е. Б., Васильев Н. Ю. Уникальные здания как факт истории. *Проект Россия.* 2009, № 53. С. 222–223.

117. Овсянникова Е. Б., Туканов М. А. Влияние экспрессионизма на архитектуру 1930-х годов. *Русский авангард 1910-1920-х годов и проблема экспрессионизма.* Москва : Наука, 2003. С. 387–406.

118. Органо-терапевтический институт в г. Харькове. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 1836. Арк. 1–9.

119. Палий К.Р. Реализация политики в области сохранения материальных объектов культурного наследия: европейский опыт // Управленческое консультирование. 2018.

120. Панина С. Понятие памятника архитектуры и его признаки (гражданско-правовой аспект). *Legea si Viata*. №9. 2014. С.126–129.

121. Пастернак Б. Клуб фабрики «Буревестник». Краткое замечание по поводу проекта реставрации и приспособления. *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов. Москва, 2006. С. 194–201.

122. Первомайская и Голубовская больницы. Типовой проект. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 594. Арк. 1–3.

123. Перетяткович Б. Г. Обзор строительства г. Харькова за последние годы. *Зодчество*. 1928. №3-4. С. 45–49.

124. Пламеницька О. Казус «предмету охорони» пам'ятки архітектури як методологічна проблема. *Українська академія мистецтва.* Дослідницькі та наук.-метод. праці. Вип. 21. Київ, 2013. С. 133–146.

125. Планировка и расширение городов // Коммунал. дело. - 1926. – № 6. – С. 54-55.

126. Подходы к сохранению архитектурного наследия двадцатого века. Мадридский документ 2011 URL: http://www.icomos-isc20c.org/pdf/madriddocument2011_rus_final.pdf (дата звернення: 12.04.2016)

127. Подьяпольский С. С., Бессонов Г. Б., Беляев Л. А., Постикова Т. М., Реставрация памятников архитектуры : уч. пос. для вузов. Москва : Стройиздат, 1988. 264 с.

128. Поликлиника в г. Луганске. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 557. Арк. 1–15.

129. Поликлиника в г. Макеевке. Автор проекта архитектор В. Эстрович. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 558. Арк. 1–3.

130. Поликлиника на 1200 посещений в г. Енакиево. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 645. Арк. 1–19.

131. Полищук А. А. Принципы формирования функционально-пространственной структуры учреждений культуры и досуга клубного типа (на примере Дворцов культуры 20-70-х гг. XX в. г. Донецка) : дис. … канд. арх. : *18.00.01. Харків, 2010. 205 с.*

132. Полякова Ю. Ю. Харьковский конструктивизм. *Слобожанські культурні надбання*: зб. статей. Харків, 2009. С. 38–42.

133. Порядок визначення категорій пам’яток для занесення об’єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам’яток України. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1760. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgibin/laws/ (дата звернення 21.11.2016)

134. Предмет охраны - это мина замедленного действия, заложенная под памятники: интервью доктора искусствоведения Андрея Баталова. URL: https://regnum.ru/news/720826.html (дата звернення 20.11.2016)

135. Прибєга Л. В. Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект : монографія / Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури, Нац. акад. образотв. мистец. і архіт. Київ : Мистецтво, 2009. 304 с.

136. Прибєга Л. В. Пам’ятка містобудування: сутність в контексті міжнародних пам’яткоохоронних документів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2004. № 505. С. 238–242.

137. Прибєга Л. В. Територіальна охорона об’єктів культурної спадщини. Методологічний аспект. *Праці центру пам`яткознавства.* Київ, 2004. Вип. 6. С. 3–15.

138. Прилуцкий В. А. Аспект аутентичности в определении предмета охраны памятника. *Науковий вісник будівництва*. Харків : ХОТВ АБУ, 2010. Вип. 57. С. 10–13.

139. Про збереження архітектурної та містобудівної спадщини : проект закону України від 09.11.2009 р. №5329. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF44100A.html (дата звернення 21.11.2016)

140. Пруцин О. І., Римашевський Б., Борусевич В. Архитектурно-историческая среда : науч. издание. Москва : Стройиздат, 1990. 408 с.

141. Пятилетний план жилищно-коммунального строительства СССР. – М. : Изд-во НКВД РСФСР, 1930. – С. 48.

142. Развитие строительной науки и техники в Украинской ССР: в 3 т. / АН УССР, Центр. исслед. науч.-техн. потенциала и истории науки и др.; гл. редкол. Жербин М. М. Киев : Наук. думка, 1989–1990. Т. 2: Строительная наука и техника в Украинской ССР в 1917–1941 гг. / Моисеенко В. П., Жербин М. М., Ясиевич В. Е. 1990. 239 с.

143. Районный партийный комитет. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 814. Арк. 1–8.

144. Ревский С. Памятник архитектуры, предмет охраны памятника, территория памятника – формальная ясность и реальные парадоксы в контексте охраны. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини* : збірник наук. пр. з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології. Ін-т проблем сучасн. мист-ва НАМ України / за ред. Сидоренко В. Д., Пучкова А. О., Сіткарьовой О. В. та ін. Київ : Хімджест, 2010. Вип. 7. С. 341–349.

145. Европейская хартия от архитектурном наследии, 26 сентября 1975 г. ICOMOS URL: http://icomos.org.ru/images/docs/Evropejskaya-hartiya-ob-arhitekturnom-nasledii.pdf (дата звернення 30.05.2019)

146. Ремизова Е. И. Конструктивизм на перепутье. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті* : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. «Конструктивізм в Україні». Харків, 2005. Вип. №6. С. 78–80.

147. Ремизова Е. И. Композиционные приемы советского авангарда (На примере площади им. Дзержинского в г. Харькове). *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті.* Харків, 2015. Вип. 1. С. 101–105.

148. Рентгенологический и радиологический институт в г. Харькове. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 697. Арк. 1–10; Ф. 32. Оп 1. Спр. 812. Арк. 1–11.

149. Сайфуллина Л. Ш. История и методика реставраций. Некоторые проблемы современных теории и практики реставраций. *Известия КазГАСУ*. Казань, 2014. №2 (28). С. 70–77.

150. Санаторий в г. Славянске. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 726. Арк. 1–16; Ф. 32. Оп 1. Спр. 801. Арк. 1–16.

151. Седак И. Н., Дахно В. П., Писковский Ю. И. Архитектура Советской Украины. Москва : Стройиздат, 1987. 303 с.

152. Семашко Н. А. Избранные произведения. Москва : Гос. изд-во мед. лит., 1954. С. 11–16.

153. Семякін Г. В. Историко-культурная ценность здания института проблем эндокринной патологии им. В. Я. Данилевского, в контексте произведений харьковского архитектора В. А. Эстровича. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування.* : наук. -техн. збірник. Київ : КНУБА, 2014. Вип. 36, С. 205–213.

154. Семякін Г. В. Историко-культурные и типологические особенности лечебных зданий и комплексов архитектуры конструктивизма 1920-1930-х годов на примере городов северо-восточного региона Украины. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування* : наук. -техн. збірник. Київ : КНУБА 2014. Вип. 37, С. 67–79.

155. Семякін Г. В. Об определении понятия предмета охраны в современных нормативных источниках по сохранению архитектурного наследия. *Науковий вісних будівництва.* Харків : ХНУБА, 2017. Том 89. №3. С. 58–62.

156. Семякін Г. В. Современное состояние культурного наследия архитектурного конструктивизма 1920-1930-х гг. северо-восточного региона Украины. *Хан-Магомедовские чтения* : науч. издание. СПб : Коло, 2017. Вип. 2. С. 349–358.

157. Семякін Г. В. Предмет охраны, как термин, в современных нормативных источниках. *Актуальные научные исследования в современном мире* : журнал. Переяслав-Хмельницький : iScience, 2018. Вип. 5(37), Частина 7. С. 149–153.

158. Слюнькова И. Н. Артефакт и предмет охраны. *Фундаментальные, поисковые и прикладные исследования РААСН по научному обеспечению развития архитектуры, градостроительства и строительной отрасли Российской Федерации в 2015 г.* : Сб. науч. тр. РААСН. Москва : АСВ, 2016. С. 84–91.

159. *Смоленська С. О. Архітектура авангардного модернізму в Україні: генеза та спадщина : дис. … д-ра арх. : 18.00.01. Львів, 2017. 459 с.*

160. СРП–2007. Свод реставрационных правил. Рекомендации по проведению научно-исследовательских, изыскательских, проектных и производственных работ, направленных на сохранение объектов культурного наследия (памятников истории и культуры) народов Российской Федерации. [действителен от 13 ноября 2009 г. №7747-01-39/05-АБ] Сборник. Москва : ГУП ЦНРПМ, 2011. 217 с.

161. Станькова Я., Пехар И. Тысячелетнее развитие архитектуры : пер. с чешского В.К. Иванова. Москва : Стройиздат, 1984. 293 с.

162. Стригалев А. А., Коккинаки И. В. К. С. Мельников. Москва : Искусство, 1985. 407 с.

163. Терехова Г. Л. Философия архитектуры : уч. пособие. Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. 104с.

164. Теория и практика реставрационных работ. Сборник № 3. НИИТИиППСА. Москва, 1972. URL: http://art-con.ru.u7984.argon.vps-private.net/node/5593 (дата звернення 18.04.2018)

165. Типовые детали медико-санитарных учреждений : пояснительный текст / под ред. И. Я. Каганов. Киев : Госмедиздат УССР, 1935. 68 с.

166. Традиции и новации в высшем архитектурно-художественном образовании. Конструктивизм в Украине: Сб. науч. тр. Харьков : ХДАДМ, № 6, 2005. 138 с.

167. Турчина М.О. Законодательство об охране здоровья рабочих и служащих в УССР в 1920-1930 гг. Юридические науки. 2014.№12. С.2686-2690.

168. Украинский научно-исследовательский институт металлов в г. Харькове. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 536. Арк. 1–27; Ф. 32. Оп 1. Спр. 659. Арк. 1–13.

169. Усанова А.Л. Советская архитектура 1930-1950-х годов. К проблеме стиля. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология иискусствоведение. Вопросы теории и практики. в 2-х т. Тамбов: Грамота, 2015. № 2 (52): Т. 1 С. 186-188.

170. Филиал Всеукраинского научно-исследовательского института ортопедии и травматологии в г.Славяногорске. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 542. Арк. 1–16.

171. Фремптон К. Современная архитектура: Критический взгляд на историю развития / пер. Е. А. Дубченко. Москва : Строиздат, 1990. 535 с.

172. Хазанова В. Э. Советская архитектура первой пятилетки : Проблемы города будущего. Москва : Наука, 1980. 373 с.

173. Хан-Магомедов С. О. Константин Мельников : мастера архитектуры. Москва : Стройиздат, 1990. 296 с.

174. Хан-Магомедов С. О. Сто шедевров советского архитектурного авангарда. Москва : Едиториал УРСС, 2005. 456 с.

175. Хан-Магомедов С. О. Александр Веснин и конструктивизм : мастера архитектуры. Москва : Архитектура-С, 2007. 412 с.

176. Хан-Магомедов С. О. Иван Николаев. Москва : Фонд «Русский авангард», 2008. 180 с.

177. Хан-Магомедов С. О. М. Я. Гинзбург : мастера архитектуры. Москва : Стройиздат, 1972. 180 с.

178. Хан-Магомедов С. О. Михаил Барщ : мастера архитектуры. Москва : Фонд «Русский авангард», 2009. 204 с.

179. Хан-Магомедов С. О. Илья Голосов : мастера архитектуры. Москва : Архитектура-С, 2007. 104 с.

180. Хан-Магомедов С. О. Архитектура советского авангарда : в 2 кн. Москва : Стройиздат, 1996. Кн. 1 : Проблемы формообразования. Мастера и течения. 709 с.

181. Хан-Магомедов С. О. Архитектура советского авангарда: в 2 кн. Москва : Стройиздат, 2001. Кн. 2 : Социальные проблемы. 712 с.

182. Харьковская окружная больница. Корпуса: карантинный, акушерско-гинекологический, паталого-анатомический и гнойно-хирургический (Белгородское шоссе). *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 246 . Арк. 1–28; Ф. 32. Оп 1. Спр. 249 . Арк. 1–28; Ф. 32. Оп 1. Спр. 250–251 . Арк. 1–28.

183. Харьковская окружная больница. Корпуса скарлатинный и дифтерийный на 66 коек. Пропускник и прачечная. *ЦДНТА України* (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. 32. Оп 1. Спр. 245-246. Арк. 1–21; Ф. 32. Оп 1. Спр. 253. Арк. 1–21.

184. Хо-Слодчик К., Питц Х. Башня Эйнштейна в Потсдаме. Степень повреждения – реставрация – план текущего ремонта. *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов / науч. ред. Н. О. Душкина. Москва, 2006. С. 180–185.

185. Целуйкіна О. В. Особливості формування архітектури медичних закладів (на прикладі міста Харкова) : дис. … канд. арх. : *18.00.01. Харків, 2015. 204 с.*

186. Чайникова О. О. Особенности процесса восстановления памятников архитектуры – культурных символов власти. *Вестник МГСУ*. 2018. Т. 13. Вып. 2 (113). С. 170–189.

187. Чепкунова И. В. Архитектурный авангард Подмосковья. Клубы построенные по программе профсоюзов 1927-1930. Москва : ГНИМА им. А. В. Щусва, 2006. 148 с.

188. Черкасова Е. Т. Архитектурная культура региона. Харьков : Форт, 2010. 123 с.

189. Черкасова К. Т. Збереження та реабілітація архітектурної і містобудівної спадщини історичних міст північного сходу України : автореф. дис. … д-ра архітектури : 18.00.01. Харків, 2012. 35с.

190. Черкасова К. Т. Архитектурный авангард и социалистическая реконструкция Харькова первой трети XX в. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті.* Харків: ХХПІ 1997. №5. С. 91–98.

191. Черкасова К. Т. Формы адаптации памятников архитектуры к современному использованию. *Науковий вісник будівництва.* Харків: ХДТУБА, ХОТВ АБУ, 2007. Вип. 41. С. 22–30.

192. Черкасова К. Т. Общественная ценность архитектурного наследия советского авангарда. Методы сохранения объектов архитектуры и градостроительства. *Проблемы теории и истории архитектуры*. Одесса : ОГАСА, 2008. Вып. 8. С. 128–135.

193. Швиденко О. О. Держпром у контексті світової архітектури : дис. … канд. арх. : *18.00.01. Харків, 2009. 241 с.*

194. Шеремет Т. А., Закорецкий А., Селезнева Н. Город, ставший судьбой. Книга 1 : сборник. Луганск : Максим, 2012. 576 с.

195. Шмукль-Моллар К. Постановка на учет, охрана, реставрация и использование зданий XX века во Франции. Период между двумя войнами. 1919-1939. *XX век сохранение культурного наследия* : зб. науч. материалов / науч. ред. Н. О. Душкина. Москва, 2006. С. 78–85.

196. Щепин О. П. Предисловие. Министры здравоохранения: Очерки истории здравоохранения России в XX веке / под ред. О. П. Щепина. Москва : НИИ им. Н. А. Семашко РАМН, 1999. С. 18.

197. Эйгель И. Ю. Борис Иофан. Москва : Стройиздат, 1978. 192 с.

198. Alain de Botton. Architecture and Modernism. Architecture of Happiness. Pantheon Books. NY, 2006. P. 47–92.

199. Bouryak A., Didenko C., Derybina-Konoplova O. Clubs for People in Kharkov, Ukraina. *Architecture de la Culture. Relais du Pouvoir Eurpéen.* Paris : Dokomomo International, 2009. Siècle №2. P. 54–58.

200. James Lewis. Windows Fixing at the Bauhaus. *DO.CO.MO.MO. Journal*. 2003. № 28. P. 83–93.

201. M. Jeffrey Hardwick. Creative Destruction: Victor Gruen and the Shopping Mall's Past and Future. *DO.CO.MO.MO. Journal*. 2008. № 39. P. 53–58.

202. Rose Gilroy, John Pendlebury & Tim Townshend. Preservation of Modern Architecture: The Beginning. *DO.CO.MO.MO. Journal*. 2009. № 41. P. 2–22.

203. Ross Wolfe's. The Graveyard of Utopia: Soviet Urbanism and the Fate of the International Avant-Garde. *Modernist Architecture - Positive Bases*. : Phaidon Press Ltd. 2011. P. 60–135.

204. Sigfried Giedion. Weissenhof Housing Settlement, Stuttgart, 1927. *Haymarket Books.* Chicago, IL. 2001. P 8–11.

205. Theodore H. M. Prudon. The Modern Movement and Sustainability: Yesterday, Today and in the Future. *DO.CO.MO.MO. Journal*. 2011. № 44. P. 4–7.

ДОДАТОК А.

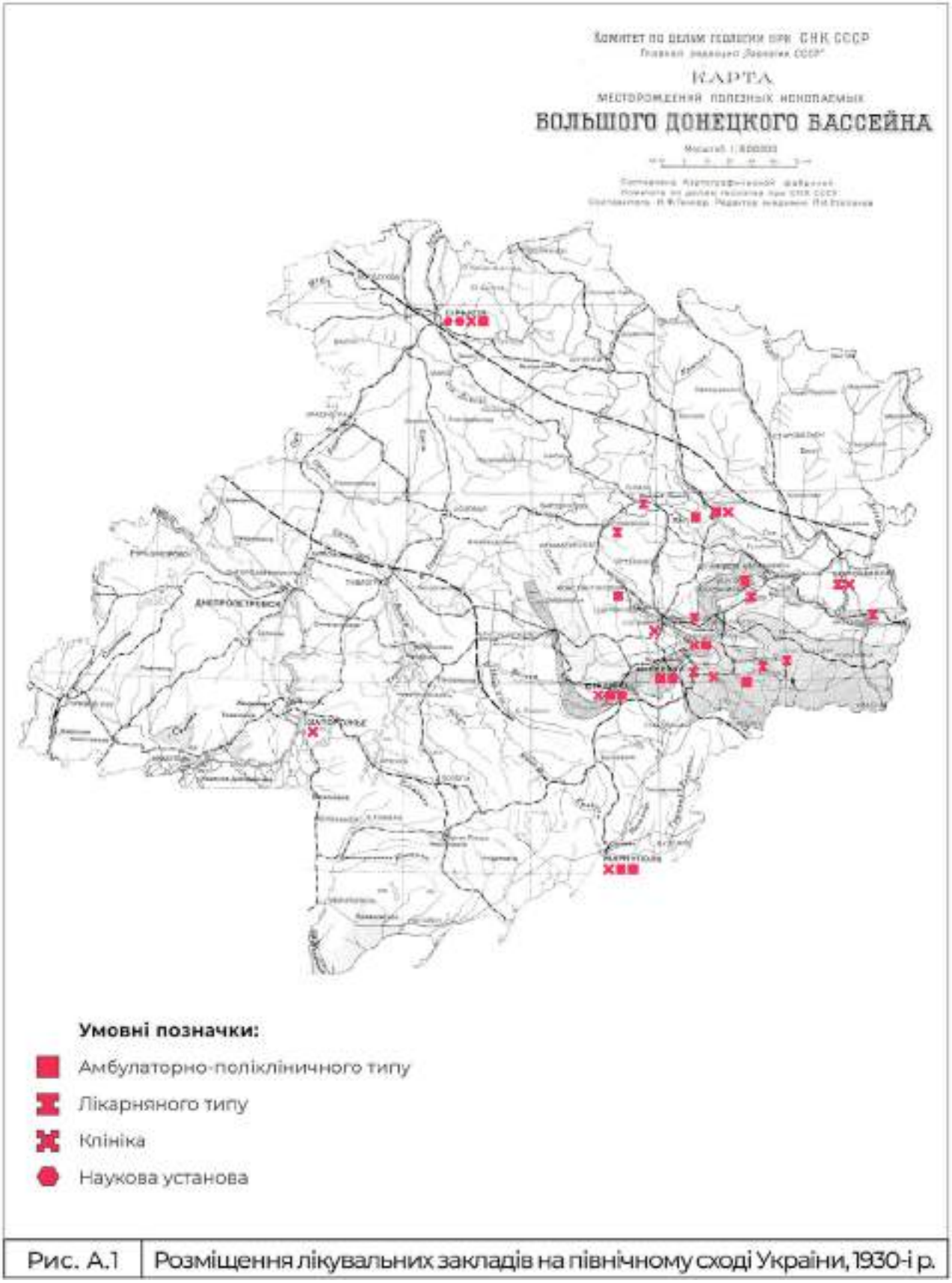

Рис. А.1 | Розміщення лікувальних закладів на північному сході України, 1930-і р.

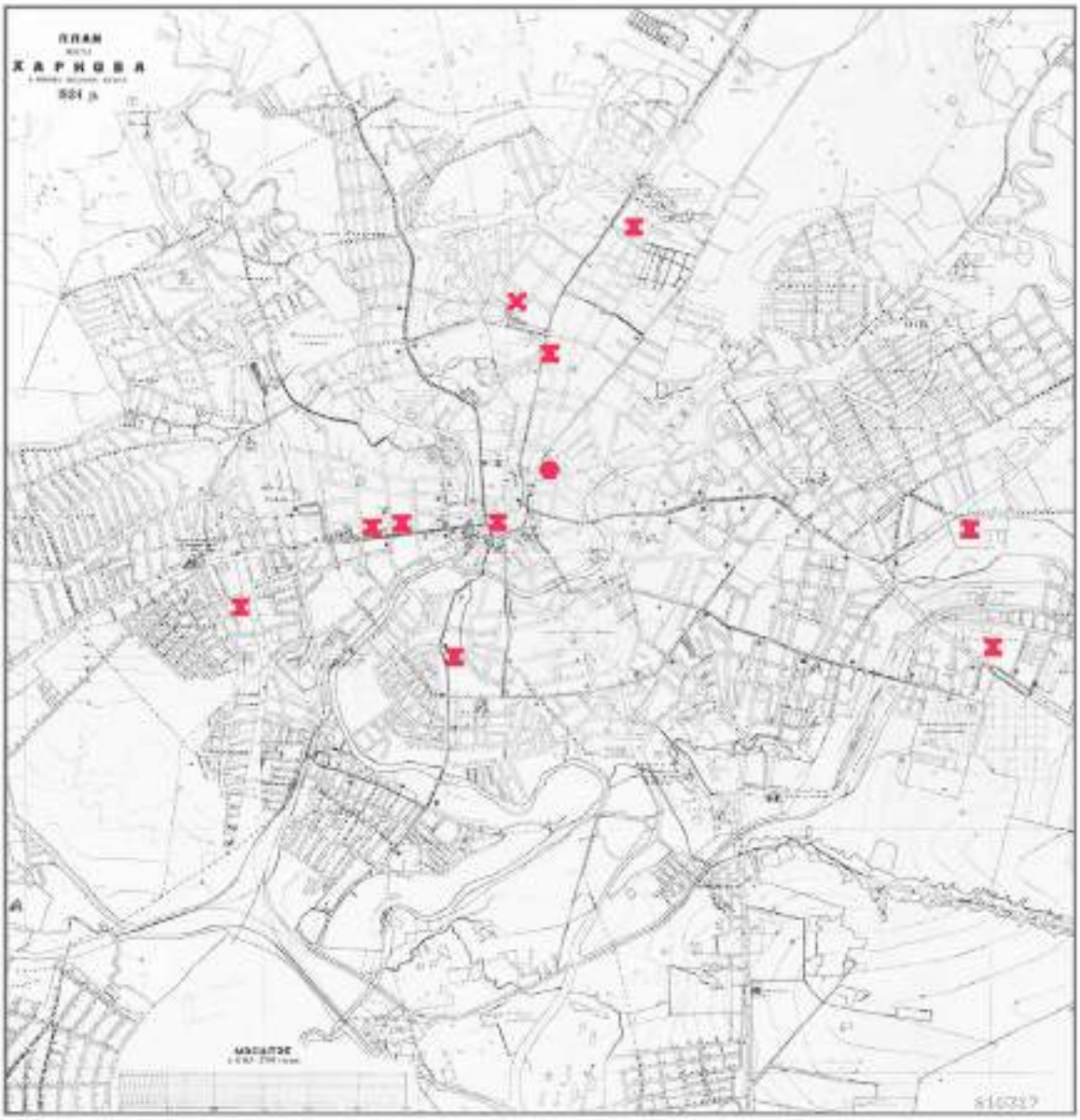

Умовні позначки:

- Амбулаторно-поліклінічного типу
- Лікарняного типу
- Клініка
- Наукова установа

Рис. А.2	Розміщення лікувальних закладів в м. Харків, 1920 р.

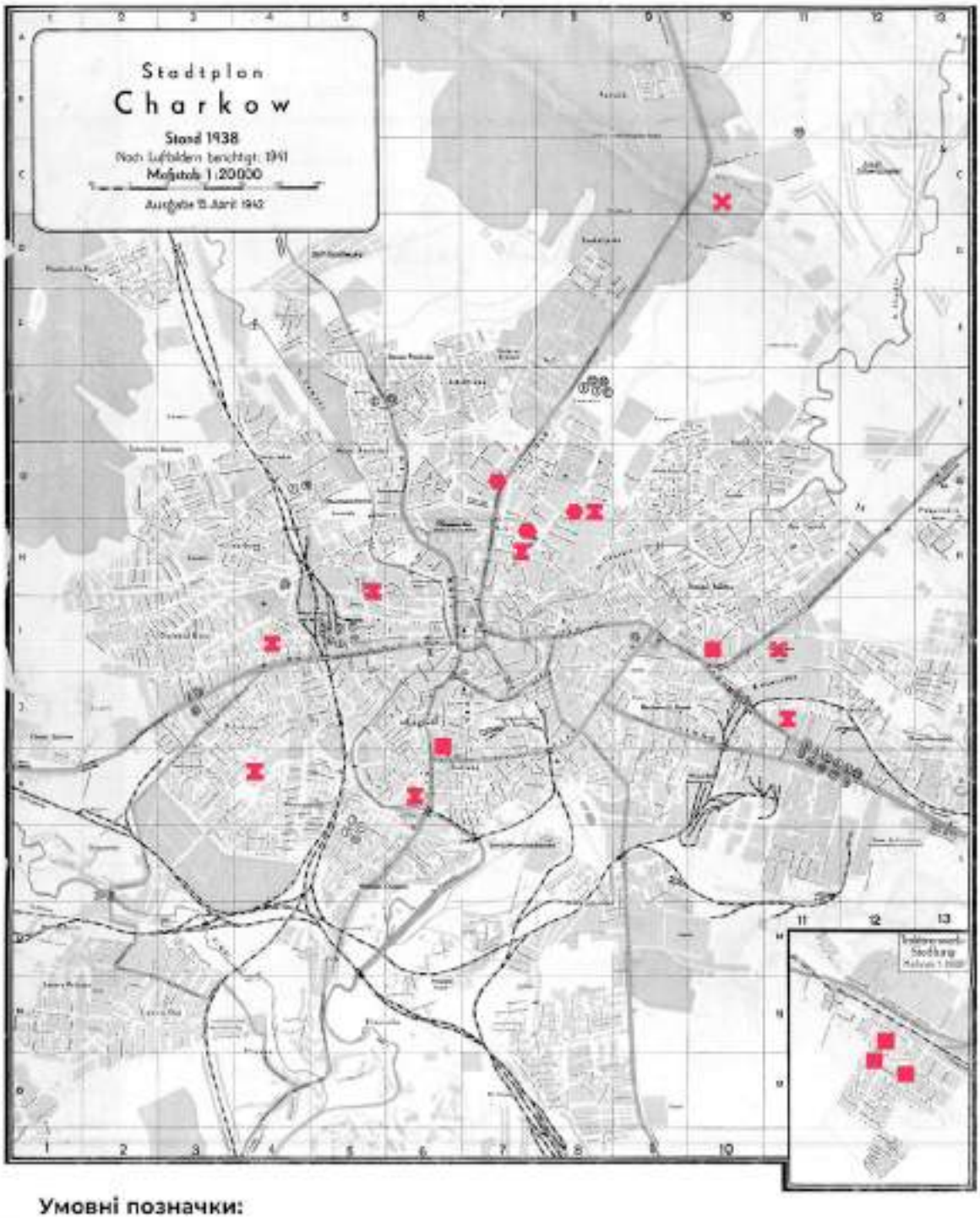

Умовні позначки:

- Амбулаторно-поліклінічного типу
- Лікарняного типу
- Клініка
- Наукова установа

Рис. А.3 | Розміщення лікувальних закладів в м. Харків, 1938 р.

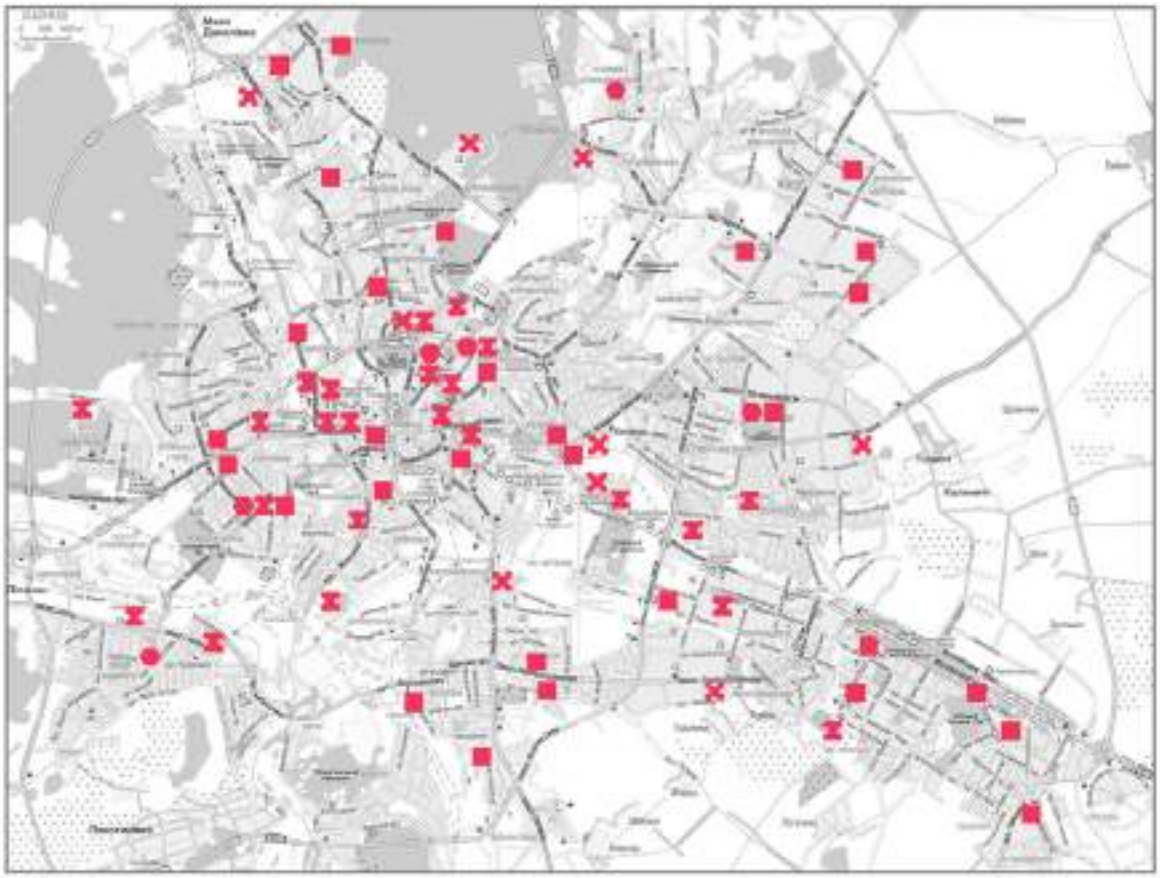

Умовні позначки:

- Амбулаторно-поліклінічного типу
- Лікарняного типу
- Клініка
- Наукова установа

Рис. А.4	Розміщення лікувальних закладів в м. Харків, 2018 р.

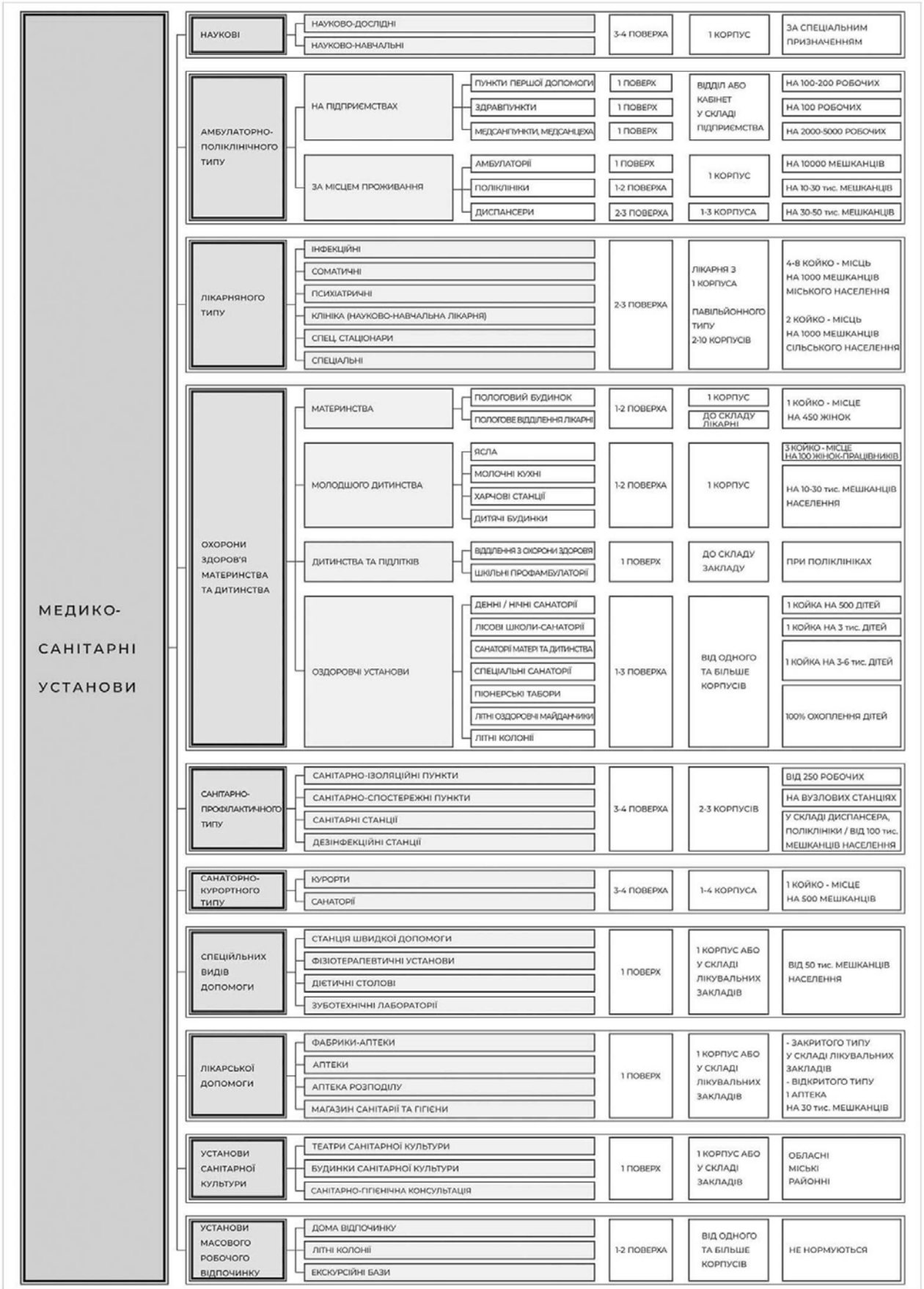

Рис. А.5 Типологія лікувальних закладів на Україні 1930х років.

	Матеріал, технологія	Розмір, мм.
1. Фундамент	**Глибина котловану:** глибина промерзання грунтів для території України. **Матеріал:** - тверді породи натурального каменю; - кругляк; - сильно обпалена цегла; - залізобетон (слабкі грунти)	мін. 1100 за розрахунком за розрахунком за розрахунком за спец. проектом
2. Стіни	- цегла: червона, пустотіла, пориста, силікатна, глінотрепельна; - тверді природні камені: пісковики, вапняки, мергель, граніт; - штучні камені: теплий бетон, пінобетон, пустотілі бетонні камені; - дерев'яні.	товщина 510-640 товщина 600-700 товщина 400-450
3. Перемички	- залізоцегеляна, арматура 8мм; - залізобетонна; - металева.	висота 380 висота до 200
4. Перегородки	- дерев'яні обшивні, брус 60х100 мм, шаг 0,6 - 0,8 - 1 м., дошка 19 мм; - прюссовська з цегли на ребро (або з теплобетонних, пінобетонних блоків), та з клітинним армуванням 530 х 530 мм, арматура 6 мм; - залізобетонна набивна, армування 3-6 мм, клітка 200-400 мм; - чисті столярні перегородки у вбиральнях; - гіпсолітові, фібролітові, шлако-алебастрові. Блок 1500х380х90 мм.	товщина 120-130 товщина 80-90 товщина 60-100 товщина 40-50 товщина 110-120
5. Перекриття	- дерев'яні по балкам (брус, дошка, бревно), спирання 200-250 мм; - залізобетонні ребристі, в приміщеннях з плитковою підлогою	за розрахунком за розрахунком
6. Підлога	- жорстка підлога: кам'яні, цегляні, цементні, мозаїчні, терраццо та плиткові; - пружня підлога: дерев'янні, лінолеум; - середня підлога: асфальтові, ксилолітові	
7. Покрівля	Наслонні крокви (платина, дошка, бревно), мауерлат 160-180 мм; - металеві, ухил 1:5 - 1:8 - етеритові, ухил 1:3 - 1:4 - черепичні, ухил 1:1,5 - 1:3 - толеві та руберойдові, ухил 1:7 - 1:10 - плоскі покрівлі, ухил 1:10 - 1:20	

Рис. А.6 Будівельні матеріали та конструкції

	Матеріал, технологія	Розмір, мм.
8. Сходи	сходи по металевим, залізобетонним косоурам. основна сходина технічна сходина	марш мін. 1300 148 x 300 168 x 280 або 175 x 270
9. Ліфти	розмір кабіни ліфта розмір ліфтової шахти, залежно від входу у кабіну ліфта	1750 x 2750 2990 x 2350 3150 x 2140 3140 x 2220 3350 x 1990
10. Вікна	конструкція вікна - дерев'яна, у вологих приміщеннях - металева. колір зовні темний, зсередини білий висота вікна при висоті приміщення 3.250 висота вікна при висоті приміщення 3.500 - одностулкова рама - двостулкова рама - тристулкова рама - чотирьох стулчаста рама	 H = 2110 H = 2350 L = 800 L = 1090 та 1390 L = 1680 та 1980 L = 2260 та 2560
11. Двері	конструкція дверей - дерев'яна. порода дерева: ялина, сосна, ялиця та модрина висота дверей - одностулкові - двостулкові конструкція зовнішніх дверей - дерев'яна. порода дерева: дуб, сосна висота дверей - одностулкові - двостулкові - тристулкові - чотирьох стулкові	 H = 2200 L = 600 та 800 L = 1200 H= 2200 L= 800 L= 1190(860 + 380) L= 1460(380+860+380) створка 650+650 створка 700+700
12. Фасад	- без штукатурки з розшиванням швів - штукатурка вапняним розчином з побілкою - штукатурка складним розчином - штукатурка терразитова з додаванням слюди - облицювання стін гранітом, глазурованою цеглою, майолікою	 за спец. проектом
13. Внутрішнє оздоблення	стіни: кути між стінами скругляти - вапняна штукатурка, покраска - покраска олійною або емалевою фарбою - масляні панелі - облицювання плиткою у вологих приміщеннях кут між стіною і стелею скругляти стеля - штукатурка вапняно-алебастровим розчином	R = 100 до стелі до стелі до H= 1500 - 2000 до H= 1500 - 2000 R = 100 - 150

Рис. А.7 Будівельні матеріали та конструкції

	УИСОЗ «Медико-санітарне будівництво» 1936 рік	ДБН В.2.2-10:2018 «Заклади охорони здоров'я» 2018 рік
1. Палата стандартна: - ширина - глибина - висота - площа на 1 ліжко	 мін 2,5 м. - макс 7,8 м. мін 3,6 м. - макс 6,0 - 6,2 м. 3,5 - 3,8 м. мін. 9 - 15 м.кв.	 мін 2,9 м. макс 6,0 м. мін. 3,0 м. мін 7,5 - 12 м.кв.
2. Коридор: - ширина - чекальня відвідувачів	 мін 2,7 м. - макс 3,0 м. 3,0 - 4,0 м	 мін 2,4 - 2,8 м. 2,8 - 3,2 м.
3. Туалет: **- у стаціонарах:** **- амбулаторно-клініничний заклад:**	кабіна туалету 1,1х1,3 м. чоловіки - 1 прилад на 12-15 осіб жінки - 1 прилад на 10 осіб чоловіки - 1 прилад на 25 осіб жінки - 1 прилад на 20 осіб	кабіна туалету 1,1х1,6 м. чоловіки - 1 прилад на 15 осіб жінки - 1 прилад на 10 осіб чоловіки - 1 прилад на 50 осіб жінки - 1 прилад на 30 осіб
4. Ліканяний кабінет: - ширина - площа - висота	 мін 2,5 м. мін. 12,5 - 20 м.кв. 3,5 - 3,8 м.	 мін 2,9 м. мін 10 - 12 м.кв. мін. 3,0 м.
5. Маніпуляційна: - площа	 мін. 18 - 25 м.кв.	 18 м.кв.
6. Операційна группа: - предопераційна - операційна - наркозна - стерилізаційна - перев'язочна	 20 - 25 - 35 м.кв. 30 - 50 - 65 м.кв. 18 - 30 м.кв. 15 - 18 - 25 м.кв. 25 м.кв.	 15 - 24 м.кв. 28 - 36 - 42 - 48 м.кв. 18 м.кв. 10 - 15 м.кв. 30 м.кв.
7. Рентгенівське відділення: - Рентгенодіагностичні кабінети - кабінет лікаря - фотолабораторія	 45 - 52 - 65 м.кв. 18 м.кв. 16 - 18 - 24 м.кв.	 24 - 34 - 42 - 48 м.кв. 10 - 15 м.кв. 6 - 10 - 16 м.кв.
8. Сходи: - максимальний уклон - ширина марша	 1 : 1,5 - 1 : 1,75 - 1 : 2,1 1,3 м.	 1 : 1,5 - 1 : 1,75 1,2 - 1,35 м.

Рис. А.8 Порівняльна вибірка нормативних показників

1. Предпроектна пропозиція з консервації та пристосування об'єкта архітектурної спадщини XX століття;
2. Визначення (проект) меж територій об'єкта архітектурної спадщини;
3. Предпроект предмета охорони об'єкта архітектурної спадщини та територій ансамблю
4. Формулювання предмета охорони об'єкта архітектурної спадщини та територій ансамблю

1. Натурна фотофіксація забудови кварталу;
2. Історико-містобудівельний аналіз еволюції планування та забудови кварталу:
   - історико-містобудівна характеристика забудови кварталу;
   - фрагменти історичних планів міста з еволюцією забудови кварталу.
3. Історія проектування та будівництва об'єкта архітектурної спадщини;
4. Еволюція планування і забудови територій об'єкта архітектурної спадщини;
5. Модель (макет) об'єкта архітектурної спадщини;
6. Архівні матеріали по формуванню території об'єкта архітектурної спадщини;
7. Натурна фотофіксація забудови даної ділянки;
8. Опис об'єктів розташованих на даній ділянці;
9. Плани поверхів об'єкта архітектурної спадщини з позначенням етапів формування об'єму;
10. Архівні матеріали;
11. Матеріали публікацій;
10. Історична фотофіксація;
12. Натурна фотофіксація фасадів;
13. Натурна фотофіксація інтер'єрів.

1. Матеріали історико-архітектурного опорного плану:
   - територія охоронних зон і зон суворого регулювання забудови;
   - зони охорони ландшафту;
   - історико-містобудівний опорний план;
   - історико-архітектурна оцінка. Рекомендації по режимам змісту територій об'єкту архітектурної спадщини
та видам реставраційних робіт;
   - історико-архітектурний опорний план.
2. Проект предмета охорони об'єкта архітектурної спадщини:
   - пояснювальна записка до проекту предмета охорони;
   - проект предмета охорони об'єкта архітектурної спадщини;
   - проект предмета охорони територій об'єкта архітектурної спадщини.
3. Технічний висновок

Рис. А.9 Порядок виявлення предмету охорони пам’ятки архітектури

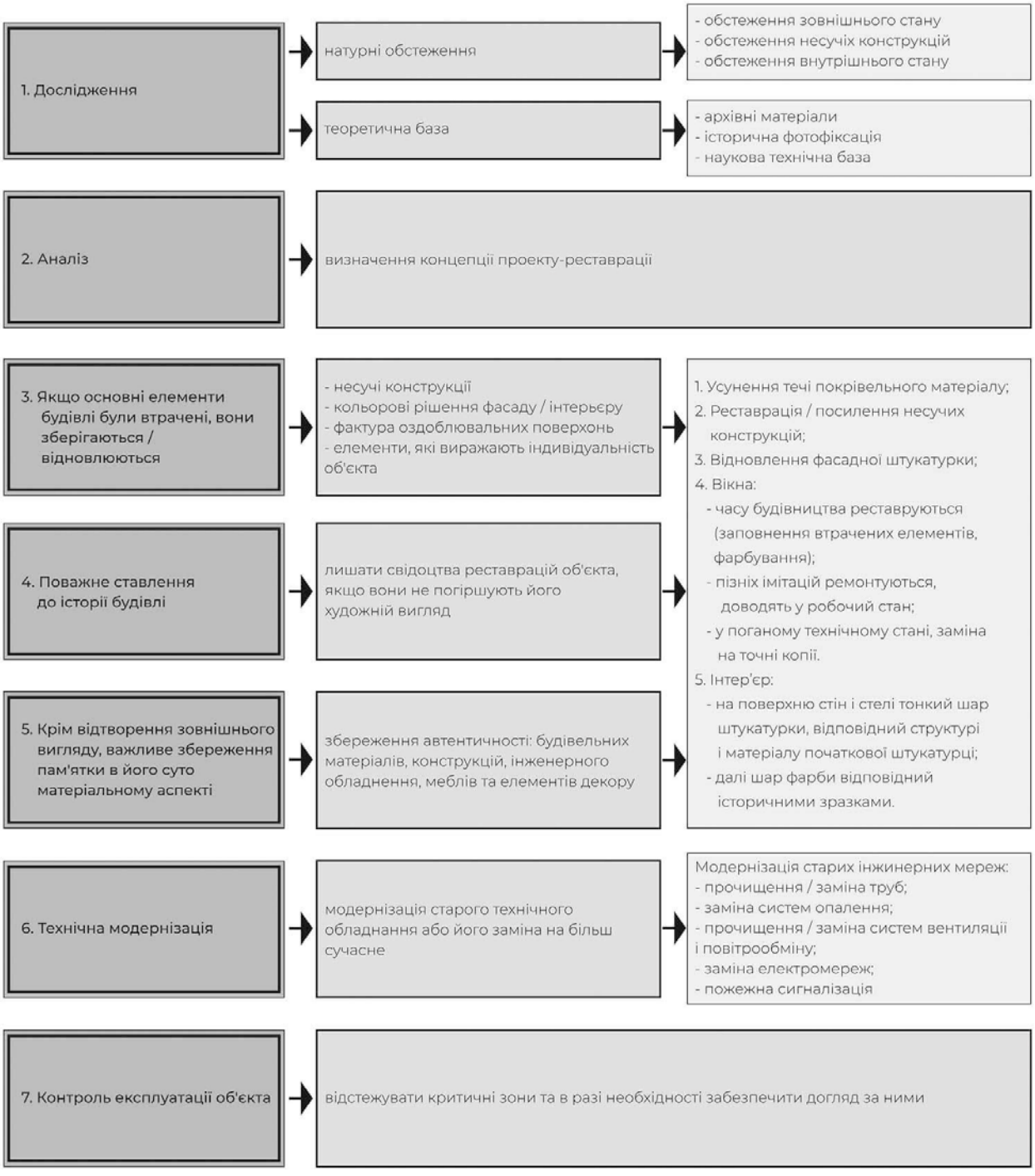

Рис. А.10 | Схема дії при реставрації об’єкта

Проблема:

1. Руйнування цілісності покриття
2. Фрагментарна втрата водостічної системи
3. Старі згнилі віконні рами/
   стихійна заміна на вікна в білому ПВХ профілі
4. Застарілі інженерні мережі
5. Висока теплопровідність зовнішніх стін
6. У медико-санітарних установах потрібна
   регулярна заміна технічного обладнання

Концепція збереження:

Громадський простір:
- реставрація/відновлення

Операційні та спец. приміщення:
- модернізація з урахуванням сучасних норм та вимог

Загальні рекомендації до реставрації / відновленню:

1. Усунення течі / заміна покриття;
2. Заміна / відновлення зовнішніх водостічних систем:
   - з економічних міркувань використовувалась металева система круглого перетину водостік;
   - в архітектурному розумінні більш привабливий водостік квадратного перетину.
3. Заміна / відновлення дерев'яної кроквяної системи;
2. Відновлення фасадної штукатурки:
   - внутрішній шар теплі штукатурки;
   - зовнішній шар історична штукатурка (терразитова, складний розчин, вапняна)
3. Відтворення оригінальних палітурок вікон
4. Заміна скла на склопакет малого перетину:
   - зовнішнє мультифункціональний скло 4мм ClimaGuard® Solar;
   - простір заповненний аргоном/криптоном;
   - і-скло 4мм з енергозберігаючим покриттям.
5. Відновлення історичного інтер'єру:
   - музей-кімната директора;
   - музейна палата;
   - музей-камната історії установи.
6. Модернізація старих інженерних мереж:
   - чищення / заміна труб;
   - заміна систем опалення;
   - прочищення / заміна систем вентиляції та повітрообміну;
   - заміна електромереж.

Рис. А.11	Рекомендації до реставрації

ДОДАТОК Б.
МАТЕРІАЛИ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ.

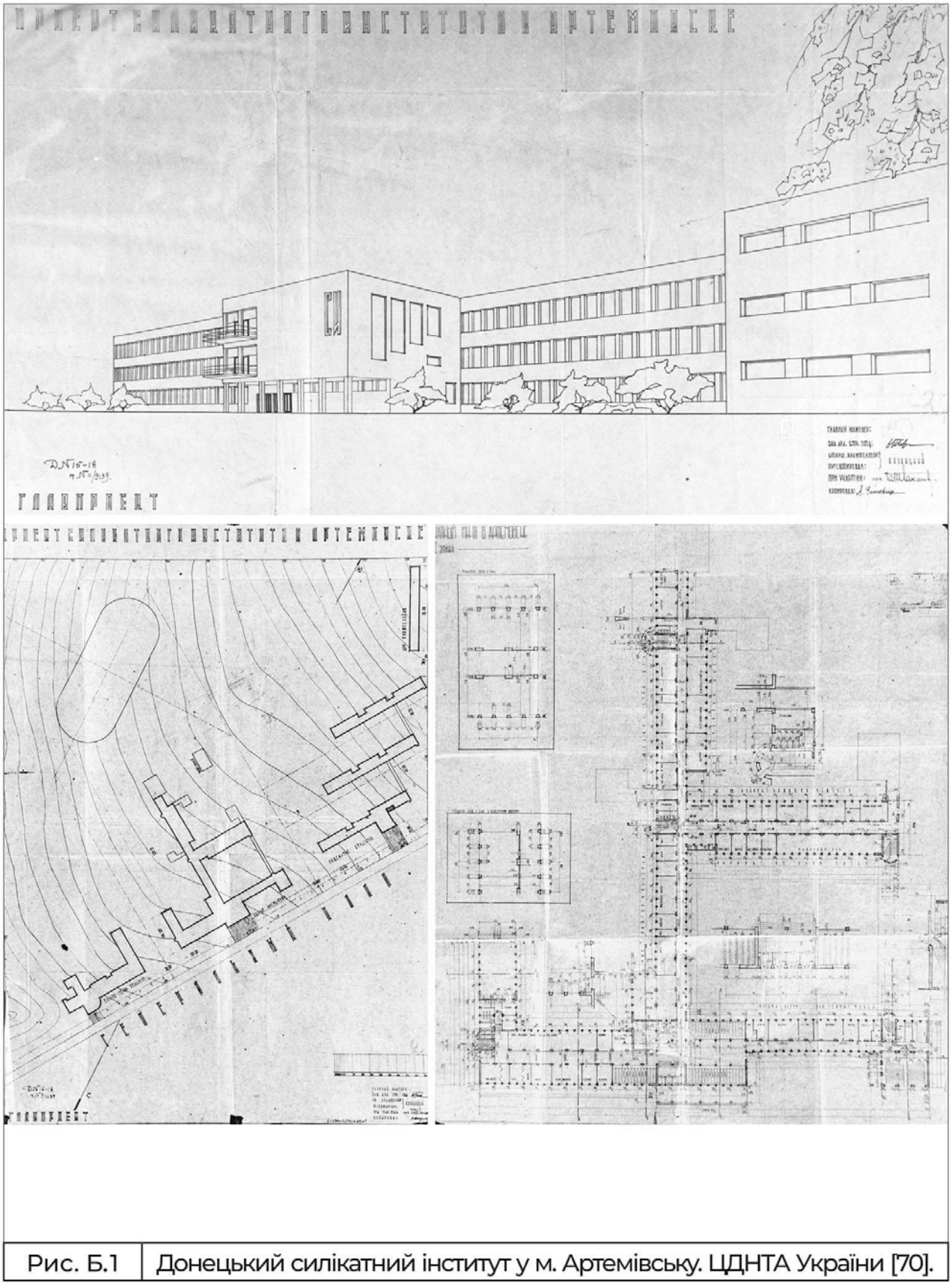

Рис. Б.1	Донецький силікатний інститут у м. Артемівську. ЦДНТА України [70].

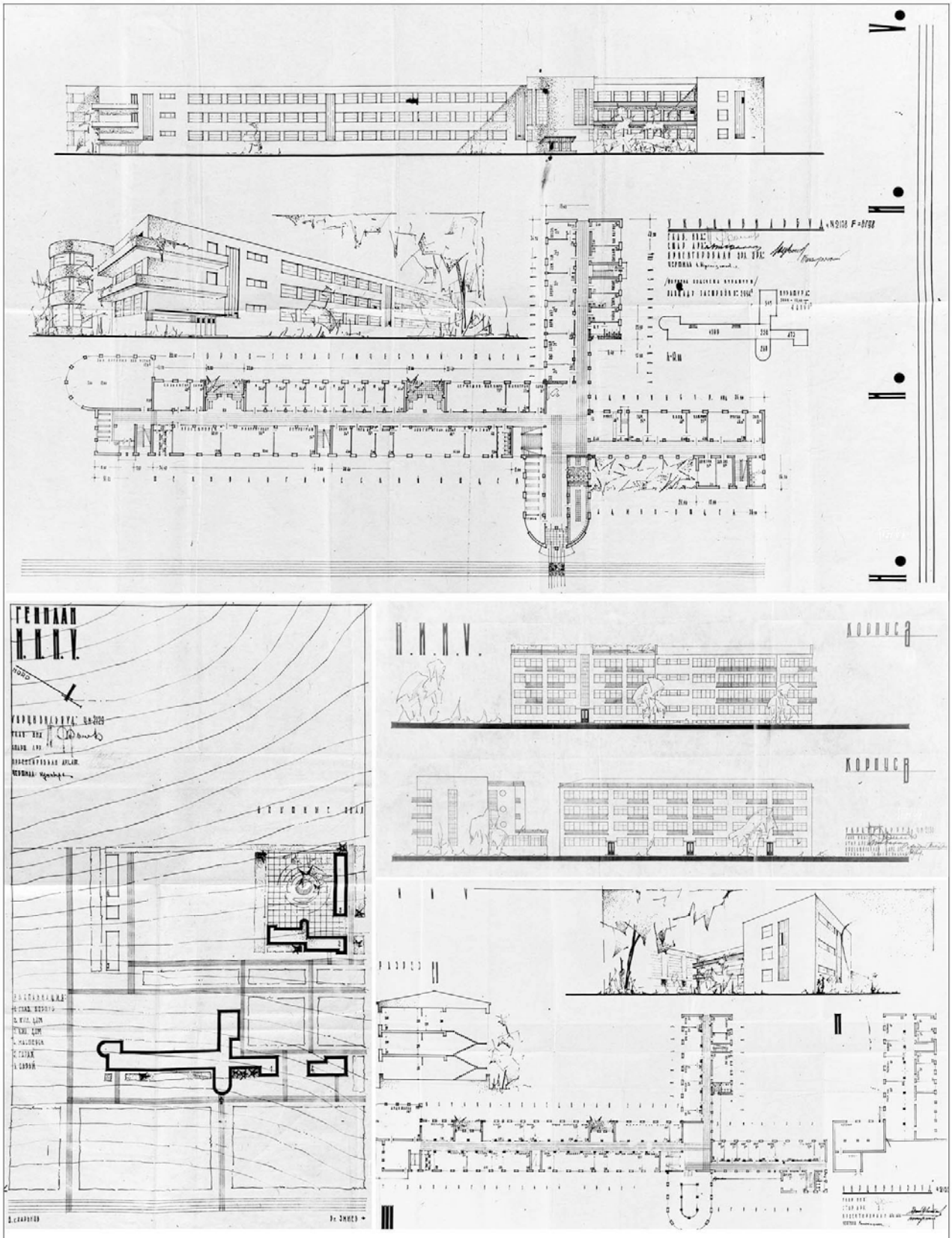

Рис. Б.2	Науково-дослідний інститут добрива у м. Зміїв. ЦДНТА України [111].

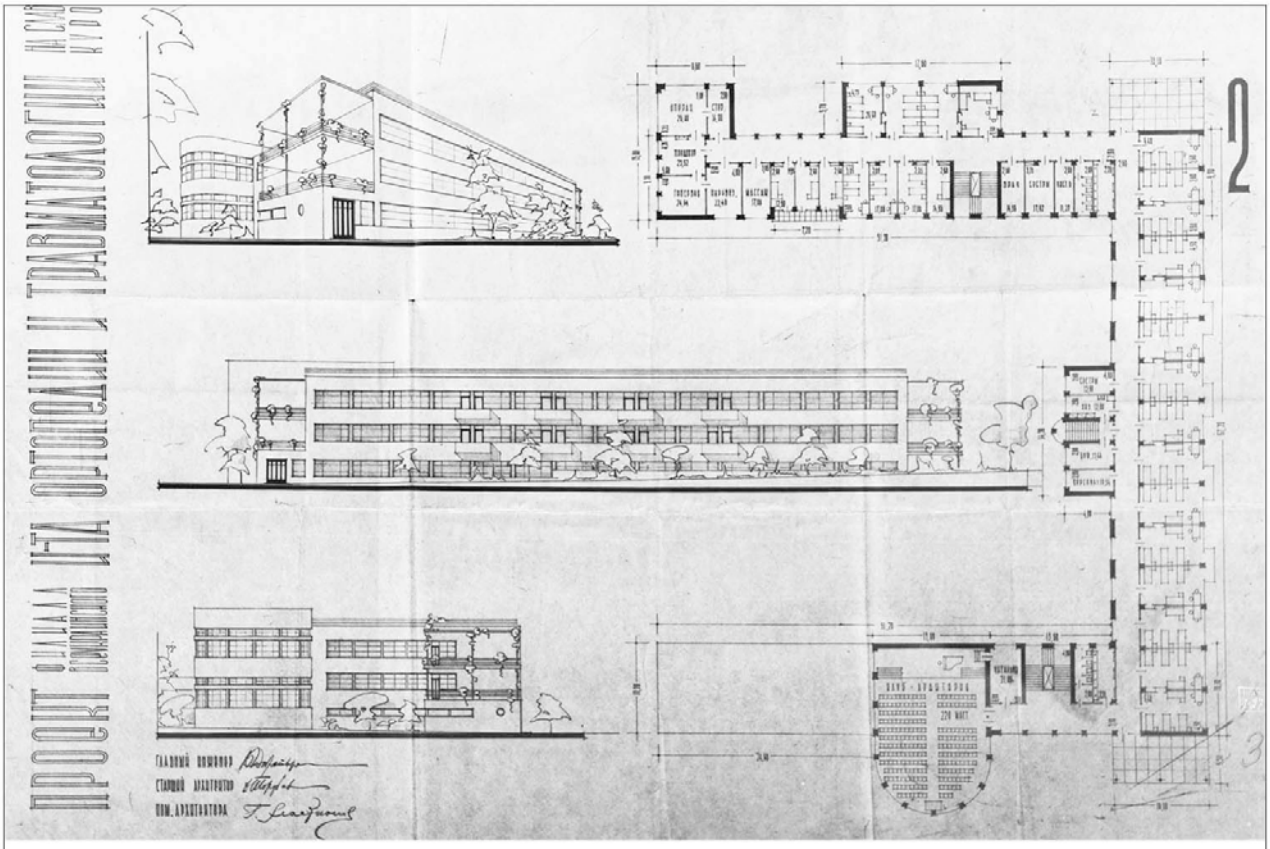

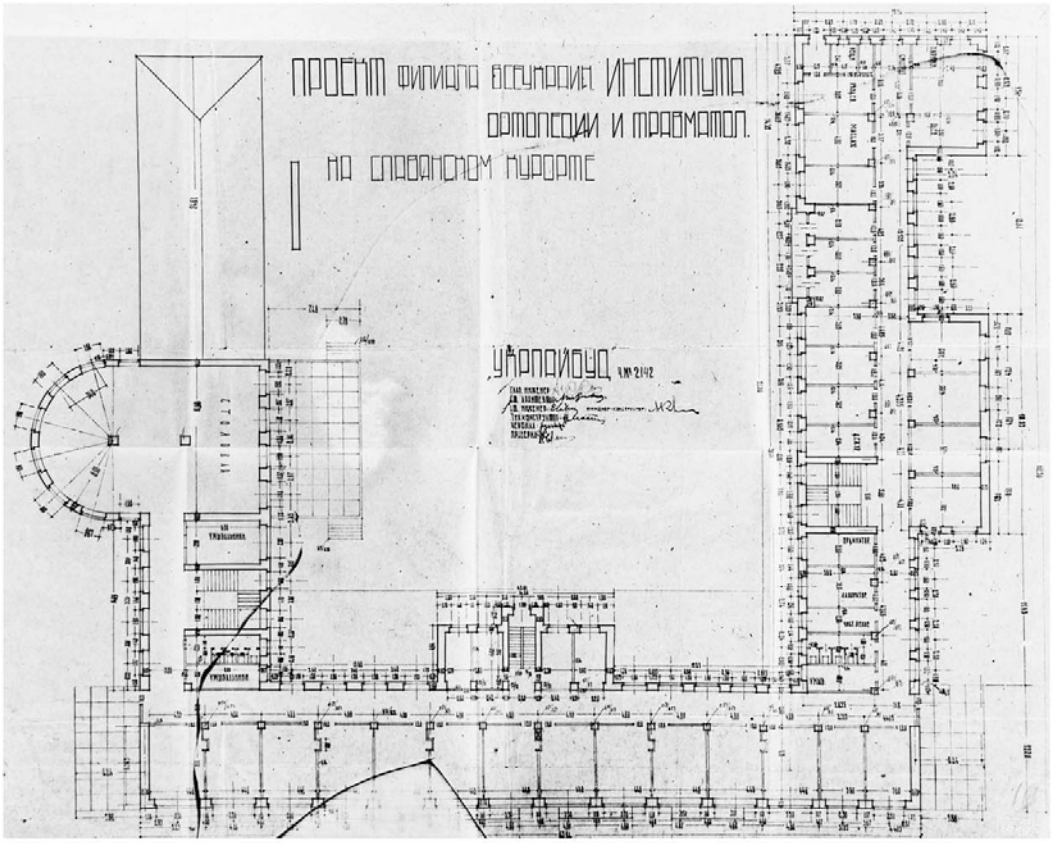

Рис. Б.3	Філія наук.-дослідний інст. ортопедії і травматології. ЦДНТА України [117].

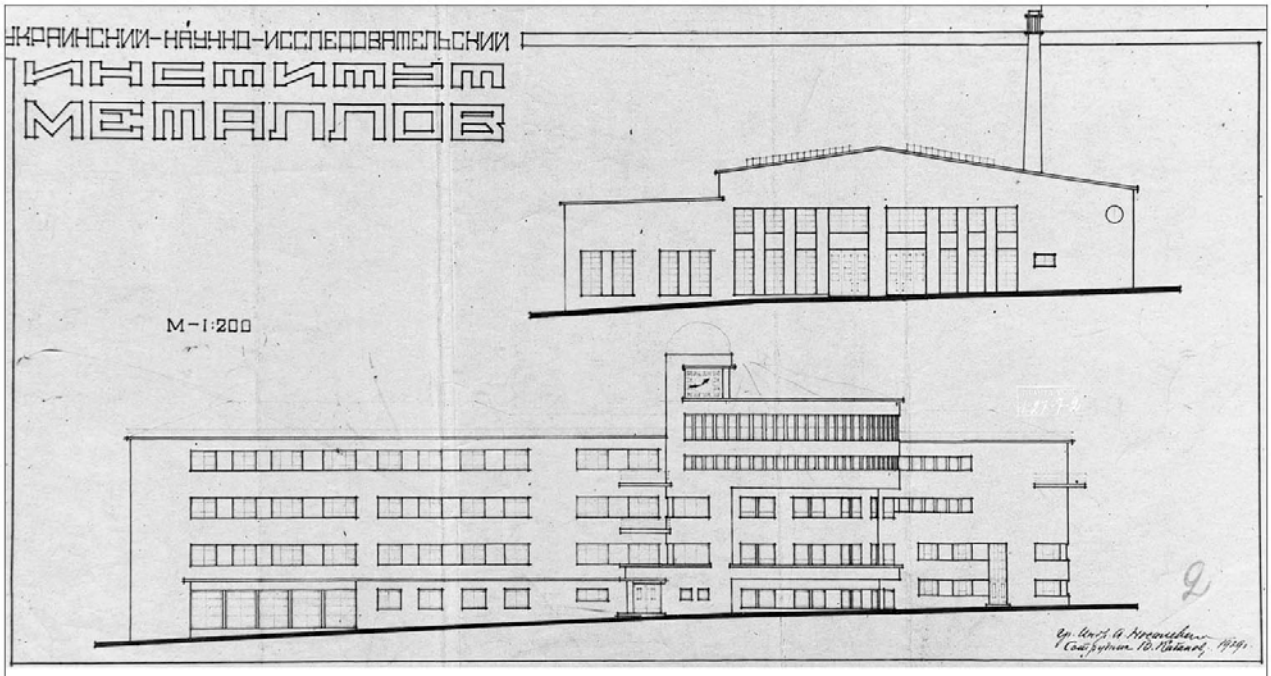

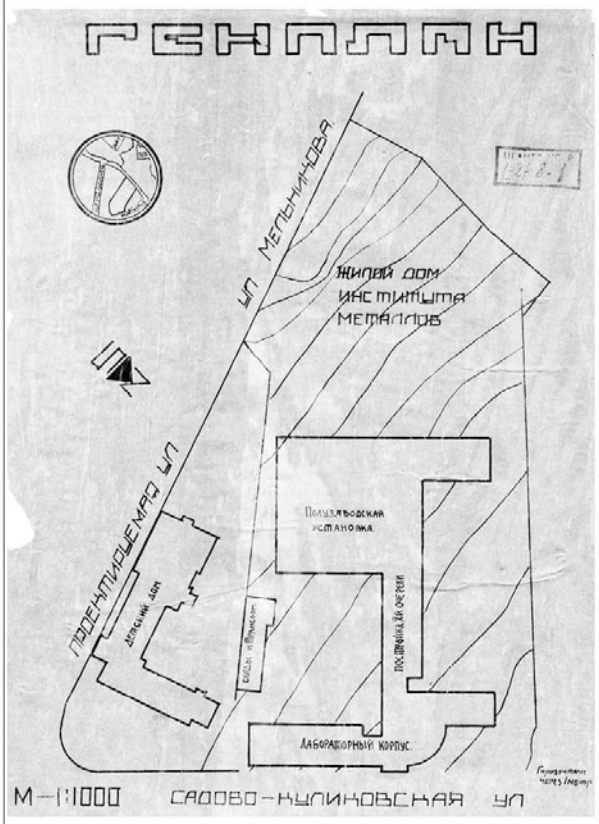

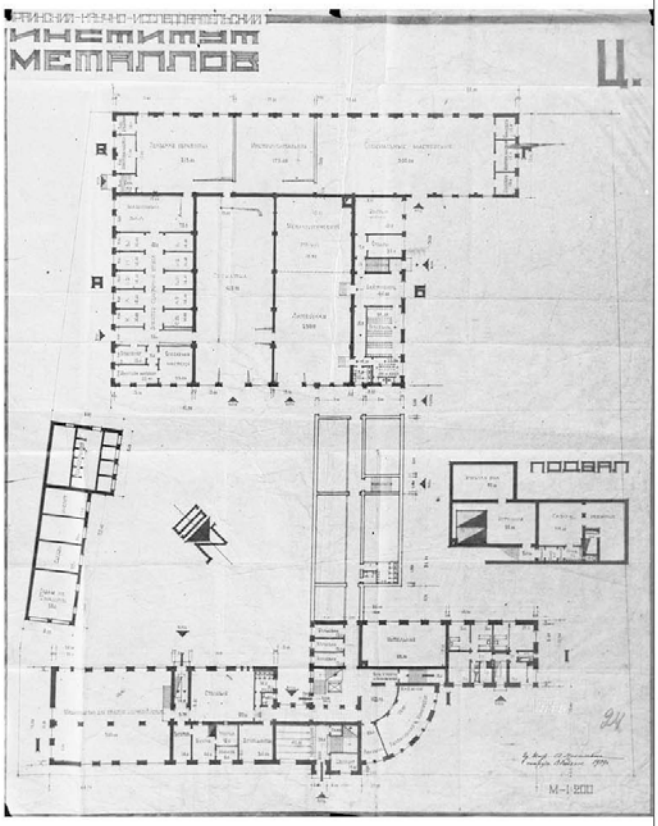

Рис. Б.4	Український наук-дослідний інст. металів у м. Харкові. ЦДНТА України [168].

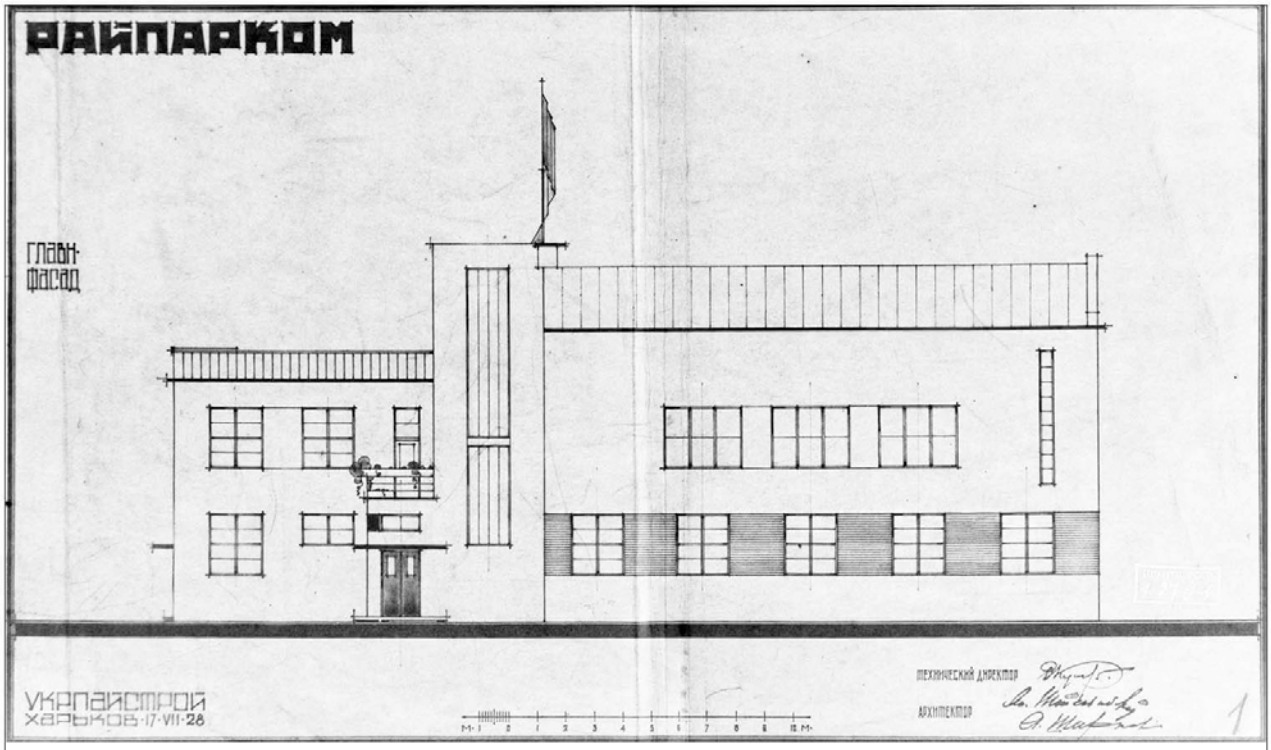

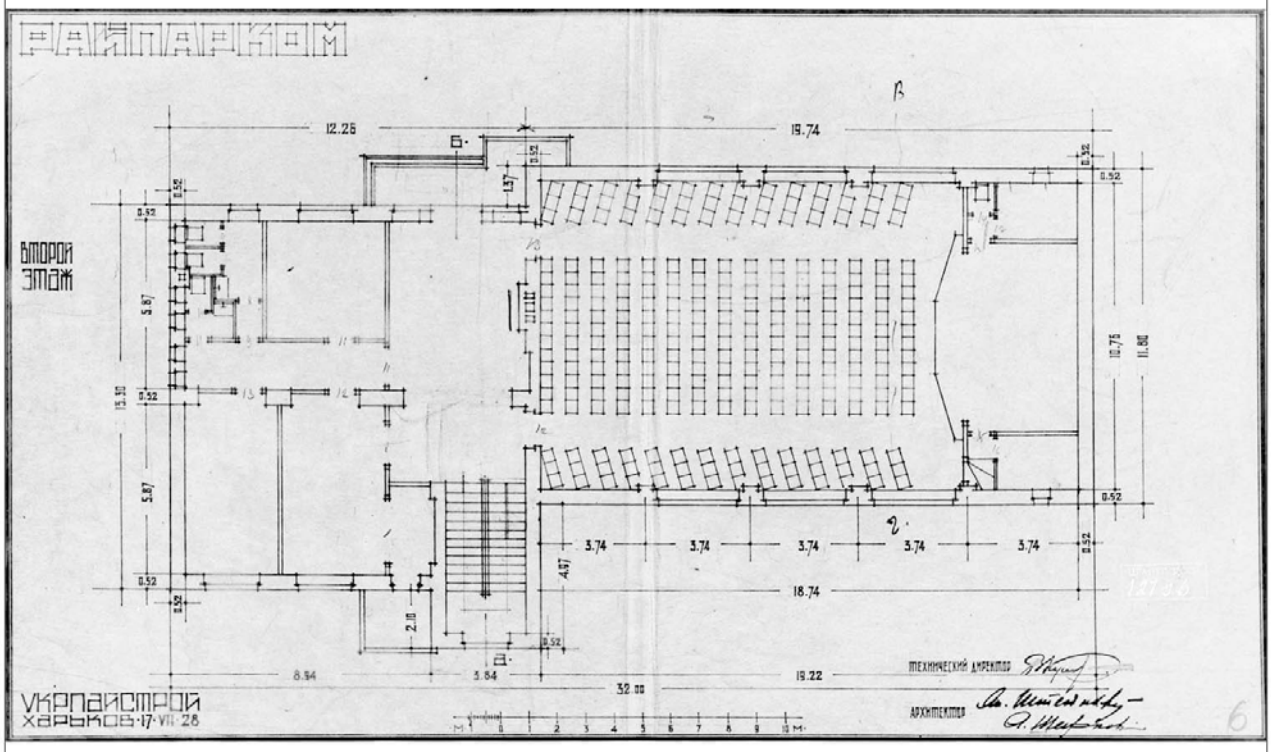

Рис. Б.5	Районний партійний комітет. ЦДНТА України[143].

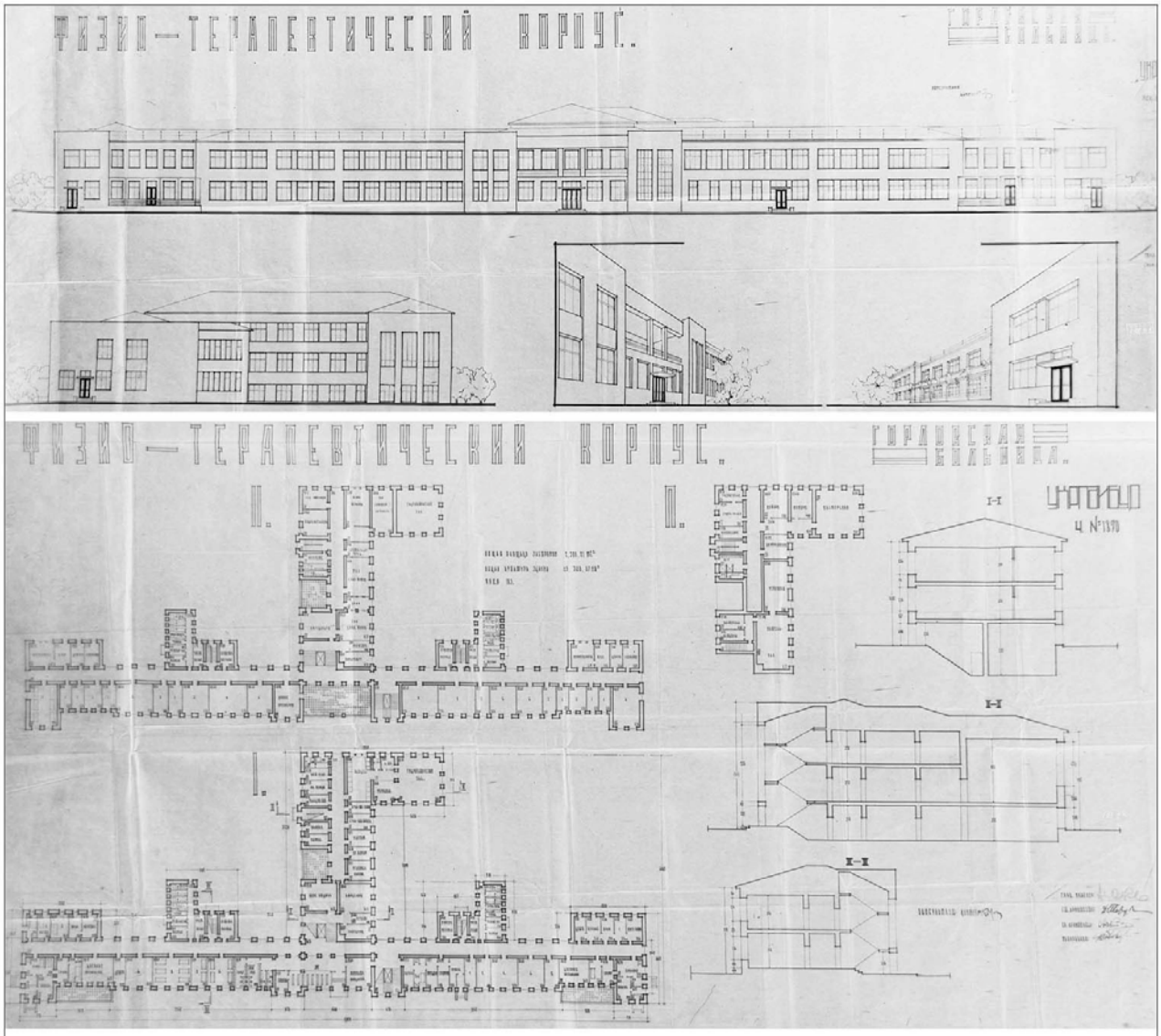

Рис. Б.6	Лікарня у м. Горлівка. ЦДНТА України [25; 26; 27].

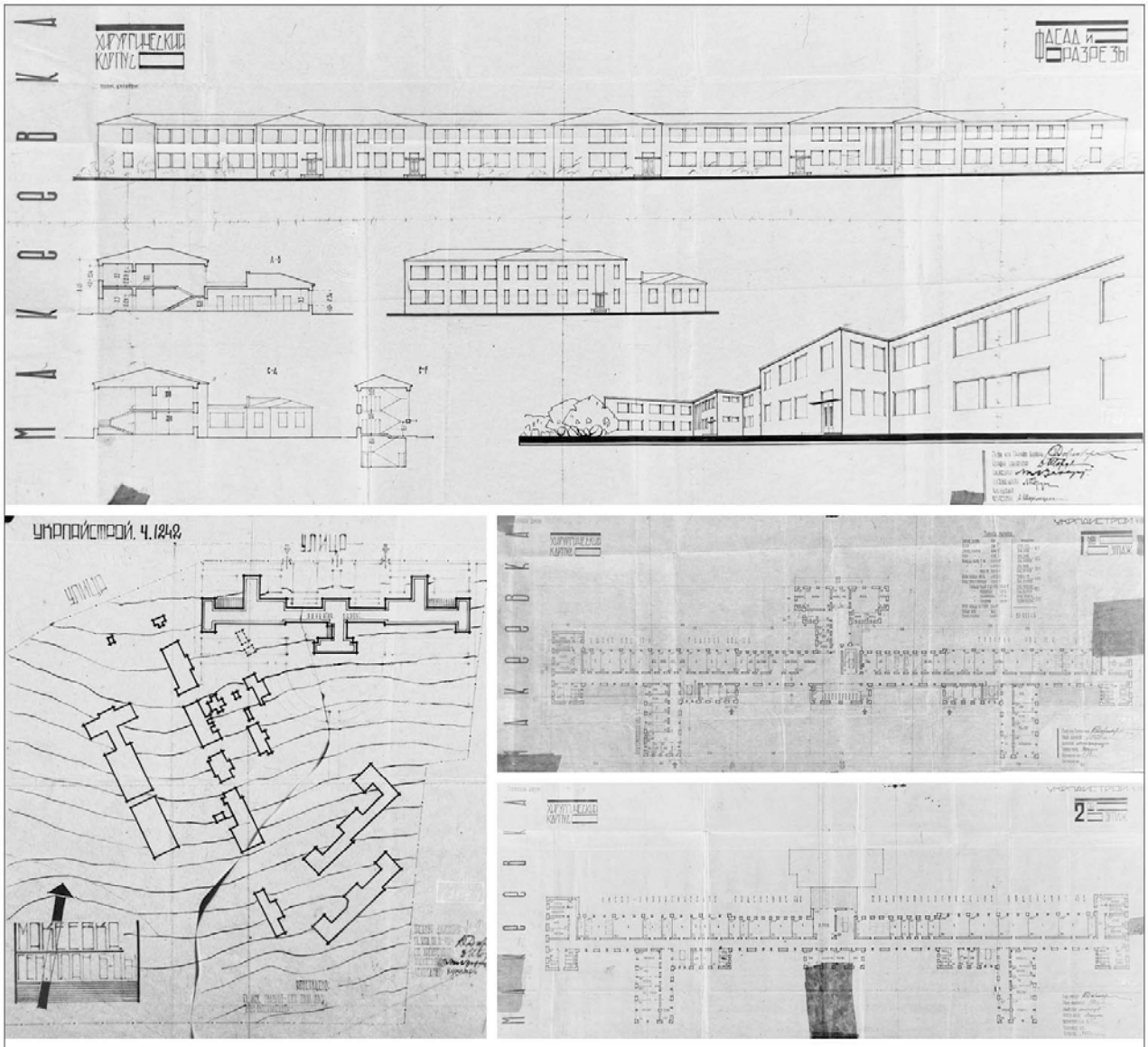

Рис. Б.7	Лікарня у м. Макіївка. ЦДНТА України [28; 29].

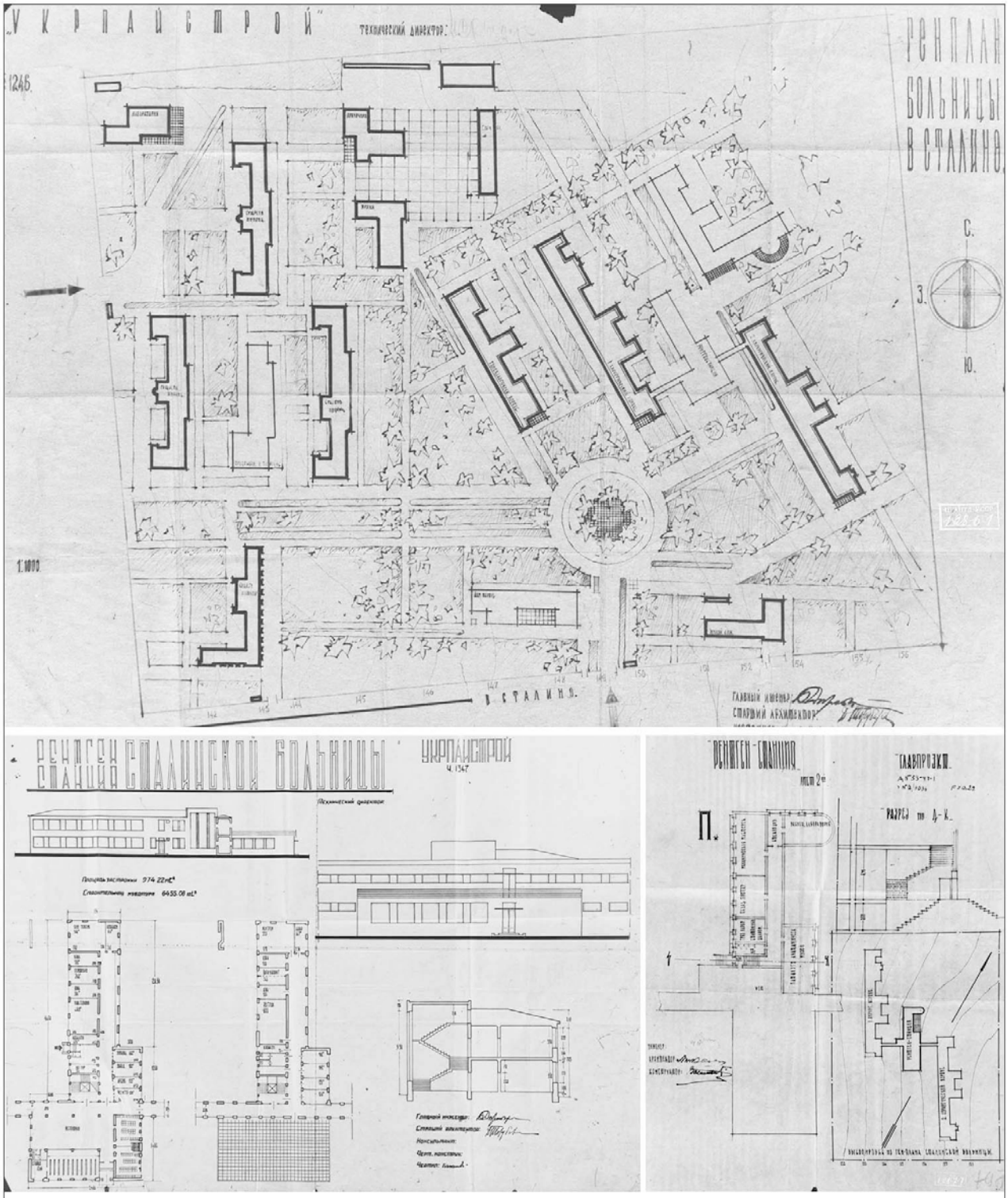

Рис. Б.8	Лікарня у м. Сталіно. ЦДНТА України [30; 31].

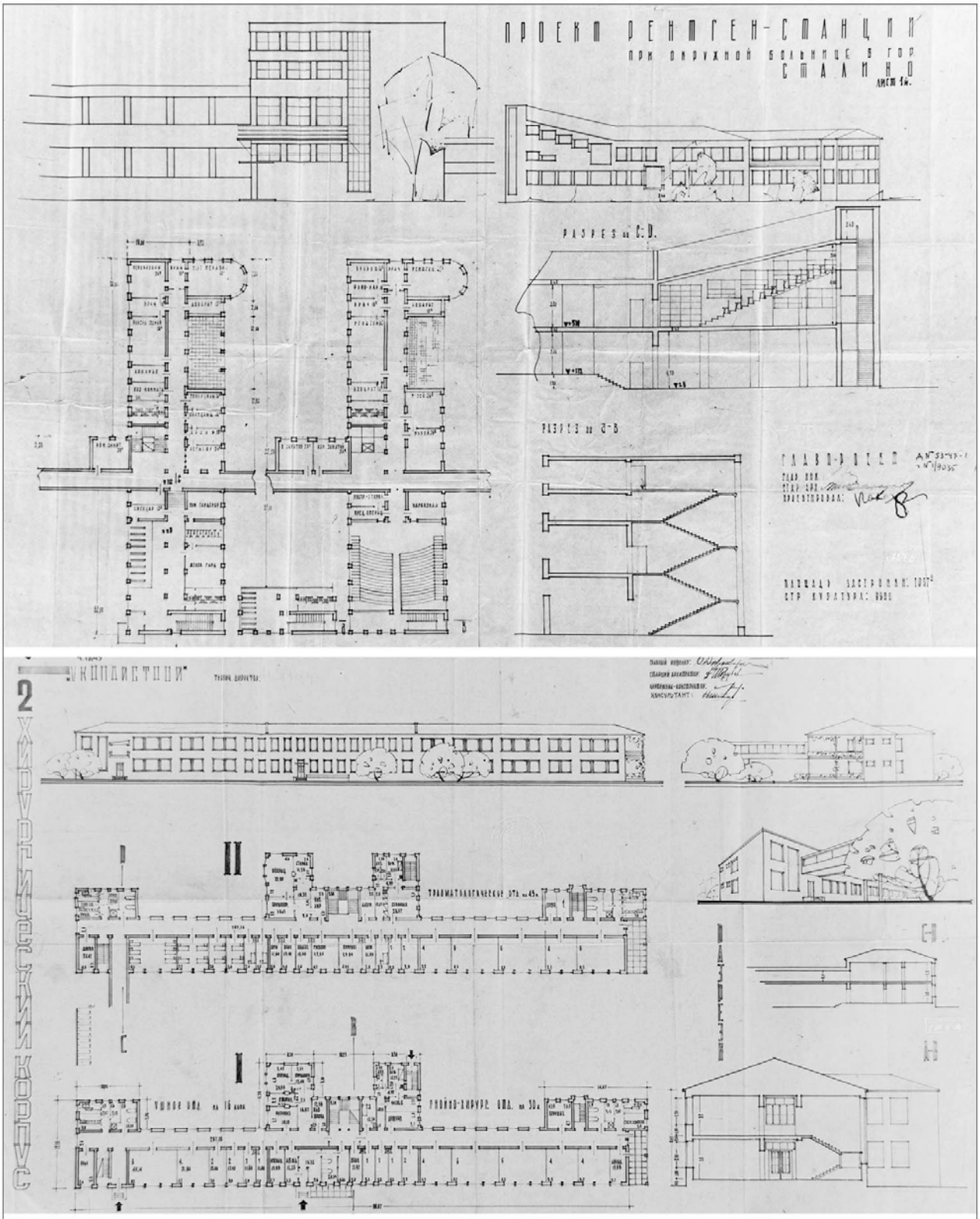

Рис. Б.9	Лікарня у м. Сталіно. ЦДНТА України [30; 31].

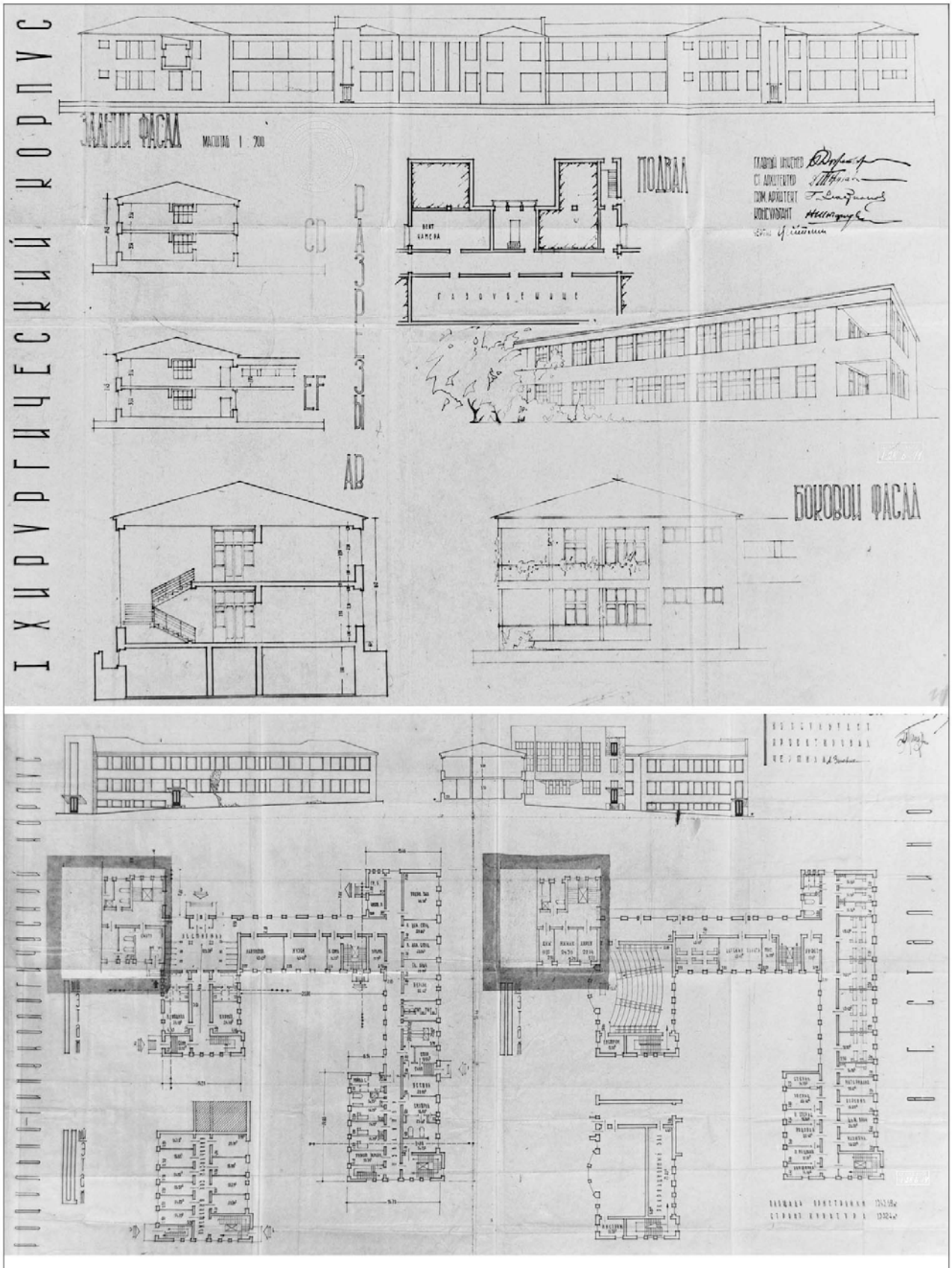

Рис. Б.10	Лікарня у м. Сталіно. ЦДНТА України [30; 31].

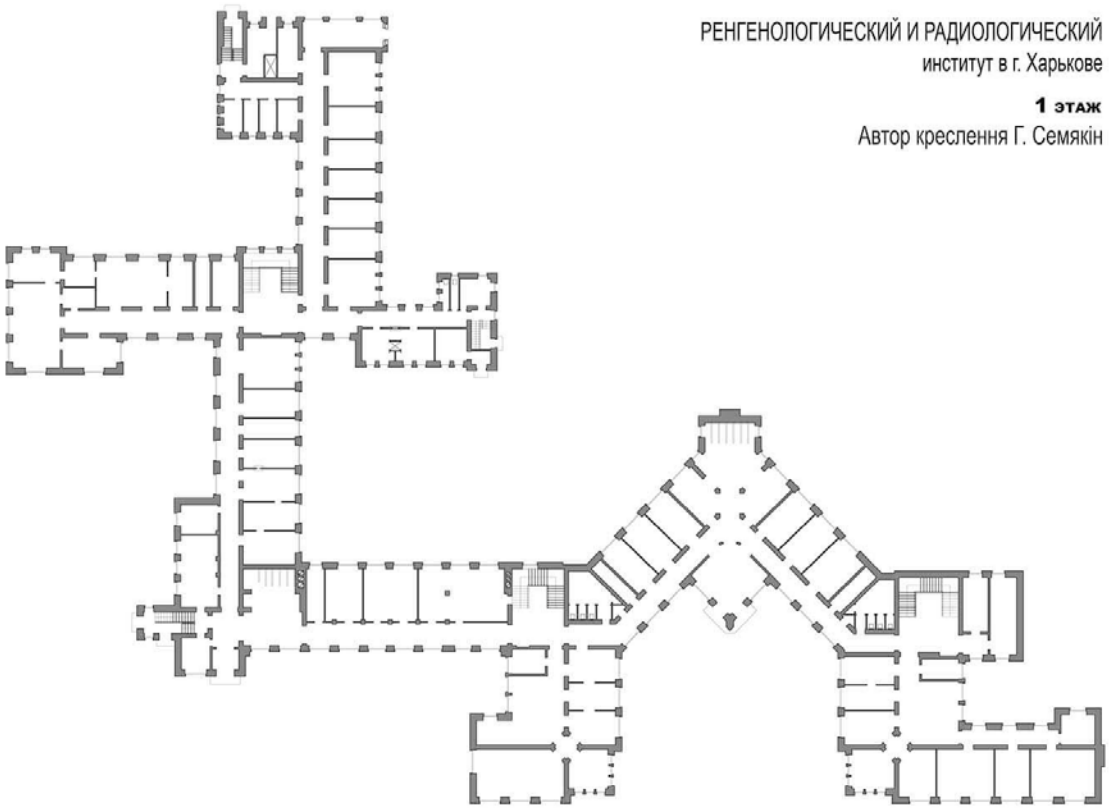

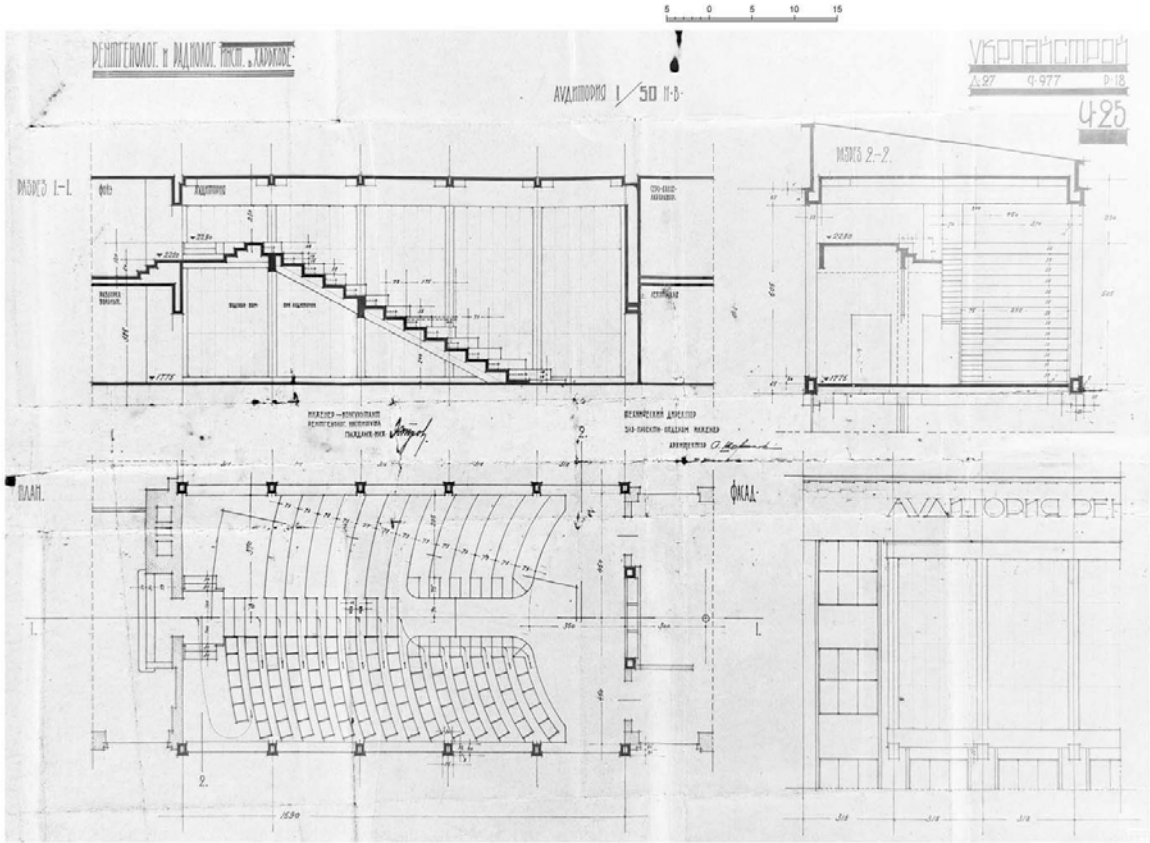

Рис. Б.11	Рентгенологічний та радіологічний інститут у м. Харкові. ЦДНТА України [148].

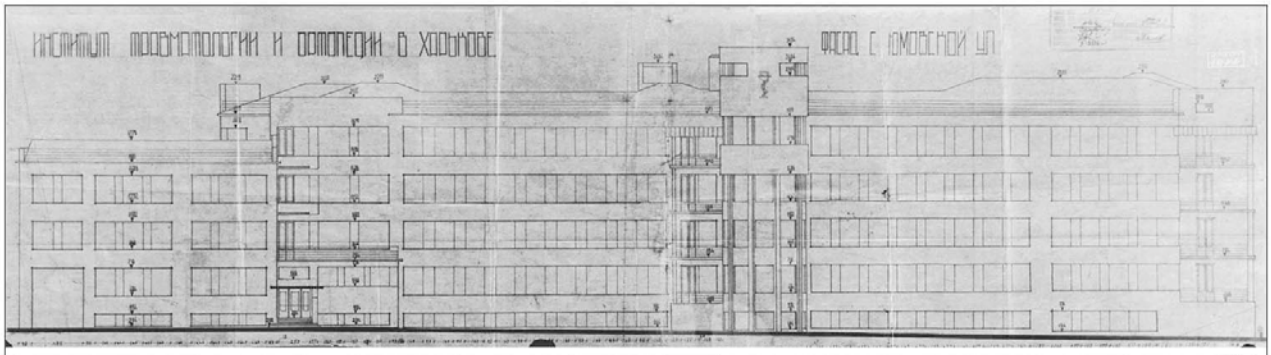

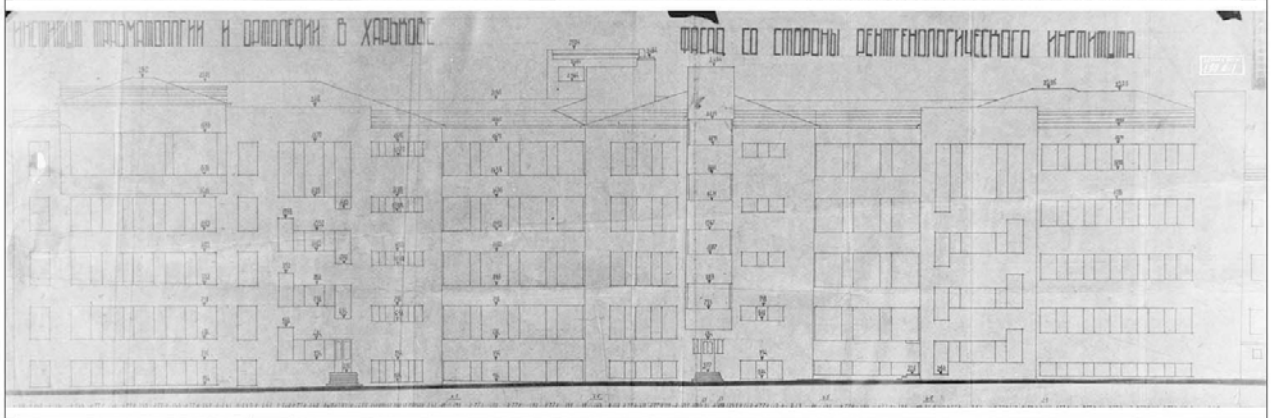

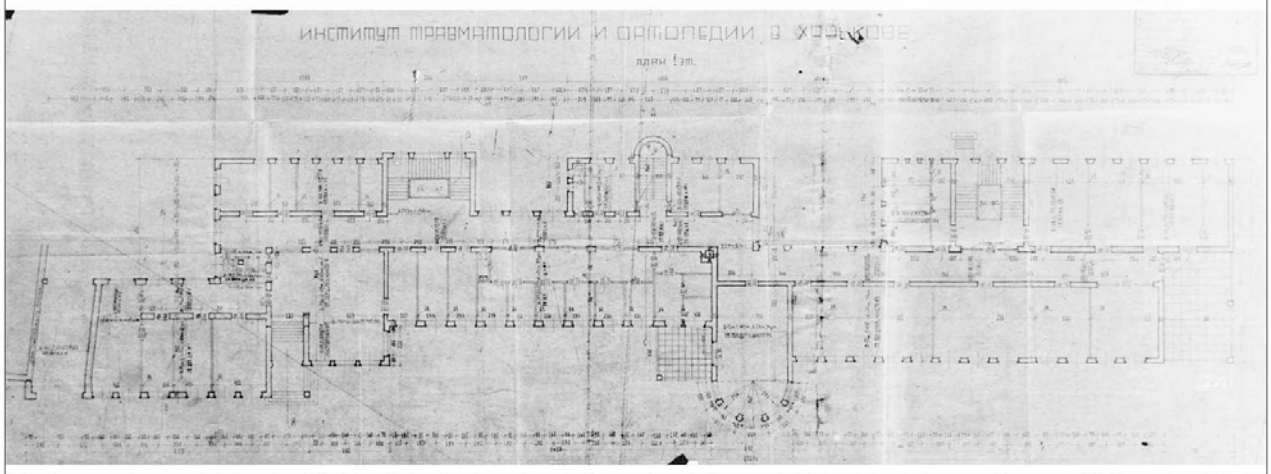

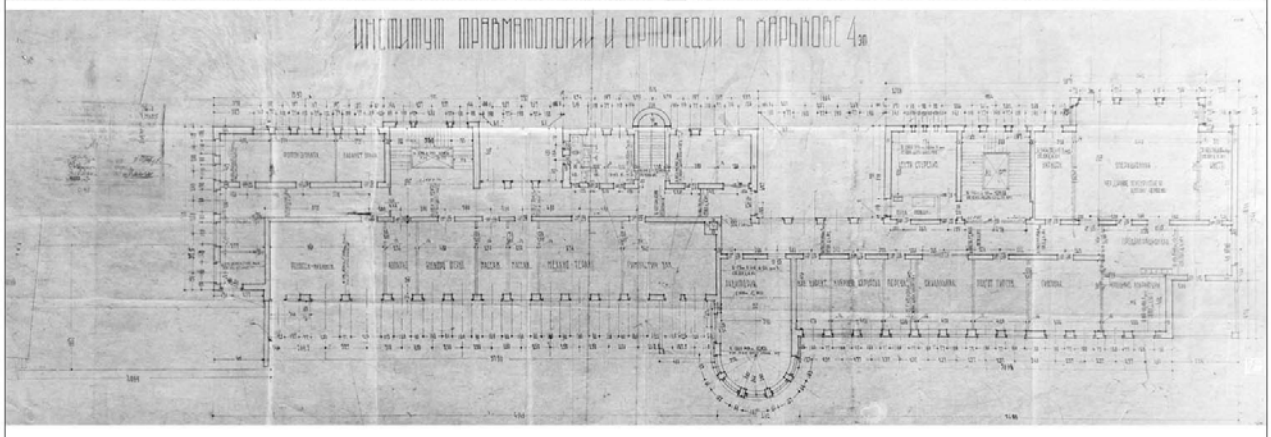

Рис. Б.12	Інститут травматології та ортопедії у м. Харкові. ЦДНТА України [79].

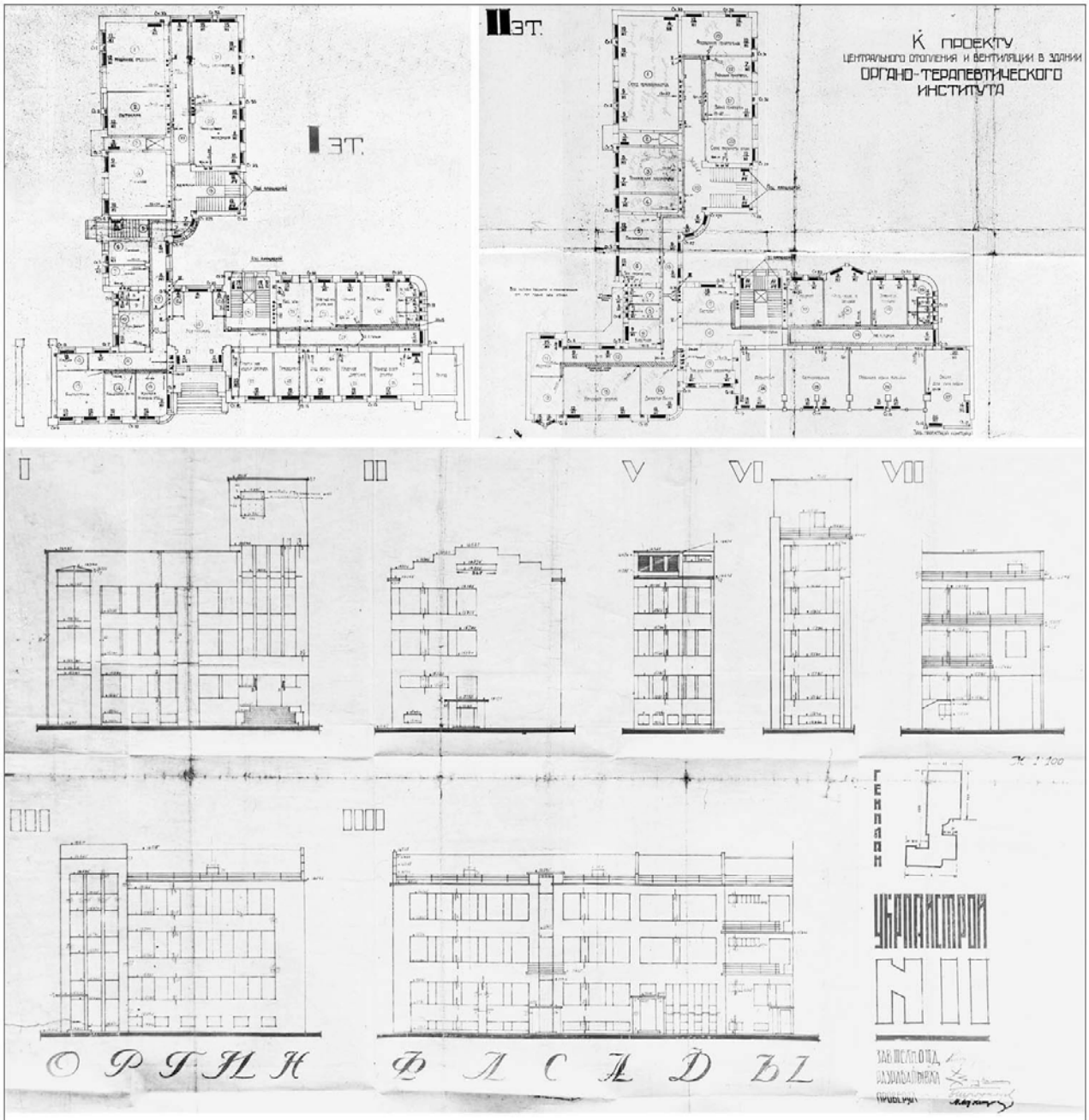

Рис. Б.13	Органо-терапевтичний інститут у м. Харкові. ЦДНТА України [118].

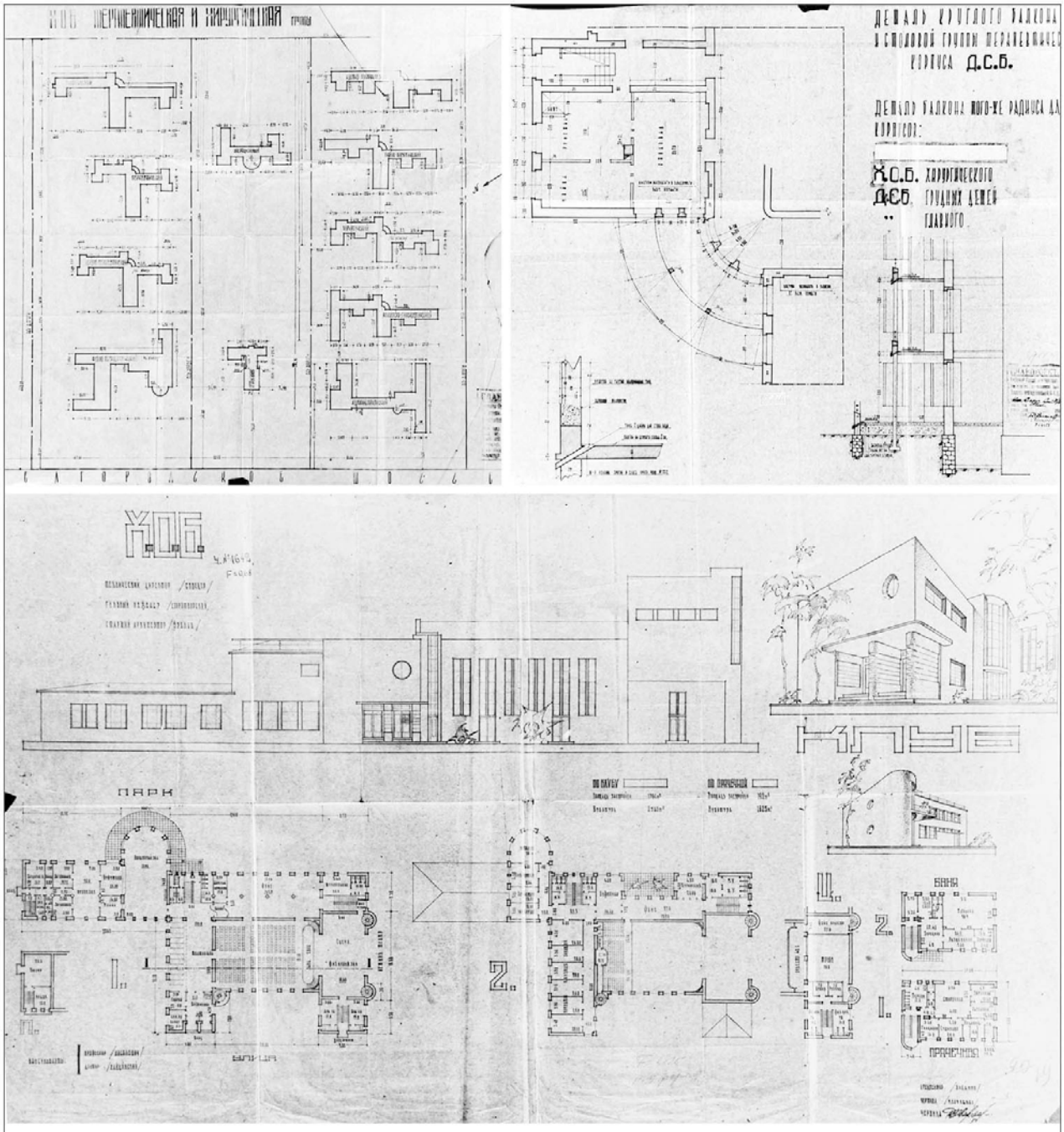

Рис. Б.14	Харківська окружна лікарня, у м. Харкові. ЦДНТА України [182; 183].

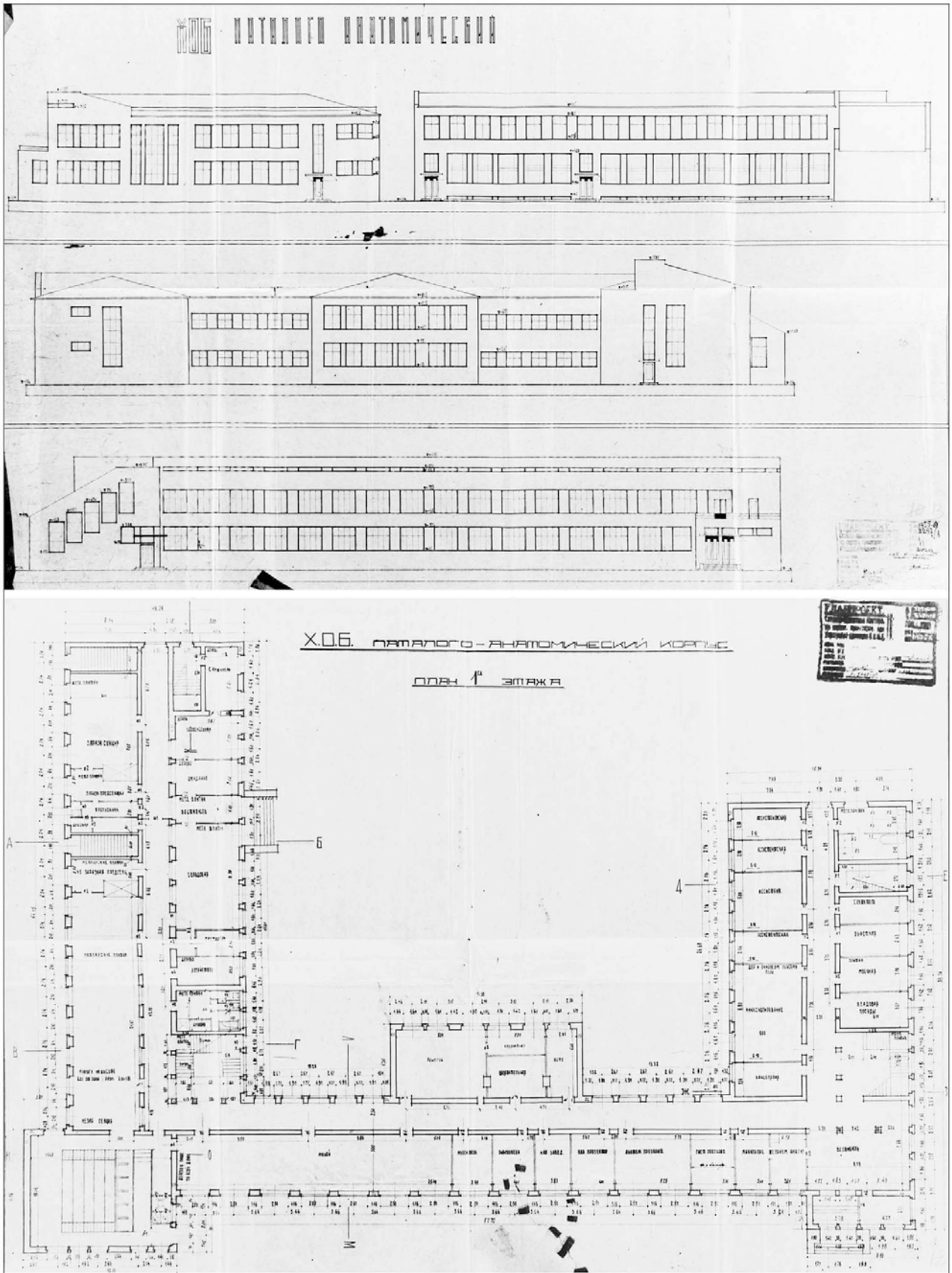

Рис. Б.15	Харківська окружна лікарня, у м. Харкові. ЦДНТА України [182; 183].

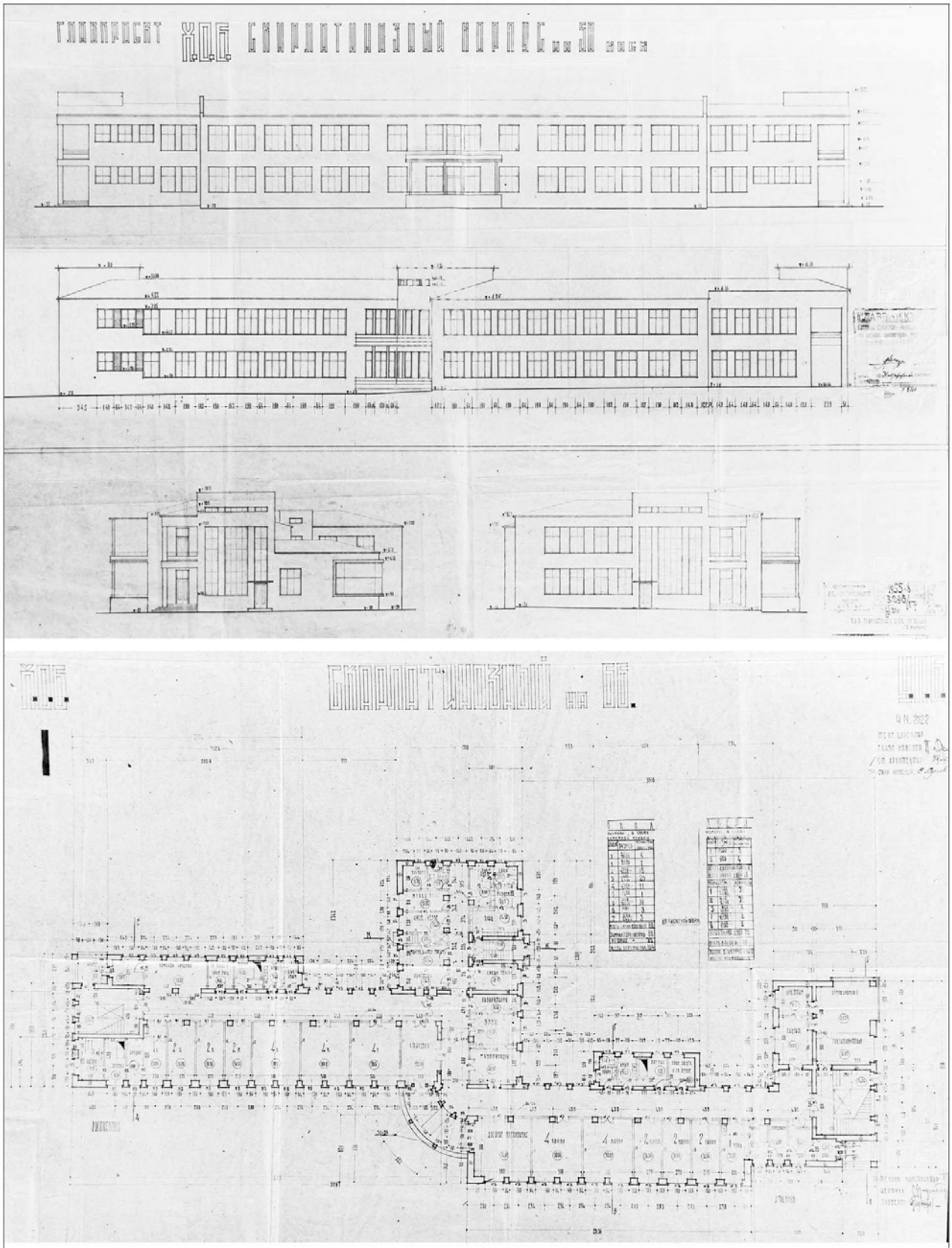

Рис. Б.16	Харківська окружна лікарня, у м. Харкові. ЦДНТА України [182; 183].

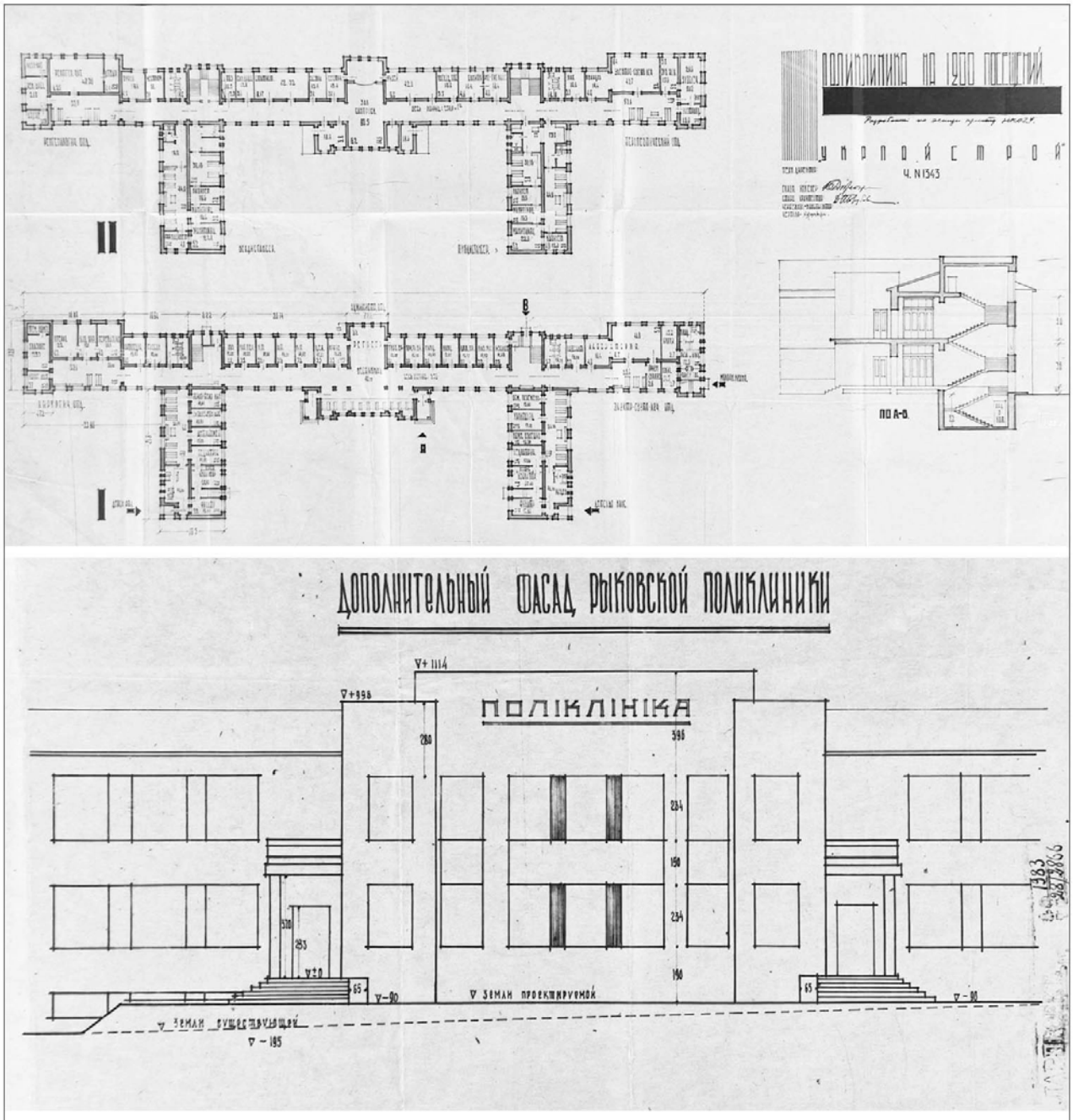

Рис. Б.17	Поліклініка на 1200 відвідувань у м. Єнакієве. ЦДНТА України [130].

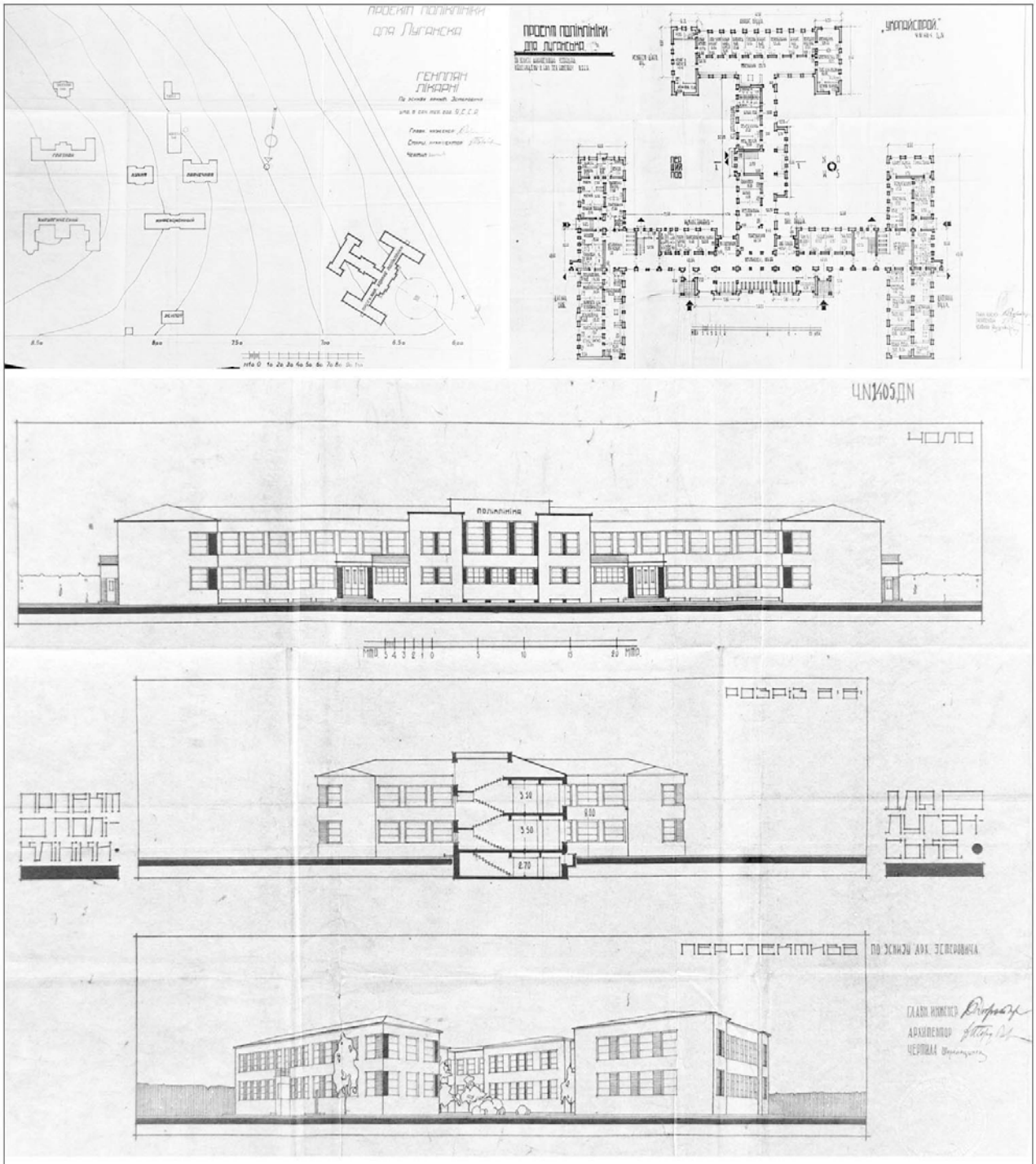

Рис. Б.18	Поліклініка у м. Луганськ. ЦДНТА України [128].

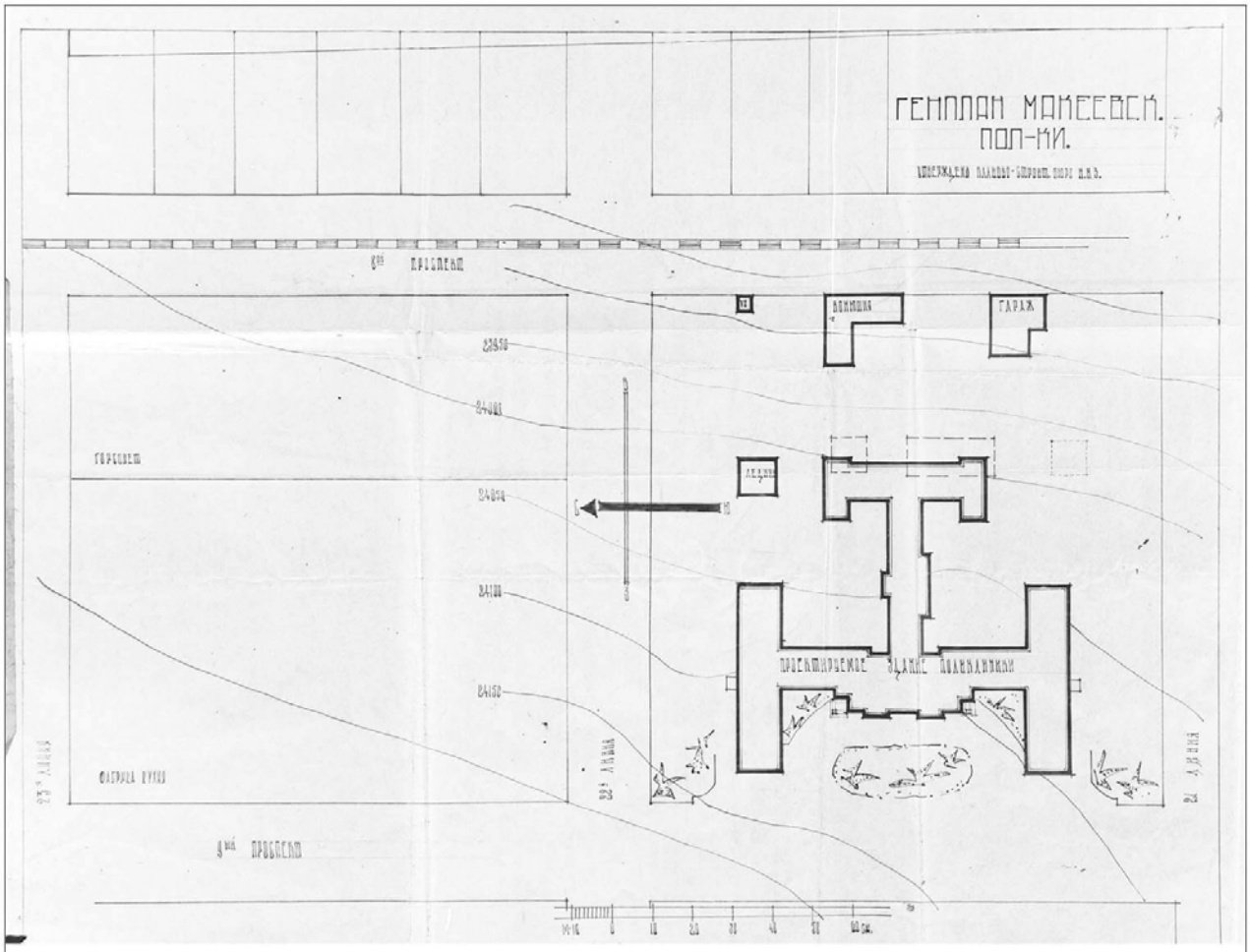

Рис. Б.19	Поліклініка у м. Макіївка. ЦДНТА України [129].

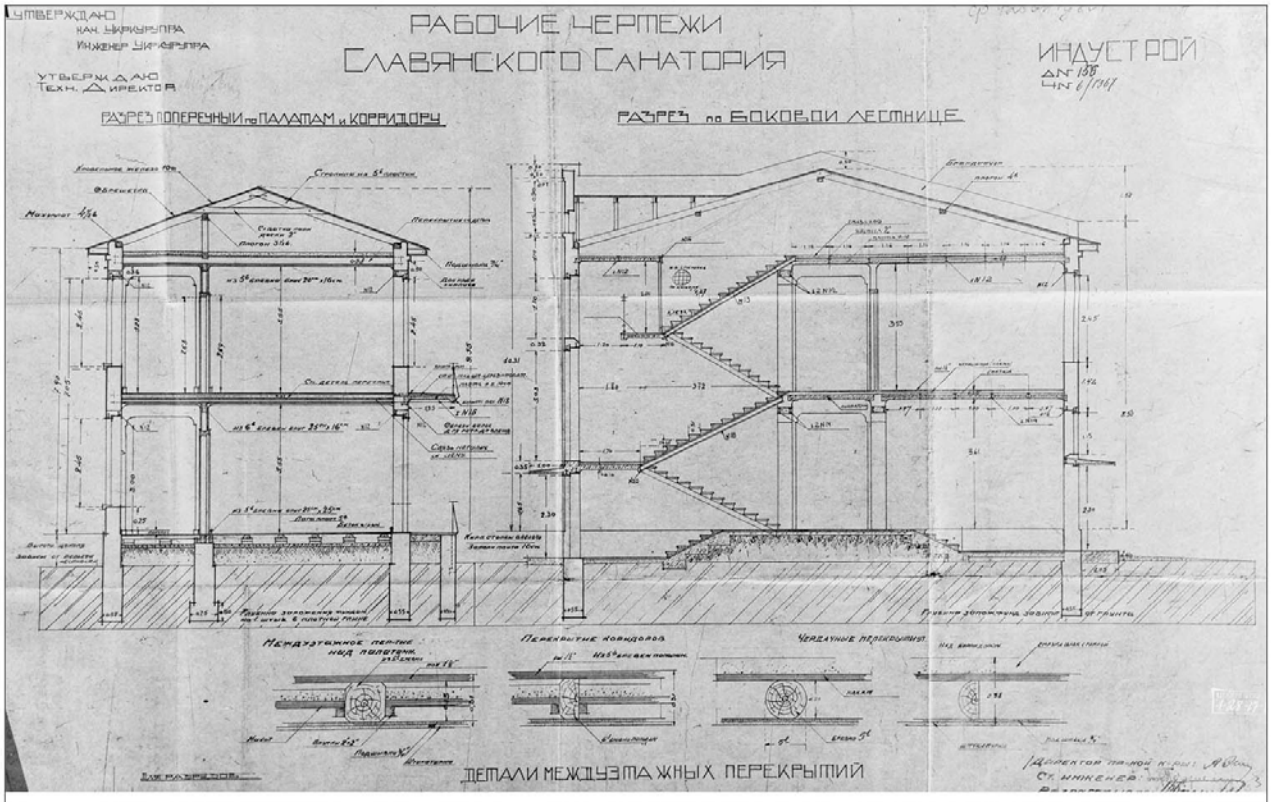

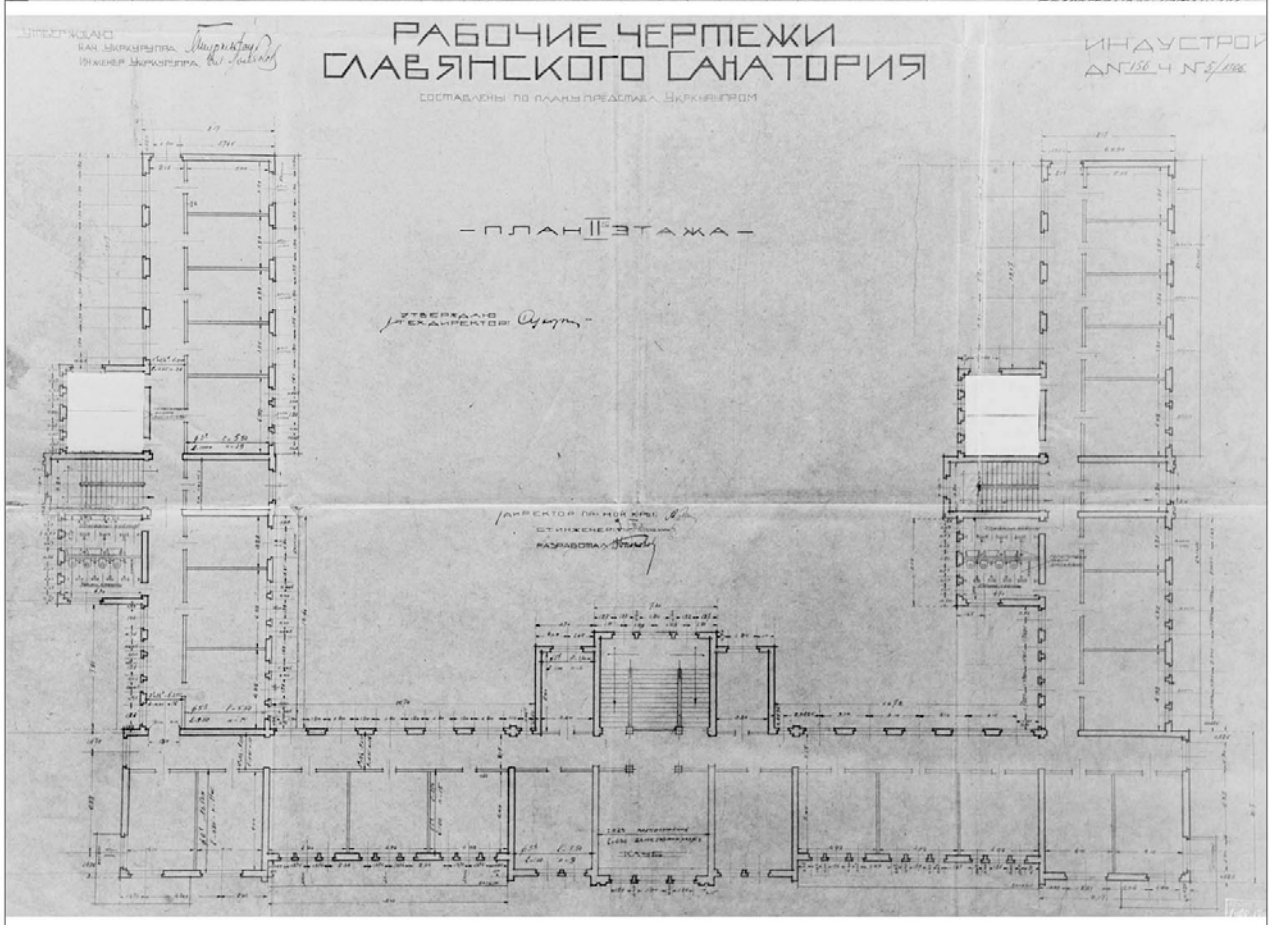

Рис. Б.20	Санаторій у м. Слов'янськ. ЦДНТА України [150].

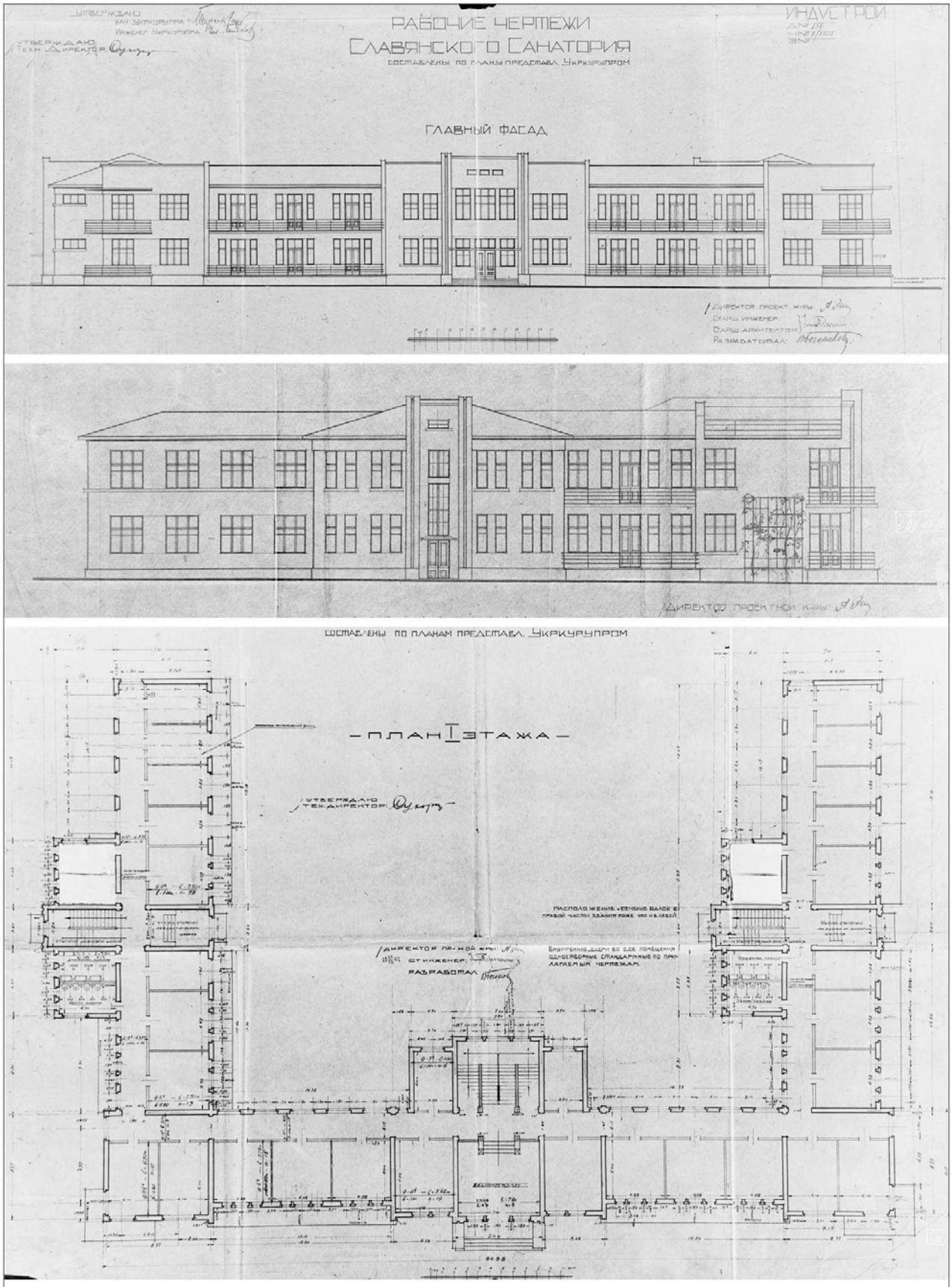

Рис. Б.21	Санаторій у м. Слов'янськ. ЦДНТА України [150].

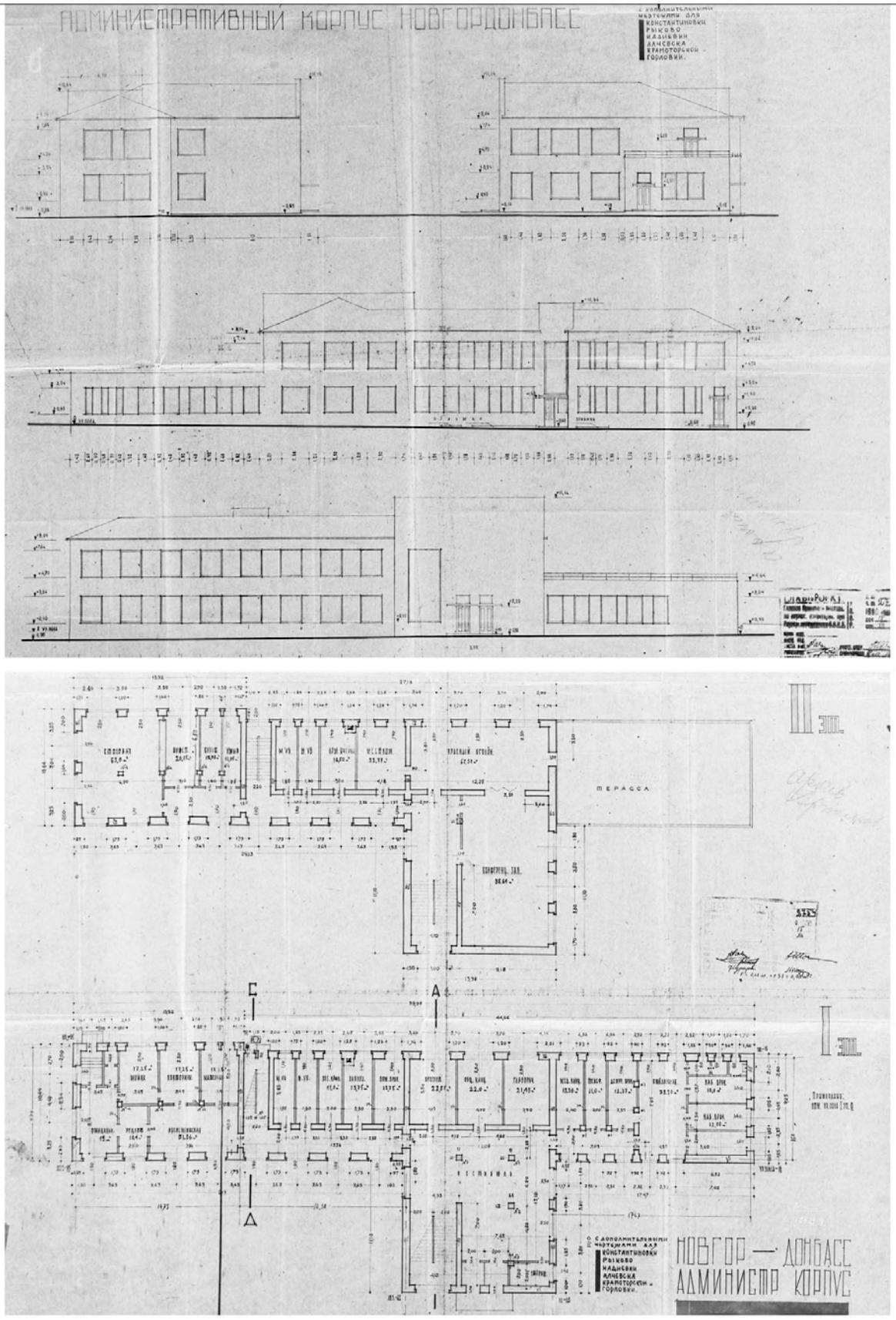

Рис. Б.22	Лікарня для нових міст Донбасу. Адмін. корпус. ЦДНТА України [33].

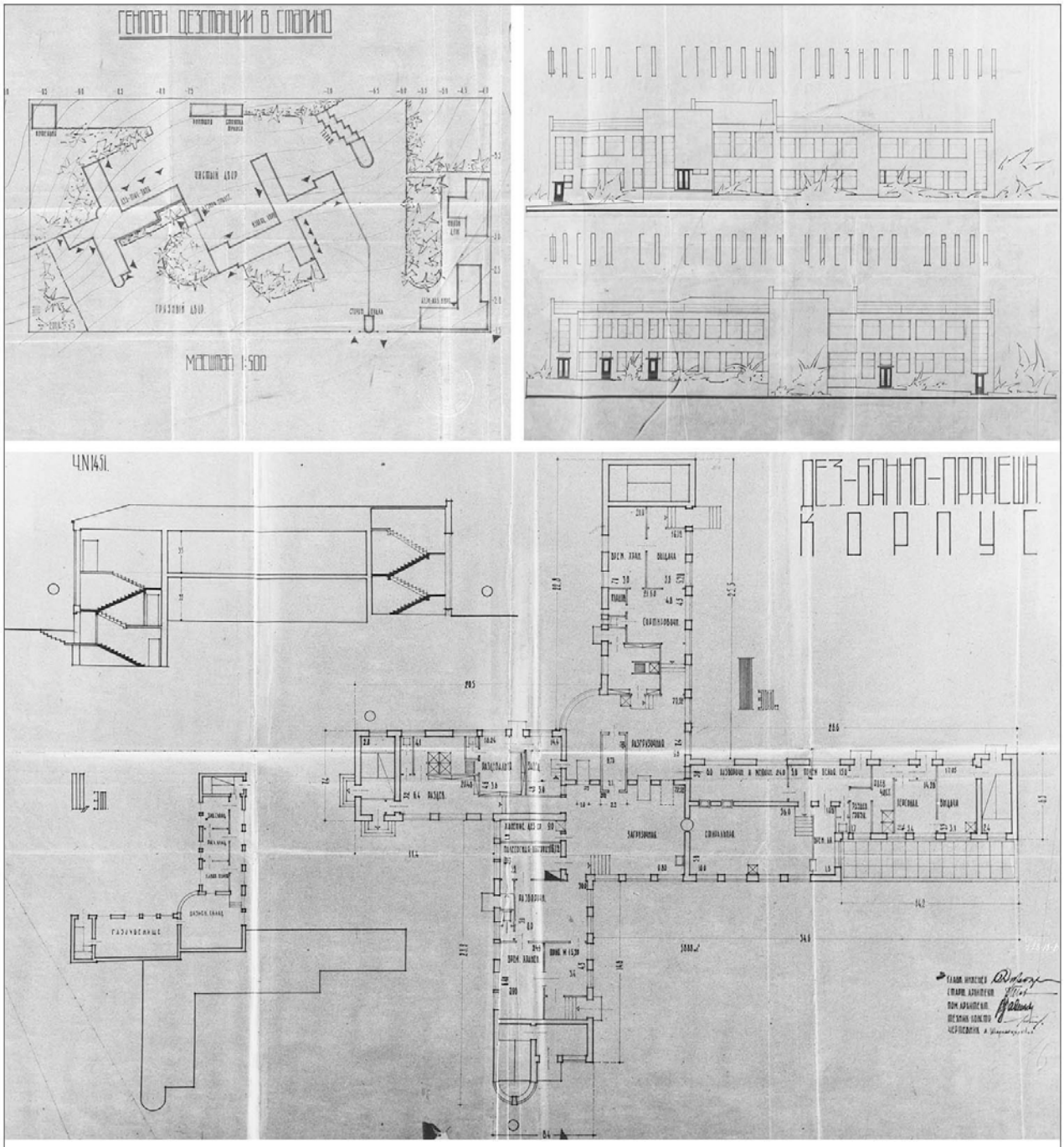

Рис. Б.23	Дезінфекційна станція у м. Сталіно. ЦДНТА України [61].

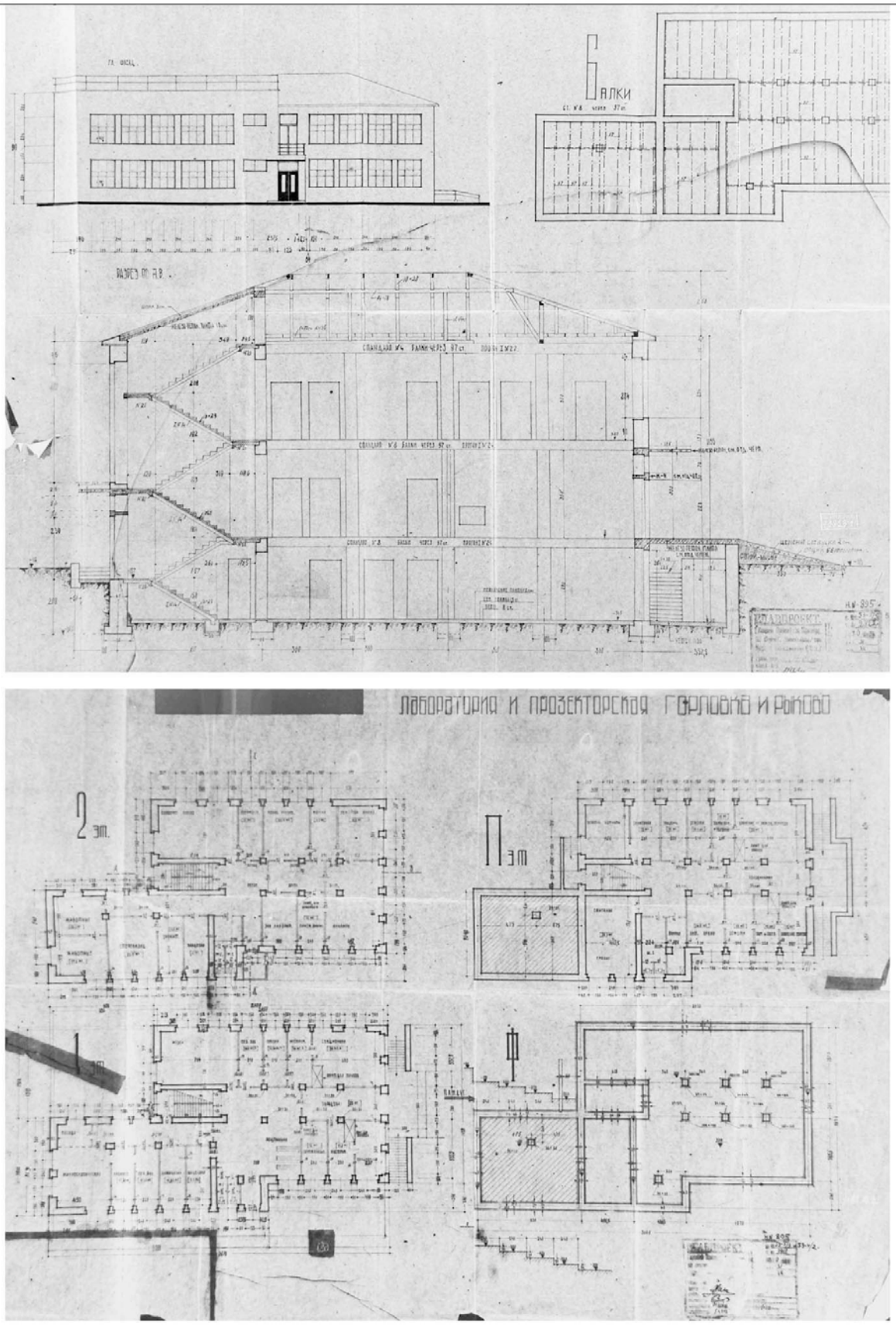

Рис. Б.24	Лабораторія і прозекторська лікарні у м. Горлівці. ЦДНТА України [101].

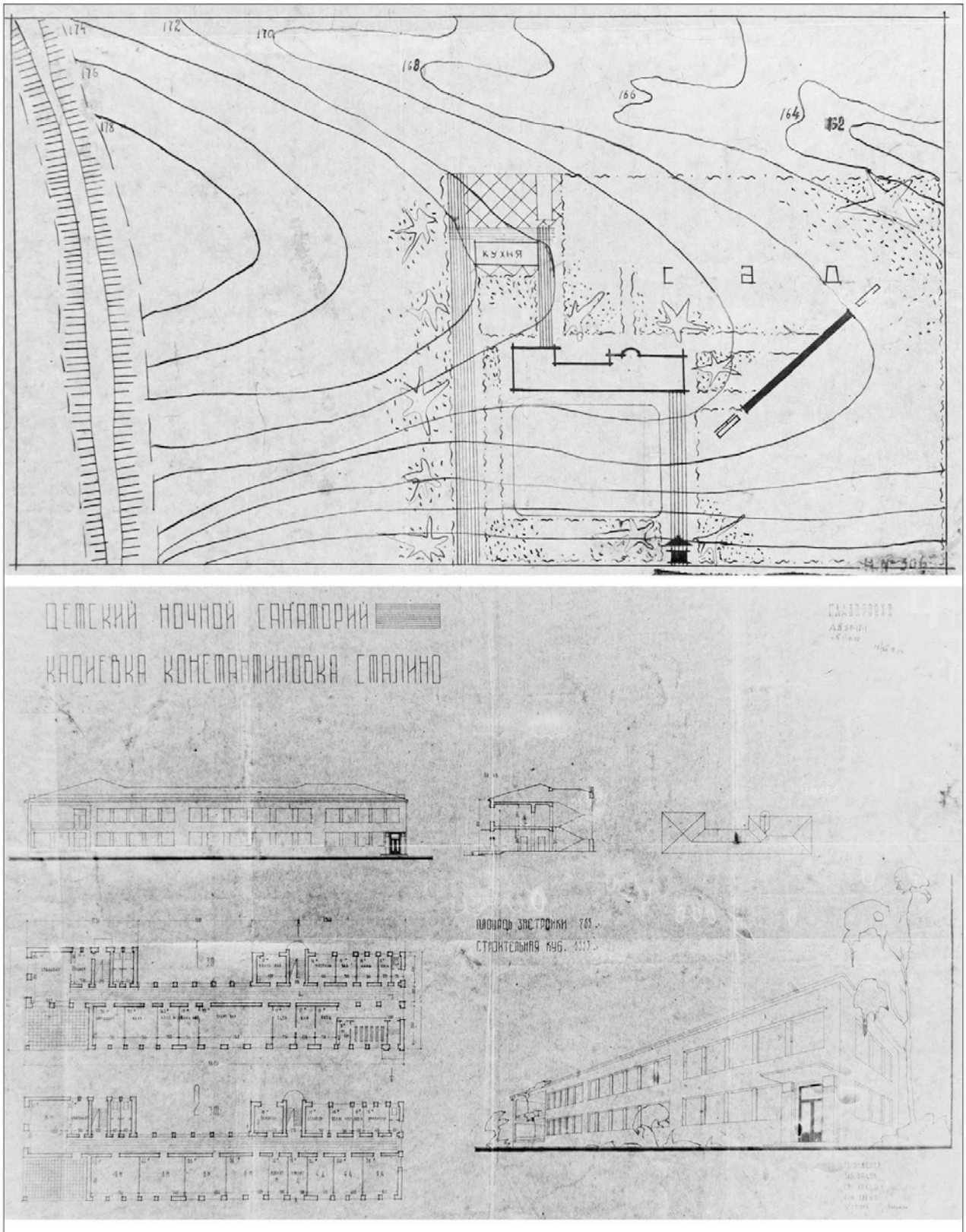

Рис. Б.25	Дитячий нічний санаторій і кухня у м. Костянтинівці. ЦДНТА України [64].

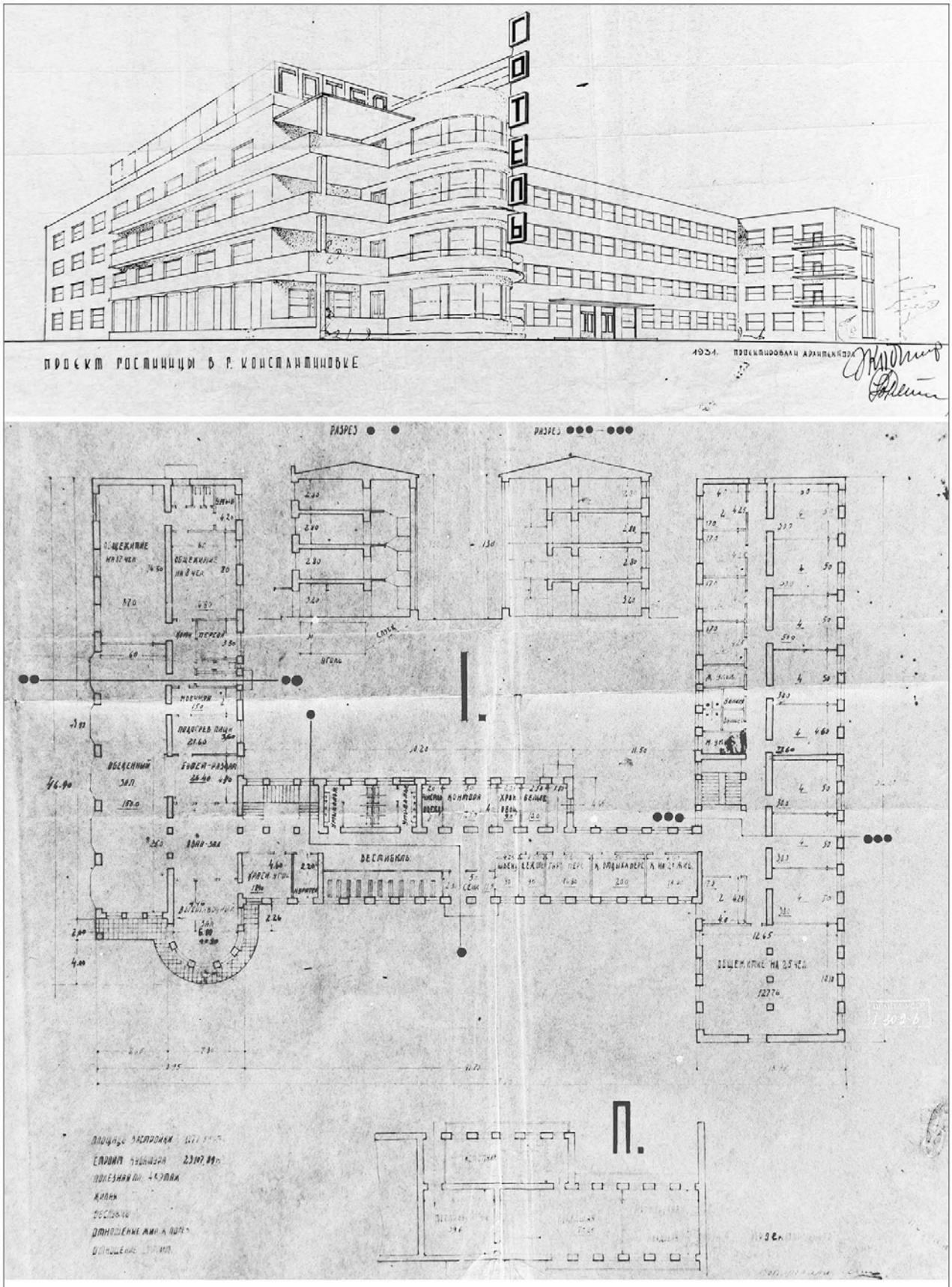

Рис. Б.26	Готель у м. Костянтинівка. ЦДНТА України [50].

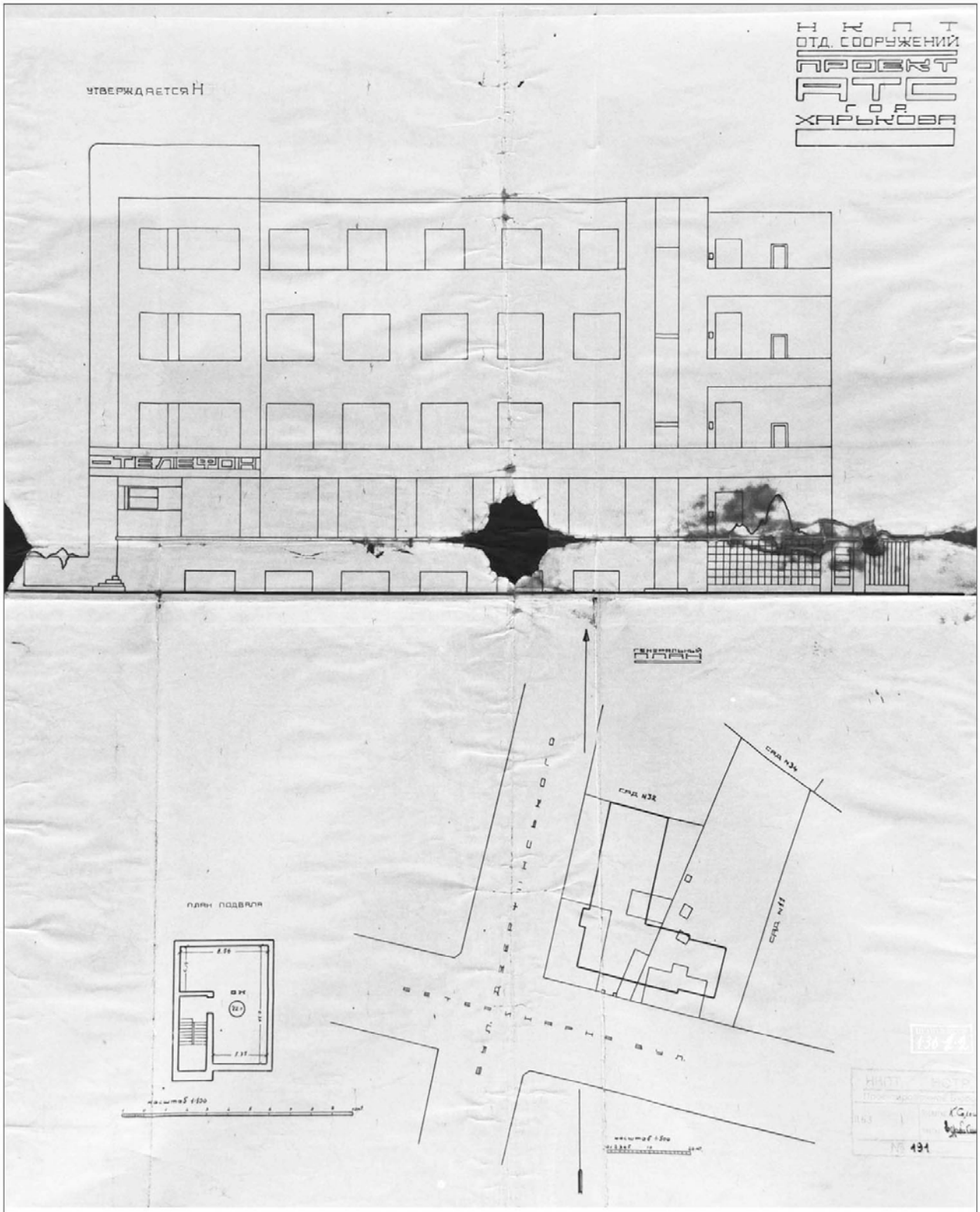

Рис. Б.27	Будинок АТС у м. Харків. ЦДНТА України [68].

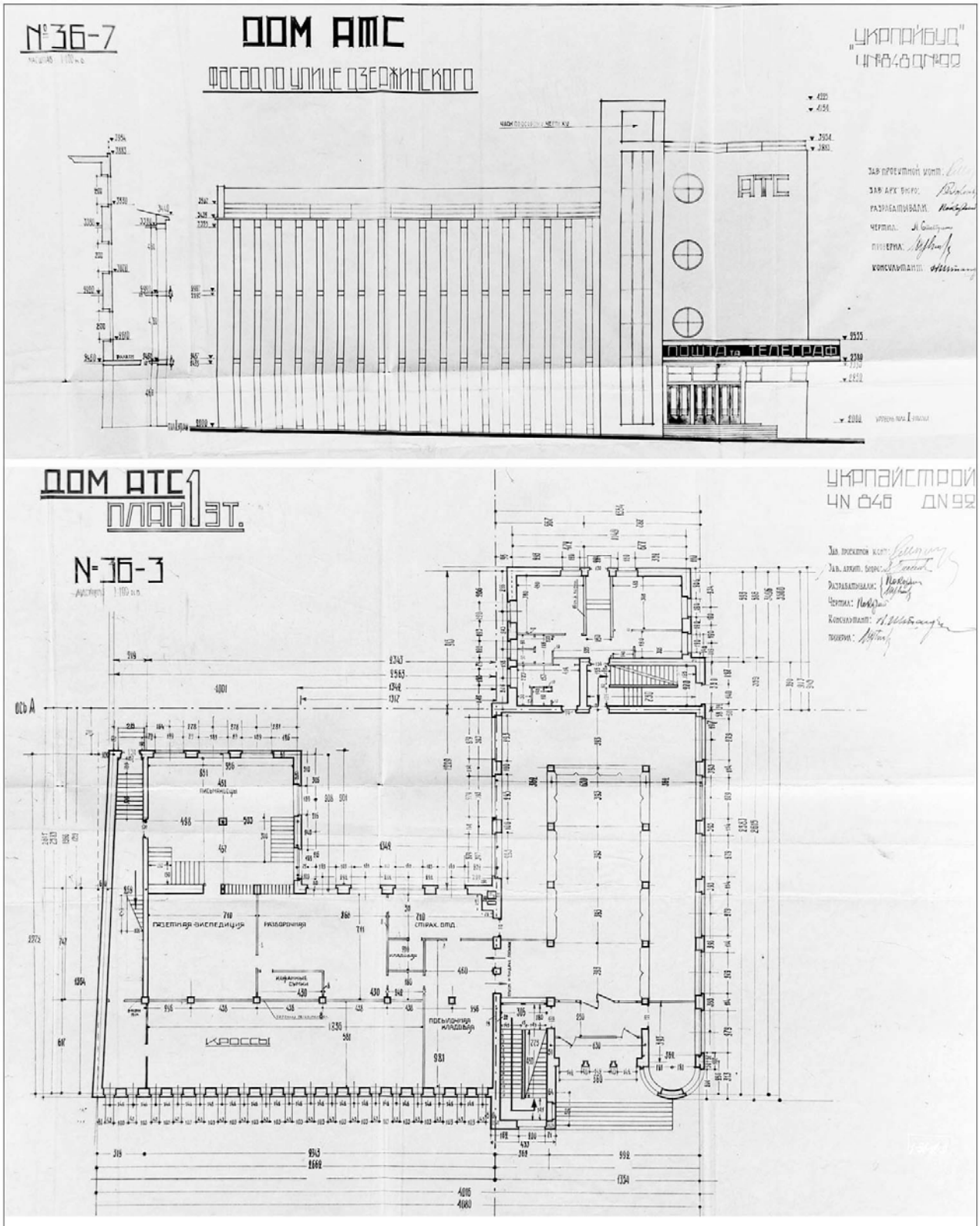

Рис. Б.28	Будинок АТС у м. Харків. ЦДНТА України [68].

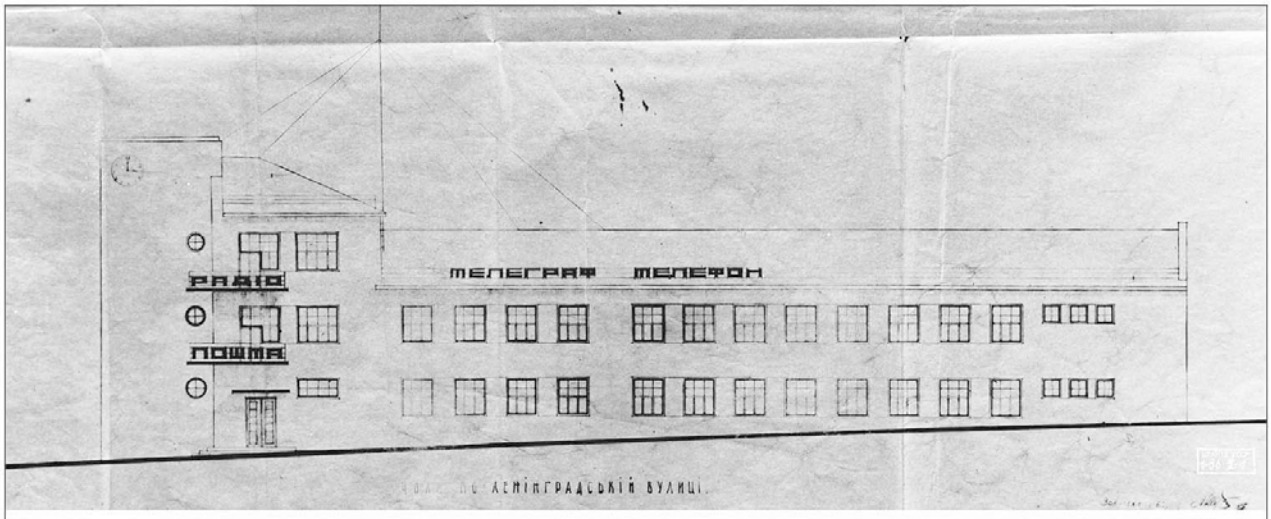

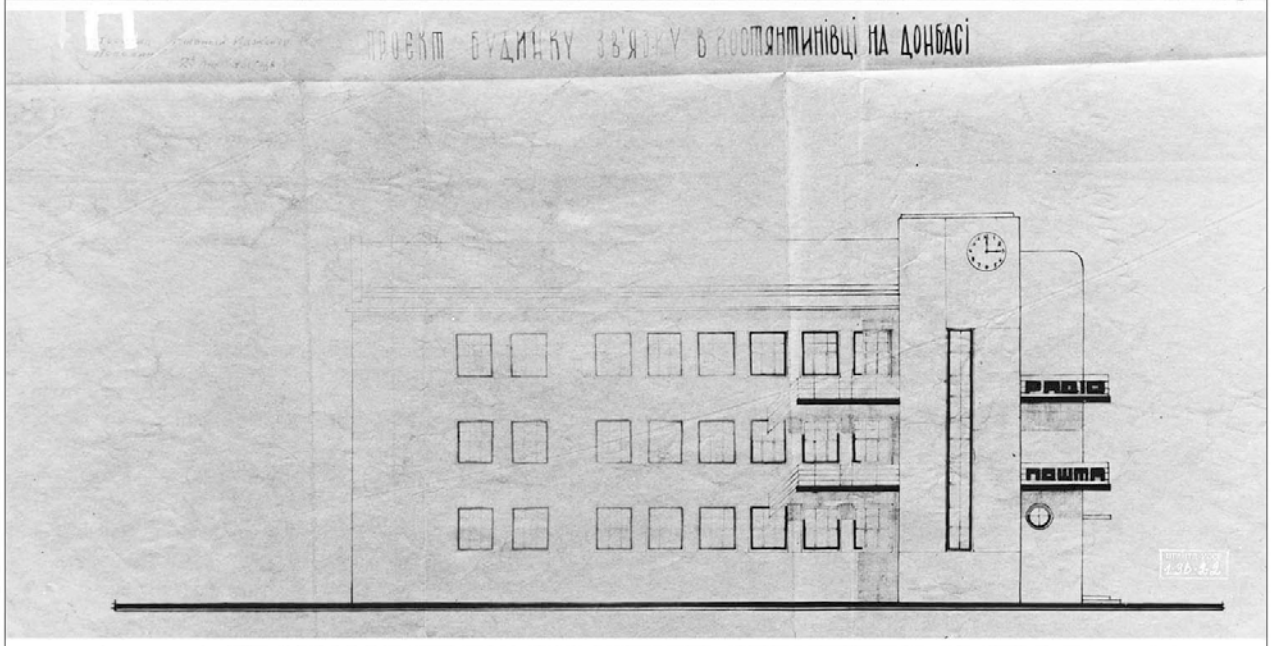

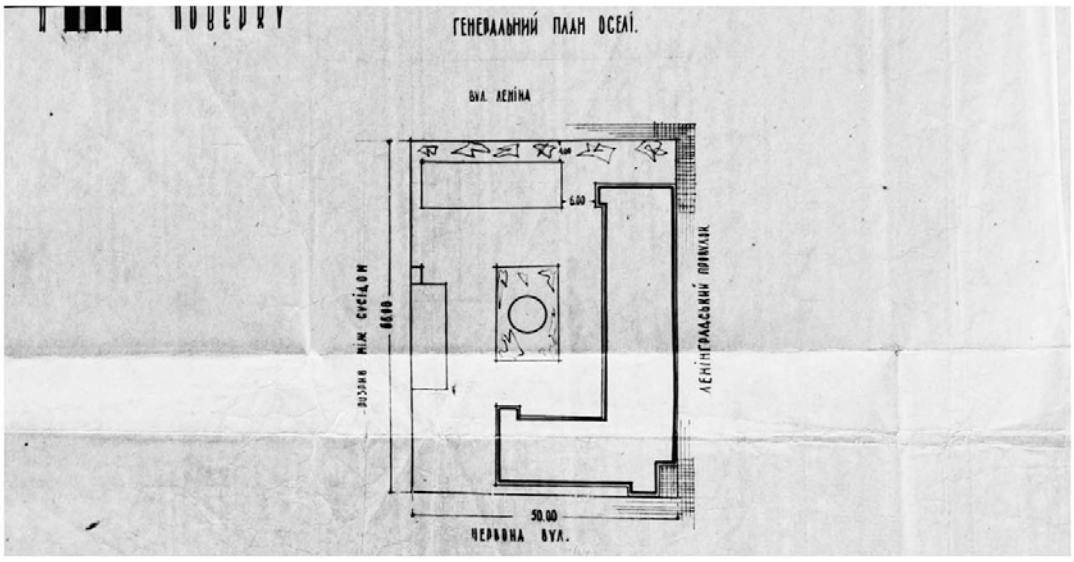

Рис. Б.29	Будинок зв'язку у м. Костянтинівка. ЦДНТА України [69].

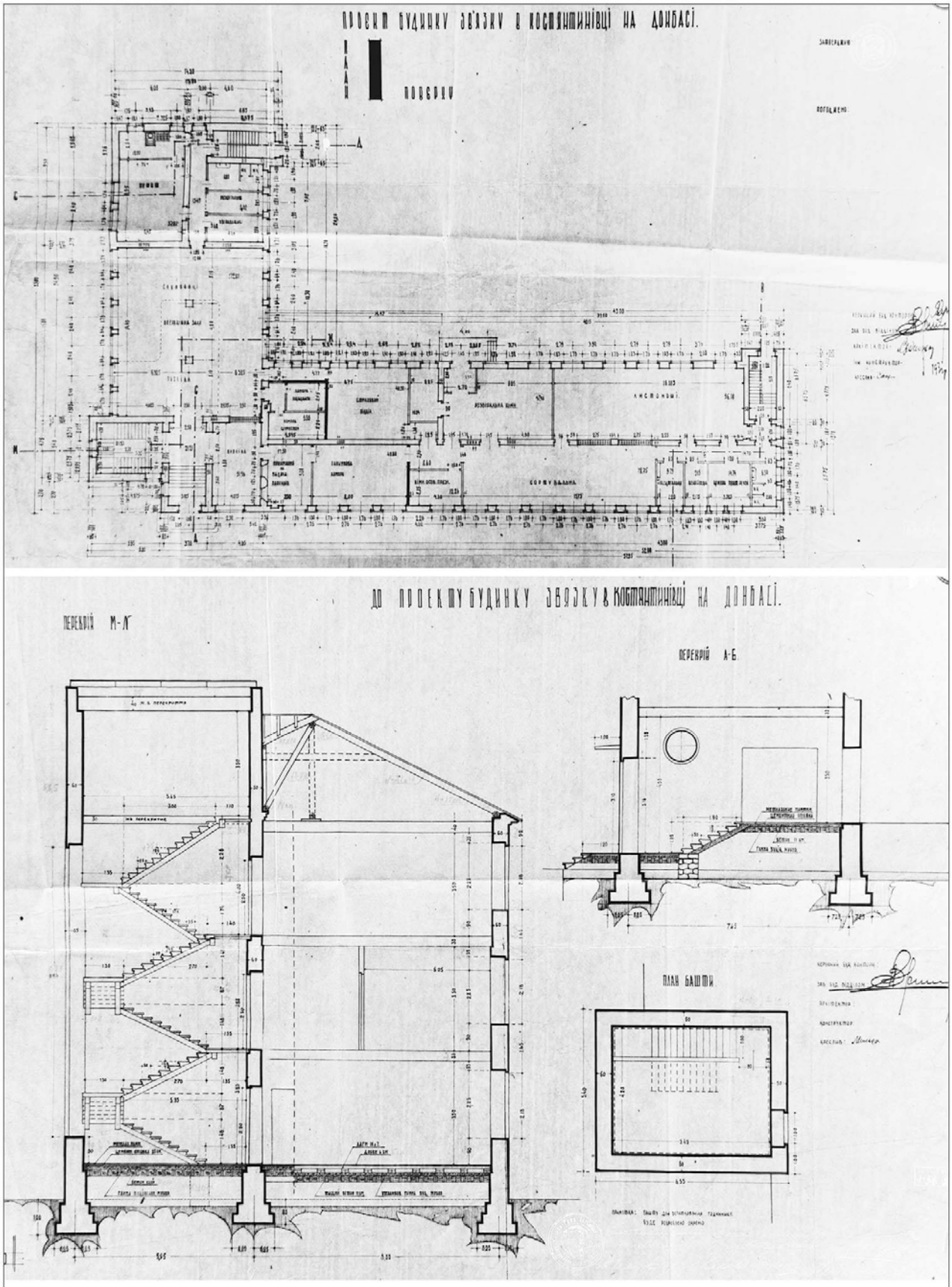

Рис. Б.30	Будинок зв’язку у м. Костянтинівка. ЦДНТА України [69].

ДОДАТОК В.
ДОСВІД РЕСТАВРАЦІЇ.

Фото 1926 рік

Будівництво:
1925-1926
Статус:
Всесвітня культурна спадщина UNESCO
Конструкції:
Залізобетонний каркас, прямокутні колони з ригелями

Креслення

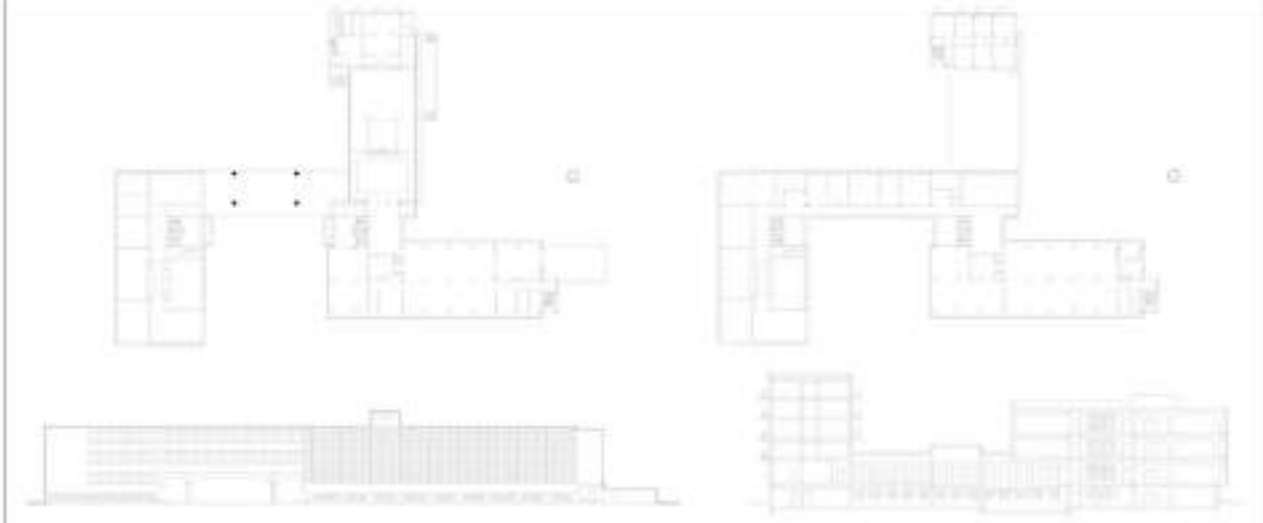

Сучасний стан

Германія, м. Дессау | Вальтер Гропіус

Рис. В.1 | Школа «Bauhaus»

Фото 1930-і роки

Будівництво:
1923-1931

Статус:
Пам'ятка історії

Конструкції:
Залізобетонний каркас, колони круглого перетину

Креслення

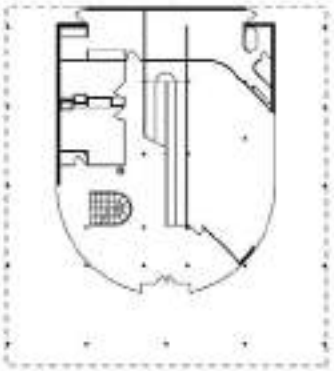

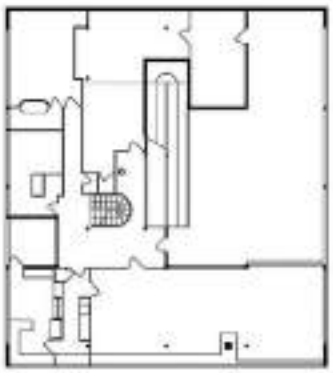

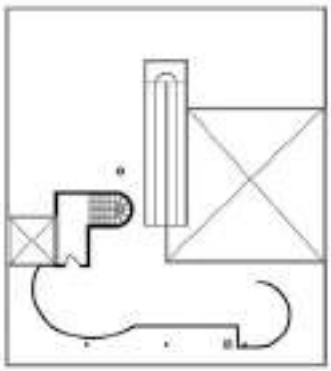

Сучасний стан

Франція, м. Пуассі | **Ле Корбюзье**

Рис. В.2 | Вілла «Савой»

Фото 1930-і роки

Будівництво:
1923-1925

Статус:
Всесвітня культурна спадщина UNESCO

Конструкції:
Залізобетонний каркас, колони круглого перетину

Креслення

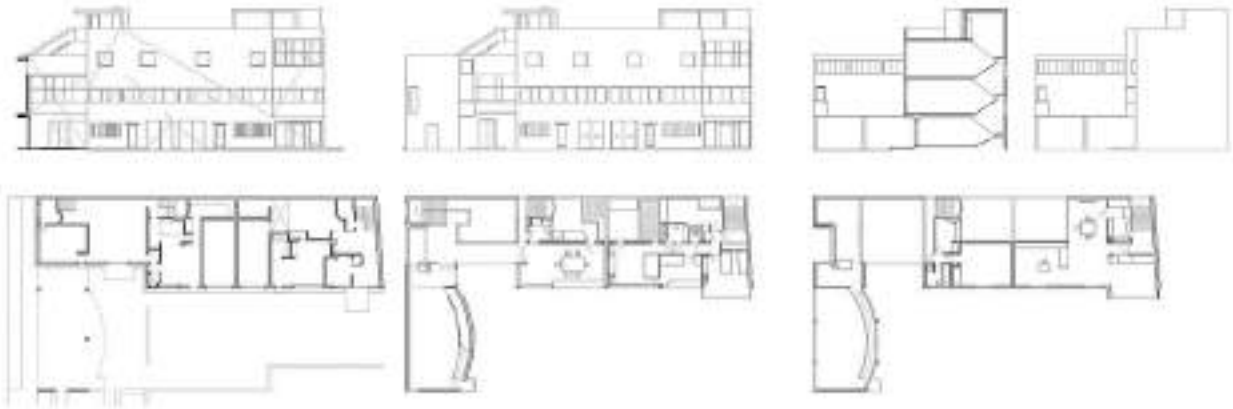

Сучасний стан

Франція, м. Париж | **Ле Корбюзье**

Рис. В.3 | **Вілла «Ла Роше»**

Фото 1930-і роки

Будівництво:
1928-1930

Статус:
Всесвітня культурна спадщина UNESCO

Конструкції:
Металевий каркас, колони
Х перетину

Креслення

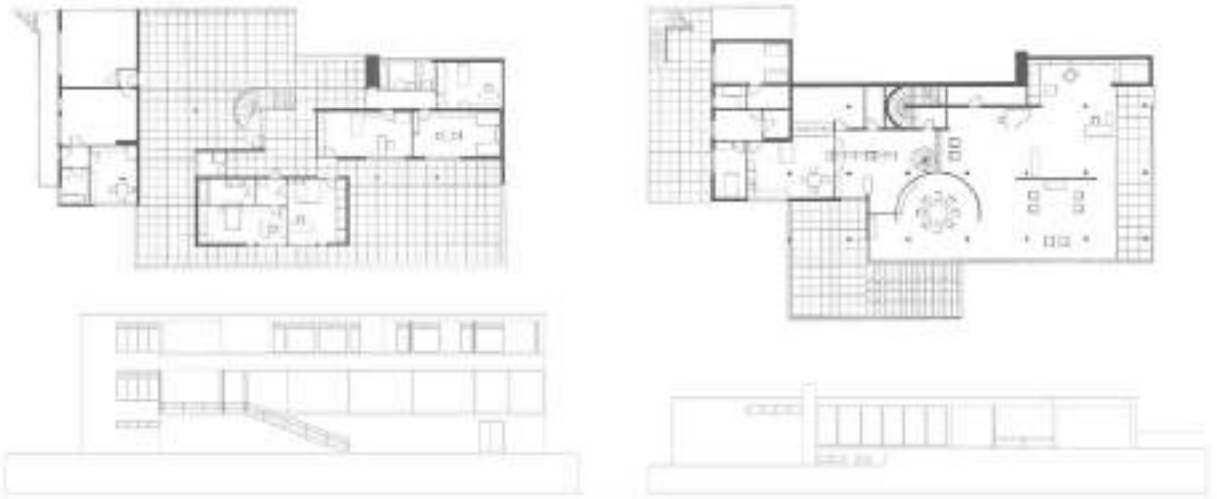

Сучасний стан

Чехія, м. Брно

Людвіг Міс ван дер Роє

Рис. В.4 | Вілла «Тугендхат»

Фото 1930-і роки

Будівництво:
1932-1934

Статус:
Національна пам'ятка

Конструкції:
Залізобетоний каркас, колони круглого перетину

Креслення

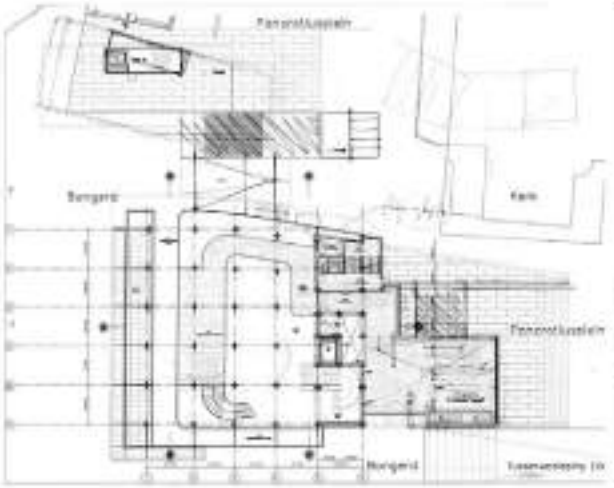

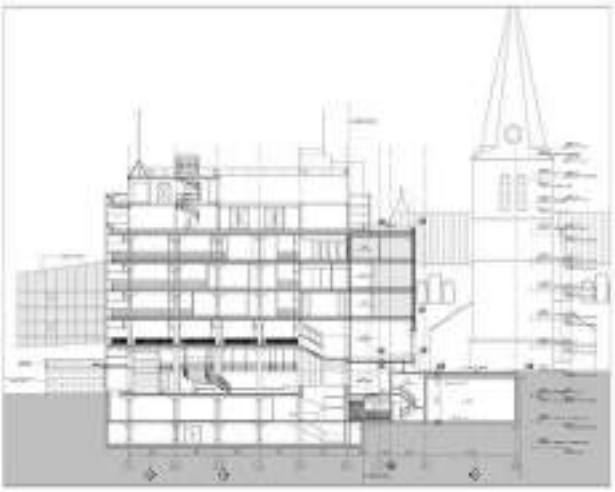

Сучасний стан

Нідерланди, м. Херлен | **Фріц Пойтс**

Рис. В.5 | Універмаг «Schunck»

Фото 1929 рік

Будівництво:
1920-1922

Статус:
Національна пам'ятка

Конструкції:
Стіни, комбіновані з цегли та бетону

Креслення

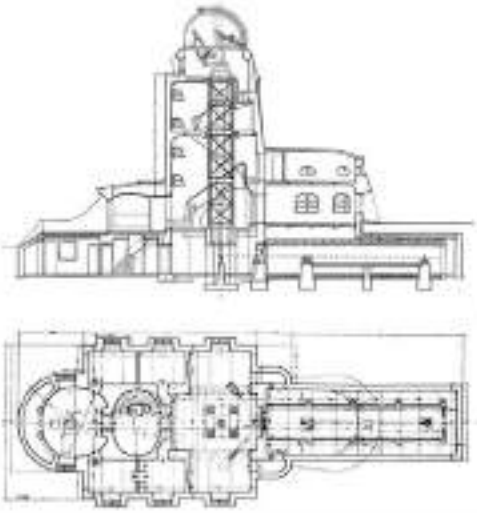

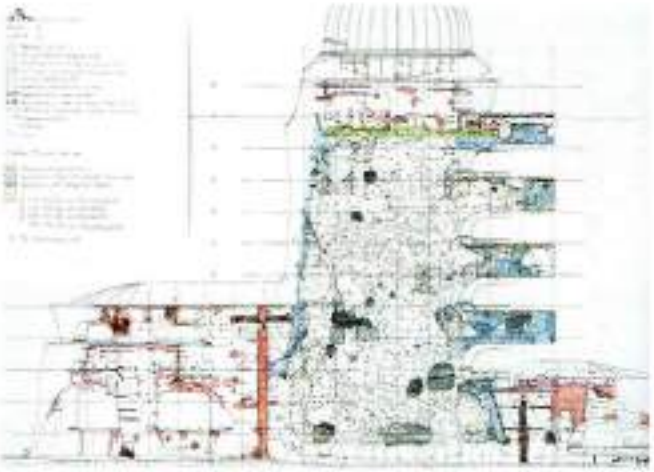

Сучасний стан

Германія, м. Потсдам | Эріх Мендельсон

Рис. В.6 | Вежа Енштейна

Фото 1936 рік

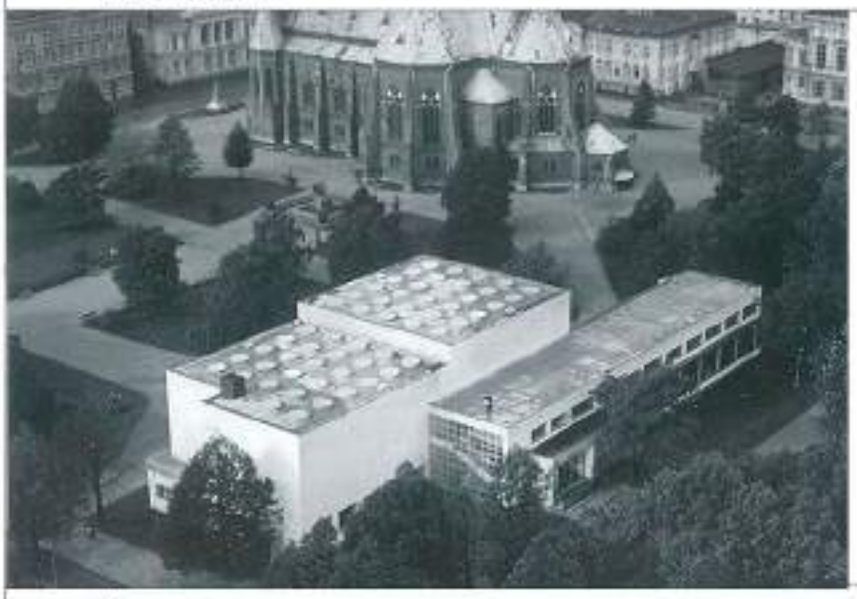

Будівництво:
1927-1935

Статус:
Всесвітня культурна спадщина UNESCO

Конструкції:
монолітний з/б неповний каркас, стіни цегляні

Креслення

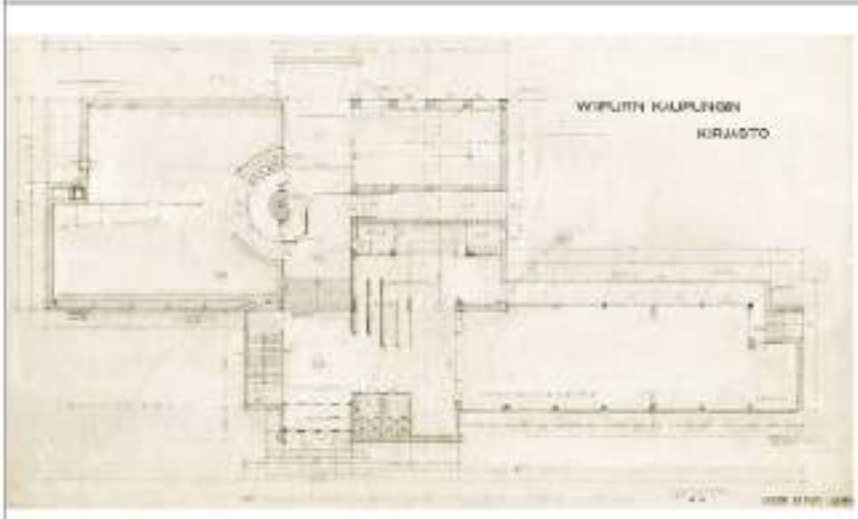

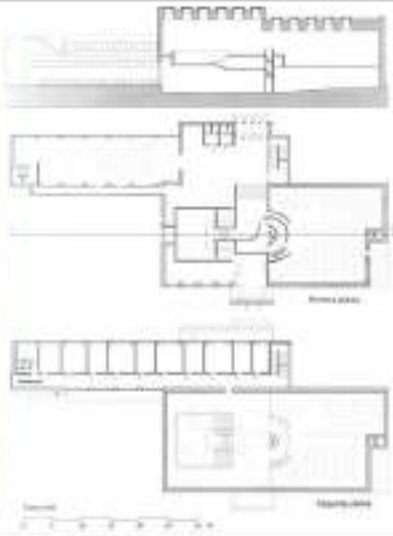

Сучасний стан

Росія, м. Виборг | Алвар Аалто

Рис. В.7 | **Бібліотека Алвара Аалто**

Фото 1936 рік

Будівництво:
1929-1933

Статус:
Всесвітня культурна спадщина UNESCO

Конструкції:
монолітний з/б неповний каркас, стіни цегляні

Креслення

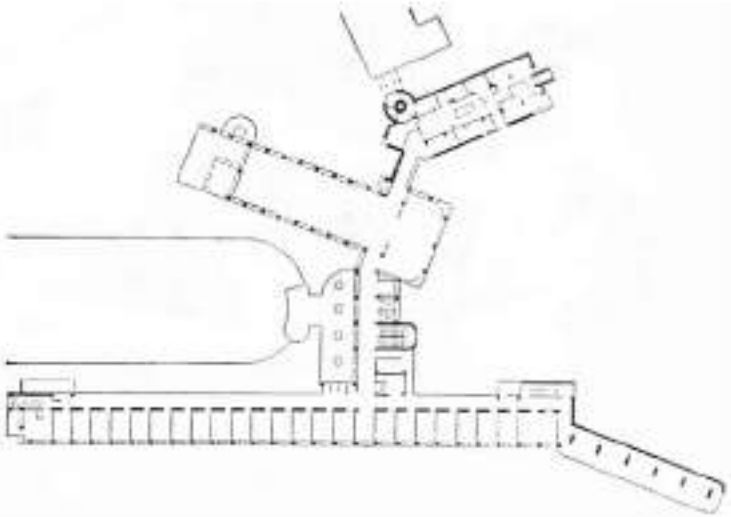

Сучасний стан

Фінляндія, м. Пайміо | Алвар Аалто

Рис. В.8 | **Санаторій «Пайміо»**

Фото 1933 рік

Будівництво:
1926-1928

Статус:
об'єкт культурної спадщини

Конструкції:
металевий каркас покриття по металевим фермам, стіни цегляні

Креслення

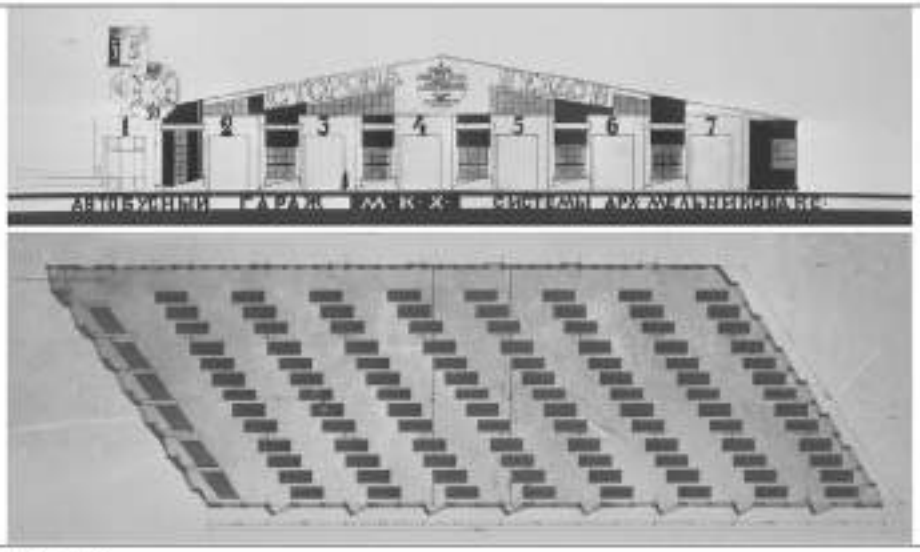

Сучасний стан

Росія, м. Москва | Костянтин Мельников

Рис. В.9 | Бахмет'євський автобусний гараж

Фото 1930-і роки

Будівництво:
1927-1929

Статус:
об'єкт культурної спадщини

Конструкції:
Цегляні стіни

Креслення

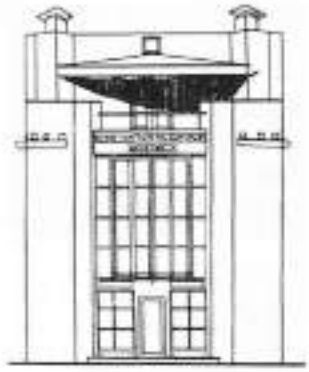

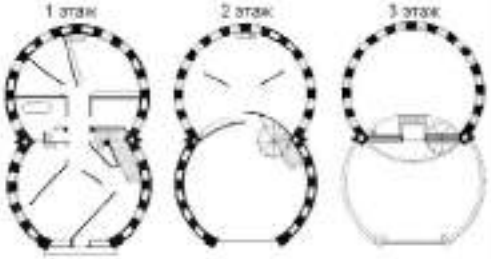

Сучасний стан

Росія, м. Москва | Костянтин Мельников

Рис. В.10 | Будинок К. Мельникова

Фото 1930 рік

Будівництво:
1929-1930

Статус:
регіональна пам'ятка

Конструкції:
змінені на монолітний з/б каркас

Креслення

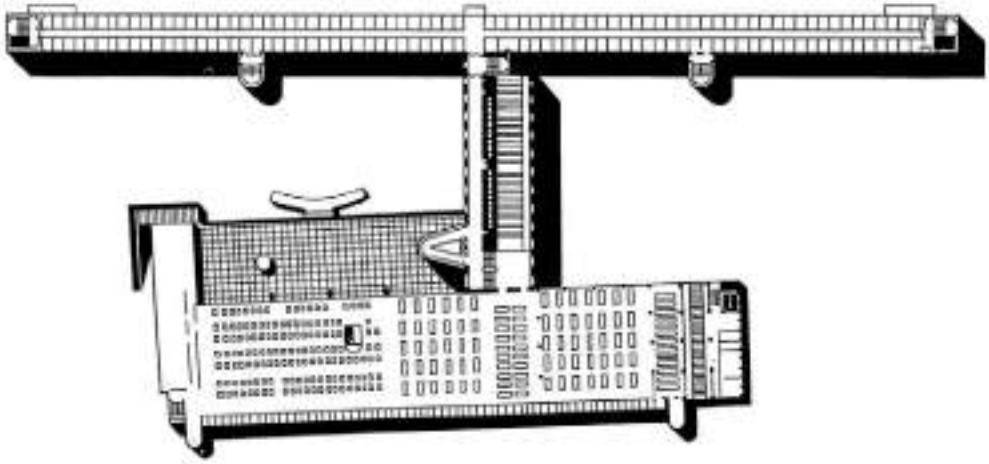

Сучасний стан

Росія, м. Москва | Іван Ніколаєв

Рис. В.11 | **Будинок комуна**

Фото 1930 рік

Будівництво:
1929-1930

Статус:
об'єкт культурної спадщини

Конструкції:
монолітний з/б каркас
стіни шлокобетонні блоки

Креслення

Сучасний стан

Росія, м. Москва | Моісей Гінзбург

Рис. В.12 | **Будинок Наркомфіна**

Фото 1930 рік

Будівництво:
1928-1930

Статус:
об'єкт культурної спадщини

Конструкції:
монолітний з/б колони
металеві ферми

Креслення

Сучасний стан

Росія, м. Москва | Костянтин Мельников

Рис. В.13 | Клуб фабрики «Буревісник»

Фото 1930 рік

Будівництво:
1927-1929

Статус:
регіональна пам'ятка

Конструкції:
монолітний з/б параболічний купол

Креслення

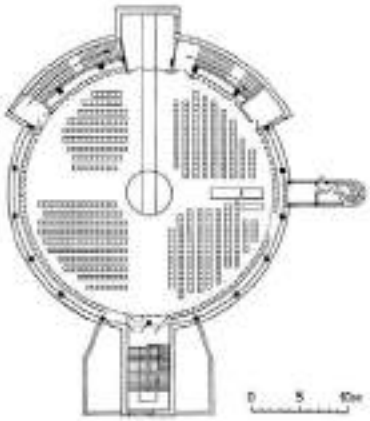

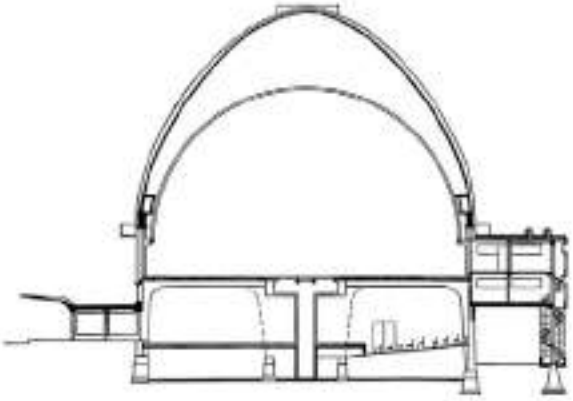

Сучасний стан

Росія, м. Москва | Михайло Барщ

Рис. В.14 | Московський планетарій

Фото 1928-і роки

Будівництво:
1927-1929

Статус:
Всесвітній фонд пам'яток архітектури

Конструкції:
монолітний з/б параболічний купол

Креслення

ГЕОМЕТРАЛЬ ФАСАДА И РАЗРЕЗ

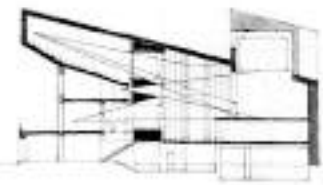

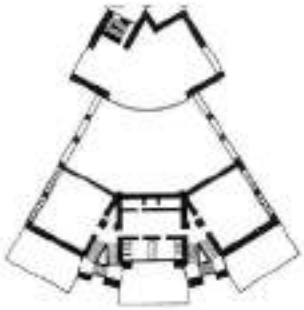

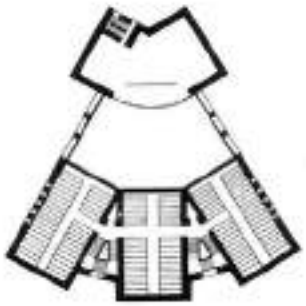

Сучасний стан

Росія, м. Москва | Костянтин Мельников

Рис. В.15 | Клуб ім. Русакова

ДОДАТОК Г.
СОЦІОЛОГІЧНЕ ОПИТУВАННЯ.

1.	Професія / спеціальність
2.	Вік
	◘ 17 - 24 ◘ 35 - 44 ◘ Старше 55 ◘ 24 - 34 ◘ 45 - 54
3.	Стать
	◘ чоловіча ◘ жіноча
4.	Збереженість зовнішнього образу
	◘ погано ◘ незадовільно ◘ задовільно ◘ добре ◘ відмінно
5.	Напрямок збереження
	◘ залишити як є ◘ реставрація ◘ знести
6.	Популярність
	◘ так ◘ ні ◘ не був у цьому місті
7.	Важливість збереження первісного призначення
	◘ так ◘ ні
8.	У результаті ремонту чи реконструкції зовнішний стан
	◘ покращився ◘ погірщився
9.	Тиристична приваблевість
	◘ так ◘ ні
7.	Естетичність (I - погана, V - відмінна)
	◘ I ◘ II ◘ III ◘ IV ◘ V

Рис. Г.1 Анкета соціологічного опитування

1. **Держпром** арх. С.С. Серафімов, М.Д. Фельгер, С.М. Кравець

2. **Органотерапевтичний інститут** арх. В.А. Естрович

3. **Інститут медичної радіології ім. С.П. Григор'єва** арх. В.А. Естрович

4. **ДК Будівників** арх Я.А. Штейнберг

5. **Центральна поліклініка** арх. В.А. Естрович

6. **Будинок АТС** арх. П.І. Фролов, М.Ф. Подгорний

Рис. Г.2 Об'єкти соціологічного опитування

7. **ЛНУ ім Т. Шевченко** арх. А.Г. Молокін

8. **Центральна міська поліклініка** арх. В.А. Естрович

9. **ПДАБА** арх. Г.Л. Швецько-Вінницкий

10. **Главпочтамп** арх. А.Г. Мордвінов

11. **Гуртожиток Інс-ту інженерів з/т** арх. К. Щукин

12. **Гуртожиток «Гігант»** арх. О.Г. Молокін, Г.Д. Іконніков

Рис. Г.3 Об'єкти соціологічного опитування

		Держпром м. Харків арх. С.С. Серафімов			Інст. проблем енд. патології м. Харків арх. В.А. Естрович			Інст. медичної радіології м. Харків арх. В.А. Естрович			ДК Будівників м. Харків арх. Я.А. Штейнберг			Центральна поліклініка м. Стаханов арх. В.А. Естрович			Будинок АТС м. Харків арх. П.І. Фролов			ЛНУ ім Т. Шевченко м. Луганськ арх. А.Г. Молокін			Центральна міська поліклініка м. Макіївка арх. В.А. Естрович			ПДАБА м. Дніпро арх. ГЛ. Швецько-Вінницкий			Главпочтамп м. Харків арх. А.Г. Мордвінов			Гуртожиток інституту з/т м. Дніпро арх. К. Щукін			Гуртожиток «Гігант» м. Харків арх. О.Г. Молокін		
		Експертна оцінка	Інші респонденти	Студенти	**Експертна оцінка**	Інші респонденти	Студенти	**Експертна оцінка**	Інші респонденти	Студенти	**Експертна оцінка**	Інші респонденти	Студенти	**Експертна оцінка**	Інші респонденти	Студенти	**Експертна оцінка**	Інші респонденти	Студенти	**Експертна оцінка**	Інші респонденти	Студенти	**Експертна оцінка**	Інші респонденти	Студенти	**Експертна оцінка**	Інші респонденти	Студенти	**Експертна оцінка**	Інші респонденти	Студенти	**Експертна оцінка**	Інші респонденти	Студенти
1. Автентичність зовнішнього образу	погано	0 %	0,6 %	1,1 %	2,4 %	2,6 %	2,2 %	0 %	0,6 %	1,1 %	**65,9 %**	**58 %**	**57,8 %**	0 %	1,9 %	1,1 %	12,2 %	1,9 %	2,2 %	14,6 %	3,8 %	2,2 %	9,8 %	17,2 %	15,6 %	0 %	1,3 %	1,1 %	2,4 %	0,6 %	1,1 %	2,4 %	4,5 %	4,5 %	7,3 %	8,3 %	10 %
	незадовільно	9,8 %	7,0 %	7,8 %	4,9 %	5,1 %	4,4 %	4,9 %	2,6 %	1,1 %	26,8 %	24,8 %	26,7 %	2,4 %	5,1 %	2,2 %	17,1 %	8,9 %	11,1 %	19,5 %	14,7 %	14,4 %	36,6 %	28,7 %	32,2 %	7,3 %	10,8 %	7,8 %	4,9 %	8,9 %	8,9 %	12,3 %	11,4 %	13,2 %	26,8 %	19,1 %	22,2 %
	задовільно	**46,3 %**	24,2 %	28,9 %	43,9 %	26,8 %	28,9 %	17,1 %	15,3 %	12,2 %	7,3 %	10,8 %	11,1 %	36,6 %	22,9 %	21,1 %	19,5 %	**35,7 %**	21,1 %	**36,6 %**	29,9 %	34,4 %	**43,9 %**	**36,3 %**	**43,3 %**	36,6 %	24,8 %	30 %	34,1 %	19,1 %	21,1 %	**46,2 %**	27,4 %	28,9 %	**56,1 %**	**36,3 %**	**34,4 %**
	добре	36,6 %	**48,4 %**	**45,6 %**	**46,3 %**	**45,9 %**	**45,6 %**	**56,1 %**	37,6 %	41,1 %	0 %	4,5 %	2,2 %	**48,8 %**	**48,4 %**	**55,6 %**	24,4 %	22,3 %	**34,4 %**	22 %	**36,9 %**	**36,7 %**	9,8 %	13,4 %	6,6 %	**43,9 %**	**41,4 %**	**43,3 %**	**53,7 %**	**44,6 %**	**43,3 %**	31,7 %	**38,9 %**	**37,8 %**	9,8 %	27,4 %	24,4 %
	відмінно	7,3 %	19,8 %	16,7 %	2,4 %	19,7 %	16,7 %	21,9 %	**43,9 %**	**44,5 %**	0 %	1,9 %	2,2 %	12,2 %	21,7 %	20 %	**26,8 %**	31,2 %	31,2 %	7,3 %	14,7 %	12,2 %	0 %	4,5 %	2,2 %	12,2 %	21,7 %	17,8 %	4,9 %	26,8 %	25,6 %	7,4 %	17,8 %	15,6 %	0 %	8,9 %	8,9 %
2. Напрямок збереження	залишити як є	19,5 %	29,3 %	22,2 %	34,1 %	40,8 %	42,2 %	**65,9 %**	**78,3 %**	**82,2 %**	7,3 %	12,1 %	4,4 %	**53,7 %**	**64,3 %**	**64,5 %**	**61 %**	**78,4 %**	**80 %**	43,9 %	**56 %**	**52,2 %**	17 %	46,3 %	5,6 %	41,5 %	40,7 %	40 %	22 %	44 %	44,5 %	19,6 %	25,5 %	26,7 %	19,6 %	25,5 %	26,7 %
	реставрація	**80,5 %**	**70,1 %**	**76,7 %**	**65,9 %**	**57,3 %**	**55,6 %**	34,1 %	21,7 %	17,8 %	**80,5 %**	**68,8 %**	**75,6 %**	43,9 %	35 %	34,4 %	36,6 %	21 %	20 %	**53,7 %**	43,4 %	46,7 %	**68,3 %**	**72,6 %**	**81,1 %**	**58,5 %**	**58,7 %**	**60 %**	**78 %**	**54,8 %**	**54,4 %**	**78 %**	**72,6 %**	**71,1 %**	**78 %**	**72,6 %**	**71,1 %**
	знести	0 %	0,6 %	1,1 %	0 %	1,9 %	2,2 %	0 %	0 %	0 %	12,2 %	19,1 %	20 %	2,4 %	0,7 %	1,1 %	2,4 %	0,6 %	0 %	2,4 %	0,6 %	1,1 %	14,3 %	15,3 %	13,3 %	0 %	0,6 %	0 %	0 %	1,2 %	1,1 %	2,4 %	1,9 %	2,2 %	2,4 %	1,9 %	2,2 %
3. Популярність	так	**100 %**	**98 %**	**97,8 %**	**65,9 %**	**57,3 %**	**58,9 %**	**85,4 %**	**80,9 %**	**80 %**	**58,5 %**	39,5 %	30 %	22 %	15,9 %	16,7 %	**92,7 %**	**85,9 %**	**90 %**	7,3 %	7 %	6,7 %	0 %	4,5 %	4,4 %	19,5 %	21 %	23,3 %	**100 %**	**94,3 %**	**93,3 %**	14,6 %	10,8 %	8,9 %	**92,7 %**	**83,4 %**	**80 %**
	ні	0 %	2 %	2,2 %	34,1 %	42,7 %	41,1 %	14,6 %	19,1 %	20 %	41,5 %	**60,5 %**	**70 %**	36,6 %	**53,5 %**	**56,7 %**	7,3 %	14,1 %	10 %	24,4 %	27,4 %	22,2 %	31,7 %	32,5 %	27,8 %	39 %	36,3 %	28,9 %	0 %	5,7 %	6,7 %	**43,9 %**	**45,9 %**	43,3 %	7,3 %	16,6 %	20 %
	не був у місті	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	**41,4 %**	30,6 %	26,6 %	0 %	0 %	0 %	**68,3 %**	**65,6 %**	**71,1 %**	**68,3 %**	**63 %**	**67,8 %**	**41,5 %**	**42,7 %**	**47,8 %**	0 %	0 %	0 %	41,5 %	43,3 %	**47,8 %**	0 %	0 %	0 %
4. Важливість збереження первісного призначення	так	22 %	31,9 %	31,1 %	43,9 %	**57,3 %**	**57,8 %**	**61 %**	**75,8 %**	**75,6 %**	39 %	29,3 %	30 %	51,2 %	**69,4 %**	**70 %**	39 %	**52,2 %**	**53,3 %**	44 %	**63,7 %**	**65,6 %**	31,7 %	47,1 %	**51,1 %**	**56,1%**	**65 %**	**65,6 %**	**56,1%**	**67,5 %**	**64,4 %**	36,6 %	49 %	**50 %**	36,6 %	**58,6 %**	**56,7 %**
	ні	**78 %**	**68,1 %**	**68,9 %**	**56,1 %**	42,7 %	42,2 %	39 %	24,2 %	24,4 %	**61 %**	**70,7 %**	**70 %**	**48,8 %**	30,6 %	30 %	**61 %**	47,8 %	46,7 %	**66 %**	36,3 %	34,3 %	**68,3 %**	**52,9 %**	48,9 %	43,9 %	35 %	34,4 %	43,9 %	32,5 %	35,6 %	**63,4 %**	**51 %**	**50 %**	**63,4 %**	41,4 %	43,3 %
5. У результаті ремонту чи реконструкції зовнішній стан	покращився	44 %	**59,2 %**	**50 %**	26,8 %	**60,5 %**	**60 %**	**61 %**	**76,4 %**	**73,3 %**	9,6 %	12,1 %	8,9 %	**51,2 %**	**70,1 %**	**70 %**	39 %	**66,9 %**	**65,6 %**	29,3 %	**53,5 %**	44,4 %	7,3 %	23,3 %	14,4 %	24,4 %	**54,1 %**	**52,2 %**	29,3 %	**54,8 %**	**51,1 %**	26,8 %	46,5 %	44,4 %	17 %	45,6 %	47,8 %
	погіршився	**66 %**	40,8 %	**50 %**	**73,2 %**	39,5 %	40 %	39 %	23,6 %	26,7 %	**90,4 %**	**87,9 %**	**91,1 %**	48,8 %	29,9 %	30 %	**41 %**	33,1 %	34,4 %	**70,7 %**	46,5 %	**55,6 %**	**92,7 %**	**77,7 %**	**85,6 %**	**75,6 %**	45,9 %	47,8 %	**70,7 %**	45,2 %	48,9 %	**73,2 %**	**53,5 %**	**55,6 %**	**83 %**	**54,4 %**	**52,2 %**
6. Туристична привабливість	так	**100 %**	**94,9 %**	**94,4 %**	**56 %**	40,8 %	34,4 %	**78 %**	**62,4 %**	**57,8 %**	26,8 %	21 %	17,8 %	46,3 %	**51 %**	**51,1 %**	**80,5 %**	**68,8 %**	**72,2 %**	48,8 %	**66,9 %**	**64,4 %**	19,5 %	15,9 %	17,8 %	**70,7 %**	**66,9 %**	**70 %**	**92,7 %**	**77,7 %**	**78,9 %**	**65,9 %**	**60,5 %**	**56,7 %**	**65,9 %**	**54,1 %**	**50 %**
	ні	0 %	5,1 %	5,6 %	34 %	**59,2 %**	**65,5 %**	22 %	37,6 %	42,2 %	**73,2 %**	**79 %**	**82,2 %**	**53,7 %**	49 %	48,9 %	19,5 %	31,2 %	27,8 %	**51,2 %**	33,1 %	35,6 %	**80,5 %**	**84,1 %**	**82,2 %**	29,3 %	33,1 %	30 %	7,3 %	22,3 %	21,1 %	34,1 %	39,5 %	43,3 %	34,1 %	45,9 %	**50 %**
7. Естетичність	I	0 %	0,6 %	0 %	4,9 %	4,5 %	4,4 %	0 %	3,2 %	4,4 %	**24,4 %**	**30,6 %**	**28,9 %**	2,4 %	3,8 %	3,3 %	2,4 %	3,2 %	2,2 %	9,8 %	12,2 %	3,3 %	26,8 %	24,2 %	22,2 %	2,4 %	1,9 %	1,1 %	0 %	2,6 %	1,1 %	0 %	3,2 %	4,9 %	4,9 %	1,9 %	2,1 %
	II	0 %	3,8 %	3,3 %	12,2 %	18,5 %	18,9 %	2,4 %	7 %	5,6 %	22 %	21 %	23,3 %	17,1 %	12,1 %	10 %	0 %	9,6 %	3,3 %	9,8 %	12,1 %	12,2 %	24,4 %	29,3 %	**33,3 %**	4,9 %	8,3 %	6,7 %	2,4 %	5 %	3,3 %	7,3 %	10,8 %	12,2 %	4,9 %	10,8 %	7,8 %
	III	2,4 %	10,8 %	7,8 %	**36,6 %**	**39,5 %**	**43,3 %**	19,5 %	30 %	26,8 %	17 %	26,1 %	27,8 %	**43,9 %**	**37,6 %**	34,4 %	12,2 %	22,9 %	23,3 %	**34,2 %**	**34,4 %**	28,9 %	**34,1 %**	**34,9 %**	31,1 %	24,4 %	24,8 %	23,3 %	9,8 %	16,6 %	20 %	**39 %**	**36,3 %**	**35,6 %**	29,3 %	33,1 %	**37,8 %**
	IV	17 %	19,8 %	21,1 %	29,3 %	29,9 %	32,2 %	**48,8 %**	**38,2 %**	**46,6 %**	19,5 %	13,4 %	12,2 %	26,8 %	36,3 %	**41,1 %**	34,2 %	**34,4 %**	**38,9 %**	**34,2 %**	32,5 %	**38,9 %**	12,2 %	7,6 %	7,8 %	**36,6 %**	**43,3 %**	**48,9 %**	**26,8 %**	**38,9 %**	**40 %**	31,7 %	31,9 %	31,1 %	**43,9 %**	**36,3 %**	36,7 %
	V	**80,6 %**	**65 %**	**67,8 %**	17 %	7,6 %	1,2 %	29,3 %	21,6 %	16,6 %	17,1 %	8,9 %	7,8 %	9,8 %	10,2 %	11,2 %	**51,2 %**	29,9 %	32,3 %	12 %	8,8 %	16,7 %	2,5 %	4 %	5,6 %	31,7 %	21,7 %	20 %	61 %	36,9 %	35,6 %	22 %	17,8 %	16,2 %	17 %	17,9 %	15,6 %

Рис. Г. 4 | Зведенна таблиця результатів соцопитування

1. Автентичність зовнішнього образу

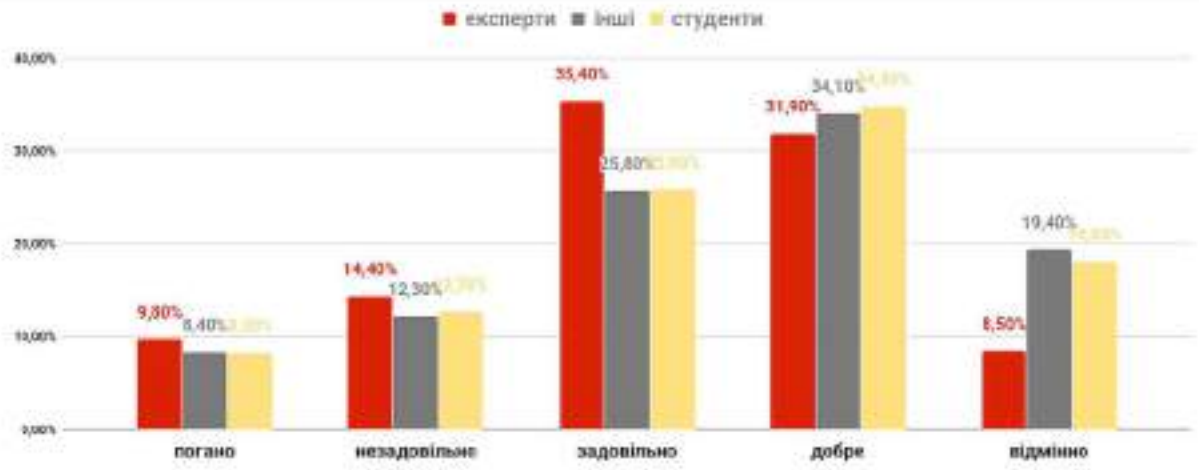

2. Напрямок збереження

3. Популярність

Рис. Г.5 Зведенна діаграмма соцопитування, об'єктів 1920х-1930х років.

4. Важливість збереження первісного призначення

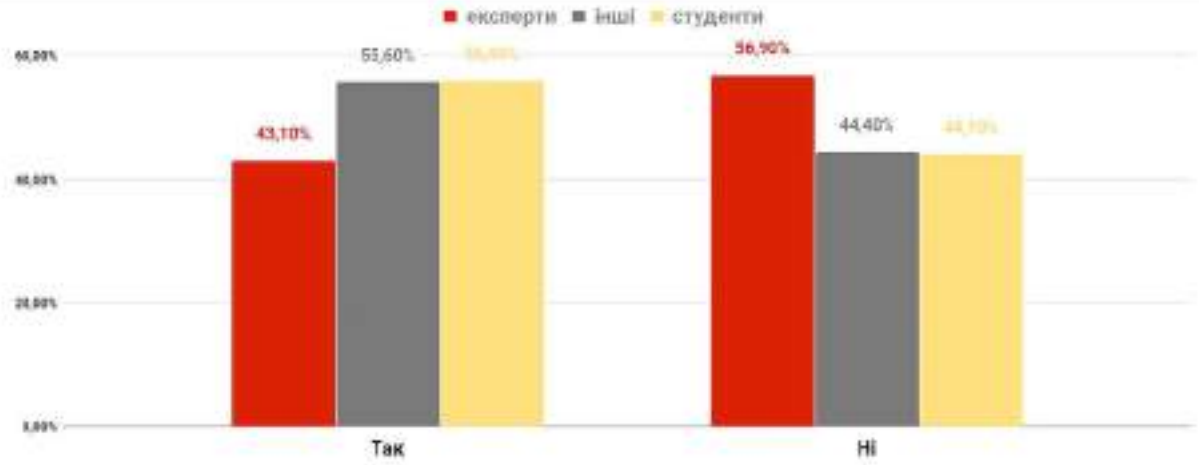

5. У результаті ремонту чи реконструкції зовнішній стан

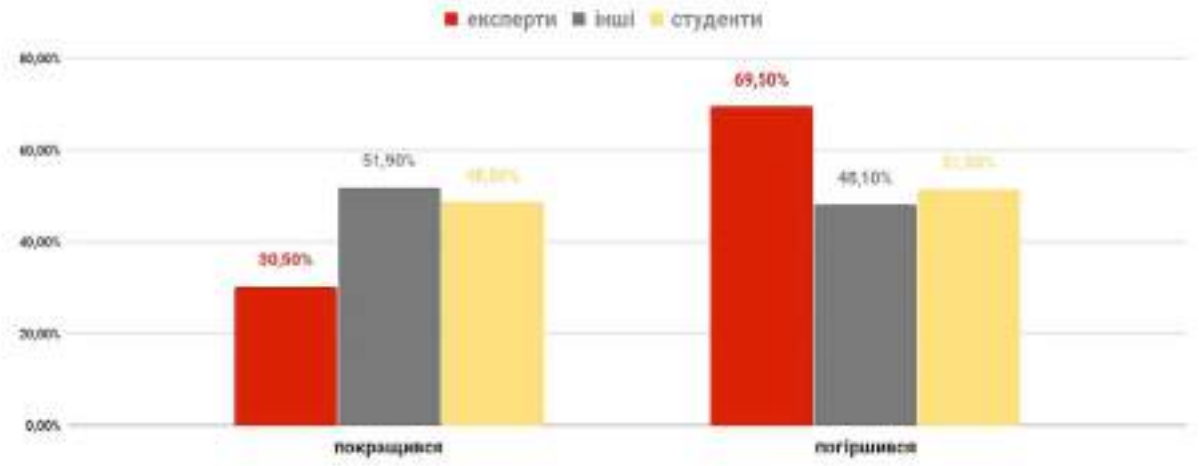

Рис. Г.6 Зведенна діаграмма соцопитування, об'єктів 1920х-1930х років.

6. Тиристична приваблевість

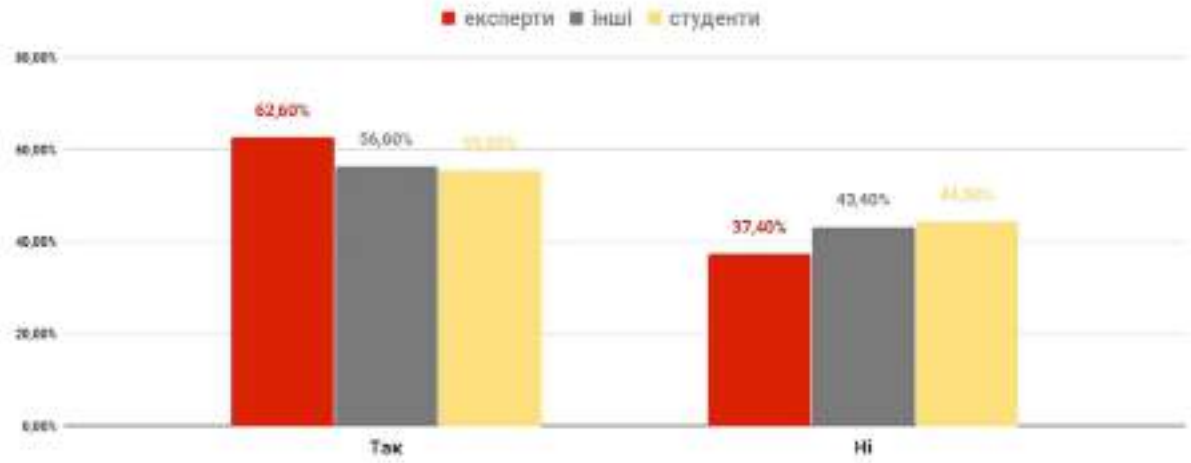

7. Естетичність

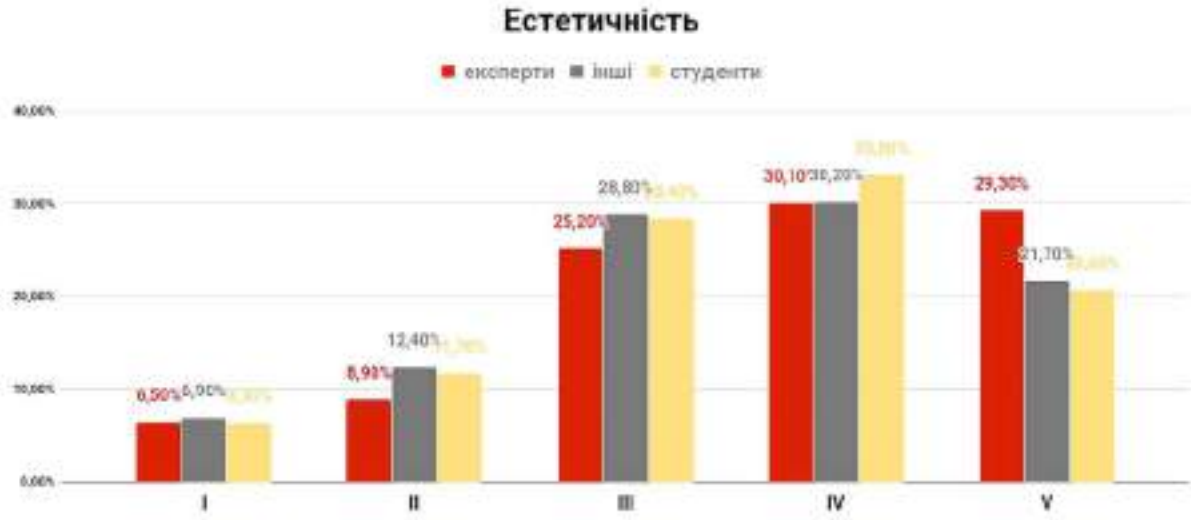

Рис. Г.7 Зведенна діаграмма соцопитування, об'єктів 1920х-1930х років.

ДОДАТОК Д.
МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬУТРНОЇ ЦІННОСТІ ОБ'ЄКТА.

1.	**Історична цінність**	**25 балів**
1.1	Періодичність стилю	
1	Становлення стилю	9
2	Сталий розвиток	7
3	Згасання стилістичних ознак	5
1.2	Історико-культурне значення	
1	Об'єкт, що зберіг свою історичну роль у світовому просторі	7
2	Об'єкт, що зберіг свою історичну роль у просторі країни	5
3	Об'єкт, що зберіг свою історичну роль у просторі регіону	3
4	Об'єкт, що втратив свою історичну функцію	0
1.3	Автентичність	
1	Об'єкт, що зберіг свій первісний вигляд та автентичність конструкцій без проведення ремонтно-реставраційних робіт	9
2	Об'єкт, що зберіг свій первісний вигляд та конструкції в процесі проведення ремонтно-реставраційних робіт з використанням матеріалів, ідентичних даному об'єкту, та історичних методів роботи	7
3	Об'єкт , що зберіг первісний вигляд з частковою заміною автентичних конструктивних елементів на нові при проведенні ремонтно-реставраційних робіт	5
4	Об'єкт, що набув значних перебудов але зберіг свою планувальну структуру	3
2.	**Архітектурно-містобудівна цінність**	**35 балів**
2.1	Ступінь фізичного збереження	
1	Повна збереженість архітектурного вигляду об'єкту та її конструкцій	5
2	Незначні ушкодження та втрати	4
3	Значні ушкодження та втрати (більше 50 %)	2
4	Руйнований стан об'єкту	1
2.2	Репрезентативність	
1	Об'єкт, що наочно відображає стильові, конструктивні, національні особливості, характерні для певного часового періоду чи місця	5
2	Об'єкт, що наочно відображує творчу діяльність архітектора, конструктора, інженера	4
3	Об'єкт, що характеризує виникнення нового архітектурного періоду, творчої діяльності	3
4	Об'єкт традиційної конструкції, типового використання	1
5	Втрата репрезентативності	0
2.3	Містобудівна цінність	
1	Об'єкт є елементом просторово-планувальної структури історико-архітектурного середовища міста, району, кварталу, вулиці	5
2	Об'єкт є елементом просторово-планувальної структури історико-архітектурного середовища локальної ділянки (площі, частини кварталу, вулиці тощо)	3
3	Об'єкт що розташований поза історико-арітектурним ареалом	1
2.4	Ансамблевість	
1	Об'єкт, що є елементом збереженого історико-архітектурного чи містобудівного ансамблю	5
2	Об'єкт що є елементом втраченого історико-архітектурного чи містобудівного ансамблю	3
3	Об'єкт, що не є елементом збереженого історико-архітектурного чи містобудівного ансамблю	0

Рис. Д.1 Методика визначення історико-культурної цінності об'єкту

2.5	Містоформуюче значення	
1	Об'єкт, що зберіг роль містобудівної домінанти в цілісному історико-архітекторному середовищі	5
2	Об'єкт, що зберіг роль містобудівної домінанти у сучасному навколишньому середовищі	4
3	Об'єкт, що втратив роль містобудівної домінанти у сучасному навколишньому середовищі	2
4	Об'єкт, що не є містобудівною домінантою	1
2.6	Функціональне використання	
1	Об'єкт, що використовується згідно первісному призначенню	5
2	Об'єкт, що використовується згідно з музейною чи культурно-просвітницькою метою	4
3	Об'єкт, пристосований під сучасні функції зі збереженням його архітектурного вигляду та конструкцій	2
4	Об'єкт, пристосований під сучасні функції, що спотворюють його архітектурних вигляд та порушують конструктивне рішення	0
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	
1	Об'єкт, що зберіг свій первісний вигляд з моменту будівництва без змін	5
2	Об'єкт, що зберіг свій первісний вигляд як базовий, але має різночасові нашарування, отримані в процесі проведення ремонтно-реставраційних робіт в різні історичні періоди	4
3	Об'єкт, що змінив свій первісний вигляд на більш пізній в процесі проведення ремонтно-реставраційних робіт	2
4	Об'єкт, що втратив свій первісний вигляд в процесі проведення ремонтно-реставраційних робіт	0
3.	Культурологічна цінність 20 балів	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	
1	Об'єкт є носієм наукової інформації, що становить інтерес у світовому масштабі	7
2	Об'єкт є носієм наукової інформації, що становить інтерес у масштабі країни	5
3	Об'єкт є носієм наукової інформації, що становить інтерес у масштабі регіону	4
4	Об'єкт є носієм наукової інформації по даному об'єкту	2
3.2	Художньо-естетична цінність	
1	Об'єкт, що має виразний архітектурний образ у сукупності з творами мистецтва (живопису, скульптури, інтер'єрів тощо) і культурним ландшафтом, та володіє високим ступенем впливу на сприйняття основною масою людської спільноти	7
2	Об'єкт, що має виразний архітектурний образ у сукупності з творами мистецтва та володіє високим ступенем впливу на сприйняття основною масою людської спільноти	6
3	Об'єкт, що має певну художньо-естетичну цінність для вузького кола спеціалістів	4
4	Об'єкт, що втратив приналежність до стилю у зв'язку з зовнішніми змінами	0
3.3	Публічна та громадська цінність	
1	Об'єкт, що представляє національний інтерес країни і суспільства в світовому масштабі	6
2	Об'єкт, що представляє національний інтерес регіону на території країни	4
3	Об'єкт, що представляє національний інтерес у регіоні	3
4.	Категорії цінності 20 балів	
1	Унікальний: – має особливу історико-архітектурну цінність у світовому масштабі	20
2	Особливо цінний: - має особливу історико-архітектурну цінність в межах країни, регіону	17
3	Цінний: – має особливу цінність на території регіону	15
4	Рядовий: – має певну цінність на території регіону	11
5	Середовищний: – є елементов історичної забудови	7

Рис. Д.2 Методика визначення історико-культурної цінності об'єкту

	Лікарня №2 зараз Міська лікарня №2

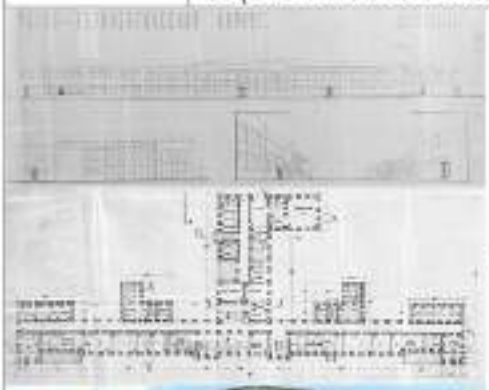

Креслення

Фото 2010-і роки

м. Горлівка,
пр. Леніна 26

Будівництво:
1930-1934 роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	64

Рис. Д.3 Оцінка об'єкта за методикою

	Будинок АТС	
Фото 1960-і роки		**м. Дніпро,** пр. Пушкіна 75А **Будівництво:** 1930-і роки
Фото 2000-і роки		**Статус:** Історична забудова **Автор:** невідомий
1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	63

Рис. Д.4 Оцінка об'єкта за методикою

Палац праці ім. Ілліча
зараз ДК ім. Ілліча

Фото 1950-і роки

Фото 2010-і роки

м. Дніпро,
вул. Нігояна 47

Будівництво:
1926-1932 роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
О.Л. Красносельський

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	4
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	5
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** особливо цінний об'єкт	17
	Загальна сумма балів	68

Рис. Д.5 Оцінка об'єкта за методикою

	Інженерно-будівельний інститут зараз ПДАБА

Фото 1930-і роки

Фото 2019 рік

м. Дніпро,
вул. Чернишевського 24А

Будівництво:
1930-і роки

Статус:
Пам'ятка архітектури

Автор:
Г.Л. Швецько-Вінницкий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	4
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	5
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** особливо цінний об'єкт	17
	Загальна сумма балів	70

Рис. Д.6 Оцінка об'єкта за методикою

	Гуртожиток Інс-ту інженерів залізничного транспорту зараз Гуртожиток №1 ДНУЗТ

Фото 1930-і роки

м. Дніпро,
вул. Лазаряна 2

Будівництво:
1930-і роки

Фото 2019 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
К. Щукин

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	5
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	5
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	13
	Загальна сумма балів	68

Рис. Д.7 Оцінка об'єкта за методикою

	Гастроном з рестораном Москва зараз Торгівельний центр Москва

Фото 1930-і роки

Фото 2000-і роки

м. Донецьк,
вул. Артема 71

Будівництво:
1935-1938 роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
І.А. Голосов

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	5
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	3
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	0
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	0
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	0
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	40

Рис. Д.8 Оцінка об'єкта за методикою

	Будинок рад зараз Виконавчий комітет Ворошиловського району

Фото 1930-і роки

Фото 2015 рік

м. Донецьк,
вул. Артема 74

Будівництво:
1929 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
Л.І. Котовський

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	5
2.3	Містобудівна цінність	5
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	5
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	5
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	70

Рис. Д.9 Оцінка об'єкта за методикою

	Донецький металургійний інститут зараз 1-й корпус ДонНТУ
 Фото 1930-і роки Фото 2000-і роки	**м. Донецьк,** вул. Артема 58 А **Будівництво:** 1928-1929 роки **Статус:** Пам'ятка архітектури **Автор:** Я.А. Штейнберг

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	4
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** Особливо цінний об'єкт	17
	Загальна сумма балів	65

Рис. Д.10 Оцінка об'єкта за методикою

	Клуб Будівельників ім. Т. Г. Шевченко зараз Центральне бюро НТІВП

Фото 1930 рік

Фото 2007 рік

м. Донецьк,
вул. Артема 60

Будівництво:
1928 рік

Статус:
Пам'ятка архітектури

Автор:
Г. О. Яновицький

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	0
1.3	Автентичність	3
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	0
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	0
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	0
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	0
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	32

Рис. Д.11 Оцінка об'єкта за методикою

	Гуртожиток №1 Індустріального інституту зараз 11-й корпус ДонНТУ

Фото 1938 рік

м. Донецьк,
вул. Артема 131

Будівництво:
1930-і роки

Фото 2012 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	1
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	2
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	4
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	54

Рис. Д.12 Оцінка об'єкта за методикою

	Телеграф, Телефон, Пошта зараз Почтамп

Фото 1939 рік

м. Донецьк,
вул. Артема 72

Будівництво:
1929 рік

Фото 2017 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
А.Г. Мордвінов

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	3
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	0
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	0
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	0
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	40

Рис. Д.13 Оцінка об'єкта за методикою

Поліклініка
зараз ОЦКБ ИНВХ ім. Гусакова

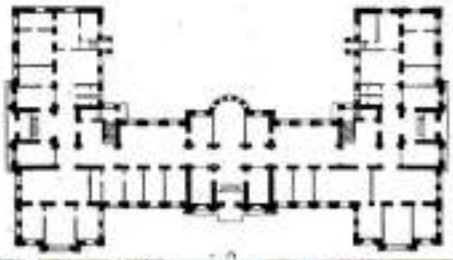

Креслення

м. Донецьк,
Ленінський проспект 47

Будівництво:
1926-1929 роки

Фото 2013 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
В.А. Естрович

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	3
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	4
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	**57**

Рис. Д.14 Оцінка об'єкта за методикою

Лікарня ім. Ворошилова

зараз Донецьке обласне клініко-територіальне медичне об'єднання

Фото 1940-і роки

м. Донецьк,
пр. Ілліча 14

Будівництво:
1928-1932 роки

Фото 1970-і роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
В.Н. Дюмін
Г.А. Делеур

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	1
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	4
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	56

Рис. Д.15 Оцінка об'єкта за методикою

Медпункт при Донецькому металургійному заводі
зараз Центральна міська клінічна лікарня №6 Шлакова

м. Донецьк,
вул. Клінічна 11

Будівництво:
1930-і роки

Статус:
Історична забудова

Фото 2010-і роки

Автор:
В.А. Естрович

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	60

Рис. Д.16 Оцінка об'єкта за методикою

	Міська лікарня зараз Міська клінічна лікарня №3

Фото 1930-і роки

Фото 2017 рік

м. Запоріжжя,
пр. Металургів 9

Будівництво:
1932 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
Л.Й. Юровський

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	7
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	4
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	4
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	**67**

Рис. Д. 17 — Оцінка об'єкта за методикою

	Поліклініка зараз Міська лікарня

м. Зугрес,
вул. Калініна 17

Будівництво:
1930-і роки

Статус:
Історична забудова

Фото 2016 рік

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	60

Рис. Д.18 Оцінка об'єкта за методикою

	Готель зараз Міський Рада

Фото 1939 рік

Фото 2017 рік

м. Костянтинівка,
вул. Олекси Тихого 260

Будівництво:
1934-1935 роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
Е.С. Коднір

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	5
1.2	Історико-культурне значення	0
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	5
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	4
2.6	Функціональне використання	2
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	2
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	56

Рис. Д.19 Оцінка об'єкта за методикою

	Центральна пошта зараз Укрпошта

Фото 1962 рік

Фото 2016 рік

м. Костянтинівка,
вул. Олекси Тихого 256

Будівництво:
1926 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	5
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	4
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	2
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	62

Рис. Д.20 Оцінка об'єкта за методикою

Міська поліклініка
зараз Міська лікарня №2

Фото 2016 рік

м. Костянтинівка,
вул. Інженерна 23

Будівництво:
1930-і роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	60

Рис. Д.21 Оцінка об'єкта за методикою

	Інфекційна лікарня зараз Міська лікарня №2

Фото 1930-і роки

Фото 2016 рік

м. Краснодон,
вул. Лікарняна колона 1

Будівництво:
1930-і роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	60

Рис. Д.22 Оцінка об'єкта за методикою

	Поліклінічне відділення №2 ім. 10 років октября зараз Поліклініка №2

Фото 2010-і роки

м. Лисичанськ,
вул. Мельникова 48

Будівництво:
1926 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	9
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	1
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	4
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	55

Рис. Д.23 Оцінка об'єкта за методикою

Школа ФЗУ завода №60
зараз ВПУ ЛНУ ім. Т.Шевченко

Фото 1930 рік

Фото 2012 рік

м. Луганськ,
вул. Фрунзе 110

Будівництво:
1930-і роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	65

Рис. Д.24 Оцінка об'єкта за методикою

	ДК ім. Пархоменко	
Фото 2010 роки		**м. Луганськ,** вул. Залізничників, 3 **Будівництво:** 1926 рік **Статус:** Історична забудова **Автор:** О.І. Дмитрієв
1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	63

Рис. Д.25 Оцінка об'єкта за методикою

	Донецький інститут народньої освіти зараз Луганський Національний університет ім Т. Шевченко

Фото 1931 рік

м. Луганськ,
вул. Оборонна 2

Будівництво:
1926-1930-і роки

Фото 2014 рік

Статус:
Пам'ятка архітектури

Автор:
А.Г. Молокін

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** особливо цінний об'єкт	17
	Загальна сумма балів	68

Рис. Д.26 Оцінка об'єкта за методикою

Гуртожиток заводу ім. Жовтневої Революції
зараз Луганська багатопрофільна міська лікарня №2

Креслення

м. Луганськ,
вул. Фрунзе 106

Будівництво:
1932-1937 роки

Фото 2018 рік

Статус:
Пам'ятка архітектури

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** особливо цінний об'єкт	17
	Загальна сумма балів	66

Рис. Д.27 Оцінка об'єкта за методикою

Луганська окружна лікарня
зараз Обласна дитяча клінічна лікарня

Фото 1927 рік

м. Луганськ,
вул. Радянська 68

Будівництво:
1926-1935 роки

Фото 2018 рік

Статус:
Пам'ятка архітектури

Автор:
Г.Н. Нерон

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	9
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** особливо цінний об'єкт	17
	Загальна сумма балів	68

Рис. Д.28 Оцінка об'єкта за методикою

Руднична лікарня

зараз Руднична клінічна лікарня

Креслення

м. Макіївка,

вул. Лікарняна 1

Будівництво:

1930-і роки

Фото 2010-і роки

Статус:

Історична забудова

Автор:

В.А. Естрович

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	4
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	61

Рис. Д.29 Оцінка об'єкта за методикою

Поліклініка

зараз Центральна міська поліклініка ЦПМСП №1

Фото 1930-і роки

Фото 2010-і роки

м. Макіївка,
пр. Леніна 94

Будівництво:
1930-і роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
В.А. Естрович

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	4
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	61

Рис. Д.30 Оцінка об'єкта за методикою

Заводська лікарня
зараз Міська лікарня №1

Фото 2010-і роки

м. Маріуполь,
вул. Радіна 2

Будівництво:
1930-і роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	60

Рис. Д.31 Оцінка об'єкта за методикою

Міська поліклініка №3
зараз Центр первинної медико-санітарної допомоги №3

Фото 1929 рік

м. Миколаїв,
вул. Корабелів 146

Будівництво:
1927 рік

Фото 2015 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
В.А. Естрович

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	4
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	65

Рис. Д.32 Оцінка об'єкта за методикою

	Поліклініка зараз Міська поліклініка №1

Фото 1930-і роки

Фото 2019 рік

м. Сєвєродонецьк,
вул. Смоленська 5

Будівництво:
1930-і роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	4
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	65

Рис. Д.33 Оцінка об'єкта за методикою

	Поліклініка зараз Центральна міська лікарня №1

м. Стаханов,
пров. Лісовий 16

Будівництво:
1930-і роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
невідомий

Фото 2018 рік

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	4
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	61

Рис. Д.34 Оцінка об'єкта за методикою

	Поліклініка зараз Центральна поліклініка

м. Стаханов,
пр. Леніна 39

Креслення

Будівництво:
1930-і роки

Фото 2018 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
В.А. Естрович

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	4
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	65

Рис. Д.35 Оцінка об'єкта за методикою

Центральна міська поліклініка
зараз Міська поліклініка

м. Торез,
вул. Миколайова 43

Креслення

Будівництво:
1921 рік

Фото 2012 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
В.А. Естрович

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	4
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	61

Рис. Д.36 Оцінка об'єкта за методикою

Будинок АТС
зараз Укртелеком

Фото 1933 рік

Фото 2018 рік

м. Харків,
вул. Свободи 9

Будівництво:
1929-1931 роки

Статус:
Пам'ятка архітектури

Автор:
П.І. Фролов, М.Ф. Подгорний

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	3
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	5
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	4
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	2
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	5
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	66

Рис. Д.37 Оцінка об'єкта за методикою

	Главпочтамп зараз Укрпошта

Фото 1934 рік

Фото 2017 рік

м. Харків,
Привокзальна площа 2

Будівництво:
1928-1930 роки

Статус:
Пам'ятка архітектури

Автор:
А.Г. Мордвінов

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	7
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	5
2.3	Містобудівна цінність	5
2.4	Ансамблевість	5
2.5	Містоформуюче значення	5
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	7
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	6
4	**Категорія цінності:** унікальний об'єкт	20
	Загальна сумма балів	91

Рис. Д.38 Оцінка об'єкта за методикою

	ДК Залізничників зараз Центральний будинок Науки та техніки ХД ПЗД

Фото 1932 рік

Фото 2015 рік

м. Харків,
вул. Велика Панасівська 83

Будівництво:
1928-1932 роки

Статус:
Пам'ятка архітектури

Автор:
О.І. Дмитрієв

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	5
2.3	Містобудівна цінність	5
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	4
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	7
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** особливо цінний об'єкт	17
	Загальна сумма балів	**76**

Рис. Д.39 Оцінка об'єкта за методикою

	Будинок Держпромисловості зараз Держпром

Фото 1932 рік

Фото 2015 рік

м. Харків,
Майдан Свободи 5/1

Будівництво:
1925-1929 роки

Статус:
Пам'ятка архітектури

Автор:
С.С. Серафімов
М.Д. Фельгер
С.М. Кравець

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	9
1.2	Історико-культурне значення	7
1.3	Автентичність	7
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	5
2.3	Містобудівна цінність	5
2.4	Ансамблевість	5
2.5	Містоформуюче значення	5
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	7
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	6
4	**Категорія цінності:** унікальний об'єкт	20
	Загальна сумма балів	96

Рис. Д.40 Оцінка об'єкта за методикою

	Клюб-театр Харчосмак зараз Театр Музичної комедії

Фото 1932 рік

Фото 2019 рік

м. Харків,
вул. Благовіщенська 32

Будівництво:
1927-1930 роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
О.В. Лінецький

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	0
1.3	Автентичність	3
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	0
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	0
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	0
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	0
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	34

Рис. Д. 41 Оцінка об'єкта за методикою

	ДК Будівельників зараз Палац культури Червонозаводського району

Фото 1930-і роки

Фото 2018 рік

м. Харків,
майдан Героїв Небесної Сотні 19

Будівництво:
1927-1929 роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
Я.А. Штейнберг
І.І. Малоземов
І.Ф. Мілініс

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	3
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	0
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	0
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	4
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	44

Рис. Д.42 Оцінка об'єкта за методикою

УкрНИИмет

зараз Український державний науково-дослідницький інст. металів

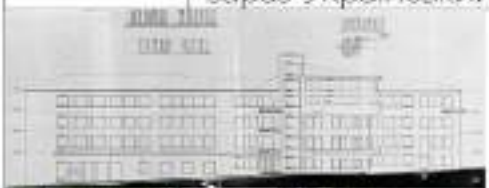

Креслення 1928 рік

Фото 2016 рік

м. Харків,
вул. Дарвіна 20

Будівництво:
1929-і роки

Статус:
Історична забудова

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	5
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	5
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	67

Рис. Д.43 Оцінка об'єкта за методикою

Будинок проектних організацій
зараз ХНУ ім. В.Н. Каразіна

Фото 1930-і роки

Фото 2016 рік

м. Харків,
Майдан Свободи 4

Будівництво:
1930-1934 роки

Статус:
Пам'ятка архітектури

Автор:
С.С. Серафімов
М.О. Зандберг-Серафімова

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	3
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	0
2.3	Містобудівна цінність	5
2.4	Ансамблевість	5
2.5	Містоформуюче значення	5
2.6	Функціональне використання	0
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	0
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	5
3.2	Художньо-естетична цінність	0
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	54

Рис. Д.44 Оцінка об'єкта за методикою

	Будинок Держстраху УРСР зараз Головний корпус ХНУБА

Фото 1952 рік

Фото 2016 рік

м. Харків,
вул. Сумська 40

Будівництво:
1925-1927 роки

Статус:
Пам'ятка архітектури

Автор:
О.Г. Молокін
Г.Д. Іконніков
Е.А. Лимарь

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	9
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	5
2.3	Містобудівна цінність	5
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	5
2.6	Функціональне використання	2
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	4
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** особливо цінний об'єкт	17
	Загальна сумма балів	**73**

Рис. Д. 45 Оцінка об'єкта за методикою

Будинок пролетарського студентства №1
зараз гуртожиток ХПИ «Гігант»

Фото 1930-і роки

Фото 2019 рік

м. Харків,
вул. Пушкінська 79/1

Будівництво:
1928-1930 роки

Статус:
Пам'ятка архітектури

Автор:
О.Г. Молокін
Г.Д. Іконніков

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	3
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	5
2.4	Ансамблевість	5
2.5	Містоформуюче значення	4
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	2
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	5
3.2	Художньо-естетична цінність	4
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	66

Рис. Д.46 Оцінка об'єкта за методикою

	6-та робітнича поліклініка зараз КНП Міська поліклініка №22

Фото 1930-і роки

Фото 2018 рік

м. Харків,
вул. Гольдбергівська 116/59

Будівництво:
1931 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
П.І. Фролов

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	3
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	2
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	4
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	58

Рис. Д.47 Оцінка об'єкта за методикою

	Український інститут робочої медицини зараз НДІ гігієни праці та професійних захворювань

Фото 1930-і роки

Фото 2018 рік

м. Харків,
вул. Трінклера 6

Будівництво:
1935 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
В.А. Естрович

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	5
1.2	Історико-культурне значення	3
1.3	Автентичність	3
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	2
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	4
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	**54**

Рис. Д.48 Оцінка об'єкта за методикою

Органотерапевтичний інститут
зараз Ін. проблем енд. патології ім. В.Я. Данилевського АМНУ

Фото 1970-і роки

Фото 2014 рік

м. Харків,
вул. Алчевських 10

Будівництво:
1928-1930 роки

Статус:
Пам'ятка історії

Автор:
В.А. Естрович

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	4
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** цінний об'єкт	15
	Загальна сумма балів	64

Рис. Д.49 Оцінка об'єкта за методикою

	Всеукраїнська рентгенівська академія зараз Інститут медичної радіології ім. С.П. Григор'єва АМНУ
 Фото 1930-і роки	**м. Харків,** вул. Пушкінська 82 **Будівництво:** 1929-1931 роки
 Фото 2014 рік	**Статус:** Пам'ятка архітектури **Автор:** В.А. Естрович

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	4
2.3	Містобудівна цінність	3
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** особливо цінний об'єкт	17
	Загальна сумма балів	68

Рис. Д.50 Оцінка об'єкта за методикою

Харківська центральна лікарня
зараз КНЦ «Обласний центр онкології»

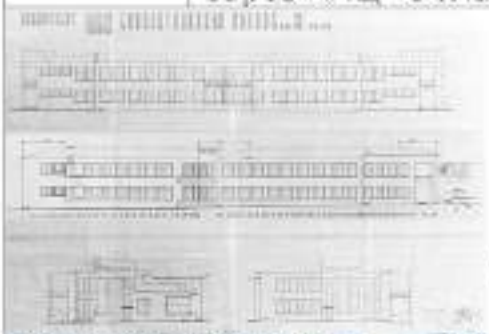

Креслення 1929 рік

м. Харків,
вул. Лісопарківська 4

Будівництво:
1929-1937 роки

Фото 2014 рік

Статус:
Історична забудова

Автор:
П.І. Фролов
Т. Агапов

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	5
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	4
2.2	Репрезентативність	3
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	5
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	4
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	4
3.3	Публічна та громадська цінність	3
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	62

Рис. Д.51 Оцінка об'єкта за методикою

	Поліклініка зараз Центральна міська лікарня ЦГБ

м. Харцизьк,
вул. Червонознаменна 164

Будівництво:
1930-і роки

Фото 1930-і роки

Статус:
Рядова забудова

Фото 2012 рік

Автор:
невідомий

1	**Історична цінність**	
1.1	Періодичність стилю	7
1.2	Історико-культурне значення	5
1.3	Автентичність	3
3	**Архітектурно-містобудівна цінність**	
2.1	Ступінь фізичного збереження	2
2.2	Репрезентативність	0
2.3	Містобудівна цінність	1
2.4	Ансамблевість	0
2.5	Містоформуюче значення	1
2.6	Функціональне використання	5
2.7	Часові зміни на пам'ятці архітектури	0
3	**Культурологічна цінність**	
3.1	Науково-пізнавальна цінність	4
3.2	Художньо-естетична цінність	6
3.3	Публічна та громадська цінність	4
4	**Категорія цінності:** рядовий об'єкт	11
	Загальна сумма балів	49

Рис. Д.52 Оцінка об'єкта за методикою

ДОДАТОК Е.
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ЗДОБУВАЧА.

Статті в наукових фахових виданнях України:

1.Семякін Г. В. Историко-культурная ценность здания института проблем эндокринной патологии им. В. Я. Данилевского, в контексте произведений харьковского архитектора В. А. Эстровича. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. : наук. -техн. збірник. Київ : КНУБА, 2014. Вип. 36, С. 205–213.

2.Семякін Г. В. Историко-культурные и типологические особенности лечебных зданий и комплексов архитектуры конструктивизма 1920-1930-х годов на примере городов северо-восточного региона Украины. Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук. -техн. збірник. Київ : КНУБА 2014. Вип. 37, С. 67–79.

3.Семякін Г. В. Харьковский цирк на набережной. Историческая преемственность типологии цирковых зданий. Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук. -техн. збірник. Київ : КНУБА 2014. Вип. 35, Частина 2. С. 90–101.

4.Черкасова К. Т., Семякін Г. В. Особенности исторической эволюции цирковых зданий и предложения по их сохранению на примере цирка Грикке в г. Харькове. Науковий вісних будівництва. Харків : ХОТВ АБУ, 2012. Вип. 71 С. 26–34.

5.Семякін Г. В. Об определении понятия предмета охраны в современных нормативных источниках по сохранению архитектурного наследия. Науковий вісних будівництва. Харків : ХНУБА, 2017. Том 89. №3. С. 58–62.

Стаття в науковому виданні України, що входить до наукометричних баз (РИНЦ, Index Copernicus, Google Scholar):

6.Семякін Г. В. Предмет охраны, как термин, в современных нормативных источниках. Актуальные научные исследования в современном мире : журнал. Переяслав-Хмельницький : iScience, 2018. Вип. 5(37), Частина 7. С. 149–153.

Матеріали, тези доповідей на наукових конференціях:

7. Семякін Г. В. Харьковский цирк на набережной. Историческая преемственность типологии цирковых зданий. Архітектура України 1955-1975. Друга хвиля модернізму (DO.CO.MO.MO.) : тези міжнар. конф., м. Харків, 9–11 жовт. 2013 р. Харків, 2013. С. 54–55.

8. Семякін Г. В. Методичні основи визначення предмета охорони громадських будівель 1920-1930-х років. Новий урбанізм у Східній Європі – 1920-1930-ті рр. (DO.CO.MO.MO.) : тези міжнар. конф., м. Харків, 11–13 квіт. 2017 р. Харків, 2017. С. 70.

9. Семякін Г. В. Предмет охорони у контексті пам’яток архітектури періоду 1920-1930-х років. Modern methods, innovation, and experience of practical application in the field of technical sciences : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., с. Radom, 27–28 december 2017 y. Radom, 2017. P. 170–172.

10. Семякін Г. В. Виявлення предмета охорони на прикладі лікувальних будівель – пам’яток архітектури 1920–1930-х рр. Регіональний вимір архітектури авангарду: Україна і Європа (DO.CO.MO.MO.) : тези міжнар. конф., м. Харків, 18–20 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 80.

11. Семякін Г. В. Типологія лікувальних закладів в Україні 1920–1930-х рр. Організаційна будова та система завдань національних осередків DOCOMOMO : тези міжнар. конф., м. Харків, 23–25 квіт. 2019 р. Харків, 2019. С. 36.

ДОДАТОК Ж.
АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ.

1. 67-а, Науково-технічна конференція ХНУБА (Харків, ХНУБА, 2012);
2. 68-а, Науково-технічна конференція ХНУБА (Харків, ХНУБА, 2013);
3. 69-а, Науково-технічна конференція ХНУБА (Харків, ХНУБА, 2014);
4. 71-а Науково-технічна конференція ХНУБА (Харків, ХНУБА, 2016);
5. 72-а, Науково-технічна конференція ХНУБА (Харків, ХНУБА, 2017);
6. 73-я Науково-технічна конференція ХНУБА (Харків, ХНУБА, 2018);
7. Міжнародна наукова конференція «17-і Слобожанські читання» (Харків, Харківський художний музей, 2013);
8. Міжнародна науково-практична студентська конференція «Професійна традиція й новітні технології в архітектурі XXI століття» (Харків, ХНУБА, 2010, 2012, 2013);
9. Міжнародна конференція «Архітектура України 1955-1975. Друга хвиля модернізму» (Харків, ХНУСА, 2013);
10. II Хан-Магомедовські читання (Москва, Центр авангарду у Єврейському музеї, 2014);
11. Міжнародна конференція «Новий урбанізм у Східній Європі» (Харків, ХНУБА, 2017);
12. Міжнародна науково-практична конференція «Modern methodologies, innovation, and operational experience in the field of technical sciences» (Poland, Radom Academy of Economics, 2017);
13. II міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні технологій в архітектурі і дизайні» (Харків, ХНУБА, 2018);
14. Міжнародна наукова конференція «Актуальні наукові дослідження у сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2018);
15. Міжнародна конференція «Регіональний вимір архітектури авангарду: Україна і Європа» (Харків, ХНУБА, 2018);
16. Наукова конференція «Архітектурна спадщина Росії» (Москва, Державний інститут мистецтвознавства, 2018);
17. Міжнародна конференція «Організаційна будова та система завдань національних осередків DO.CO.MO.MO.» (Харків, ХНУБА, 2019)